1

Elin Lagerstam foto. 1908.

STORA TORGET
med rådhuset till höger och Bernhardska gården till vänster.

2

Elin Lagerstam foto. 1908.

BERNHARDSKA GÅRDEN.
Gårdsfasad.

NYKÖPING.

RÅDHUSET.

1662 inköpte staden en på platsen befintlig byggnad för att tjänstgöra som rådstuga. Denna nedbrann helt eller delvis vid den stora brand, som vid ryssarnes infall år 1719 härjade staden. Det nuvarande rådhuset uppfördes 1723 och genomgick 1780 en reparation.

BERNHARDSKA GÅRDEN.

I slutet af 1600- och början af 1700-talet ägdes gården af en ansedd Nyköpingssläkt, Westerling. Möjligen har gården i hufvudsaklig omfattning skonats vid branden 1719 och 1738 endast blifvit restaurerad. Gården öfvergick sedermera i släkten Indebetous ego. År 1820 får en grosshandlare Kantzow fasta på den för 4,500 rdr. bco, 1823 baron Louis de Geer för 5,666,32, 1831 fabrikör Abr. Löfvenius för 6,800. År 1874 säljes den för 32,000 kr. till brukspatron C. Bernhard.

Gården var från början stort anlagd, med hufvudbyggnaden innehållande kök, ekonomi- och sofrum på nedra botten och praktvåning en trappa upp samt ekonomibyggnader för personal, stall och ladugård. Kring trädgården sträckte sig en mur, som delvis ännu finnes kvar.

På 1880-talet inträder förfallets tid. Större delar af egendomen afskiljas, så att däraf endast bostadshuset och gårdsplanen återstår, hvarjemte möbelaffär och begrafningsbyrå inflytta i det gamla patricierhuset.

Med sitt läge vid Stora Torget, där det väl harmonierar med rådhuset, vore gården väl värd en pietetsfull omvårdnad.

3

E. Lagerstam foto. 1908.

S. ANNÆ FATTIGHUS.

4

E. Lagerstam foto. 1908.

GAMLA ARBETSHUSET,
utgörande en del af Nyköpings slott.

NYKÖPING.

S. ANNÆ FATTIGHUS.

Huset är uppfördt af kyrkoherden, sedermera biskopen i Strängnäs Jacob Serenius på samma plats där fordom S. Annæ kloster var beläget.

I Strängnäs konsistorii akter för 1755 finnes ett "Ödmjukt memorial", ingifvet af prosten d:r Serenius med anhållan, att det måtte lämnas rum i protokollet för en berättelse om fattighuset och klostret till en "åminnelse för Posteriteten".

"Fattighuset är nu mera färdigt och har landsförsaml. så mycket bidragit, att de framkört sand, "tegel ock kalk från min tegelugn samt timbret utur skogen. Men Nyköpingboerne hafva varit så "ovillige, att de icke en gång velat gjöra ett dagswerke att gå murmästaren tillhanda utan har jag, det "mindre med det större, måst sjelf betala.

"För S:t Annæ Bild, som är det enda monument nu för tiden efter klostret, har jag låtit gjöra ett "särskildt rum i muren. Men som denna bilden har den widskepelige omtanke hos gemene man, att "qwarnens tildrägt och helbregda deraf dependerar, så tillåtes ingen flyttning deraf utan hög befalning. "Och som Qwarnen hörer kronan till så anhåller jag ödmjukeligen om Högwördige Herr Doctoren och "Biskopens samt Ven. Consistorii föreskrift till Hans Kongl. Maj:stt, att denna bild måtte få flyttas "utur qwarnen till sitt retta ställe tillbaka igen efter den är ett så gammalt monument, som bör bettre "förwaras än uti trähus. Ty man har den efterrettelse att kng Gustaf Eriksson uttagit S:t Annæ silf- "verbild af klostret; och att denna trädt i stället och blifwit i så long tid i en qwarn är något merk- "wärdigt som för Posteriteten icke borde bortkomma.

"Nyköping den 25 Aug. 1755.

Jacob Serenius."

Ödmjuka Memorialet åtföljdes af ett utdrag ur Nyköpingstidningen för den 25 juli 1755 med beskrifning öfver det nya fattighuset: "Här i Staden har fordom stått S:t Annæ kloster, hvarunder legat "ett Rettardöme i Byrkvik Socken samt gårdar och qwarnar i Staden och dessutom en liten Egendom "hardt vid stadsens staket, — — — en liten hage och Engstycke, som i K. Gustaf Erikssons kyrko- "räfst blef reducerad med allt det öfriga. — — Denna egendom är af Hans Kongl. Maj:t nu aller- "nådigst lemnad under skattemanna-Rett till Allhelgona Församlings fattiga. Uppå klosterkällaren, som "intill denna dag warit i beholl är et stenhus bygdt af 4 rum, til schole- och Lazarett-kamrar förutom "stora Hospitalsrummet, som är 18 alnar longt och 10 alnar bredt. Och till bewarande af S:ta Annæ "minne är en sten i muren insatt med följande påskrift:

"Adolphus Fredericus Rex Sueciæ indicante Prætore Soderm. Cl. Rålamb L. B. st. p. Eq. fun- "dum hunc inter amnem et promontoria post CCXXV ann. ad Eccles redire jussit. Domum hanc super "ruinas Monasterii S:t Annæ paupe. et orphanis Ecc. O. Sanct. Suo ære extrui fec. Jac. Serenius. Th. "D. P. Praep. A. D. MDCCLV."

Biskopens och Konsistorii svar på framställningen om S:t Annæ bild lydde: "Till Probsten Doc- "tor Serenius afgår svar, att han med begäran ang. denna Bilds flyttning har att först wända sig till "Innehafwaren af besagde Qwarn". År 1765 blef den gamla träbilden flyttad till Fattighuset, där den ännu i dag innehar sitt rum på en hylla i förstugan.

GAMLA ARBETSHUSET.

Huset utgör en del af Nyköpings slott. Detta, som haft sin glansperiod under första hälften af 1600-talet, afbrändes vid en eldsvåda, som 1665 ödelade hela staden Nyköping. Enligt befallning från Karl XII till landsh. Hans Clerck företogs 1699 nedrifning af slottets gamla murar, hvarvid teglet upprensades för att användas till slottsbyggnaden i Stockholm, men arbetet afbröts redan i aug. månad samma år. Nedrifvandet gällde endast den äldre delen af slottet; den nyare återställdes och inreddes småningom till boningsrum för landshöfdingen. 1701 lät landsh. Clerck igenfylla de gamla slottsgrafvarne för att göra vägen till slottet och residenset lättare.

1719 brändes åter slottet och staden vid ryssarnes härjning. Landsh. Nils Gyllenstjerna till Björksund och Helgö iordningställde åter residenset, och arbetet härmed fortsattes af hans efterträdare, landsh. Mikael Törnflycht.

I c:a 100 år användes det därefter till landshöfdingebostad, men sedan det nyuppförda residenset vid torget tagits i besittning, stod det länge öde, tills det slutligen öfverlämnades till staden att användas såsom korrektionsinrättning.

5

Elin Lagerstam foto.

VÄSTRA KYRKAN FRÅN BEHMBROGATAN.

6

Elin Lagerstam foto.

VÄSTRA SLOTTSPORTEN.

VÄSTRA KYRKAN FRÅN BEHMBROGATAN.

Bild [5] visar tornet till stadens ena kyrka, den västra församlingens, som är helgad åt S:t Nikolaus, från söder, från Behmbrogatan. I förgrunden sticker rådhuset fram till vänster, och till höger ligger det Indebetouska (Bernhardtska) huset (se Nyköping [2]). Det senare är numera å nedre botten lokal för apoteket Phœnix. Mellan rådhuset och kyrkan ses ett hörn af Stora torget. Behmbrogatan fortsättes åt norr af Hospitalsgatan mellan kyrkan och residenshuset (det senare skjuter fram strax till höger om rådhuset). Bakom Indebetouska huset går Västra Storgatan. Framför kyrkan växa härliga gamla kastanjeträd, som dock utmed Västra Storgatan ersättas af lindar. I hörnet mot Stora torget låg läroverket ända till 1763.

Kyrkans ålder är oviss. Den äldst kände prästen, Ingemundus, omtalas 1293. Tornkroppen är från medeltidens slut. På 1600-talet beskrifves kyrkan som ett härligt tempel med hög spetsig spira, omgifven af fyra små sidotorn. Den ryska invasionen 1719 gick synnerligen hårdt också åt Nikolaikyrkan; ryssarna lära ha trott, att det var Östra kyrkan (Allhelgona-kyrkan) som var helgad åt den för dem helige Nikolaus. Den nuvarande tornhufven uppfördes först 1796—97, barn af en enkel och flärdfri anda och för sin tids stil särdeles typisk. Kyrkogårdsmuren, nu kvar blott på nordöstra sidan mot prästgården, nedrefs på 1820-talet, samtidigt med att staden fick en ny begrafningsplats.

VÄSTRA SLOTTSPORTEN.

På bild [6] ses slottsporten från väster. Hertig Karls (IX) vapensköld öfver det mörka inkörshvalfvet är den enda smyckande detaljen på den enkla, lugna fasaden, som nära taket äger fyra, en smula osymmetriska fönsteröppningar och i bottenvåningen endast en. Det hela i kall torr snö ger ett starkt intryck af allvarligt nordiskt kastell. Under Vasatiden var fasaden prydd med rik ornamentik utförd i scraffito-teknik, nu dold under putsen.

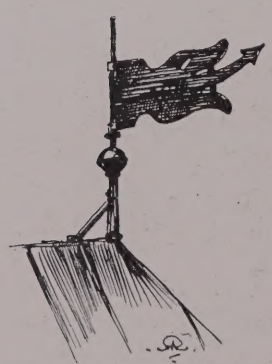

Flöjel
på
Västra kyrkan.

Flöjel på
Östra kyrkans
klockstapel.

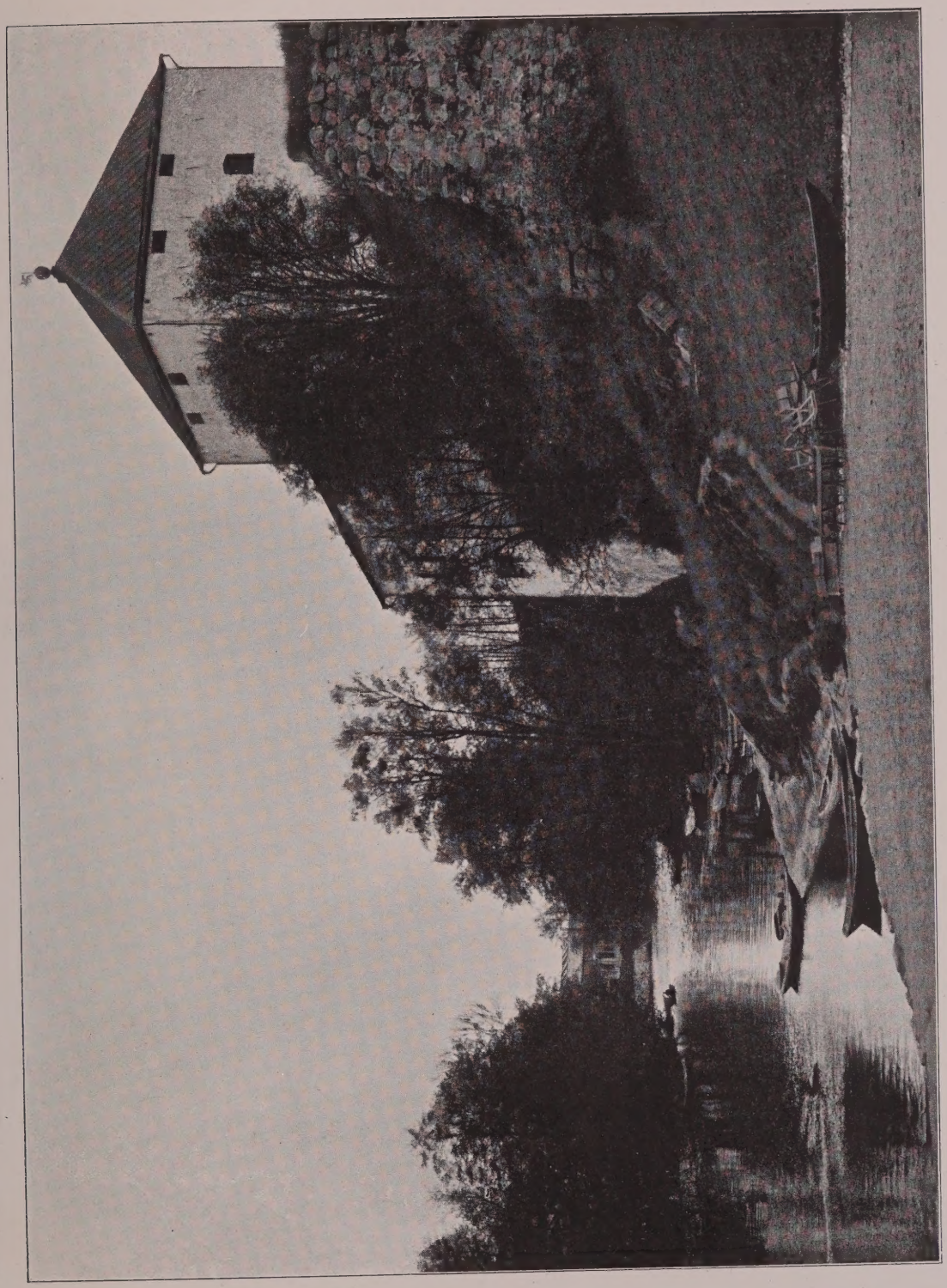

SLOTTET FRÅN FISKTORGET.

SLOTTET.

Nyköpings slott är i allmänhet mest bekant såsom skådeplatsen för "Nyköpings gästabud" (1317). Slottets historia går tillbaka till Magnus Ladulås' tid, möjligen ännu längre. Ursprungligen bestod det, efter all sannolikhet, af en kärna med ringmur. Det föstördes antagligen af hertigarnas anhängare 1318 och undergick betydande förändringar under Albrekt af Mecklenburgs tid. Slott och stad brändes 1390 af fetaliebröderna. Gustaf Vasa beslöt ombygga slottet men arbetet tog ej fart förr än med hertig Karl. Såsom det af honom och hans drottning Kristina med många ändringar fullbordades står det afbildadt i "Suecia antiqua" med två stora torn, konungens och drottningens, och en del mindre.

Hemsökt af eld 1655 och 1665, upphörde det sistnämnda år att vara konungaboning; äfven landshöfdingen flyttade därifrån. Omkring 1700 togs en stor del af dess material till Stockholms slottsbyggnad, och 1719 härjades återstoden af ryssarna.

På 1720-talet uppfördes i sydöstra hörnet af slottet den ännu kvarstående residensbyggnaden — se Nyköping [4]. Inne på borggården byggdes samtidigt en mindre träbyggning för landskansli m. m., som togs bort, då nämnda verk i början af 1800-talet flyttades till det nuvarande residenset vid Stora torget.

Det torn, som på bild [7] höjer sin bastanta kub på sluttningen vid ån, uppfördes 1716 (men är till sin stomme det västra, s. k. konungatornet från Karl IX:s dagar). Det skulle då begagnas till spannmålsmagasin i 8 våningar.

Vignetten här nedan återger ett beslag från Storgatan.

8

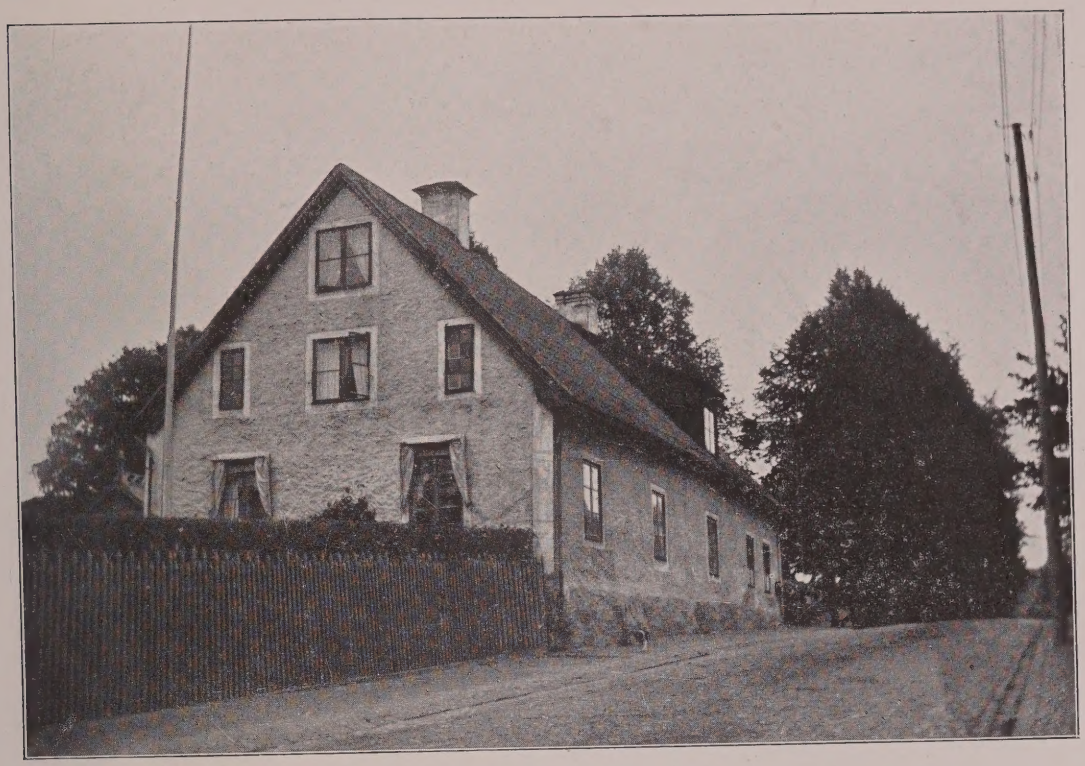

HUS VID ÖSTRA TRÄDGÅRDSGATAN.

9

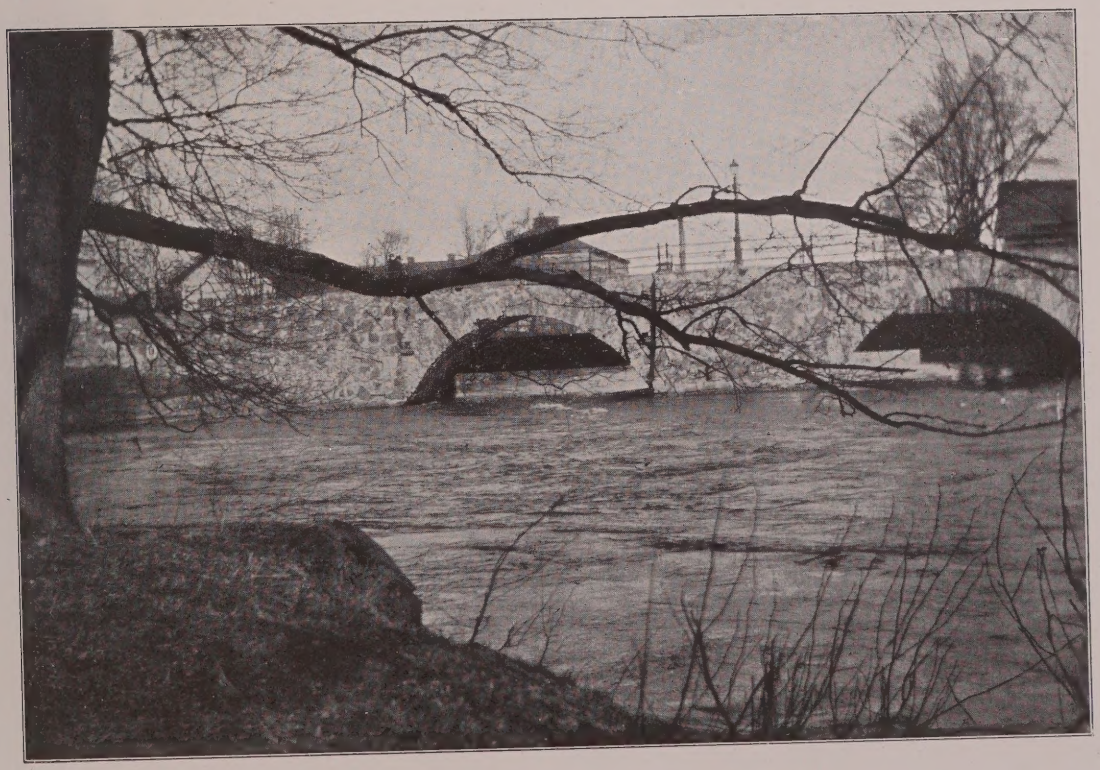

STORBRON.

STORBRON.

[9] I närheten af Nicolaikyrkan går Storgatan öfver Nyköpingsån på den här afbildade bron, om hvilken T. G. Rudbeck 1855 skrifver (i Försök till beskrifning öfver Sveriges städer): "Öfver strömmen är en bro af sten med 2 hvalf, byggd år 1728 så varaktigt, att den på 100 år icke behöfde någon reparation."

S. Curman foto. 1913.

LANDSHÖFDINGERESIDENSET.

10

LANDSHÖFDINGERESIDENSET.

"Af Landshöfding Fabian Ulfsparre (1805—1815) har Nyköping ett ännu fortvarande minne: ty det var han, som uppbygde det nuvarande landshöfdinge-residenset härstädes, hvilket likväl tilhörde honom enskilt ända til 1815, då kronan inköpte det af honom. Redan vid början af hans tjenstgöring härstädes flyttades år 1803 landskontoret, landskansliet, landtränteriet och landtmäterikontoret från gamla slottet." *(H. O. Indebetou,* Nyköpings minnen, Nyköping 1874).

Byggnaden tillkom i flera delar under den nämnda landshöfdingens tjänstetid, såsom ritningar i K. Byggnadsstyrelsens arkiv visa. Kronans fastebref på egendomen är dateradt den 30 oktober 1815. Det förutvarande residenset i Nyköpings slott ses å bild [4].

Residenset intar en behärskande plats vid den efter 1665 års brand af Jean de la Vallée nyreglerade stadens rymliga stortorg, hvars ena långsida det fyller med sin hvita fasad. Koloristiskt sedt är den vy, som bild [10] återger, anmärkningsvärdt praktfull och samtidigt karaktäristisk för svenska stadsbilder. Det hvita residenset med svartmåladt plåttak flankeras å ena sidan af Nicolaikyrkans tegeltorn och å andra sidan i den längst till vänster å bilden synliga gatans perspektiv af västra församlingens rödfärgade klockstapel. Allt inramas af fyllig grönska, till höger kyrkogårdens träd, framför residenset raden af paraderande pyramidpopplar och öfver dess takås de uppskjutande kronorna af träden i residensets egen park.

Midt emot vid torgets andra långsida ligger rådhuset (bild [1]). Sammanhanget i stadsbilden illustreras vidare af bild [6], som också visar ett hörn af residenset.

MARIEFRED.

1

KYRKAN OCH STADEN FRÅN SYDOST.

2

RÅDHUSET.

MARIEFRED.

KYRKAN OCH STADEN FRÅN SYDOST.

"Mariefred är ej gammal, men en liten, nätt, snygg och välbelägen stad. Mälaren viker sig tätt derintil, och skaffar en angenäm utsigt emellan holmar och landtuddar" (Fischerström, 1785).

Bild [1] visar staden och kyrkan på sin kulle från sydöst ute från Mälaren. Kyrkan är byggd 1624 på den plats, där det af Jakob Ulfsson och Sten Sture grundade kartusianerklostret Mariafrid, rifvet af Gustaf Vasa, en gång hade legat. Här är kyrkan — den gemensamma egendomen, symbolen för den centrala, sammanhållande kraften — lagd ej blott "*midt* i byn", utan också *högst*. Man påminnes om den bibliska liknelsen om hönan, som församlar kycklingarne under sina vingar; ett intryck som man får särskildt starkt, då man vintertid nalkas Mariefred: de små borgarhusen och de aflöfvade träden krypa liksom ihop i kölden och mörkret kring sin hvita kyrka med dess svarta spetsiga tornspira.

[I stiliserad form har kyrkans yttre gifvit upphof till vignetten på framsidan af detta häfte ritad af arkitekten R. Hjorth].

RÅDHUSET.

Bild [2] visar stadens rådhus. Det är byggdt 1784 af trä efter ritningar af den redan 1779 aflidne öfverintendenten grefve C. J. Cronstedt.

1

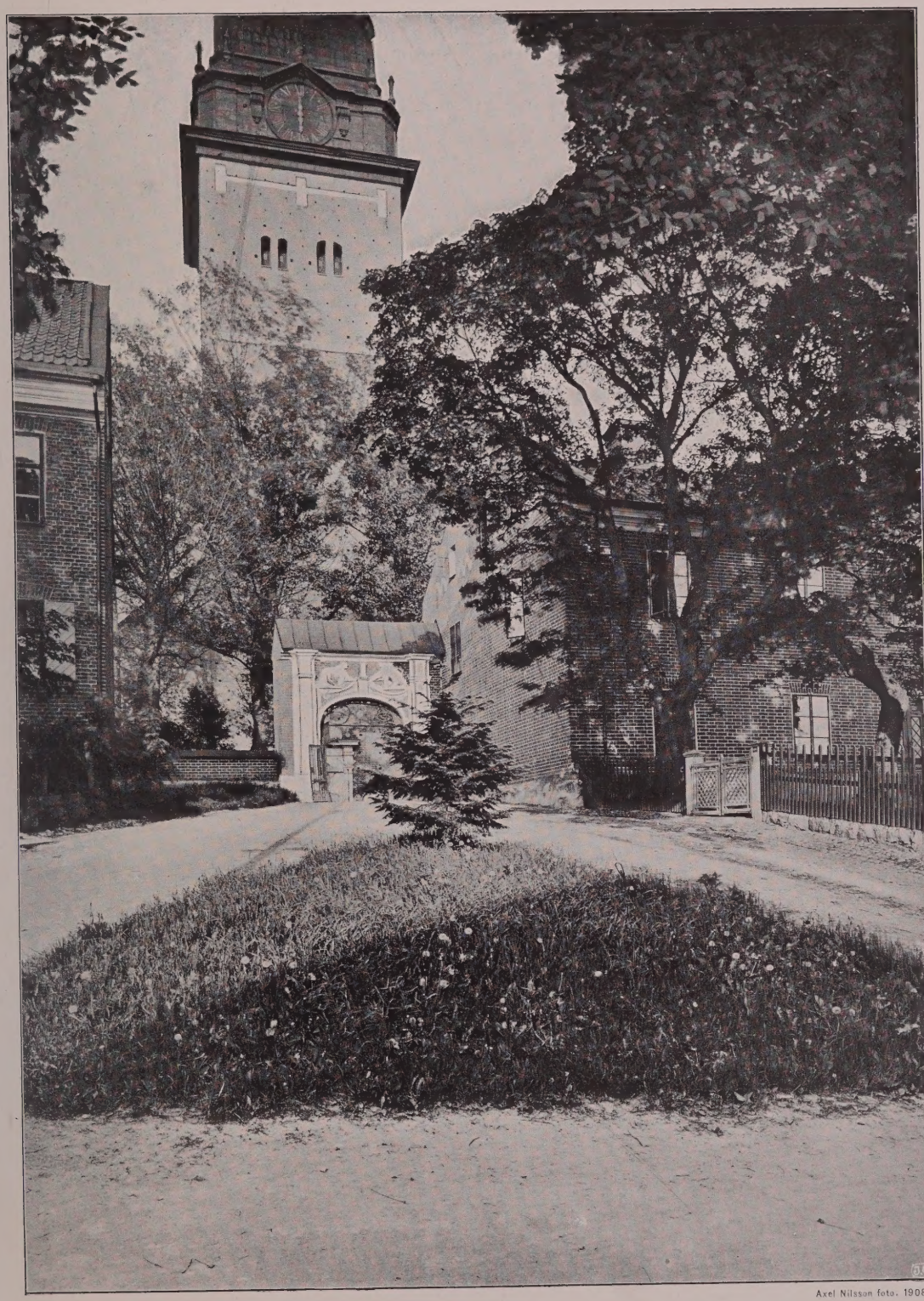

Axel Nilsson foto. 1908.

FRAMFÖR VÄSTRA KYRKOGÅRDSPORTEN.

FRAMFÖR VÄSTRA KYRKOGÅRDSPORTEN.

I fonden domkyrkans torn, uppfördt under 1400-talet i två repriser. Har två rader bomhål för utskjutande af skyttegångar, en strax ofvan det hvita bandet, en i ljudgluggarnas höjd. Tornhufven uppförd 1740—45 af Peter Gerdes. Till höger konsistoriehuset. Stammar från medeltiden och hade ursprungligen blott en våning. Af ursprungliga gafveldekorationen synes ännu den hvita, trappade frisen. Lär under medeltiden användts till katedralskola, och hyste sedermera trivialskolan, ända tills denna år 1850 sammanslogs med Gymnasiet. Blef under 1600-talet påbyggdt med en öfre våning, i hvilken domkapitlet inflyttade 1667. Från 1866 användes bottenvåningen af konsistoriet, öfre våningen blef bostad för konsistorienotarien. Huset nu putsadt och måladt med tegelfärg och fogar; täckt med plåttak. — Till vänster bibliotekshuset (se Strängnäs [3]). Mellan dessa hus, som voro inbyggda i den numera tyvärr till allra största delen rifna kyrkogårdsmuren, ligger den västra kyrkogårdsporten (se Strängnäs [2]). Den här afbildade byggnadsgruppen bildar fond för den svagt stigande Gyllenhjelmsgatan, som ännu delvis kantas af små röda timmerhus omgifna af trädgårdar. Det hela utgör en stadsbild af sällsynt stämning i vårt land.

2

S. Curman foto. 1908.

VÄSTRA KYRKOGÅRDSPORTEN.

VÄSTRA KYRKOGÅRDSPORTEN.

På denna plats har sannolikt alltid funnits en port i den kyrkan omgifvande muren. Dess nuvarande form med pilastrar, guirlander och lejon i stuck stammar från 1600-talet. Gallergrindarne äro från 1772 enligt årtal på baksidan. Då den gamla, 3 m. höga kyrkogårdsmuren, som hade ytterligare tre portar, åren 1858—60 raserades, kvarlämnades med nätt nöd denna och ännu en port på norra sidan. Den öfriga muren användes till fyllning för en strandpromenad.

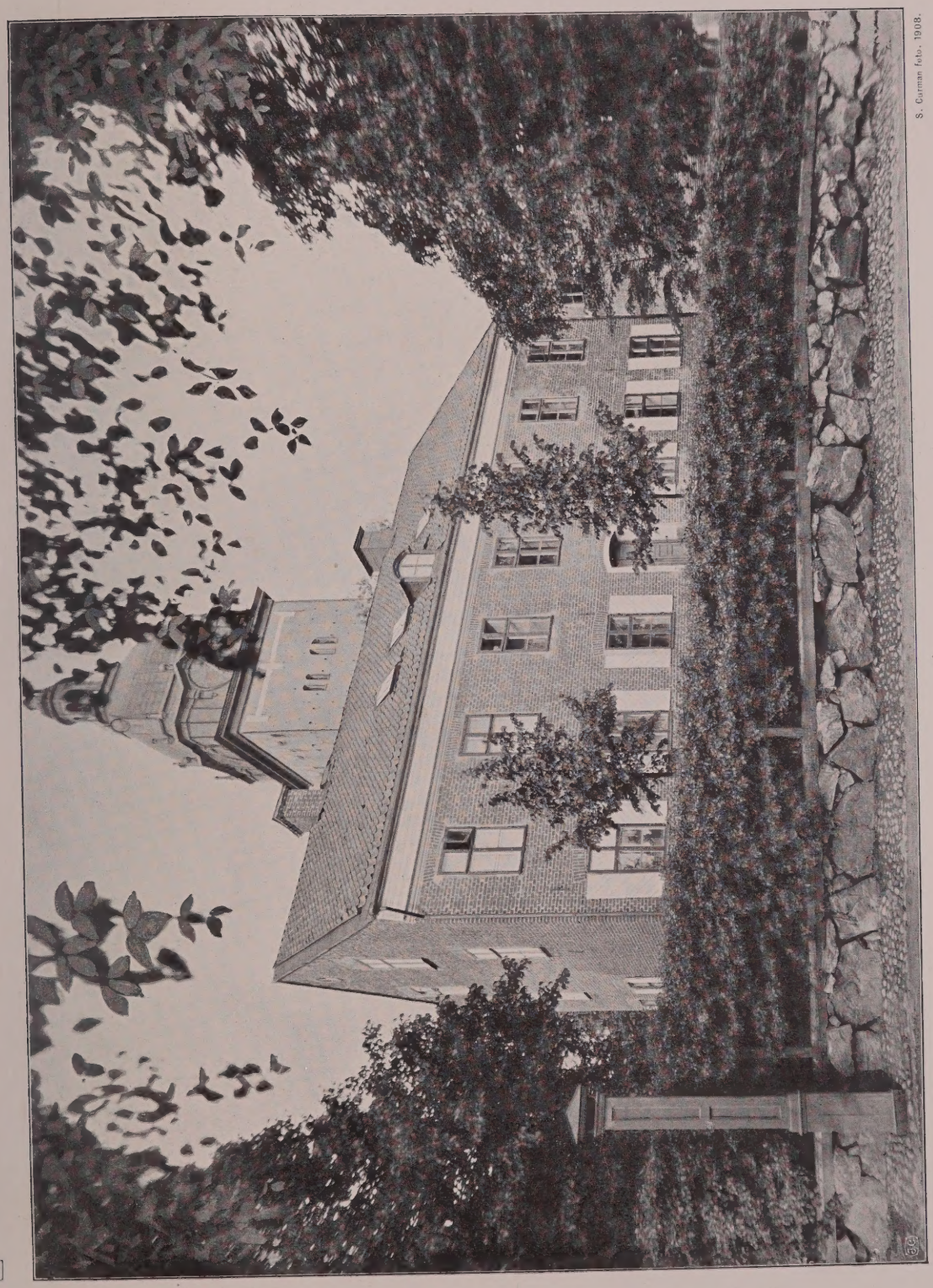

S. Carman fot., 1908.

BIBLIOTEKSHUSET.

BIBLIOTEKSHUSET.

Af fogstruket tegel i blockförband, taklisten dragen i puts och hvitkalkad; dörromfattningen putsad och marmorerad i grått; fönsterluckorna pärlgrå.

Uppfördes på 1790-talet för domkyrkans tryckeri och blef färdigt 1794, hvilket årtal med järnsiffror insatts på södra gafveln. Boktryckarkonsten har gamla anor i Strängnäs. Där trycktes på 1490-talet Breviarium Strengnense af Johannes Faber, och 1621 inrättade biskop Laurentius Paulinus Gothus ett tryckeri för sitt och domkyrkans behof. Detta tryckeri försågs af Gustaf II Adolf både med lokaler, understöd och andra förmåner. Det låg emellertid då på annan plats i staden, men flyttades 1794 till det nyuppförda huset, som äfven var bostad åt boktryckaren. 1864 afflyttade tryckeriet och nedlades kort därpå. Sedan den tiden inrymmer byggnaden stifts- och lärovärksbiblioteket samt åtskilliga samlingar tillhörande fornminnesföreningen och läroverket.

4

M. Thorsslow foto. 1908.

"KLOCKAREGÅRDEN".
N:o 156 vid Lilla Hospitalsgatan.

5

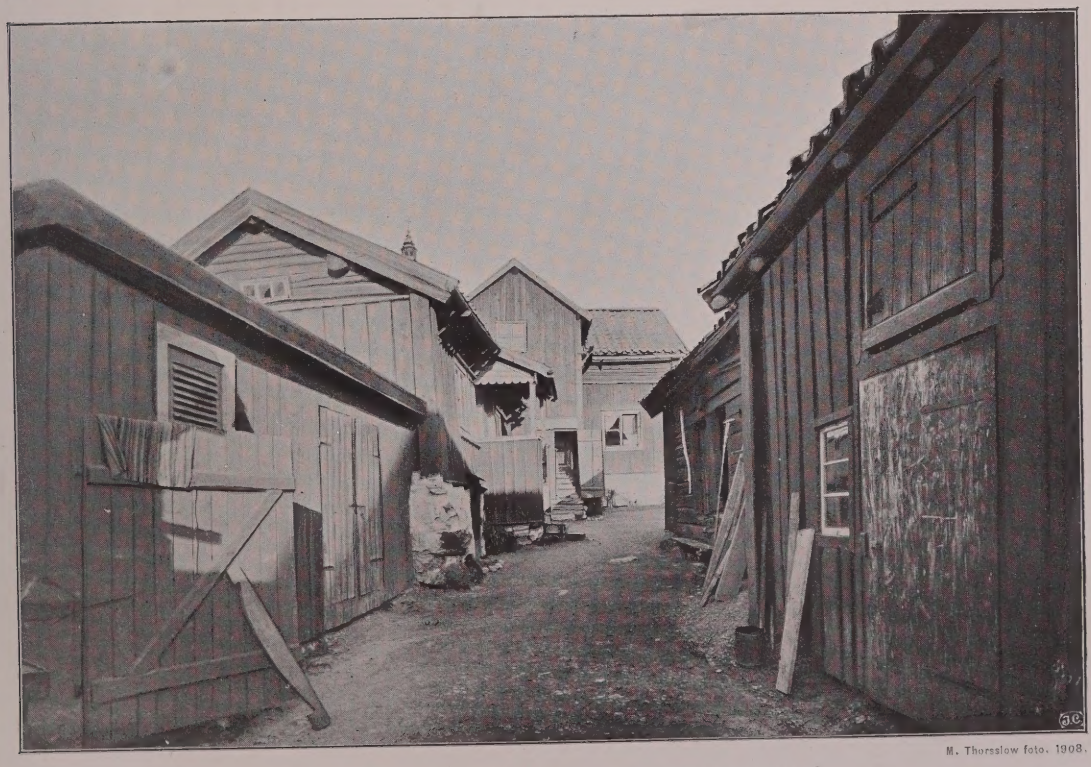

M. Thorsslow foto. 1908.

GÅRDEN N:O 159 VID LILLA HOSPITALSGATAN.

GÅRDAR I GAMLA STADSDELEN.

Lilla Hospitalsgatan är en af stadens gamla oreglerade gator. Gårdsinteriörer från den del af staden, som skonades af elden vid branden 1871. De visa, att Strängnäs ännu i dag delvis fortfar att vara en åkerbrukande stad, såsom fallet torde ha varit med de allra flesta af våra äldre städer ända ifrån medeltiden intill senaste tid. Husen äro knuttimrade och rödfärgade, ordnade kring en inre gård. Den nedre bilden visar i fonden bostadshusen, till höger fähus med höskulle öfver, längre bort redskaps- och förrådsbodar af gammalt datum; till vänster andra uthus af nyare konstruktion. Ofta äro de gamla uthusen försedda med utskjutande svale. Mot gatan har gården en stor öfvertäckt inkörsport. I senare tid ha de knuttimrade husen börjat omklädas med bräder, hvilket förtager mycket af det solida utseendet. Det af branden skonade området med sina pittoreska gårdar hotas emellertid med undergång genom en stadsregleringsplan, för hvars genomförande dock lyckligtvis begärts uppskof.

6

S. Curman foto. 1908.

GÅRDEN N:O 166 VID GYLLENHJELMSGATAN.
Till höger boningshusen; i fonden källarhals och bodar
(märk de låga dörrarna); längst till vänster stall med skulle öfver.

7

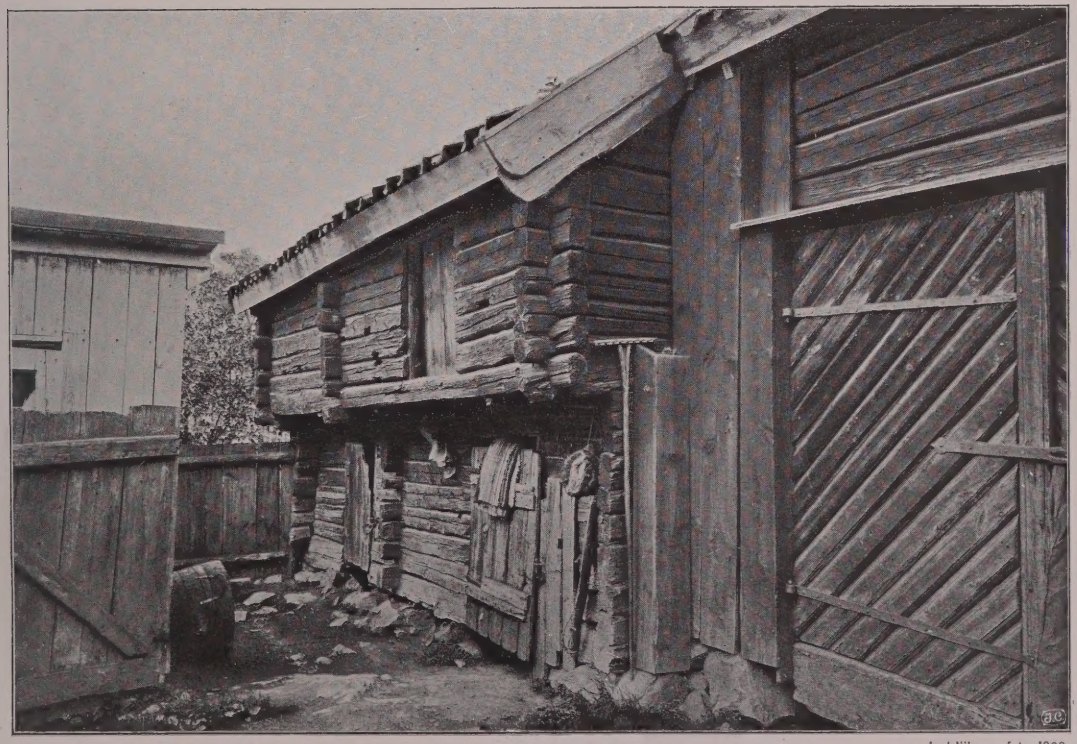

Axel Nilsson. foto. 1908.

GÅRDEN N:O 154 VID SKOLSTUGUBACKEN.
Typiskt uthus i gamla stadsdelen.

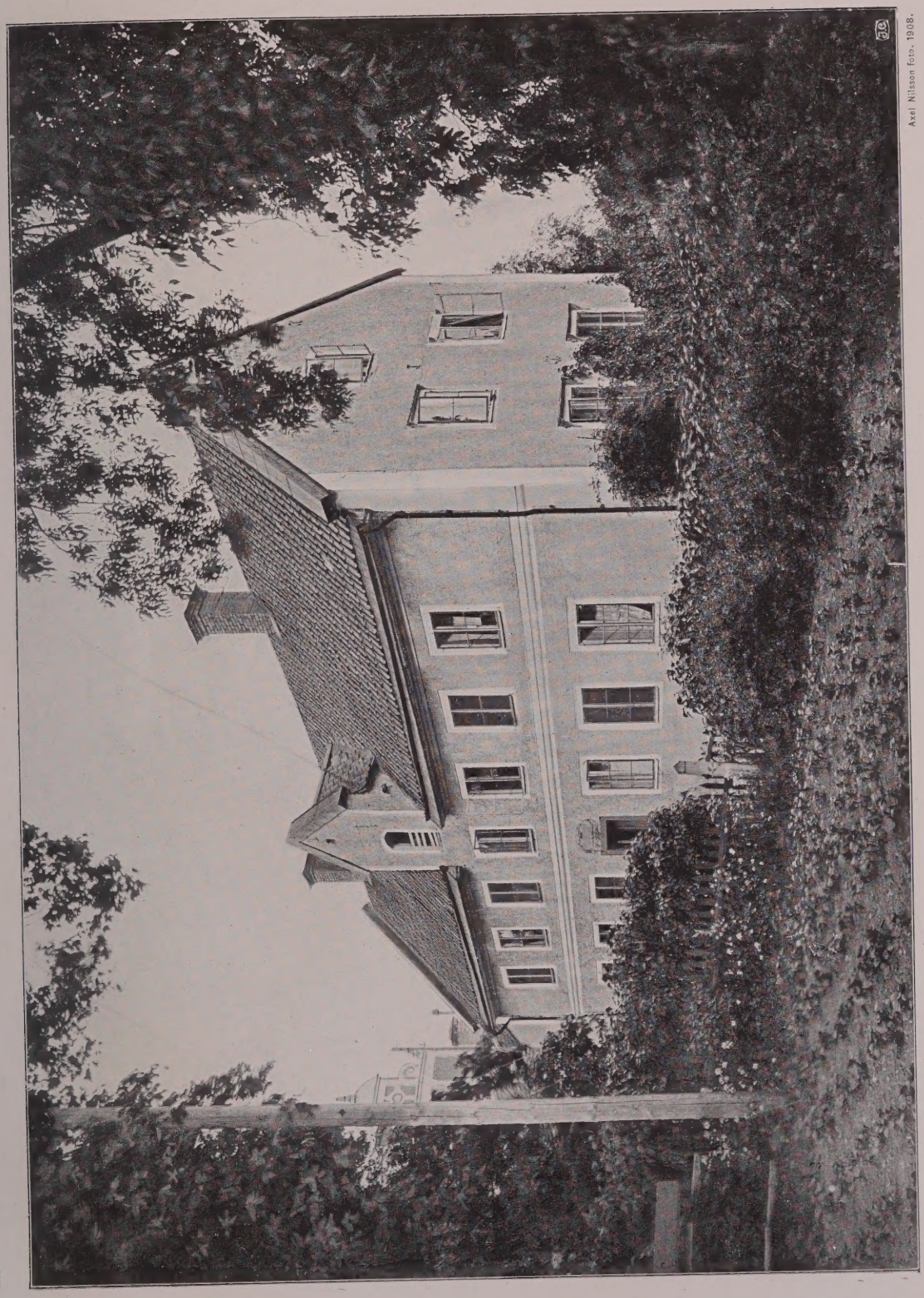

Axel Nilsson foto. 1908.

ULFHÄLLSKA ELLER PAULINSKA HUSET FRÅN NORDVÄST.

8

ULFHÄLLSKA ELLER PAULINSKA HUSET.

Huset uppfördes, sannolikt på 1620-talet, af Laurentius Paulinus Gothus (1565—1646), biskop i Strängnäs 1609—1637. Tomten skänktes af Gustaf II Adolf. Huset hade ursprungligen röda, fogstrukna tegelfasader. Porten har en enkel omfattning af sandsten och bekrönes med en af broskornament omgifven inskriftstafla, på hvilken står:

HERREN BEVARE TIN UTGANG OCH INGANG NU OCH I EVIGHET AMEN

L. P. G.

De sista bokstäfverna bilda initialerna såväl i byggherrens namn som i hans valspråk: Labore Paratur Gloria (arbete skaffar ära). Huset ägdes sedermera af biskopens yngre son, den bekante Johan Paulin Olivecrantz, herre till Ulfhäll († 1707). Skänktes sedermera till gymnasiet såsom boställe för tvänne lektorer, och tjänstgör allt fortfarande såsom sådant.

På 1850-talet putsades huset med gråhvit spritputs och hvita, slätputsade fönsteromfattningar och hörn. Märk takkupans hål för hissbom och dess portöppning för att mottaga de upphissade varorna in på vinden.

9

S. Curman foto. 1908.

KLOCKARGRÄNDEN.
Närmast till vänster "Syskrinet", till höger "Klockargården".

10

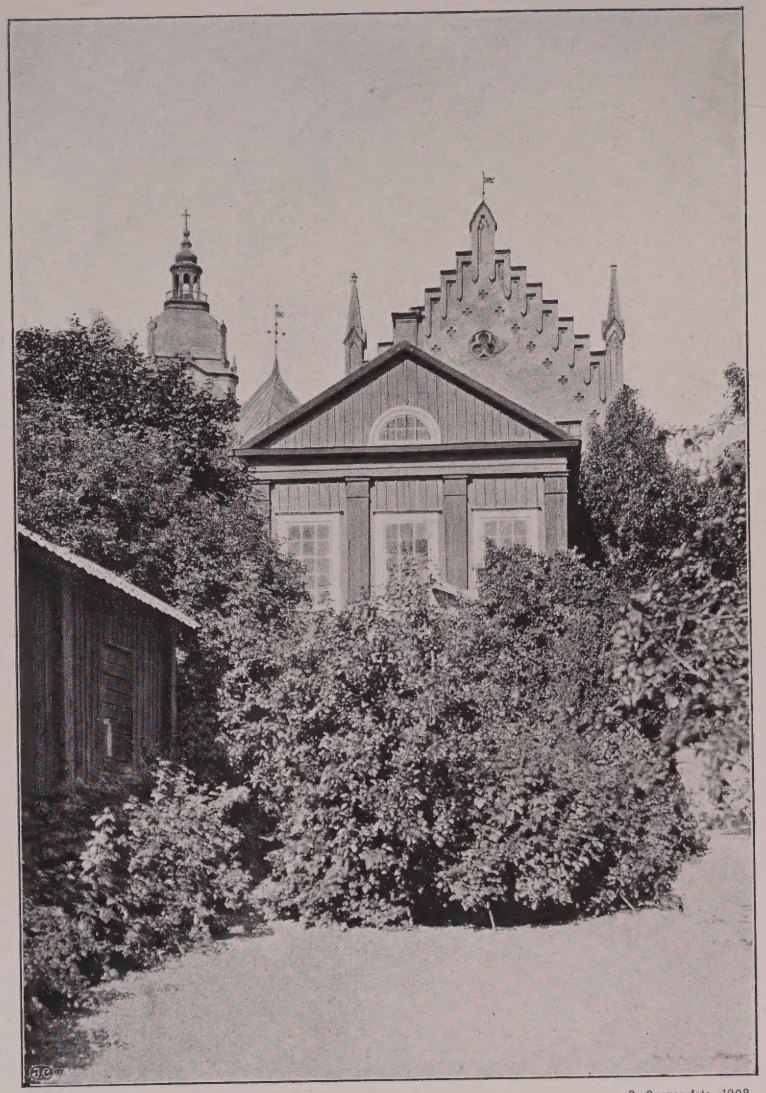

S. Curman foto. 1908.

DET GAMLA GYMNASTIKHUSET FRÅN ÖSTER.

DET GAMLA GYMNASTIKHUSET FRÅN ÖSTER.

Väggytorna gulbruna, pilastrar och listverk bruna, dörr- och fönsterfoder hvita. Uppfördt under första hälften af 1800-talet.

Byggnaden är typisk för den klassicistiska stilens omsättande i träarkitekturen och har en god och förnäm hållning.

År 1904 uppfördes ett nytt, större gymnastikhus på annan plats, hvarför huset nu står oanvändt. Både genom sin karaktär och sitt läge i stadsbilden, särskildt från sjön sedd, förtjänar denna byggnad väl att bibehållas. Förslag till dess rifning saknas tyvärr icke. Den lär nämligen vara "vanprydande".

Öfver gymnastikhuset höjer sig läroverkets gafvel, samt domkyrkans torn och kortak. Läroverkshuset uppfördes under slutet af medeltiden till biskopsborg af biskop Rogge. Indrogs sedan till kronan, men skänktes 1626 af Gustaf II Adolf till det då upprättade gymnasiet i Strängnäs, som ännu i denna dag inrymmes däri, ehuru huset undergått många förändringar. Den på bilden synliga gafvelarkitekturen stammar från en restaurering åren 1865—66.

I stora salen två trappor upp, nu omskapad till högtidssal, hölls riksdag år 1523, och där valdes den 6 juni Gustaf Vasa till Sveriges konung.

11

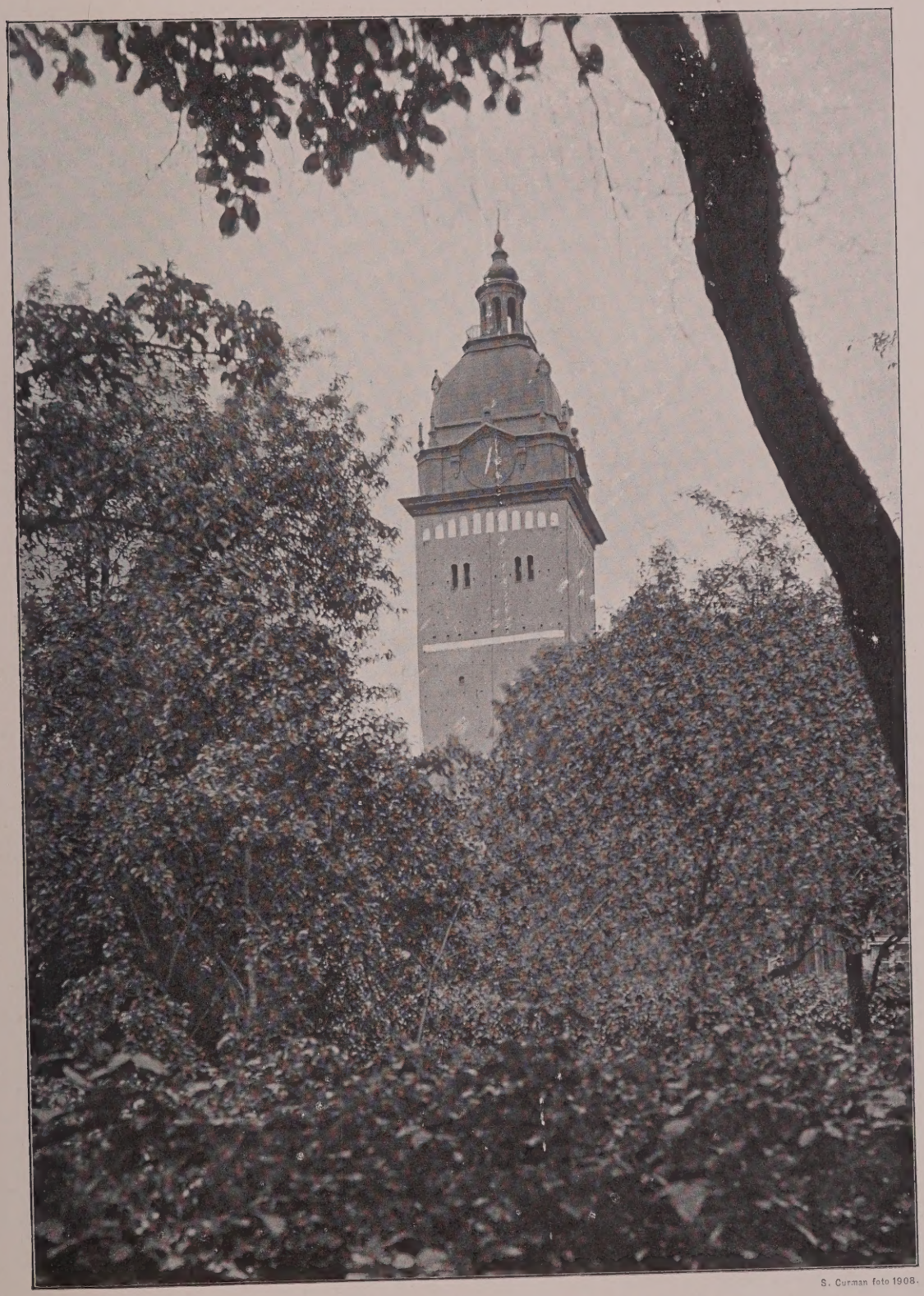

S. Curman foto 1908.

DOMKYRKOTORNET FRÅN DEN S. K. LEKTORSTRÄDGÅRDEN.

DOMKYRKOTORNET.

Domkyrkotornet är den obestridde envåldshärskaren öfver Strängnäs stad. Mäktigt och imponerande reser det sig uppe på toppen af domkyrkoberget, och hvart man än går i den lilla idylliska staden, ser man dock alltid den brungröna kopparhufven sticka upp öfver de låga hustaken eller de grönskande trädkronorna. Tornet är stadens vårdtecken, och utan detsamma kan Strängnäs såsom stadsbild icke tänkas. Strängnäsbilderna [1] [3] [4] [9] och [10] torde till fullo ådagalägga detta.

Tornet tillhörde icke domkyrkans äldsta anläggning. Det började byggas 1424 och blef första gången färdigt 1444. Tornmuren sträckte sig då sannolikt icke högre än till strax ofvan det hvita bandet. Öfver detta synes en rad bjälkhål för skyttegångsanläggning. Spiran afbrann 1473, hvarefter tornet väsentligt påbyggdes under biskop Kort Rogges tid.

Spirornas former hafva växlat efter de olika eldsvådorna. Vi känna endast dess utseende från 1600-talets senare hälft genom Dahlbergs teckning i Svecia antiqua, hvilken återgifves i vignetten här nedan. Denna spira förstördes vid en stor brand 1723. Nuvarande tornhuf uppfördes 1740—45 af slottsbyggmästaren Peter Gerdes och torde vara en af vårt lands allra vackraste. Det är dock icke mera än 20 år sedan man beslöt att ersätta denna härliga skapelse med en "stilenlig", gotisk spira. Lyckligtvis har den planen icke längre utsikter att förverkligas.

Omstående bild torde äfven lämna en föreställning om den frodiga grönska, som lyckligtvis ännu får utveckla sig i den idylliska biskopstaden. *S. C.*

1

R. Hjorth foto. 1915.

RÅDHUSET.

2

R. Hjorth foto. 1915.

FRÅN STORGATAN.

TORSHÄLLA.

RÅDHUSET.

Rådhuset, bild [1], vid stadens torg i kyrkans omedelbara närhet är uppfördt 1834 af okänd mästare. Hufvudingången med sin fritrappa ligger på norra sidan.

Till sitt yttre har rådhuset än i dag sin ursprungliga form. Invändigt har det däremot på senare tid genomgått en rätt grundlig ombyggnad och erbjuder nu lokaler för magistratens, stadsfullmäktiges och nämnders sammanträden, ämbetsrum för borgmästaren, lokal för stadens sparbank samt arkiv- och kassahvalv.

I tornet har placerats ett gammalt urverk, som omtalas redan i början af 1600-talet och som förr haft sin plats i kyrktornet, samt en mindre ringklocka för allarmering af allmänna brandstyrkan.

FRÅN STORGATAN.

Väster om Torshälla-ån sträcker sig i norr och söder den gamla stadsdelen, som hitintills lyckats rätt väl bevara sin urspungliga prägel. Ingen senare tids "reglering" har rätat ut de krokiga gatorna och kvarteren eller förkväft de rödmålade trähusens omgifvande trädgårdstäppor. Denna del af staden har två jämnlöpande gator: Stora och Lilla gatan, hvilka korsas af smala uppför bergsluttningarna slingrande gränder.

Bild [2] visar den idylliska plats, där Birgersgatan mynnar ut i den krökande Storgatan. Den lågt hägnade täppan ligger på östra sidan af det tillhörande timmerhuset. Grannens stora breda gafvel, hvars fönster få glädje af denna "förgård", vänder sig rätt mot södersolen.

Torshälla stads vackra sigill (se här nedan) med S:t Olof tillkom under medeltiden. Det brukas numera såsom vapenbild å stadens handlingar samt såsom sigill å värdebref m. m.

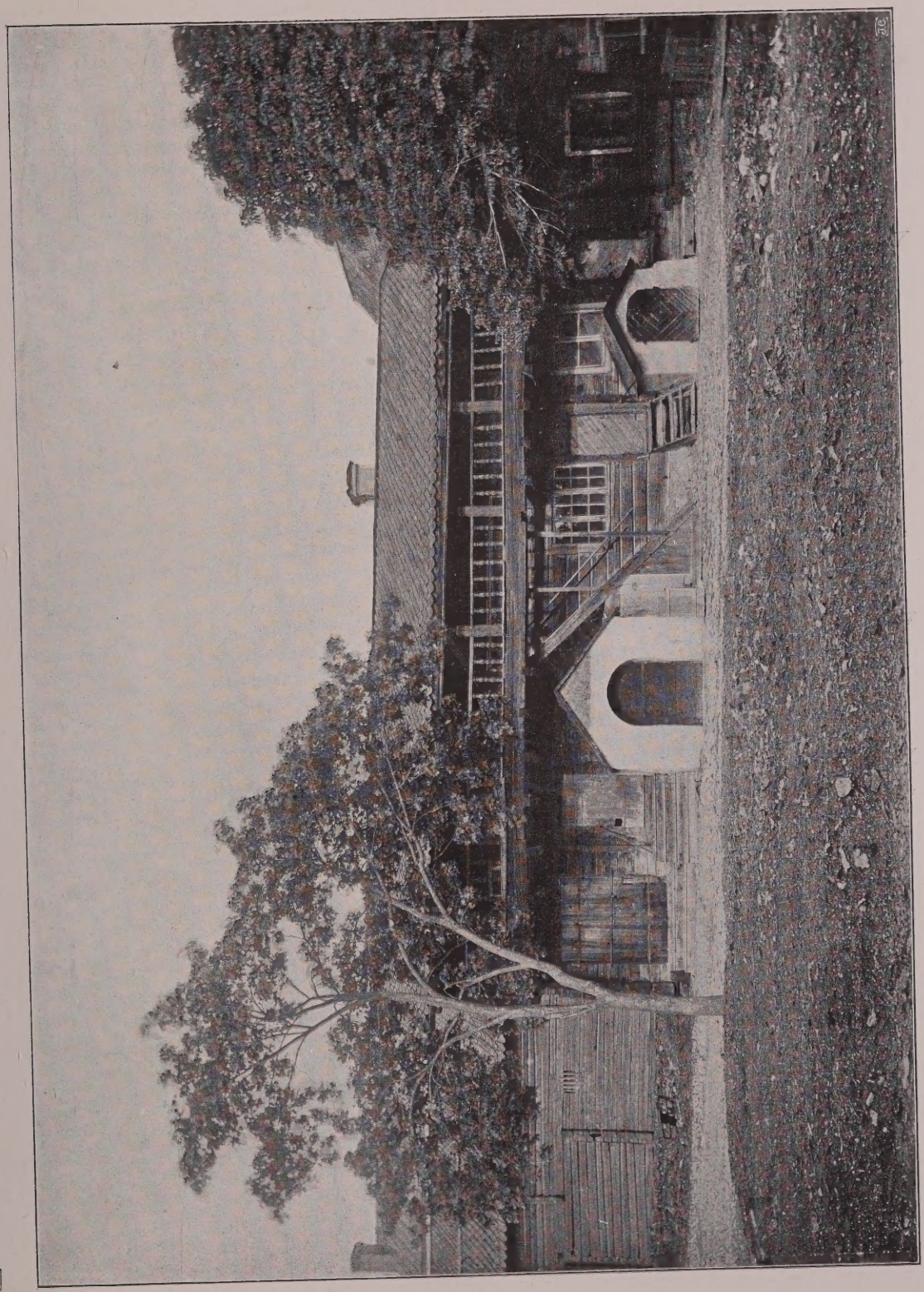

KUNGSSTUGAN.

KUNGSSTUGAN.

Under huset, som är uppfördt af knuttimrade stockar och har öppen svalgång på ena långsidan, äro källare anordnade. Nedre våningen är afsedd till förvaringsrum eller visthusbodar; öfre våningen till härbergeshus, gäst- eller nattstuga.

I och för anläggande af ett salutorg blef det, jämte det midt emot liggande s. k. borgmästarehuset — äfven det en svalgångsbyggnad — på 1890-talet nedrifvet. Kungsstugan, så kallad emedan Carl IX säges ha gästat där, återuppfördes emellertid genom stadens försorg å annan plats i en af dess parker. Bilden visar stugan å dess gamla plats. Svalgången och de öfre rummen äro i det stora hela bibehållna orubbade. Under källarsvalens taksprång finnes inmurad en stenplatta, som visar borgmästaren Lars Olsson Bohms och hans hustrus, Inga Larsdotter, initialer och bomärke, samt bär årtalet 1617.

2

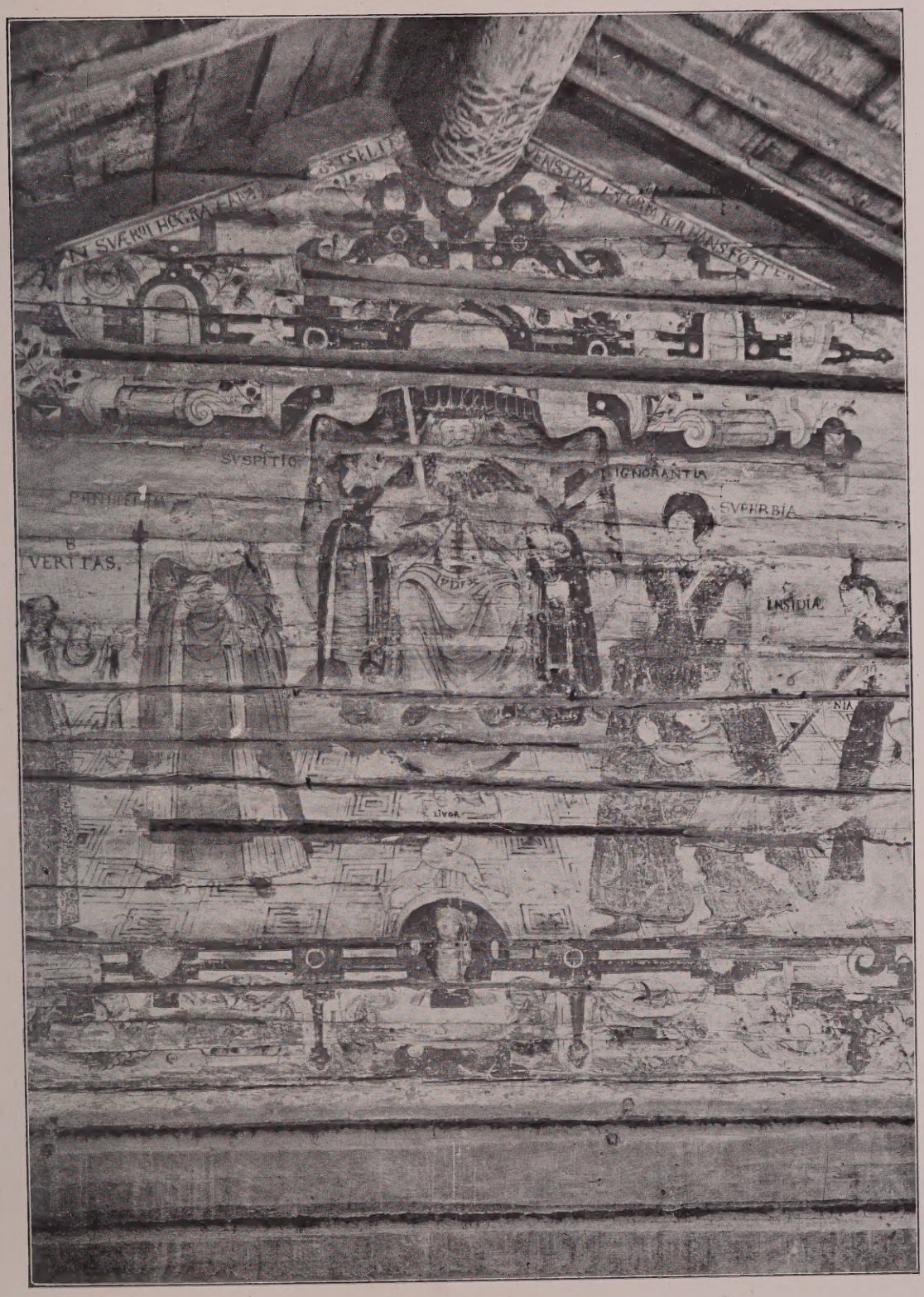

KUNGSSTUGAN.
Väggmålning i kungsstugans öfre stora sal, förhärligande domareämbetet.
Utförd direkt på timmerväggen.

3

SCHANTZSKA GÅRDEN.

4

SCHANTZSKA GÅRDEN.

SCHANTZSKA GÅRDEN.

Gårdsinteriör. En källarsvale af samma typ som kungsstugans, har jämte initialer och bomärke årtalet 1624. (Byggnaden är nedrifven).

SCHANTZSKA GÅRDEN.

Huset åt gatan, troligen från slutet af 1700-talet, var beläget vid Gamla gatan, en återstod af den buktande landsvägen. I närheten låg förr den s. k. Tingstubacken midt i en stadsdel af medeltida planläggning. Byggnaden refs för att Fredsgatan skulle kunna framdragas i rät linie. Vid rifningen befanns att rummens väggar voro klädda med handmålade tapeter. Sitt namn hade gården efter en finne, major Schantz, som efter 1809 års ryska krig inflyttade till Örebro och köpte gården.

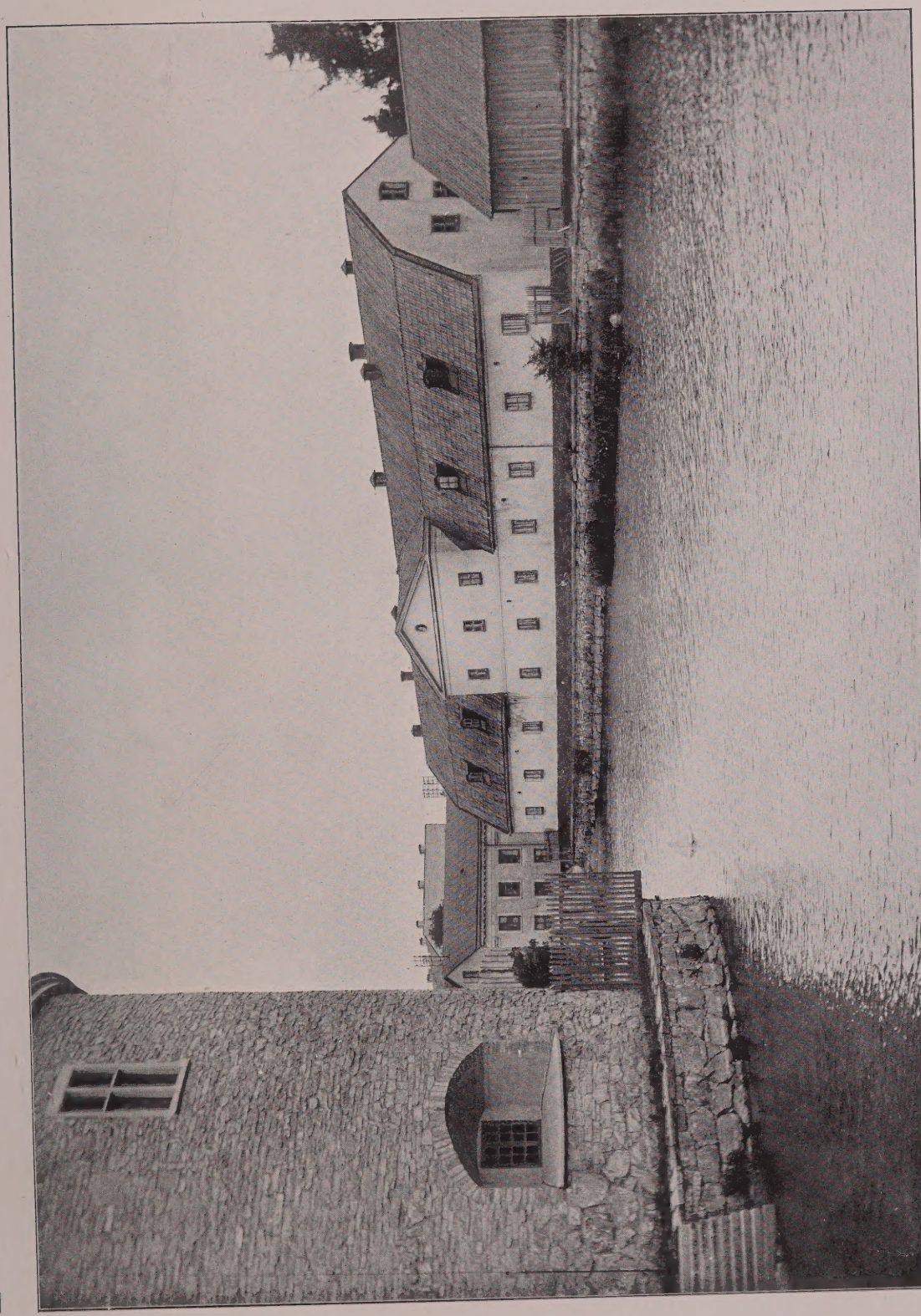

5

HUSARSTALLET.

HUSARSTALLET.

Byggnaden, belägen vid Svartån gentemot slottet, uppfördes år 1777, som kronobränneri, blef sedermera spannmålsmagasin och slutligen stall för Lifregementets husarer. Under 1810 och 1812 års riksdagar i Örebro begagnades huset till samlingsrum för ridderskap och adel. Genom riksdagsbeslut 1908 såldes byggnaden till Örebro stad mot villkor, att huset skulle rifvas och platsen utläggas till park. Önskligt vore dock, att den karaktäristiska byggnaden finge kvarstå.

Sedan denna önskan nedskrefs, har rifningen af denna för stadsbilden ytterst viktiga byggnad blifvit utförd, och i den på platsen anlagda parken har rests ett monument över Karl XIV Johan, hvilken af ridderskapet och adeln valdes till tronföljare inom den rifna historiska byggnadens väggar. (Tillägg 1920).

6

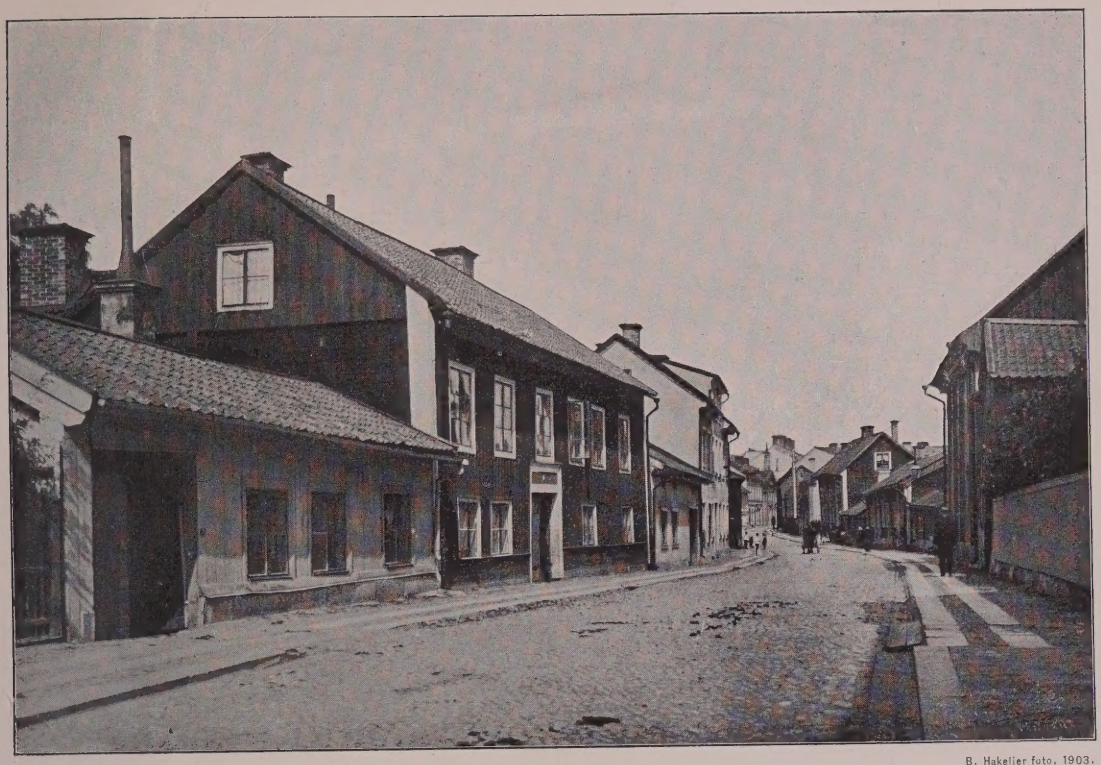

B. Hakelier foto. 1903.

KYRKOGÅRDSGATAN NORRUT.

7

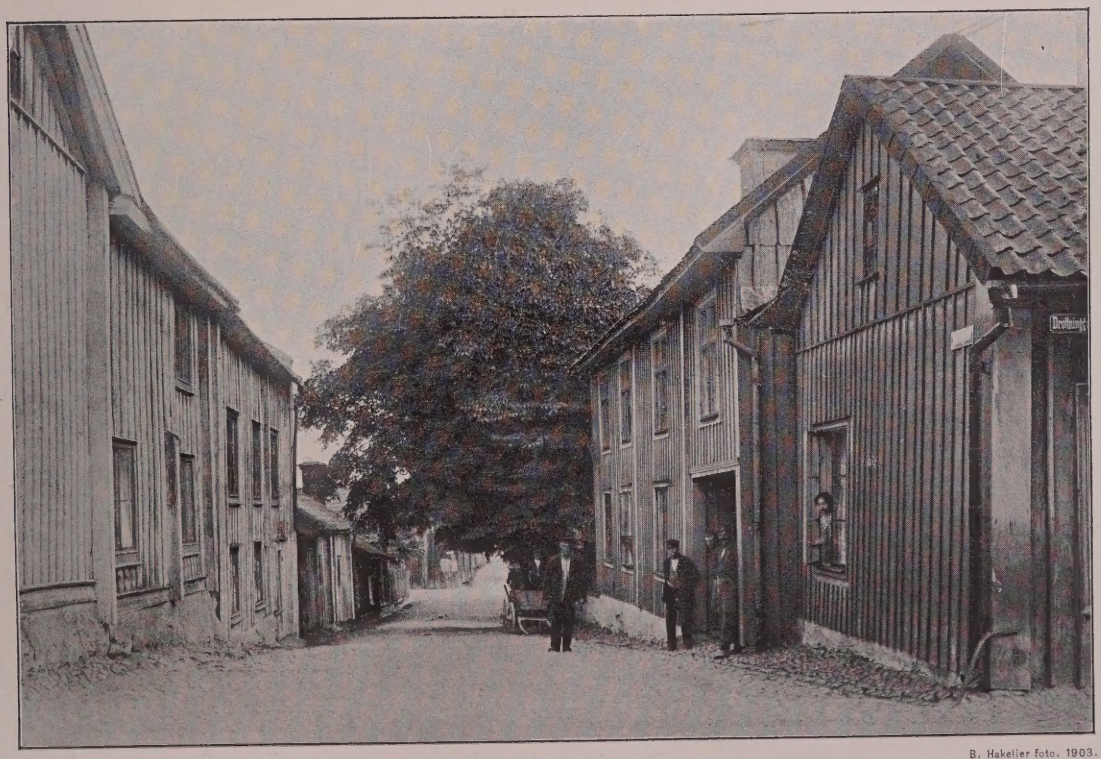

B. Hakelier foto. 1903.

BONDEGATAN ÖSTERUT.

KYRKOGÅRDSGATAN.

Bilden visar ett stycke af stadens äldsta hufvudgata, tillförene utgörande den gamla landsväg, som sedan urminnes tider i buktande linjer följt sandåsen genom samhället. Då Christina dragit upp sin snörräta Drottninggata, blef Kyrkogårdsgatan småningom degraderad till sidogata. I motsats till den norr om Svartån belägna Gamla gatan, också en del af landsvägen öfver Eyrasundsbro, har gatan, tack vare detta förhållande, lyckligen undgått reglering och är nu så godt som den enda kvarlefvan af det gamla goda Örebro, otvifvelaktigt till glädje för kommande släkten, som kunna uppskatta och tillvarataga de möjligheter till vackra gatuvyer hon erbjuder.

Vidstående skiss är en vindflöjel från ett hus vid Kyrkogårdsgatan.

M. D—r.

BONDEGATAN.

Den lilla trefliga gränden, öfver hvilken den väldiga lönnen nu skyddande sträcker sina grenar, är snart ett minne blott. Af gränden har blifvit gata, storstadshusen krypa allt närmare uppför backen, och gatan skall naturligtvis breddas. Lönnen kommer då att få stå midt på gatan och utveckla sig fritt — såvida den ej får dela samma öde som andra träd i våra stenöknar, som dock så väl behöfva dylika oaser.

Vignetten härunder är ett gångjärnsbeslag från Örebro slott.

M. D—r.

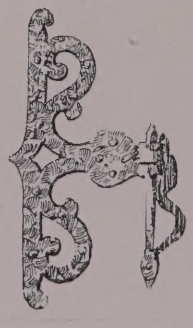

8

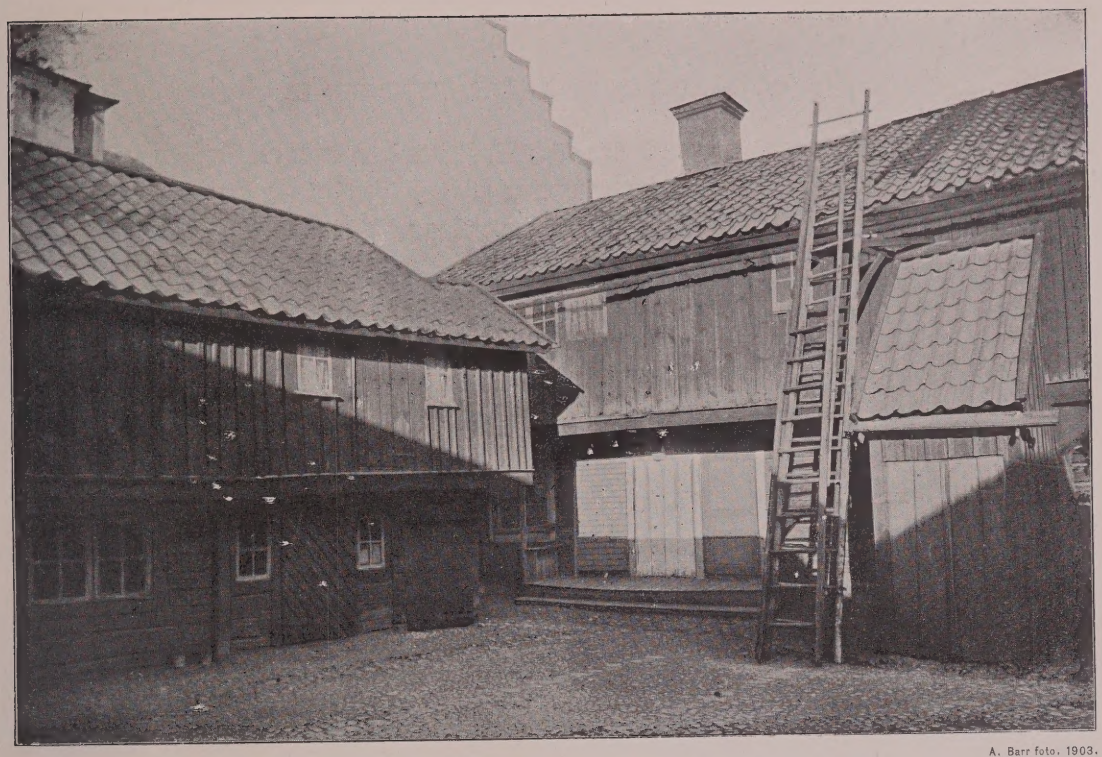

A. Barr foto. 1903.

GÅRDSINTERIÖR FRÅN DROTTNINGGATAN 58.

9

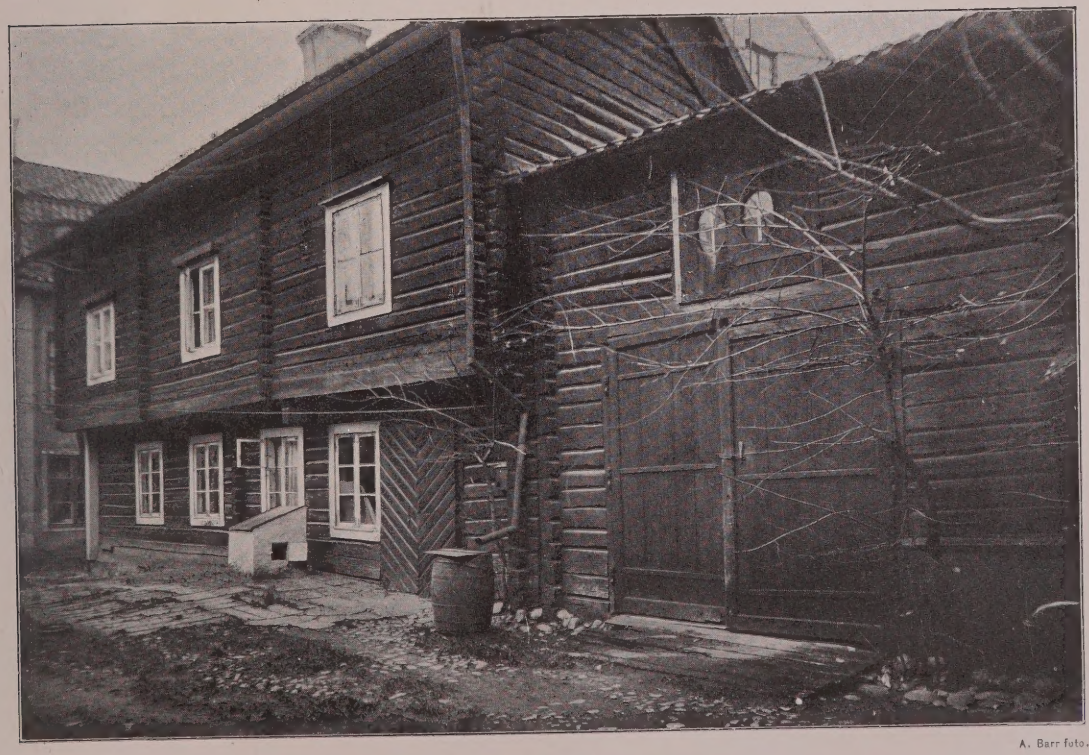

A. Barr foto.

GÅRDSINTERIÖR FRÅN STORGATAN 7.

GÅRDSINTERIÖR FRÅN DROTTNINGGATAN 58.

Den vackra gårdsinteriören med sina rödmålade hus letar man nu förgäfves efter. Förr var den en sevärdhet, och svalgångarne tyda också på att gården ägt gamla anor. Nu äro byggnaderna ändrade och den ena svalgången borttagen, men man har dock tydligen sträfvat efter att bevara karaktären. Om man frånser den ärggröna färg, hvarmed byggnaden nu strukits, är dock här ett exempel på en ombyggnad i rätt riktning, som manar till efterföljd.

M. D—r.

GÅRDSINTERIÖR FRÅN STORGATAN 7.

Gården, hvaraf bilden visar södra sidan, är belägen mellan Gamla gatan och Storgatan — midt i stråkvägen alltså — och torde varit tidigt bebyggd. De nuvarande åbyggnaderna torde dock tillkommit först i slutet af 1700-talet. Utskjutande öfvervåningar, lika den bilden återger, äro reminiscenser från svalgångstiden och användes bevisligen i mellersta Sverige ännu vid denna tid. Enligt en obestyrkt sägen skulle freden med England 1812 undertecknats i denna gård.

Vignetten här nedan är en portklapp från Drottninggatan.

M. D—r.

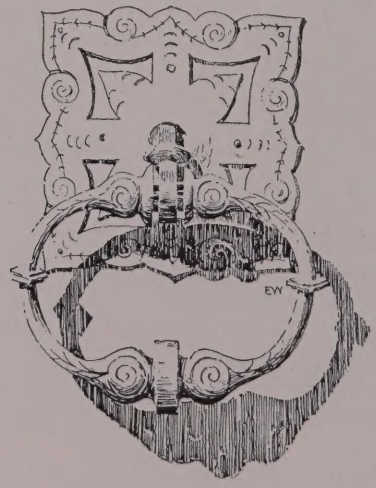

Lindahl fotogr. 1897.

10 SLOTTET OCH KANSLIBRON FRÅN VÄSTER.
Före senaste restaurering.

ÖREBRO.

SLOTTET.

Bilden visar Örebro Slott sådant det tedde sig efter den af Hårleman ursprungligen planerade och under åren 1758—64 verkställda ombyggnaden och sådant det förblef under mer än ett sekel, intill dess det under åren 1897—1900 blef till det yttre väsentligt förändradt. Med vemod minnes ännu mången den mäktiga, gråhvita och i sina enkla linjer dock så nobla byggnaden.

Slottets kärna — fästet — torde funnits redan i början af 1200-talet. På Albrekts tid omnämnes här 1364 "Örebro hus", hvilket sedermera af Karl IX och hans efterlefvande under åren 1573—1627 utvidgades till slott.

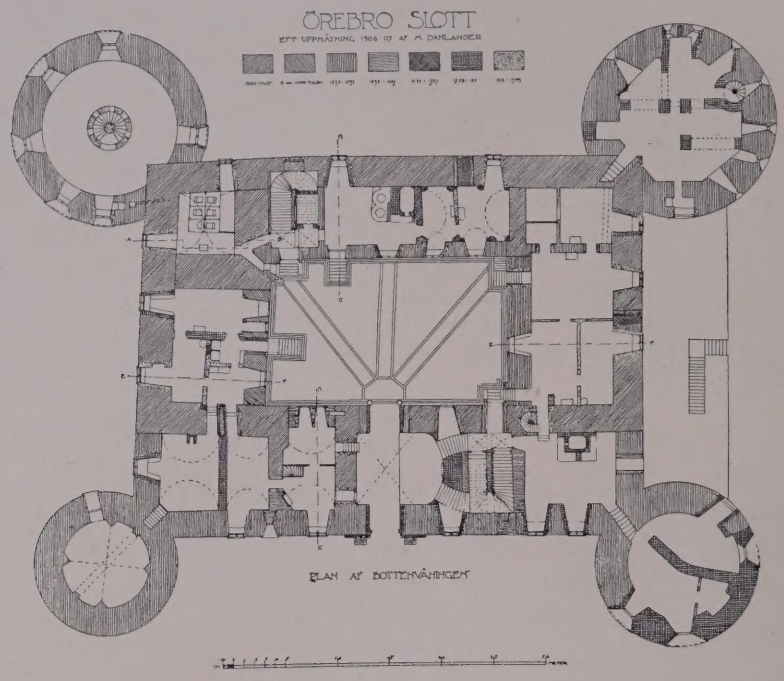

Rikt på minnen är det — minnen från Engelbrekts, Sturars och Vasars tid. Här blef Gustaf Adolf förklarad "varaktig" eller "manlig att bära vapen och harnesk", här blef Bernadotte utkorad till arftagare af Sveriges tron.

Ofvanstående plan, å hvilken byggnadens skilda utvecklingsskeden äro markerade på sätt, som angifves under rubriken, visar bottenvåningens utseende nu, men jämväl — i hufvudsak — efter ombyggnaden på 1700-talet. Märk den hårlemanska entrén med sina tvenne från den utvidgade porten ledande trapparmar, af hvilka den yttre endast tillkommit för syns skull, och vidare de många nya invändiga murar, hvarmed renässansslottets stora salar blifvit sönderstyckade.

I öfrigt hänvisas till den utmärkta och rikt illustrerade monografi öfver slottet, som under titeln "Örebro Slotts byggnadshistoria" år 1908 utgafs af dåvarande ståthållaren på Örebro slott, landshöfding Th. Nordström och stadsarkitekten i Örebro M. Dahlander, och i hvilken slottets utvecklingshistoria äfven i bild på ett åskådligt och förtjänstfullt sätt framställes.

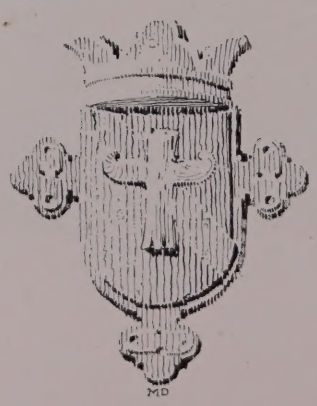

Vasavapen
från frontonfältet
å sydvästra borggårds-
portalen.

Märkt C. P. D. S.
Carolus Philippus
Dux Sudermanniæ
1617.

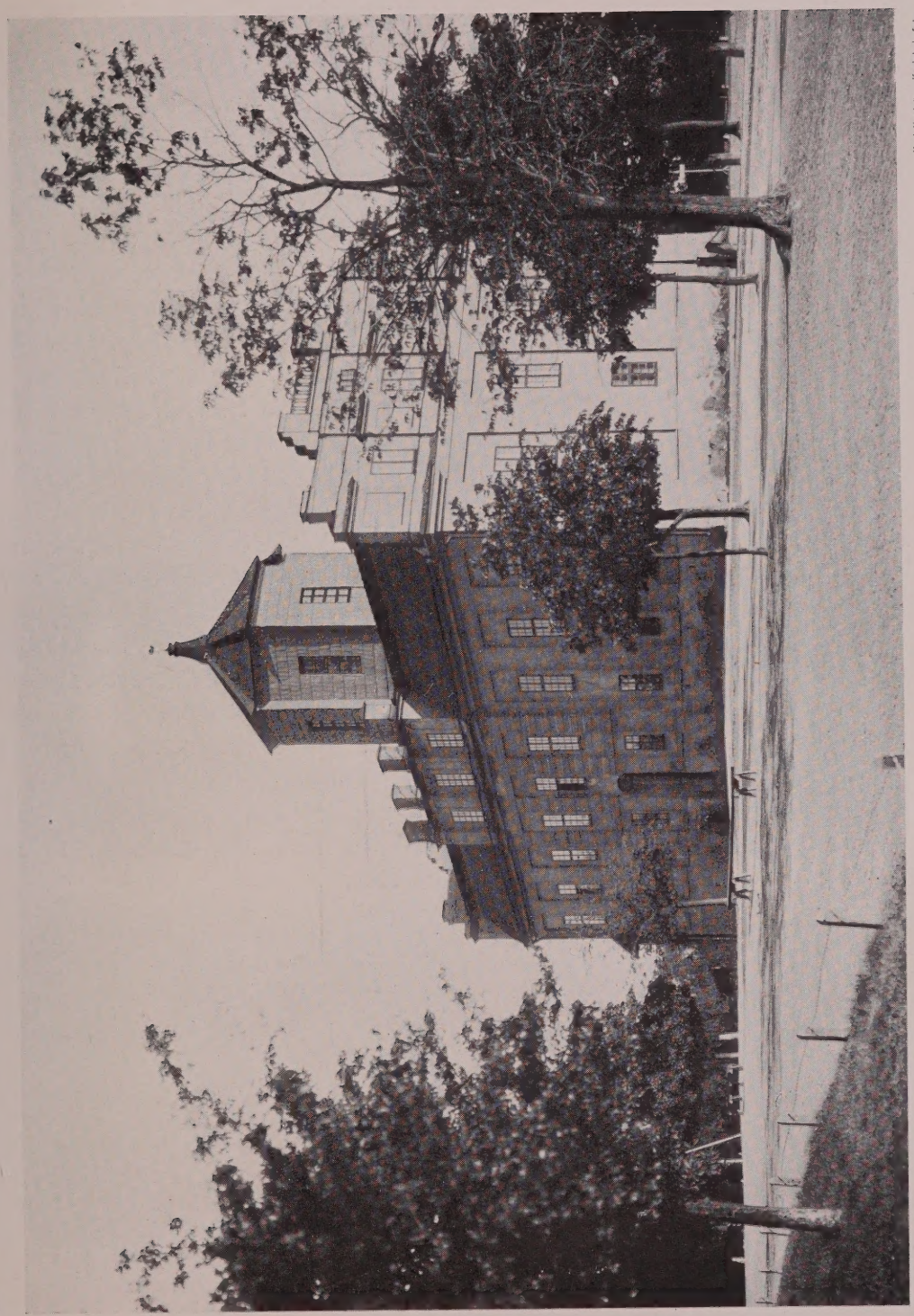

Karl Nyström, Karlstad, foto.

GAMLA GYMNASIET.

1

GYMNASIUM ADOLPHO-FRIDERICIANUM.

Vid den stora och förhärjande brand som år 1865 öfvergick Karlstad blef gymnasiehuset en af de få offentliga byggnader som räddades. Självt hade det uppstått efter en lika grundlig härjning af staden, en eldsvåda 1752, då hela Karlstad lades i aska och därmed äfven dess skola. Strax efter denna brand uppdrogs åt öfverintendenten Karl Hårleman att utföra ritningar till såväl gymnasium som rådhus, hvilket uppdrag han också fullgjorde före sin samma år inträffade död.

De båda byggnaderna — af hvilka rådhuset föll offer för 1865 års brand — voro af ganska närsläktad karaktär. Gymnasiehuset, beläget strax sydost om domkyrkan med sin norra fasad mot Kungsgatan, blef färdigt år 1759. Byggnadsarbetet stod i början under inseende af lektorn Johan Fryxell, senare af arkitekten J. E. Carlberg. Till sitt yttre synes byggnaden vara i allt väsentligt bevarad i ursprungligt skick. Hufvudingången åt Kungsgatan har dock på senare tid förlorat sin yttertrappa, till förmån för gatutrafiken men till afgjord skada för byggnadens utseende. Det inre har undergått flera förändringar. "De fasta murar, som i midten af byggnaden utgöra tornets underbyggnad, ha visserligen i betydlig mån bidragit till kostnadens ökande och utrymmets minskande, men en beqväm vindeltrappa var i denna underbyggnad anlagd och anordningen i sig ändamålsenlig." (Brunius.) Senare har denna vindeltrappa af sten utbytts mot en sådan af trä.

Af bottenvåningens åtta rum voro ursprungligen fyra afsedda till skolrum. I öfre våningen var prästmötessal, lokal för konsistorium samt för bibliotek, naturaliekabinett och för observatorn, som hade sitt observatorium uppe i tornet. Som i andra skolor fanns äfven här en "proba", men redan år 1770 hade man "låtit igenfylla den s. k. Proban fram under gångsgolfvet, för Gymnasiidörren och deröfver lägga nytt golf".

Byggnaden brukades för direkt skoländamål intill år 1869, delvis ända till 1903.

(Jmfr *C. E. Nygren,* Kartstads historia före stadens brand 1865, Göteborg 1914, och *V. Vendel* i En bok om Värmland, del II, Uppsala 1918.)

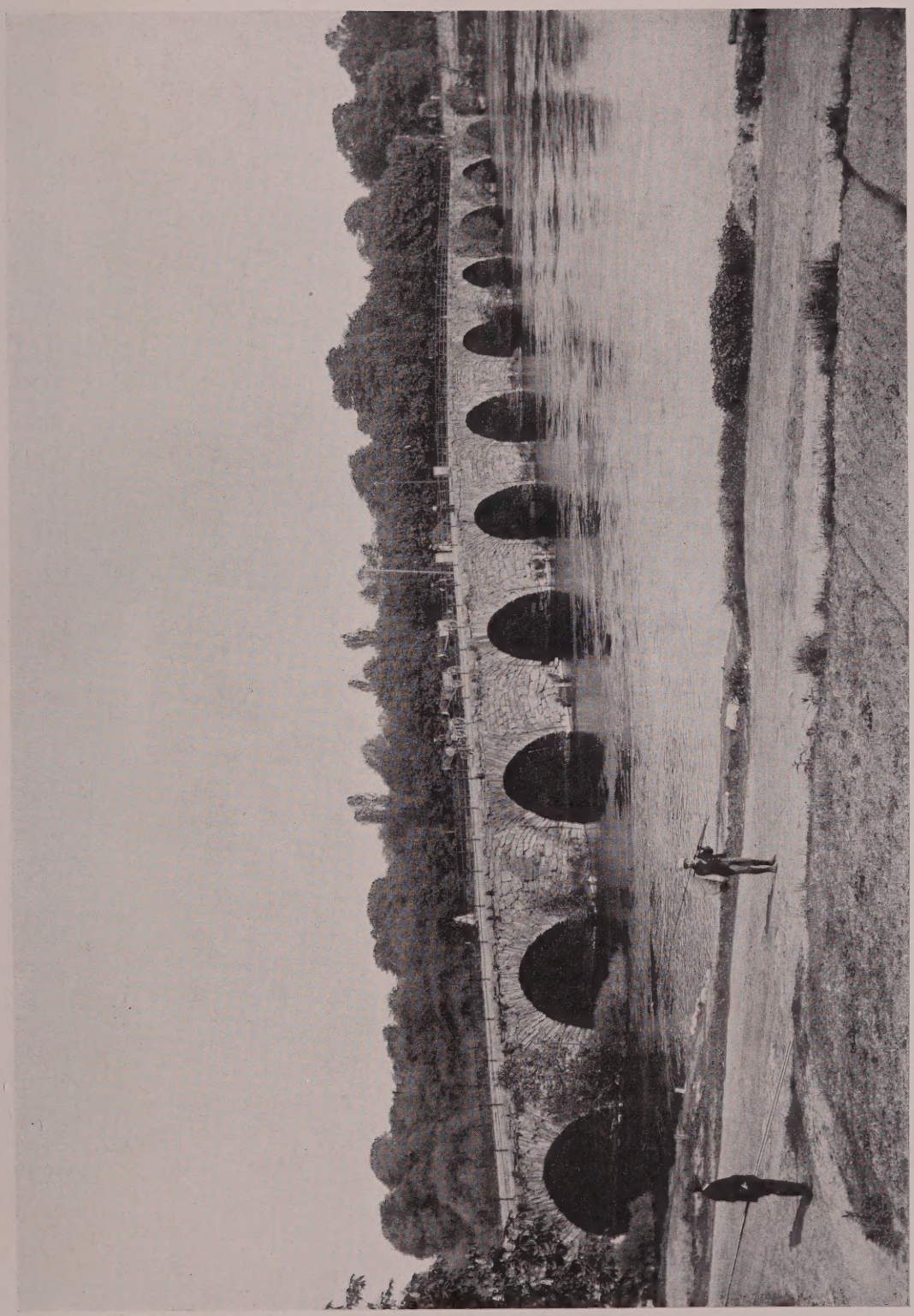

Karl Nyström, Karlstad, foto. 1901.

ÖSTRA BRON.

2.

ÖSTRA BRON.

Öfver den breda östra grenen af Klarälfven leder Östra bron in till Karlstad. Sådan denna ståtliga brobyggnad nu står har den tillkommit år 1797, hvarom två minnesstenar å brons midt ge underrättelse. Bropelarnas underbyggnad torde dock vara äldre, antagligen från 1765. Brobyggandet år 1797 leddes af byggmästaren A. Jakobsson. Stenmaterialet till de tolf hvalfven är hämtadt från det österut liggande Lamberget, och det hela är byggdt utan något murnings- eller sammanbindningsämne, om man undantager de vid brokarens ändar gjorda järnförankringarna. Brobanan, som höjer sig något åt midten, är stensatt med kullersten och försedd med räck af handhamradt fyrkantsjärn. Det hämmande af strömmen, som de många massiva bropelarna åstadkommer, har föranledt planer på ombyggnad af någon del af bron, hvilket naturligen skulle ruinera dess nuvarande ovanligt imposanta helhetsverkan.

Vid brons östra ända stod intill år 1874 en öfverhvälfd murad port, Östra tullporten. "Skada att detta 220-åriga byggnadsverk icke kunde tillåtas kvarstå, sedan vägen icke längre ledde därigenom" klagar med rätta kollega Alsterlund i "Gammalt och nytt från Östra Wermland". Intill år 1861 fanns äfven en tullstuga, en rödmålad envåningsbyggnad om två rum och kök. (Jmfr *C. E. Nygren*, Karlstads historia före stadens brand 1865.)

1

TULLHUSET.

2

TULLHUSETS GAFVEL.

1

G. Norberg foto. 1902.

PORTEN TILL FOTOGRAFEN NORBERGS GÅRD.

2

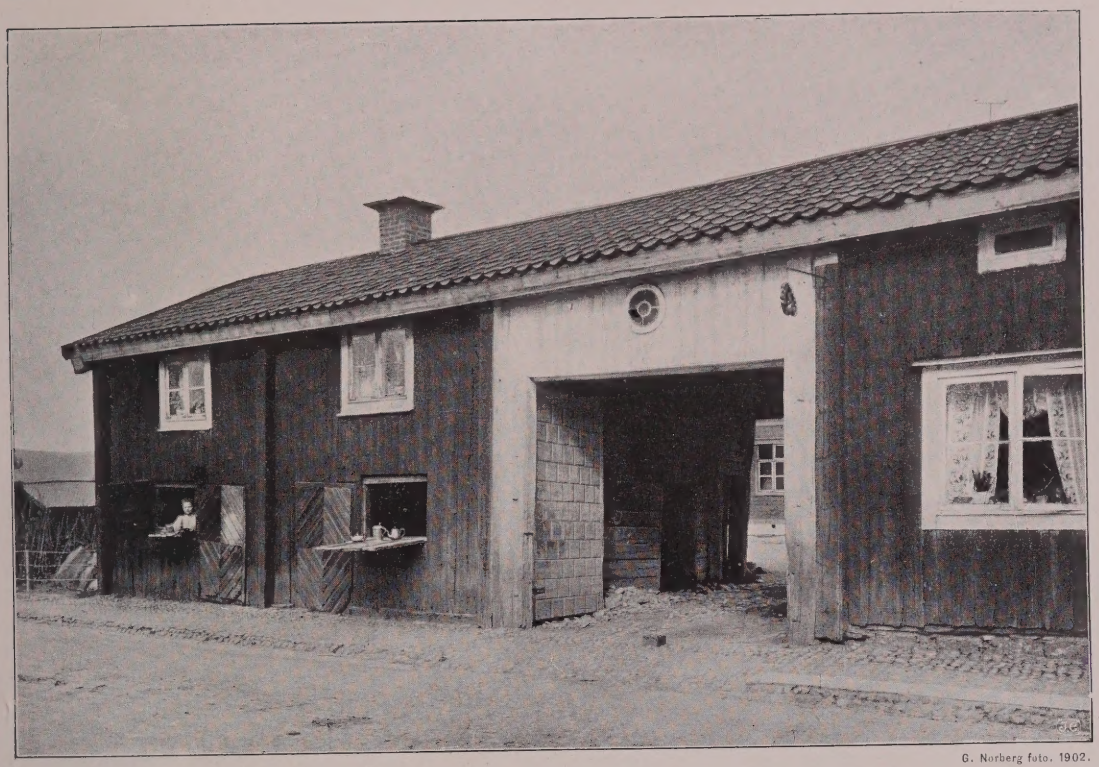

G. Norberg foto. 1902.

DEN S. K. ARBOGABODEN.

3

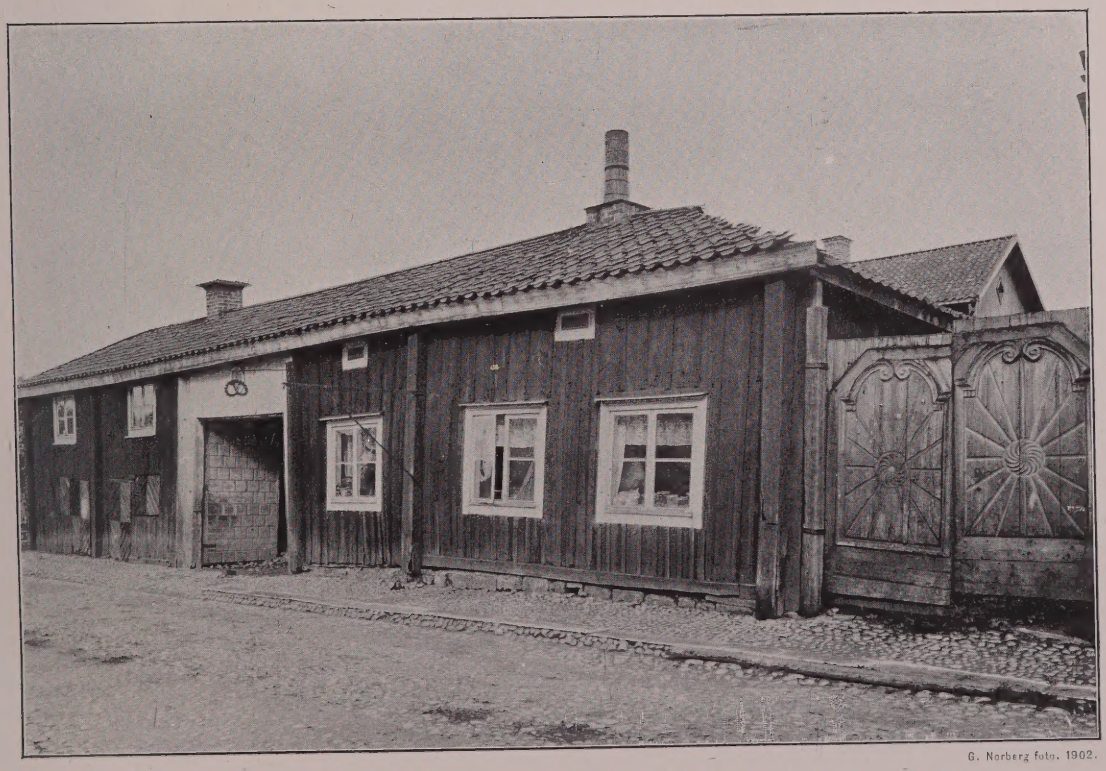

G. Norberg foto. 1902.

DEN S. K. ARBOGABODEN.

ARBOGABODEN.

Denna byggnad visar en synnerligen ålderdomlig anordning af en handelsgård. Till höger om porten ligger boningshuset — en stuga af samma enkla form, som den sedan gammalt hos vår allmoge brukliga — bestående af förstuga, dagligstuga och en liten kammare. Boden, till vänster om porten, påminner äfven om de gamla, i våra allmogegårdar vanliga tvåvåningsbodarna eller loftshusen med svalgång på ena långsidan inåt gården. Den nedre våningen användes till upplag af diverse varor, som försåldes genom de nedfällbara luckorna åt gatan. Öfre våningen har troligen användts som klädbod och gäststuga.

Arbogaboden tillhör numera Nordiska Museet och är afsedd att återuppföras på Skansen.

4

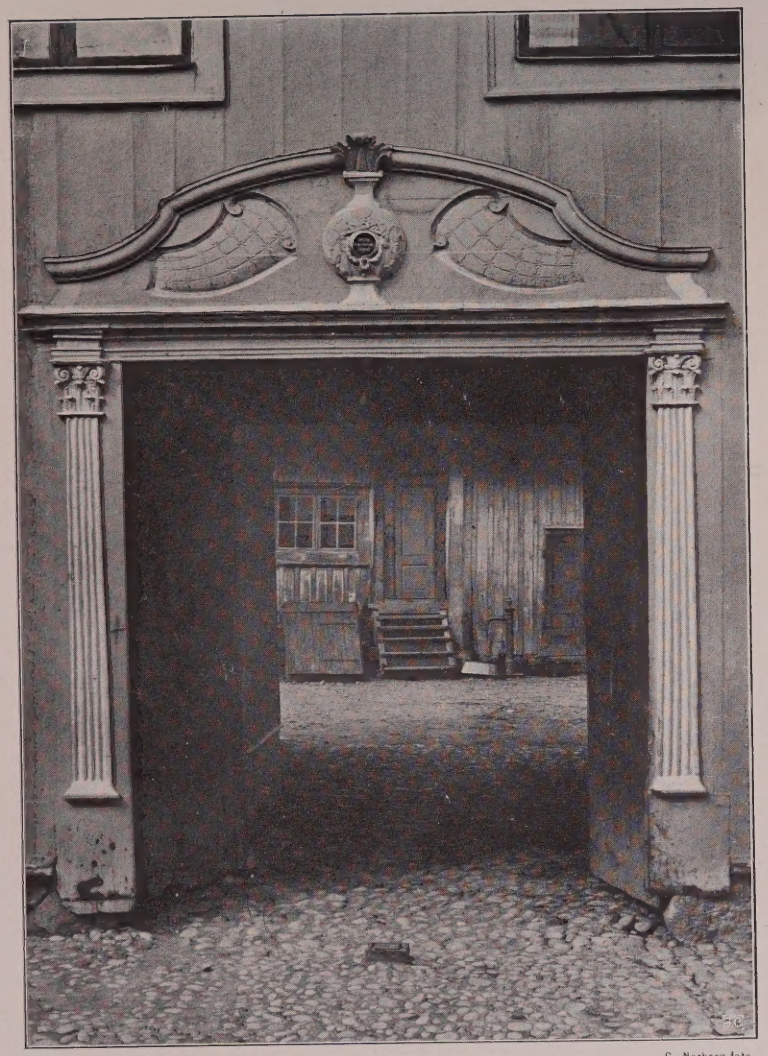

G. Norberg foto.

PORTEN TILL MOTANDERS GÅRD.

5

G. Norberg foto.

PORTEN TILL SNICKARE JOHANSSONS GÅRD.

6

FRÅN C. E. BERGSTRANDS GÅRD.

7

G. Norberg foto.

BYGGNAD PÅ MALMBERGSKA GÅRDEN.

FRÅN C. E. BERGSTRANDS GÅRD.

Bild [6] återger en gammal uthusbyggnad å boktryckaren C. E. Bergstrands gård vid Svartälfsgatan nere vid Norasjön.

FRÅN MALMBERGSKA GÅRDEN.

Bild [7] visar en byggnad, som ligger inne på den s. k. Malmbergska gården, n:r 54 och 55, vid Storgatan. Denna fastighet kallas numera Köhlerska gården efter rådmannen C. Köhler, som nu är en af ägarne till densamma.

Nedanstående bild framställer ingångsporten till nyss nämnda Malmbergska gård. Inkommen genom densamma ser man framför sig, hvad som återgifvits på bild [7].

1

Atelier Åmark foto. 1908.

FRÅN NORRA ÅSTRANDEN.

2

Atelier Åmark foto. 1908.

GAMMALT GARFVERI.

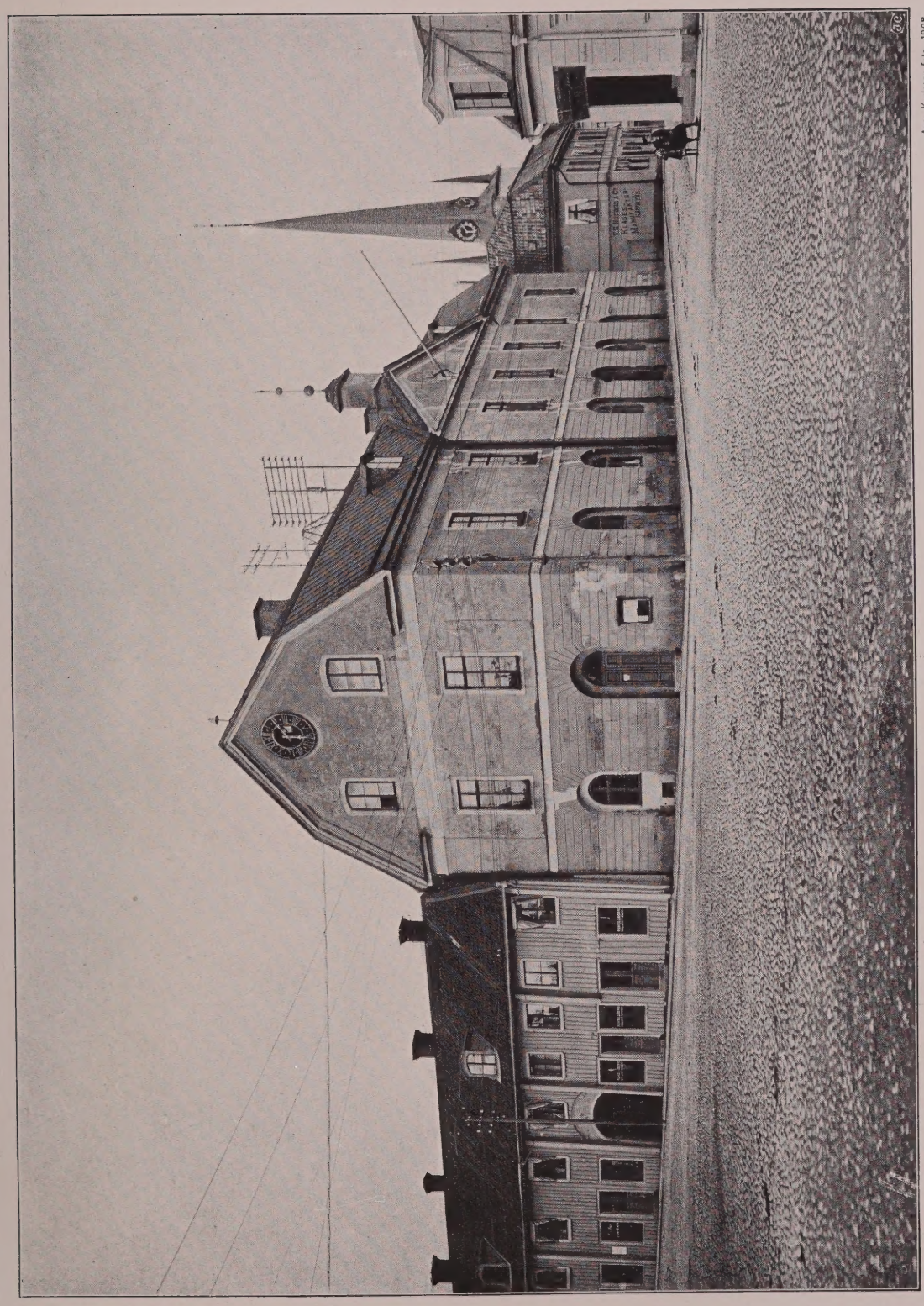

TORGET MED RÅDHUSET.

TORGET MED RÅDHUSET.

Delar af rådhuset äro rester af ett på denna plats under slutet af medeltiden beläget helgeandshus med tillhörande kyrka. Detta skänktes af Gustaf Wasa 1531 till staden för att begagnas som rådstuga. Åren 1749—50 ändrades huset, men torde de gamla murarna ha bibehållits. Ett torn, som låg utanför den nuvarande ingången, nedrefs, och byggnaden fick för öfrigt sitt nuvarande utseende.

Till vänster om rådhuset ligger änkefru Carlssons gård, på 1600-talet benämnd Albreckt Petris gård. Det nuvarande huset byggdes i början på 1700-talet af en handlande Pipping. Inne på gården, som är ansenligt stor, äro längorna delvis försedda med öppna svalgångar.

I fonden på bilden synes spiran af stadskyrkan.

4

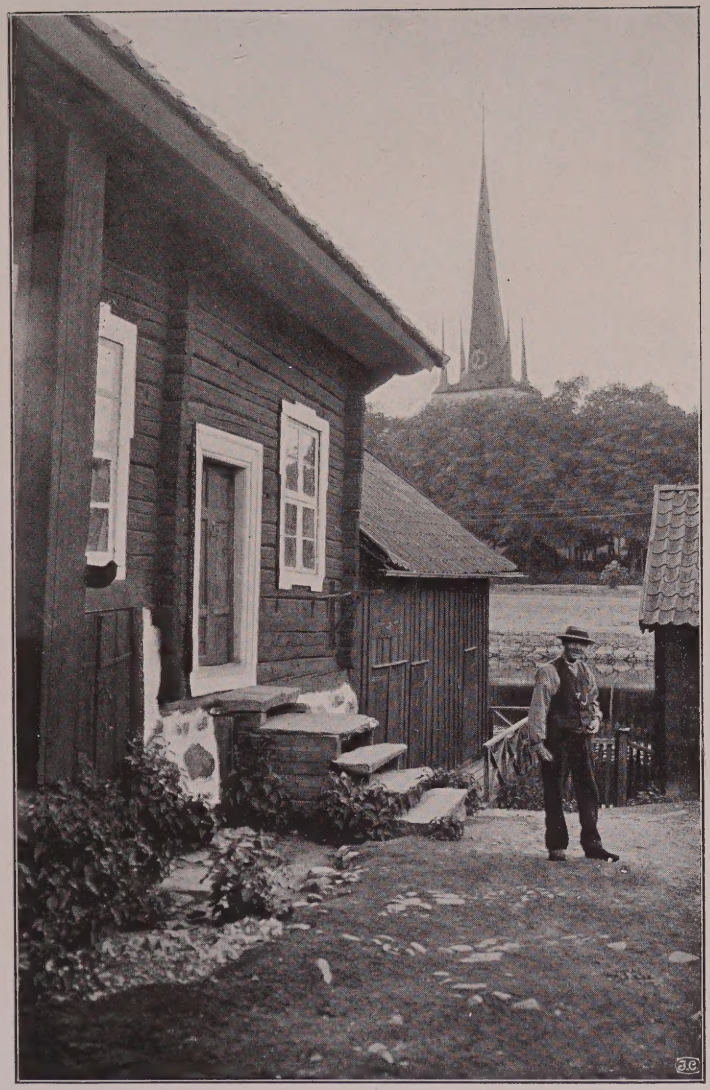

Aug. Karlsson foto. 1908.

FRÅN CRUGSKA GÅRDEN.

5

Aug. Karlsson foto. 1908.

FRÅN CRUGSKA GÅRDEN.

CRUGSKA GÅRDEN.

Vid stora gatan på söder är Crugska gården belägen. På 1600-talet kallas den grefve Pers gård, men sägnen förmäler den vara ännu äldre, och att den skulle ägts af drottning Katarina Stenbock, Gustaf Wasas gemål.

I ena huslängan inne på gården, där sedermera på 1700-talet färgeri blef inredt, finnas rester af ett måladt 1600-tals tak. Huset åt gatan har på 1700-talet blifvit påbyggdt och där finnes delvis bevarad den gamla inredningen med kakelugnar, blyinfattade rutor m. m.

Gården ägdes på 1700-talet af släkten Pape, först af borgmästaren Ernst Pape, en om stadens historia nitälskande man, sedan af dennes son och sonson och öfvergick på 1830-talet genom köp till den sistnämnde Papes kusin, en Crug. Dennes son, Carl Wilhelm Crug, bedref liksom borgmästare Papes son färgerirörelse i gården. Tvänne döttrar till denne Crug äro nu ägare af gården, en af de intressantare och bäst bevarade i staden.

Den är som de flesta af stadens byggnader uppförd af timmer, hufvudbyggnaden brädfodrad, åt gatan oljemålad, med hvita fönsterfoder och tjärade dörrar, åt gården rödfärgad. Trädgården sträcker sig ned till ån.

Vignetten här nedan visar husets portklapp.

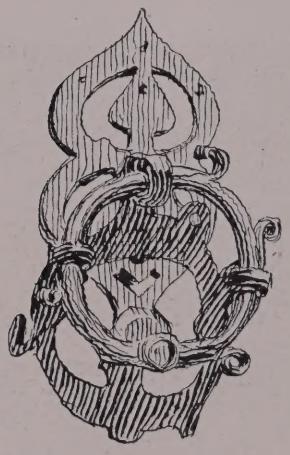

6

Atelier Åmark foto. 1908.

GÅRDSPORT FRÅN SÖDRA STADSDELEN.

7

C. Westman foto. 1908.

PORTEN TILL HUSET N:O 50 VÄSTERLÅNGGATAN.

8

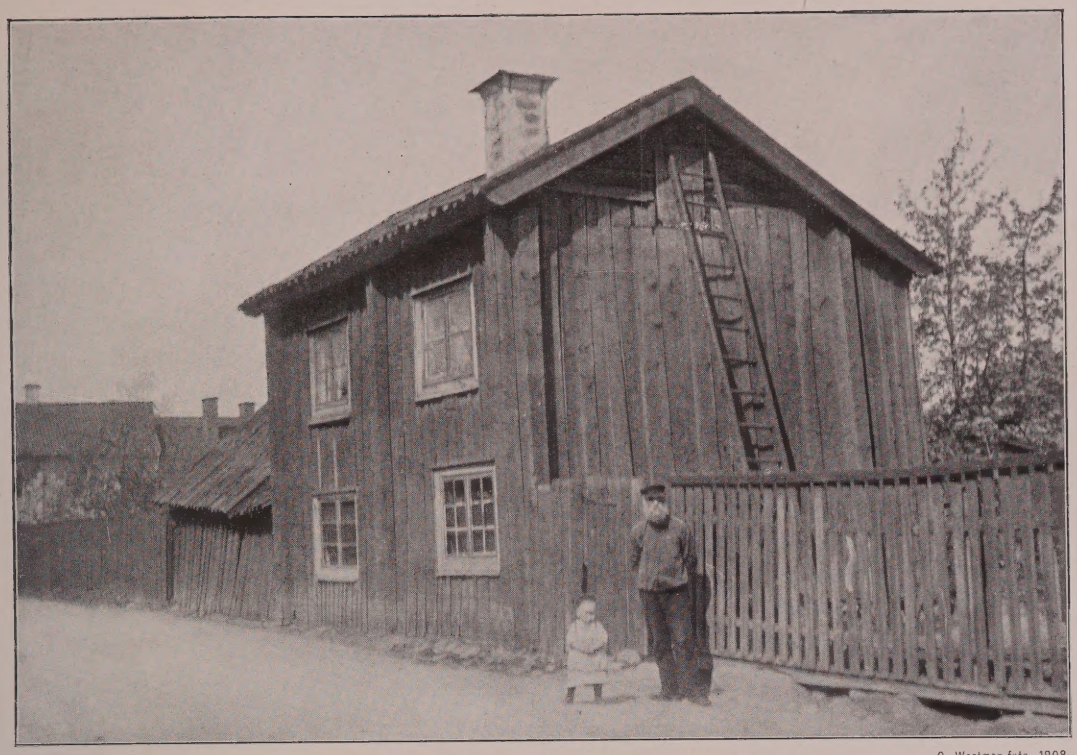

C. Westman foto. 1908.

ROGSTADIUS' GÅRD.

9

C. Westman foto. 1908.

FRÅN SMEDJEGATAN.

ROGSTADIUS' GÅRD.

Bild [8] återger Trädgårdsgatan 12, V. Kv. S. Huset lär stamma från 1600-talets förra hälft och besittes nu af den här afbildade gårdsägaren Johan Rogstadius (är emellertid numera af stadens hälsovårdsnämnd utdömdt såsom bostad). Tyvärr visar ej här någon bild husets baksida, som är den mest imponerande.

Man kan dock på bild [8] se en annan sak: skillnaden mellan ett spjälstaket med dess enerverande söndertrasande för blicken af allt därbakom och ett hederligt plank med dess rogifvande slutenhet och resoluta sätt att begränsa.

SMEDJEGATAN.

Bild [9] visar östra delen af Smedjegatan, V. Kv. N. En trång, men ingalunda *för* trång, kullerstensgata mellan timrade tvåvåningshus med hvita fönsterramar: en typisk gatubild från en gammal uppsvensk handelsstad! Intressantast här är det första huset på höger sida, numera utgörande uthusbyggnad i Järnhandlareänkan Wilhelmina Carlssons gård, hvars något mindre åldriga hufvudbyggnad har sin fasad mot Stora torget. Den inåt gården vettande sidan af det här afbildade huset, som sannolikt, att döma af dess byggnadsstil och det väldiga timret stammar från slutet af medeltiden, har väl bibehållna långa svalgångar. Dess gårdsnummer är 57 V. Kv. N.

Vignetterna återge stadsvapnet, dels i lack, dels i sådant tryck, som användes på stadens officiella handlingar.

[1]

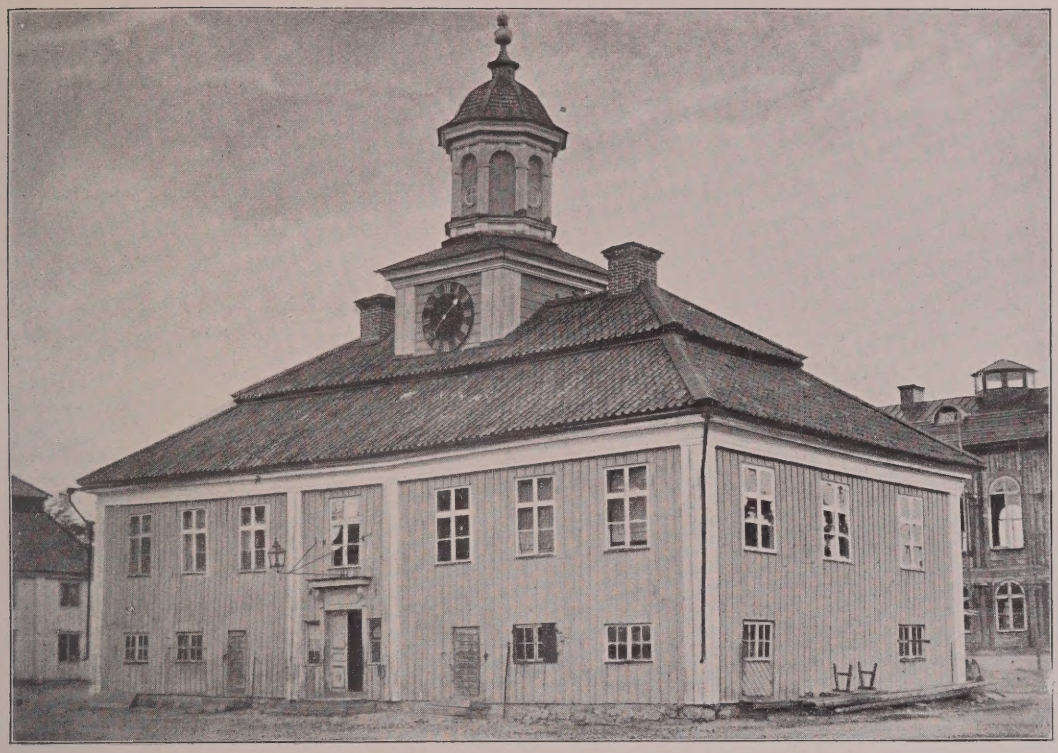

GAMLA RÅDHUSET.

[2]

PARTI VID KÖPINGSÅN.

KÖPING.

GAMLA RÅDHUSET.

Byggnaden uppfördes på initiativ af borgmästaren Carl Hising och blef färdig år 1690. Bilden visar oss ett tvåvånings trähus med något tryckta proportioner. Det tegeltäckta taket är afdeladt i tvenne afsatser och krönes af en takryttare med lanternin och spånklädd huf. Byggnaden är synnerligen typisk för den svenska storhetstidens monumentalarkitektur i landsorten. Trots all enkelhet i material och utsmyckning hvilar det oftast något manligt och storvulet öfver denna typ tack vare dess goda proportioner, dess merendels verkningsfulla takbehandlings och dess frihet från onödig ornamentering.

Möjligen hade byggnaden ursprungligen tvenne låga flyglar. Sådana utvisas nämligen på en stadsplan af 1732, men de äro redan försvunna på Hornemans år 1782 renoverade karta öfver Köping. En förstugukvist synes också en tid hafva existerat framför porten.

Bottenvåningen upptogs hufvudsakligen af arrester, redskapsbodar o. dyl., under det att våningen 1 tr. upp inrymde stadens högtidssal, magistratens sessionsrum m. m. I lanterninen på taket hade "torntutaren" sin plats, hvarifrån han utropade nattens timmar.

Den gamla vackra byggnaden blef tyvärr icke uppskattad af senare tiders barn, utan nedrefs i slutet af 1800-talet och ersattes med ett nytt rådhus.

PARTI VID KÖPINGSÅN.

Bilden är typisk för Mälardalens ågenomflutna städer. Jämför härmed Arbogabilderna [1] och [2], Västeråsbilden [3]. Gårdarna gå ända ned till vattnet, invid hvilket knuttimrade, rödfärgade uthus äro belägna, ofta försedda med den karaktäristiska vattenhämtaren, som icke heller saknas på denna bild.

Byggnaden närmast till vänster tillhör den s. k. Nauckhoffska gården och är numera rifven. På tomten anlades en mindre park. De pittoreska strandbildernas dagar tyckas tyvärr i allmänhet vara räknade i våra städer.

VY AF VÄSTERÅS FRÅN STALLBRON — BÖRJAN AF 1850-TALET.

VY AF VÄSTERÅS FRÅN STALLBRON — BÖRJAN AF 1850-TALET.

Efter litografi ur det åren 1850—56 utgifna arbetet "Sverige framställdt i taflor".

Till höger på taflan ligger den s. k. "Versaljen"; sedermera rifven och återuppförd vid järnvägsgatan. Bredvidliggande hus är numera påbyggdt, men det bakom liggande står oförändradt kvar. Huset midt emot detta på andra sidan Köpmangatan refs på 1880-talet. Till vänster på taflan synes Mobergska mälteriet. Detta jämte en kvarn refs på 1880-talet för att lämna rum för stadsparken.

2

E. Blom foto. 1908.

PARTI FRÅN KYRKOGÅRDSGRÄND.

3

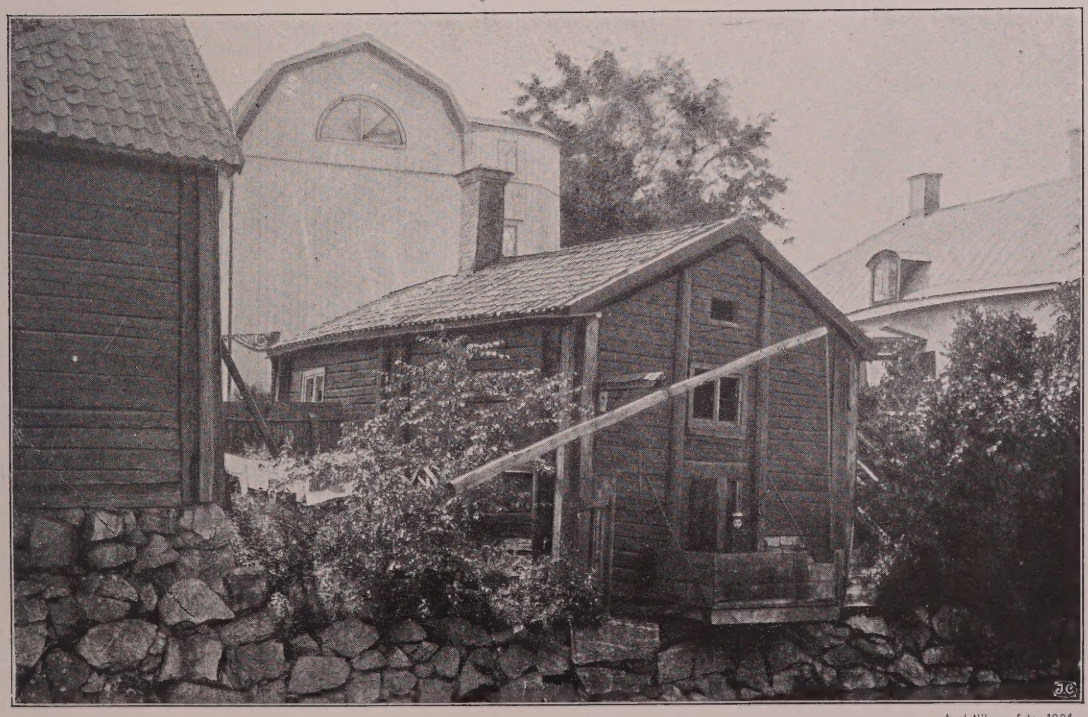

Axel Nilsson foto. 1904.

TVÄTTSTUGA VID SVARTÅN.
Belägen i den s. k. "Smäcken" med den sista af de förr vid ån allmänna vattenhämtarna.

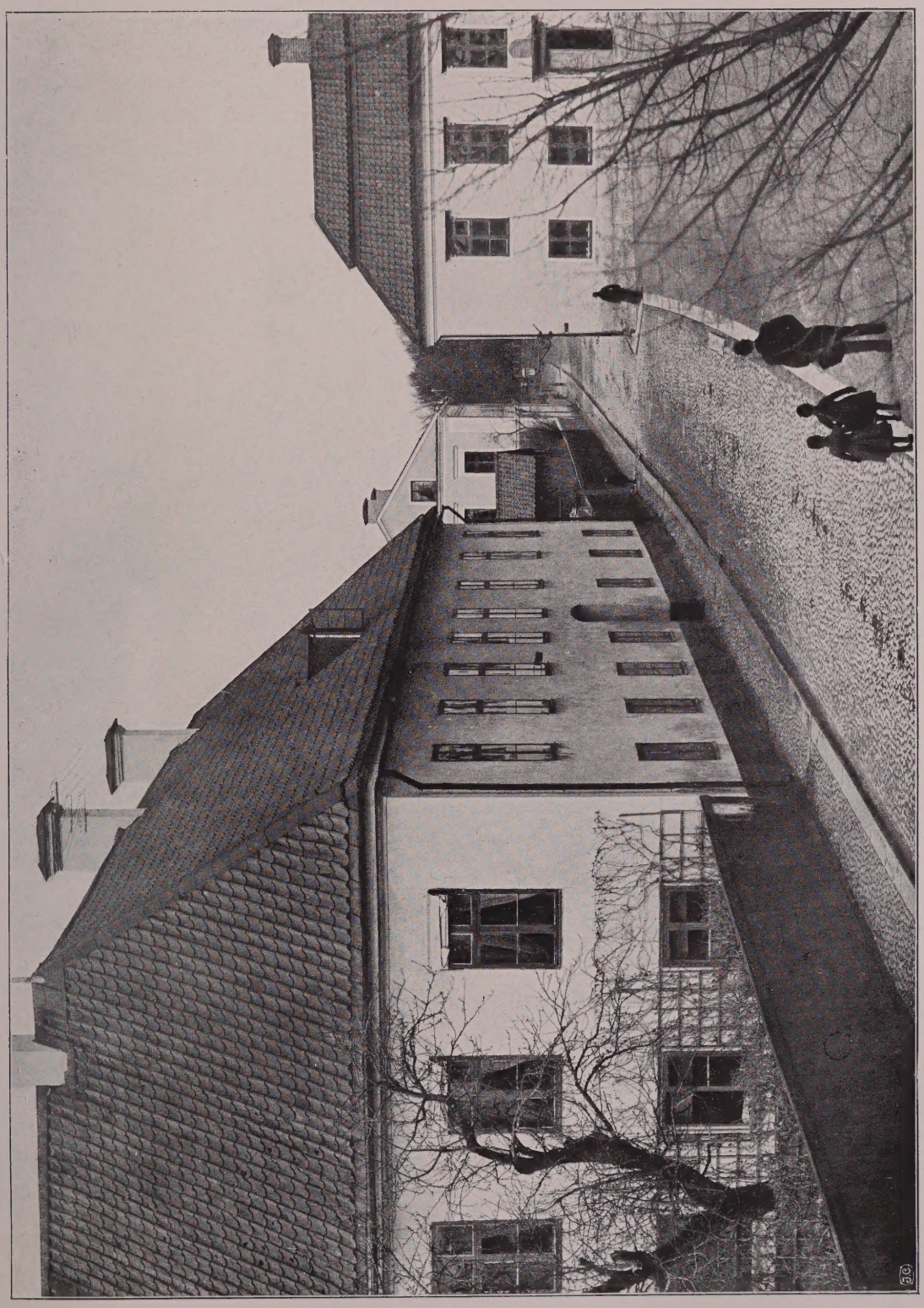

E. Blom foto. 1900.

KONSISTORIEHUSET.

BISKOPSHUSET.

4

VÄSTERÅS.

KONSISTORIEHUSET.

Denna byggnad uppfördes 1630—1631 af biskop Olof Rudbeckius för det af honom upprättade prästgymnasiet, Collegium pietatis, med nedre våningen i sten och öfre våningen i trä. Något senare ombyggdes öfre våningen i sten. Byggnaden, som på 1860-talet undergick en reparation, har på sista tiden genomgått en omfattande restaurering.

BISKOPSHUSET.

Huset är beläget väster om domkyrkan; dess nedre våning är en gammal medeltidsbyggnad, som intill 1442 användes till kanikernas bostad. Sitt nuvarande utseende har byggnaden i hufvudsak från 1730-talet. Portalen har på senare år något förändrats samt ett trapptorn uppbyggts på gården.

5

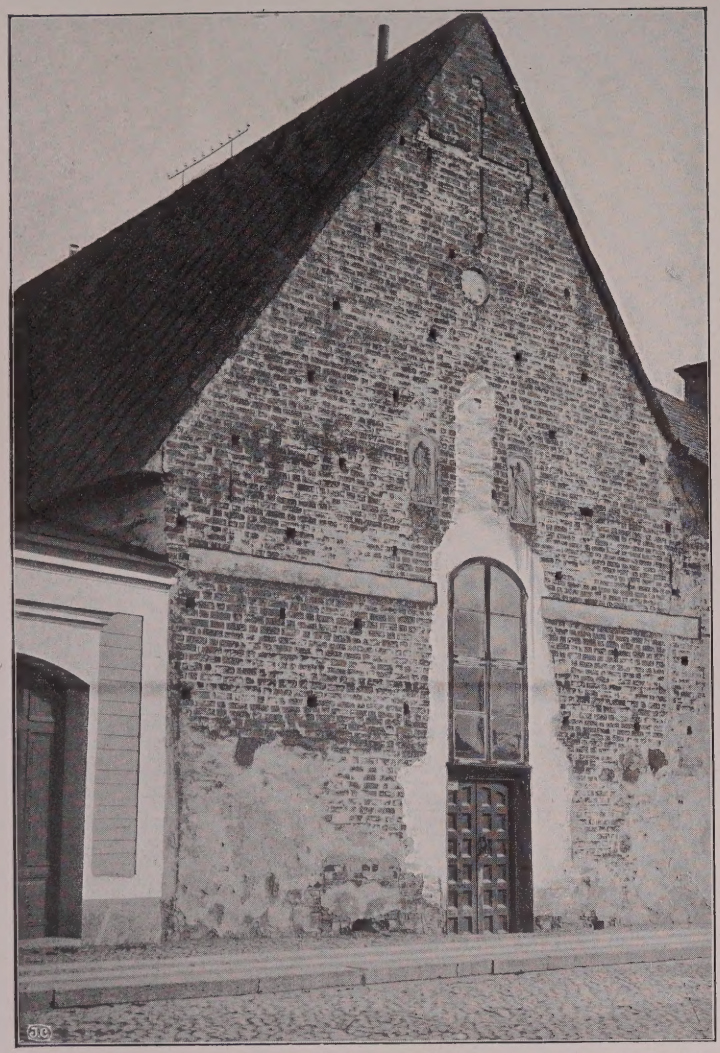

E. Blom foto. 1886.

S:T ILIANS KAPELL.

6

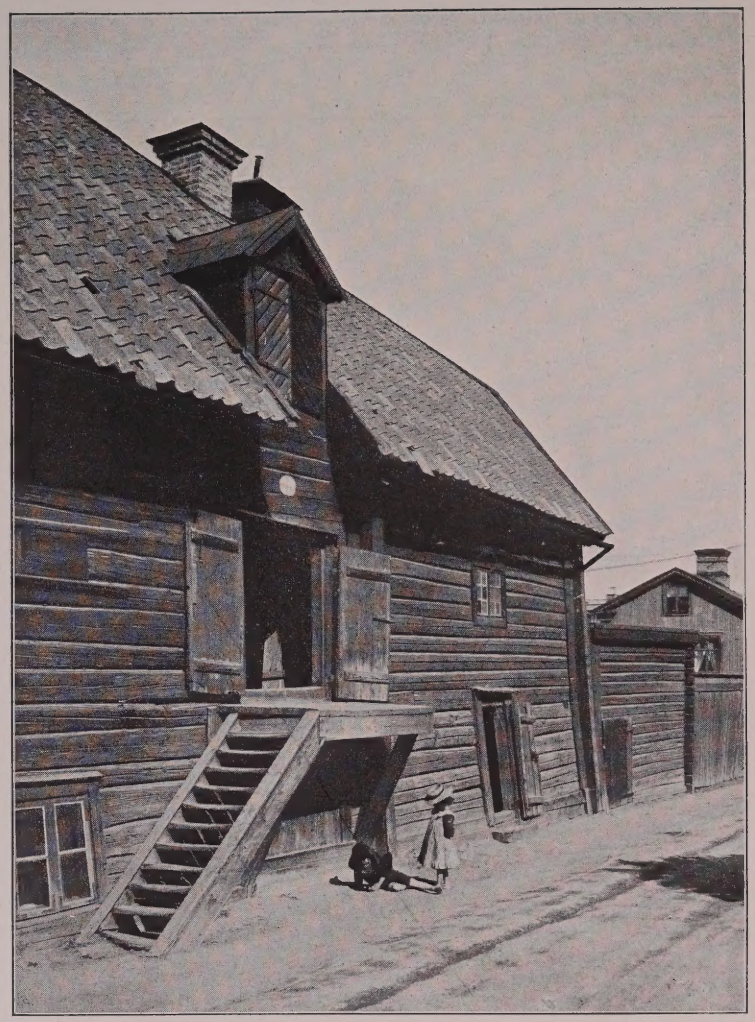

E. Blom foto. 1908.

WAHLENII MÄLTERI VID SLOTTSGATAN.

S:T ILIANS KAPELL.

Kapellet var beläget vid norra ändan af Fiskartorget på andra sidan om den nu igenfyllda Lillån. Enligt sägen skulle kapellet vara grundadt af Ilianus, biskop mellan 1172—1182. Hvilka öden det under medeltiden genomgått är obekant, men 1572 nedbrann det delvis och återställdes 1576. År 1886 nedrefs kapellet, som då tjänstgjorde som museum för Västmanlands fornminnesförening, och på platsen uppfördes en betydligt mindre intressant byggnad, Vestmannia. Tvänne stenplattor, den ena med Jungfru Marias, den andra med en dominikanermunks bild, hvilka sutto å kapellgafveln, förvaras nu i Statens Historiska Museum.

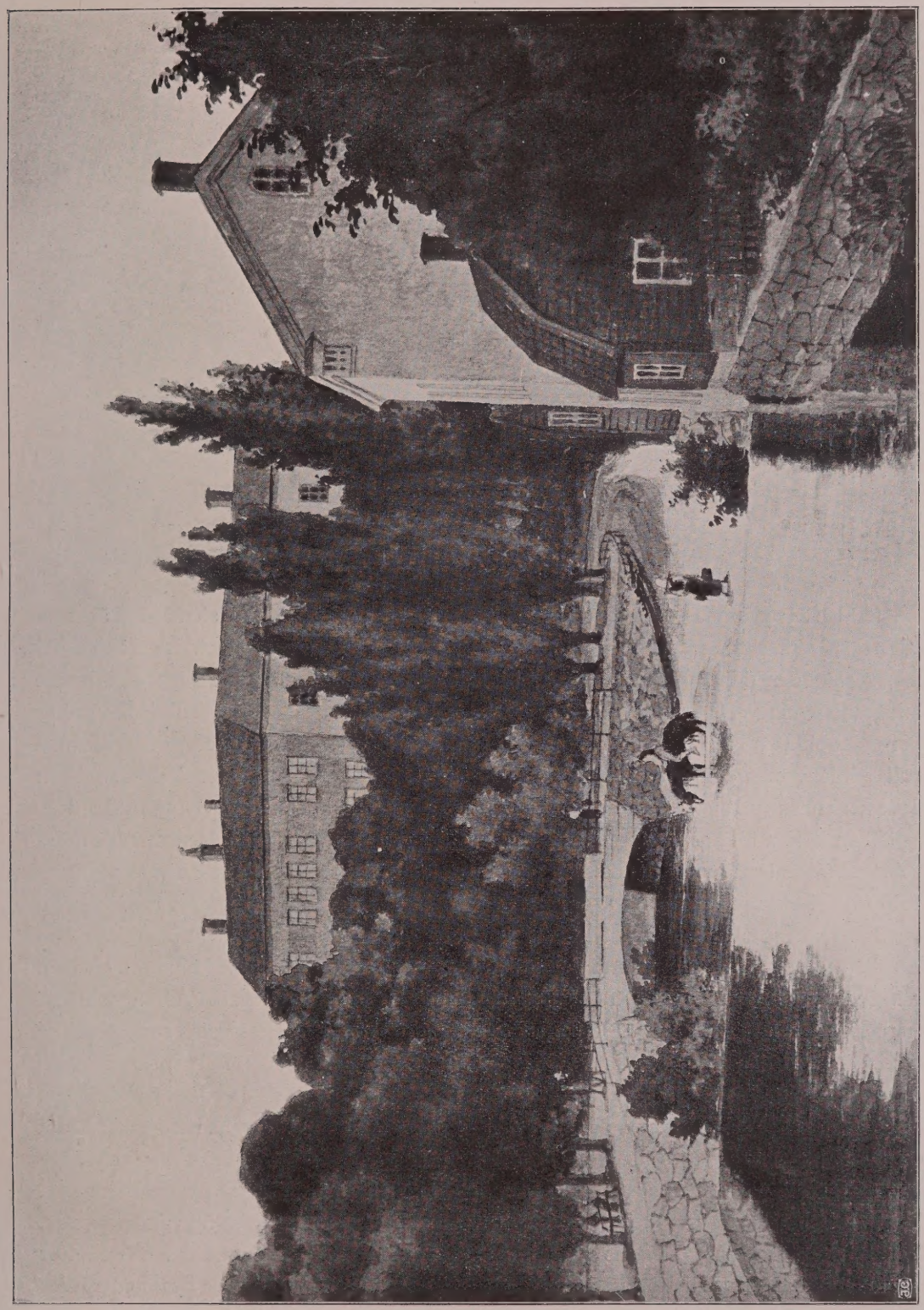

7

SLOTTET OCH ÅN MED KVARNEN OCH KVARNFALLET PÅ 1870-TALET.
Efter en akvarell af R. Gagge.
Originalet i Västerås läroverks bibliotek.

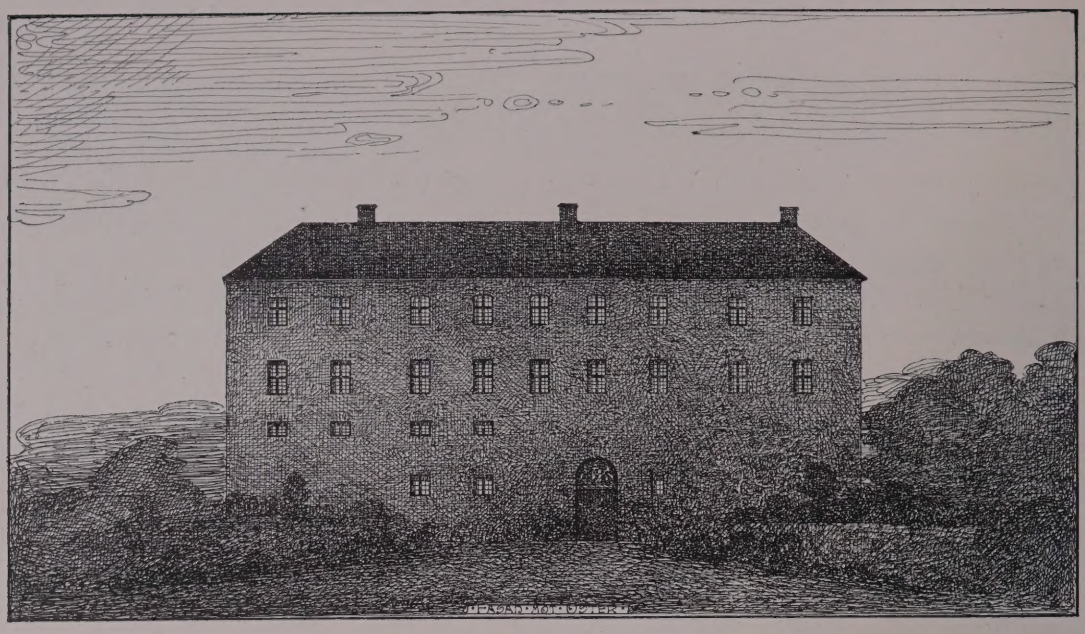

Västerås slott. Fasad mot öster. Enligt ritning af ark. E. Hahr.

SLOTTET OCH ÅN MED KVARNEN OCH KVARNFALLET.

I fonden öfver löfmassorna resa sig slottets kompakta murmassor. Västerås slott är, som de flesta af våra slott, en produkt af vidt skilda tiders byggnadsverksamhet. Dess äldsta del stammar från den tidigare medeltiden och bildade då den tornartade kärnan i en primitivare fästningsanläggning. Denna del återfinnes i byggnadens nordöstra hörn. Till detta tornhus slöt sig sannolikt en borggård, omgifven af en ringmur. Anläggningen utvecklades sedermera så, att gårdens omfattningsmur småningom uppgick i nya byggnadslängor, hvilka slutligen bildade en sluten fyrkant. Det dröjde dock århundraden, innan denna utveckling fullbordats.

Till en början förlängdes tornet åt väster, så att byggnaden fick ungefär nuvarande norra flygelns utsträckning, hvilket torde skett redan på 1300-talet. Sin kraftigaste utveckling hade slottsbygget dock under Vasatiden. Gustaf Vasa lät påbygga norra flygeln dess tredje våning och anlade större delen af östra och västra längorna, hvilka fullbordades och inreddes under Johan III genom de skickliga konsthandtverkare, som denne konstälskande konung tagit i sin tjänst. Sedermera reparerades och förändrades slottet delvis under Gustaf II Adolfs och Karl XI:s regeringar. Den 26 maj 1736 härjades slottet af en förödande eldsvåda, som förstörde inredningen. Vid den grundliga ombyggnad, som sedan på 1750-talet företogs, skapades det utseende, som slottet ännu i hufvudsak bibehållit. Bl. a. påbyggdes då den öfversta våningen.

Trots denna sista, måhända mindre lyckliga omgestaltning af byggnaden gör den dock med sitt dominerande läge och sina massiva, släta murmassor ett ganska imponerande intryck. —

Till höger i bildens förgrund synes kvarnbyggnaden, uppförd af en byggmästare J. P. Wickholm, som år 1859 arrenderade vattenfallet af staden för en summa af 50 riksdaler pr år. Där invid liggande gård kallades "Grapgården", och platsen nedanför fallet användes förr som vattnings- och badställe för hästar. Numera äro såväl kvarnen som öfriga byggnader inom kvarteret rifna. Platsen är af staden ordnad till öppen park, och vid fallet har uppförts en elektrisk kraftstation.

8

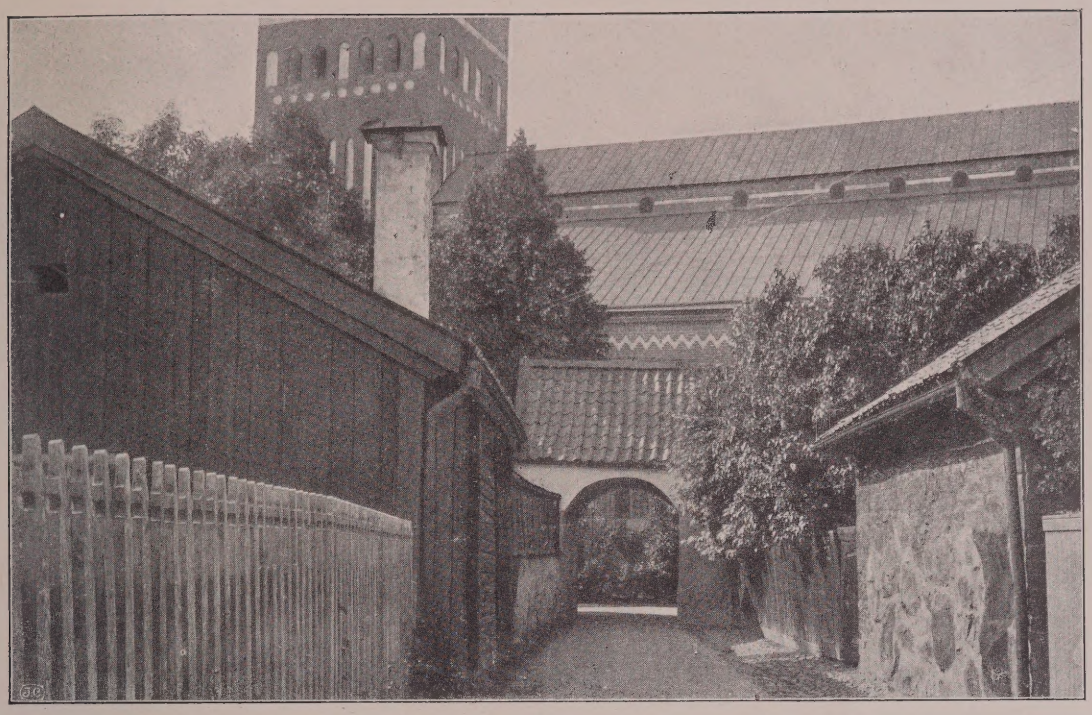

Blom foto.

PRÄSTGATAN SEDD MOT DOMKYRKAN.

9

Blom foto. 1908.

DEN S. K. HOLMBERGSKA GÅRDEN I HÖRNET AF STORA GATAN OCH KÄLLGATAN.

PRÄSTGATAN SEDD MOT DOMKYRKAN.

I fonden af gatan synes kyrkogårdsporten, sammanbyggd med den s. k. "Proban", i forna tider djäknarnas häkte, under de senaste 50 åren använd som likvagnsbod. Till höger ligger komministergården. På bilden synes en till denna hörande mindre uthusbyggnad, som troligen stammar från medeltiden. Den till vänster belägna gården var en lektorsgård, som nu är rifven. Platsen för densamma utgör nu en del af Domkyrkoplanen. Öfver det hela höjer sig den mäktiga domkyrkan, om hvilken närmare skall talas i annat sammanhang. Bilden visar, hvilken förträfflig verkan en dylik öfverhvälfd portöppning kan hafva i en gatubild. Den ökar det intryck af slutet rum, som en sådan smal plankomgärdad och trädbeskuggad liten gata gifver. Det ligger öfver ett dylikt "gaturum" en alldeles särskild, varm, gammaldags och intim stämning, som man bör akta sig att störa genom onödiga friläggningsarbeten.

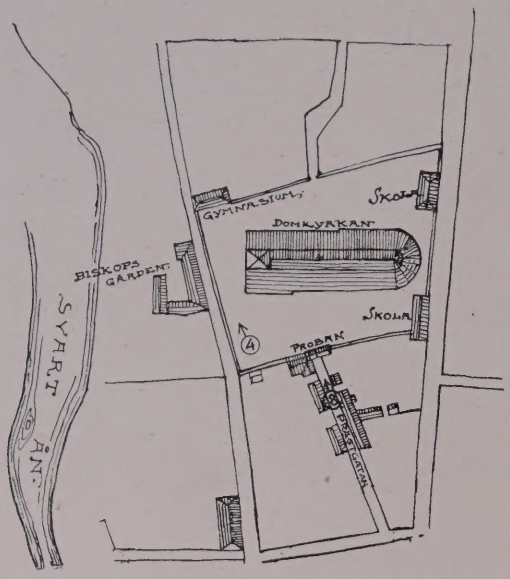

Området kring domkyrkan enligt planer från 1700-talet.

Den här meddelade planen visar oss domkyrkans omgifningar, sådana de gestaltade sig på 1700-talet och en stor del af 1800-talet. Genom siffrorna inom cirklar angifvas de punkter, hvarifrån i detta arbete meddelade Västeråsbilder med motsvarande nummer blifvit tagna. De kvarter, som omgifva Prästgatan, hafva i senaste tid helt omskapats, då Västerås på detta område uppförde sitt stora, nya stadshus. Den här återgifna stadsbilden finnes icke mera.

DEN S. K. HOLMBERGSKA GÅRDEN.

Denna gård, som är belägen i hörnet af Stora gatan och Källgatan, är bebyggd med ett reveteradt trähus från slutet af 1700-talet. Mot gatan har huset tvänne vackra, snidade portar.

10

Blom foto. 1908.

PARTI AF SVARTÅN, SEDT FRÅN DEN S. K. APOTEKAREBRON.

11

Blom foto. 1908.

PARTI AF SVARTÅN, SEDT FRÅN BRON VID STORA GATAN.

STRANDPARTIER VID SVARTÅN.

Västerås kan ännu i dag glädja sig åt att hafva i behåll tvänne så karaktäristiska stadsbilder från fordom, som de omstående afbildningarne visa, hvilka utan större förändringar eller moderna tillsatser gifva en trogen bild från en 1700-talets småstad i Mälardalen. Strandskoningarna af sten sägas vara uppförda af ryska krigsfångar i början af 1700-talet. Husen äro merendels knuttimrade, dock synes på bild [11] äfven ett korsvirkeshus. Detta är en uthusbyggnad till en gård, belägen vid Stora gatan, hvilken år 1786 tillhörde änkan efter domprosten Jakob Swedelius (farfar till den bekante professor Swedelius), 1840 brukspatron F. Langenberg och som 1846 inköptes af tobaksfabrikör A. F. Sundin. Denne uppförde år 1860 ett större boningshus af sten, hvilket efter hans död genom en donation tillfallit staden.

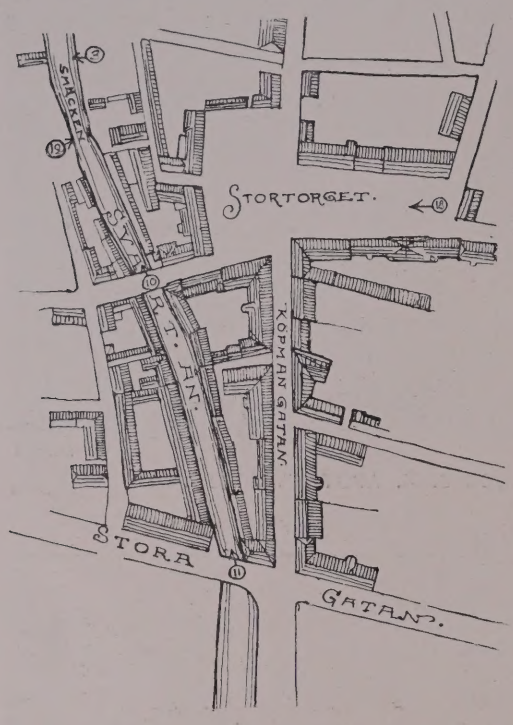

Här återgifna planskiss visar oss gestaltningen af stadspartiet längs Svartån. Punkterna hvarifrån de här meddelade bilderna fotograferats, äro utmärkta med respektive bildnummer inom en cirkel.

Det lär emellertid finnas planer på att utefter ån framdraga gator och sålunda helt utplåna dessa stadsbilder. Samma öde, som drabbat så många liknande partier i våra svenska städer, skulle sålunda äfven öfvergå Västerås. Det är dock i högsta grad att hoppas, att så icke må ske. Staden skulle därmed förlora ett af sina mest intressanta och karaktäristiska partier utan någon egentlig, motsvarande vinst. Från stadsplanesynpunkt kan ågatornas framdragande inom detta stadsparti på intet sätt vara någon nödvändighet, hvilket bäst torde framgå vid en granskning af stadsplanen. Det är i stället en bjudande nödvändighet att söka åt våra städer bevara något af den säregna skönhet och stämning, som hvila öfver de byggnadspartier, hvilka få växa rakt upp ur vattnet. Af "strandvägar" hafva vi mer än nog.

12

Blom foto. 1908.

GARDTMANSKA GÅRDEN VID SVARTÅN.

GARDTMANSKA GÅRDEN VID SVARTÅN.

Gården är belägen vid Svartåns smalaste del, den s. k. "Smäcken". — Se planen på baksidan af Västeråsbilderna [10] och [11], där äfven denna bild markerats. — Den kallades fordom "Fernebogården" eller "Djäknestallet" med anledning af att en prostinna Tilleus från Väster Fernebo socken i slutet af 1700-talet köpte gården och där höll husrum och spisning åt studerande djäknar. — Numera är staden ägare till gården, och i en af byggnaderna är inrymdt ett härbärge för s. k. "luffare".

Den kringbyggda, endast mot ån öppna gården har ett ganska pittoreskt utseende med sina rödfärgade, numera till större delen brädfodrade timmerbyggnader, bland hvilka särskildt märkes boningshuset med den originella trappsvalen.

I bakgrunden reser sig domkyrkans torn med den höga Tessinska spiran.

13

Blom foto. 1908.

DEN S. K. BOMANSKA GÅRDEN.

14

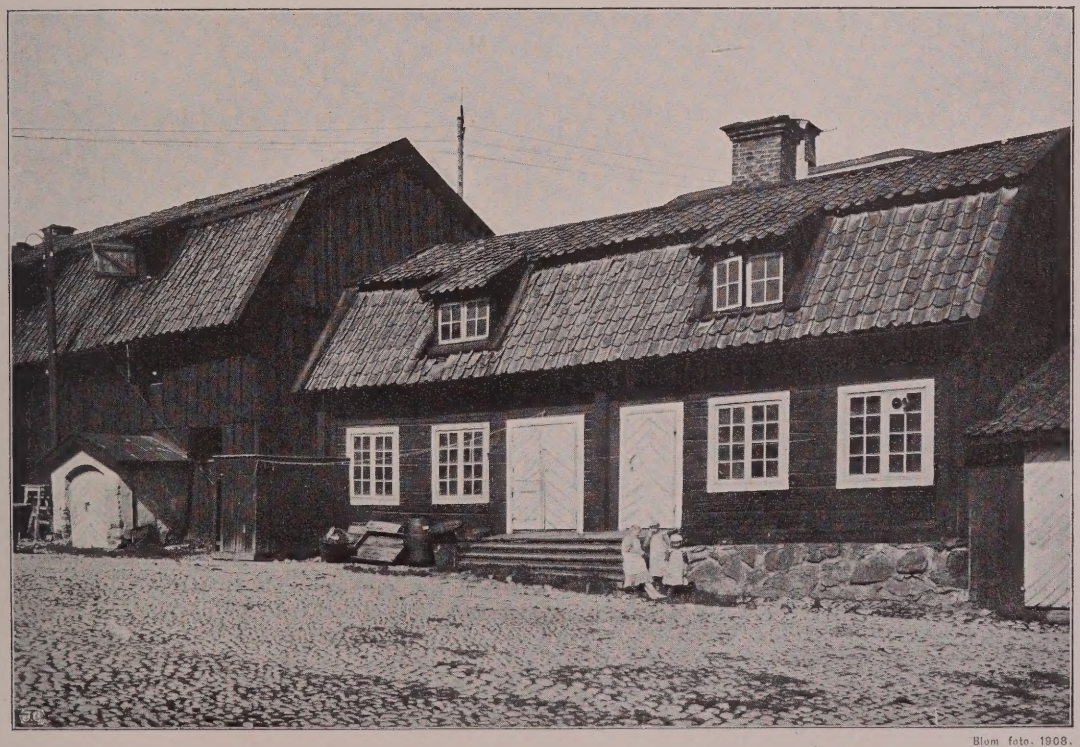

Blom foto. 1908.

HUS Å DEN S. K. BOMANSKA GÅRDEN.

DEN S. K. BOMANSKA GÅRDEN.

Gårdens byggnader hafva uppförts efter den stora brandolycka, som den 13 april 1714 öfvergick nästan hela staden, hvarvid endast domkyrkan, slottet, ett stenhus vid torget och ett fåtal andra gårdar räddades undan elden. Tomten är, såsom vidstående plan utvisar, bebyggd såsom en äkta köpmansgård i forna tider. Mot Stora gatan ligger ett större bostadshus af trä i två våningar; i öfrigt är gården kringbyggd på alla sidor med ekonomibyggnader af olika slag. Den på bild [14] synliga byggnaden användes som "hållstuga" för de skaror af for-

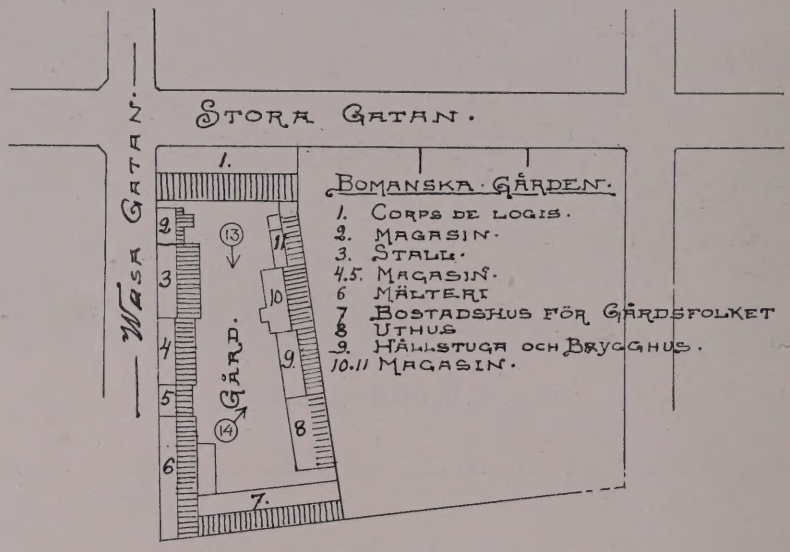

män, som i fordna tider förmedlade all transport af varor till och från staden. Med sitt brutna tegeltak, sina breda, hvita portar och sina smårutiga fönster utgör denna byggnad ett synnerligen tilltalande prof på uppsvensk träbyggnadskonst under 1700-talet.

Gårdsplanen är stensatt och stor som ett torg. Där är ännu i dag på marknadsdagar ett typiskt bondkvarter med liflig rörelse.

Såsom ägare af denna gård kunna nämnas flere af Västerås förnämligare köpmän, hvilka i stor skala handlat med Bergslagets, Dalarnes och länets produkter af järn, trä och spannmål, t. ex. rådmannen Abraham Hülphers 1751, kommerserådet Erik Öberg 1786, brukspatronen E. Öberg — ägare af Seglingsbergs bruk — 1840, grosshandlaren Carl Boman 1862 och hans efterkommande intill denna dag.

15

Blom foto. 1908.

GATUPARTI FRÅN KYRKBACKEN (NORR OM DOMKYRKAN).

16

Blom foto. 1908.

GATUPARTI FRÅN ÖFRE KUNGSGATAN.

GATUPARTI FRÅN KYRKBACKEN.

Husen förskrifva sig från tiden före 1714 års brand. De äro knuttimrade och hafva först på senare tid brädfodrats. De här afbildade gårdarna äro ofta helt kringbyggda och rätt pittoreska.

GATUPARTI FRÅN ÖFRE KUNGSGATAN.

Det här afbildade huset, beläget i hörnet af Kungsgatan och Gamla Bryggerigatan, är ett rödmåladt, brädpaneladt timmerhus, hvilket var bland de få byggnader, som skonades af 1714 års stora brand. Det har svalgång inåt gården och företer äfven i öfrigt ett ålderdomligt utseende, hvilket dock i viss mån skadats genom en helt nyligen gjord ombyggnad.

17

PARTI AF HAMNEN PÅ 1870-TALET.
Efter en teckning af R. Gagge.
Originalet i Västerås läroverk.

18

STORA TORGET VID 1800-TALETS MIDT.
Efter en lavering från 1850.
Originalet äges af bokhandlaren Sjöberg i Västerås.

PARTI AF HAMNEN PÅ 1870-TALET.

Bilden visar de gamla sjöbodarna, där köpmännen hade sina upplag af varor, synnerligast järn. Jämför härmed planerna öfver hamnen, hvilka äro intagna såsom fig. 2 och 3 i uppsatsen om Västerås (sid. VII och VIII). Numera äro alla bodarna borttagna, och hamnens utseende har därigenom helt och hållet förändrats.

STORA TORGET VID 1800-TALETS MIDT.

Alla på bilden synliga hus äro timrade och brädfodrade och uppförda efter 1714 års brand utom ett stenhus, som på bilden synes längst bort på torgets vänstra sida. På den här meddelade planen öfver torget vid 1800-talets midt är denna byggnad markerad med A. Detta hus uppfördes redan år 1669.

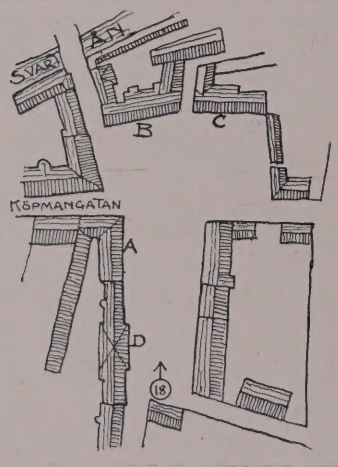

I fonden till vänster synes det Zimmermanska huset, på planen B. I detta inrymmes apoteket Bäfvern, som redan på 1700-talet fanns på denna plats. Nuvarande byggnad uppfördes på 1840-talet af apotekaren Zimmerman, som sedan donerat gården till staden för inrättande af en slöjdskola. Gården är kringbyggd med äldre pittoreska byggnader.

Till höger i fonden synes det s. k. Kasinot, på planen C. Detta, som i likhet med Zimmermanska huset blifvit ombyggdt efter 1850, tillhör äfven staden.

Den närmast i förgrunden synliga byggnaden på torgets vänstra sida, på planen D, är det s. k. Kraakska hotellet. Det var den tidens förnämsta hotell i staden. Denna byggnad kvarstår ännu oförändrad och utgör ett typiskt exempel på den under första hälften af 1800-talet rådande s. k. Karl-Johans-stilen.

1

KYRKOGATAN.
Efter kolteckning af Ragnar Hjorth 1916.

KYRKOGATAN.

Kyrktornet, som helt och hållet dominerar Kyrkogatans perspektiv, är tillbyggdt till en medeltida, flera gånger utvidgad kyrka. Själfva tornkroppen är byggd år 1621. Dess ursprungliga öfverbyggnad nedtogs på grund af bofällighet år 1748 och ersattes med den nuvarande, byggd 1772 efter ritning af öfverintendenten Karl Hårleman.

Släktskapen med de Hårlemanska hufvarna å Uppsala domkyrka är i ögonen fallande. Jämför Uppsala [7]. Öfver den kraftiga taklisten, som afslutar tornkroppen, är uppförd en starkt indragen balustrad, förmedlande öfvergången till lanterninens smäckra uppbyggnad.

Huset med flaggstången, som skymtar i bildens högra kant, är den å bild [3] framställda Callerholmska lagmansgården.

Den här återgifna kolteckningen tillhör, liksom originalet till bild [2], andre sekreteraren i K. Utrikesdepartementet Arvid Richert, Stockholm.

2

RÅDHUSET.
Efter kolteckning af Ragnar Hjorth 1916.

3

CALLERHOLMSKA LAGMANSGÅRDEN.
Efter kolteckning af Ragnar Hjorth 1916.

RÅDHUSET.

Det äldre rådhuset i Hedemora, som härstammade från år 1671 och låg vid torget, säges ha varit anlagdt midt öfver en af hufvudgatorna, så att körvägen gick därunder. Vid en stor eldsvåda vid midten af 1700-talet förstördes detta rådhus och ersattes med det nuvarande, hvars nedre våning byggdes år 1761. Sitt nuvarande utseende erhöll detta hus emellertid först år 1797, då öfre våningen och tornet byggdes.

CALLERHOLMSKA LAGMANSGÅRDEN.

Denna egendom utgjorde enligt en köpehandling från år 1831 "gården N:o 65 vid Kyrkogatan i Hedemora stad med därtill hörande trädgårdar, skogslott på Brunnsjöberget samt alla till Gården hörande Byggnader, såsom Brygghus, Byggnad med inmurad Brännvinspanna och 2:ne större inmurade Kopparkittlar, Stall och 2:ne Ladugårdar, Visthusbod och Spanmåls Magasiner, Vagnshus, Vedbod, Iskällare och hvälfd Jordkällare". — Benämningen Lagmansgården bär denna förnäma borgerliga gård med en rätt, som bevisas af ägarelängden under 1800-talet. Denna upptager nämligen bland andra lagmannen Nils Callerholm och häradshöfdingarna Gustaf Edvard Rydberg, J. G. Bromée, Johan Anton Bovin, Gustaf Nils Theodor af Callerholm och Elis Carlgren. Nuvarande ägare är ingeniören Lambert Bjurström.

Originalet till bild [3] tillhör hypoteksombudsmannen Elis Carlgren, Stockholm.

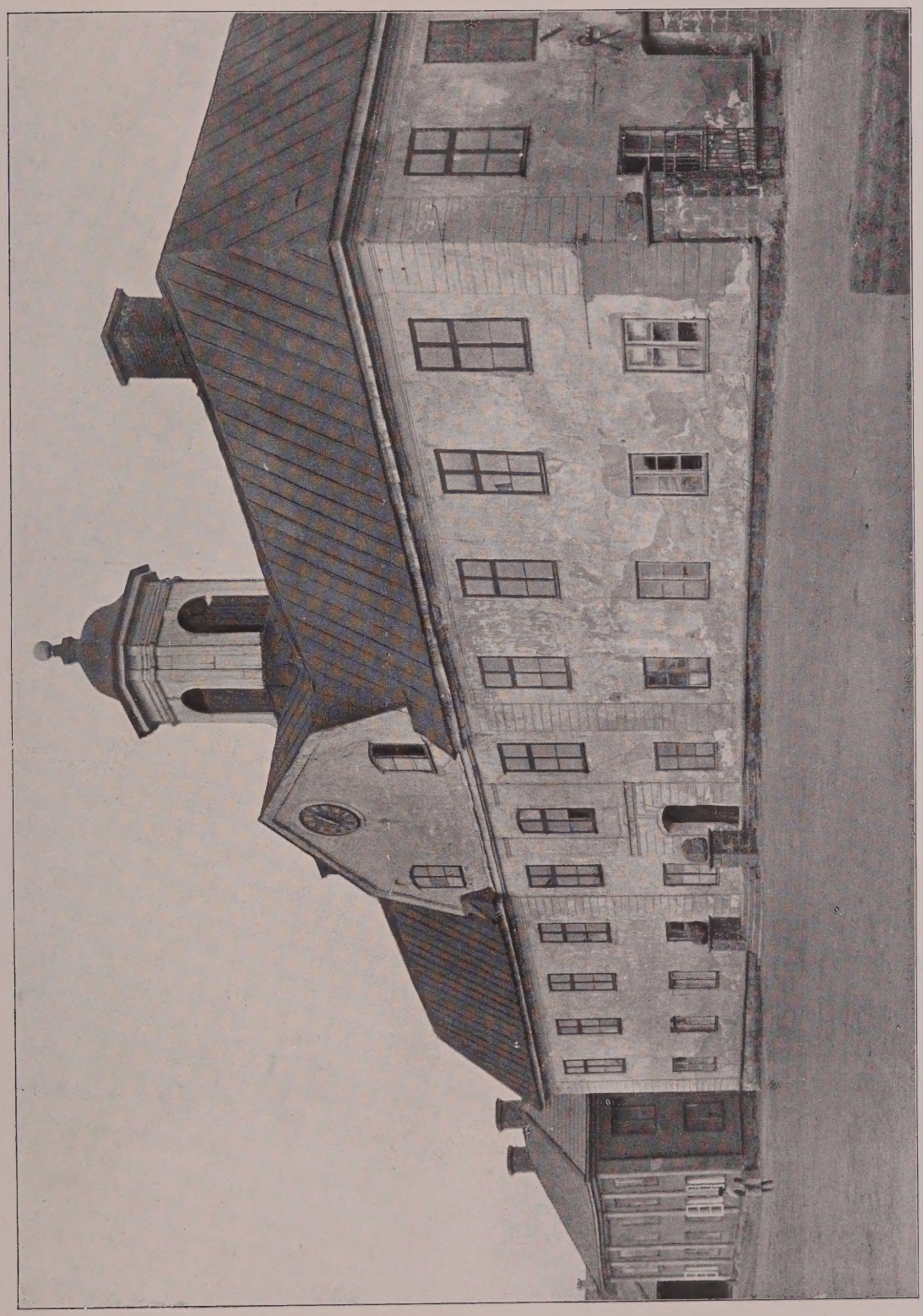

Nordensten foto. 1908.

TINGSSTUGUBYGGNADEN ELLER GRUFKYRKAN VID STORA KOPPARBERGS GRUFVA.

1

TINGSSTUGUBYGGNADEN VID STORA KOPPARBERGS GRUFVA.

Tingsstugubyggningen vid grufvan, som stundom äfven benämnes grufkyrkan, är en putsad stenbyggnad i två våningar, uppförd 1761, sedan en på samma plats förut belägen byggnad 1760 lagts i aska. Den slätputsade hufvudfasaden har ett gafvelkrönt midtparti, som endast med ett par rustikkedjor i puts afskiljes från sidopartierna. Framför den enkla, rusticerade portalen ligger en stor fritrappa. Dess yttre hörn markeras af kraftiga stenpelare som uppbära stora malmblock, symboler för byggnadens ändamål. Det stora mansardtaket var ursprungligen täckt med tjock spån, som i senare tid tyvärr utbytts mot asfaltpapp.

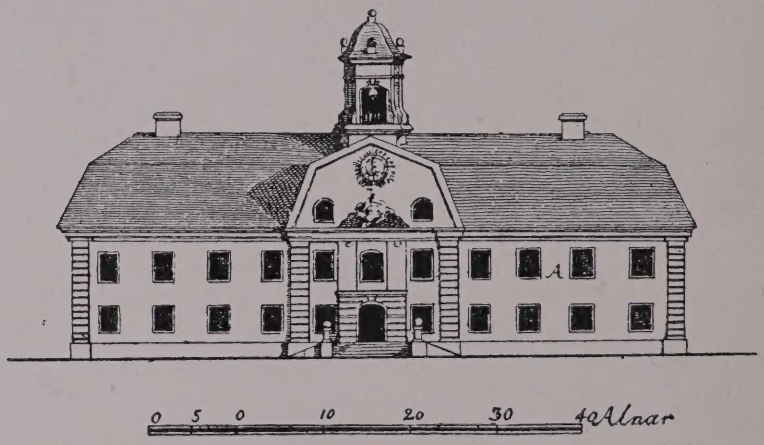

Kopparstick af Kjölström 1787. Ur Hammarström, Äldre och nyare märkvärdigheter vid Stora Kopparberget.

Af befintliga kopparstick från åren 1787 (reproduceradt här ofvan) och 1804 framgår, att huset i det stora hela bibehållits oförändradt, sedan det år 1761 uppbyggdes. Det är endast den öfver taket uppstigande klockhufven, som vid utförda reparationer blifvit iklädd en något annan form än den ursprungliga. Byggnaden har varit säte för grufverätten och bergstingsrätten. Under den långa tid, då staden var delad i två "societeter", borgerskapet och bergslaget, lågo dessa i nästan ständig fejd. Liksom rådhuset var borgerskapets fasta borg, så var å andra sidan stora tingsstugubyggnaden vid grufvan medelpunkten för bergslagsmännen. Under lång tid hölls därstädes äfven gudstjänst för gruffolket. Byggnaden har svårt skadats vid 1876 års stora grufras. Den är dock synnerligen väl värd ett iståndsättande och bevarande för framtiden. Byggnaden är också nu, år 1920, föremål för en omfattande reparation, därvid koppartak ånyo pålägges och det inre återställes till hvad det förut varit. *C. S.*

2

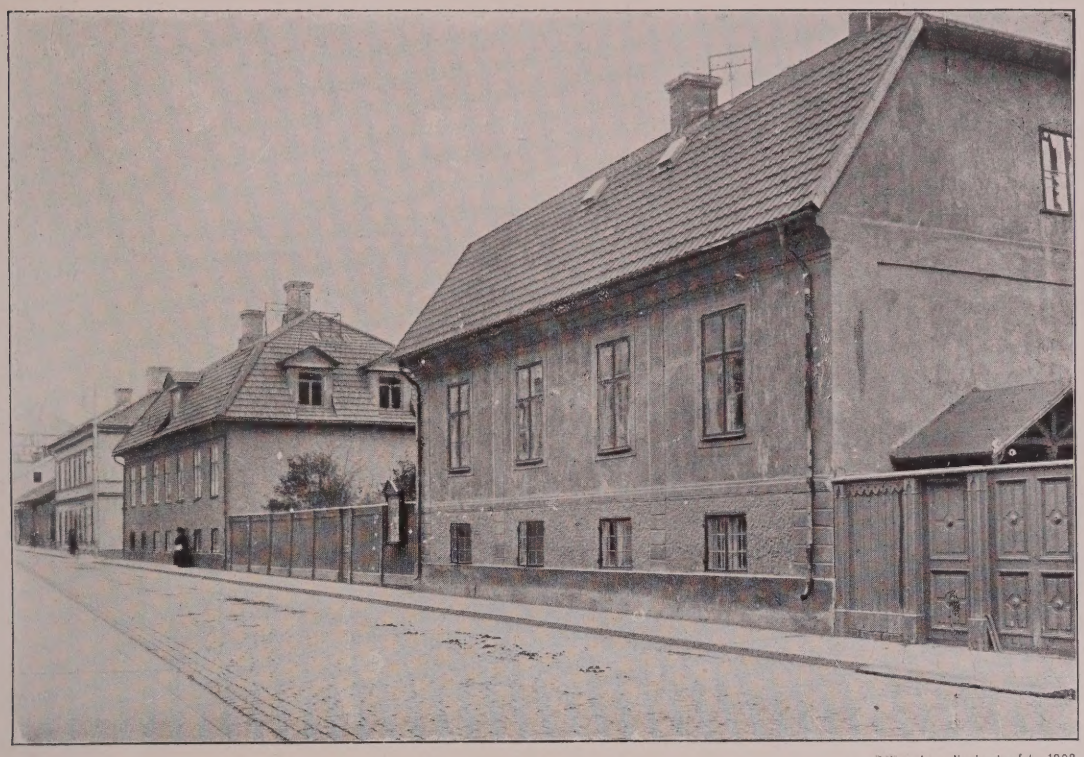

Nordensten foto. 1908.

STORA KOPPARBERGS BERGSLAGS TJÄNSTEMANNABOSTÄDER VID ÅSGATAN.

3

Nordensten foto. 1908.

GATUBILD FRÅN ORNÄSGATAN.

STORA KOPPARBERGS BERGSLAGS TJÄNSTEMANNABOSTÄDER VID ÅSGATAN.

Två typiska bergsmansgårdar i Sveriges förnämsta bergsstad, bägge byggda efter 1761 års båda stora eldsolyckor. Före denna brand ägde staden utom kyrkorna endast ett stenhus, nämligen rådhuset. Nu blef man angelägen att för eldfarans minskande söka uppmuntra stadens invånare att bygga af sten. Anton von Swab lärde dem ett nytt sätt att bygga hus af kopparslagg, och Falun innehar på grund häraf en klassisk ställning i fråga om slaggs användande som byggnadsmaterial, hvilket ock härom året af en tysk författare påpekades. Båda nu ifrågavarande tjänstemannabostäder äro uppförda af slaggkokor, tillsammans med murbruk gjutna i formar. Byggnaderna torde ursprungligen hafva varit koppartäckta. Vindskuporna å ena huset äro tillkomna under senare tid. *C. S.*

GATUBILD FRÅN ORNÄSGATAN.

Denna bild visar några af de för Falun egendomliga småhemmen och deras anordning med ett gafvelfönster åt gatan. Egnahemsfrågan stod mycket tidigt på dagordningen vid Stora Kopparbergs grufva, och att den äfven blef mycket tidigt löst, därom vittnar det mycket stora antal småhem, som flankera gatorna väster om Falu-ån. En del af dessa gårdar äro verkliga dvärgar till sina dimensioner. Många af dem äro uppförda efter 1761 års brand, men i vissa stadsdelar, som undgingo denna olycka, finnas ännu äldre dylika småhem, hvilkas svartnade byggnadstimmer och andra egendomligheter låta ana en hög ålder. Smågårdarne i Falun höra till det mest karaktäristiska för denna stad. *C. S.*

4

KOPPARBERGSKYRKAN.
Före senaste restaureringen.

5

KRISTINAKYRKAN FRÅN ÖSTER.

FALUN.

KRISTINAKYRKAN.

Kristinakyrkan ligger i stadens midt och gör sig starkt gällande i stadsbilden. Den uppfördes åren 1642—59. Byggmästare var Hans Ferster, samme man, som byggt Jacobs kyrka i Stockholm. Det inre togs i bruk 1655. Tornet, som blef färdigt 1659, hade ursprungligen en hög spetsig spira. Denna afbrann 1711 och ersattes med en enkel lanterninhuf (se vidstående afbildning). På 1860-talet utbyttes denna mot nuvarande lökformiga spira. Kyrkans inre, som prydes af en mängd präktigt snidade inventarier från 1600-talet, såsom predikstol, altare, bänkskärmar m. m., har för några år sedan undergått en omfattande restaurering, om hvars resultat meningarna varit delade.

Kristinakyrkan år 1860. Efter litografi.

KOPPARBERGS KYRKA.

Den äldsta delen af denna kyrka, själfva det treskeppiga långhuset torde ha uppförts på 1400-talet. Kyrkan var ursprungligen tornlös, men hade midt på taket en takryttare samt dessutom 12 småtorn, hvilka dock borttogos 1686, samma år som koret uppfördes. Sedan takryttaren år 1757 nedbrunnit genom åskeld, uppfördes åren 1778—83 det nuvarande tornet, som försågs med en vacker huf i den tidens smakriktning. Denna har tyvärr vid en stor restaurering af kyrkan vid 1900-talets början ersatts med en hög, spetsig spira.

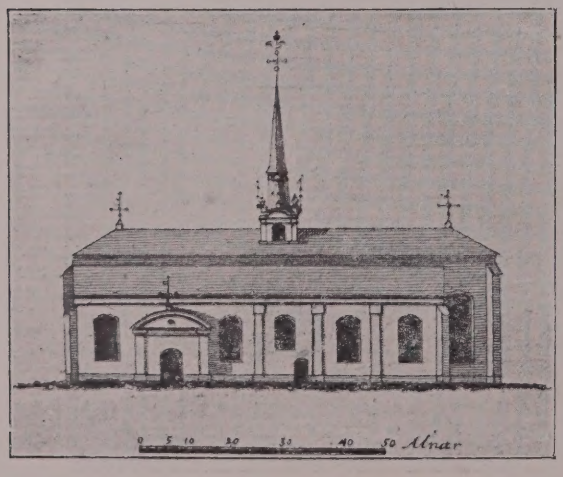

Kopparbergs kyrka före 1757.

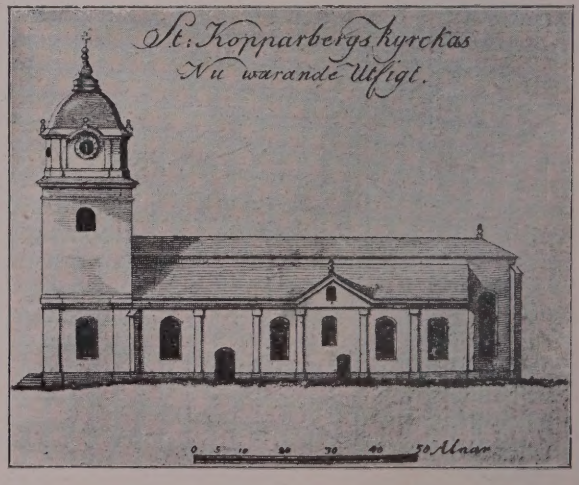

Kopparbergs kyrka 1789.

Kopparstick i Hammarströms Äldre och nyare märkvärdigheter vid Stora Kopparberget. Falun 1789—92.

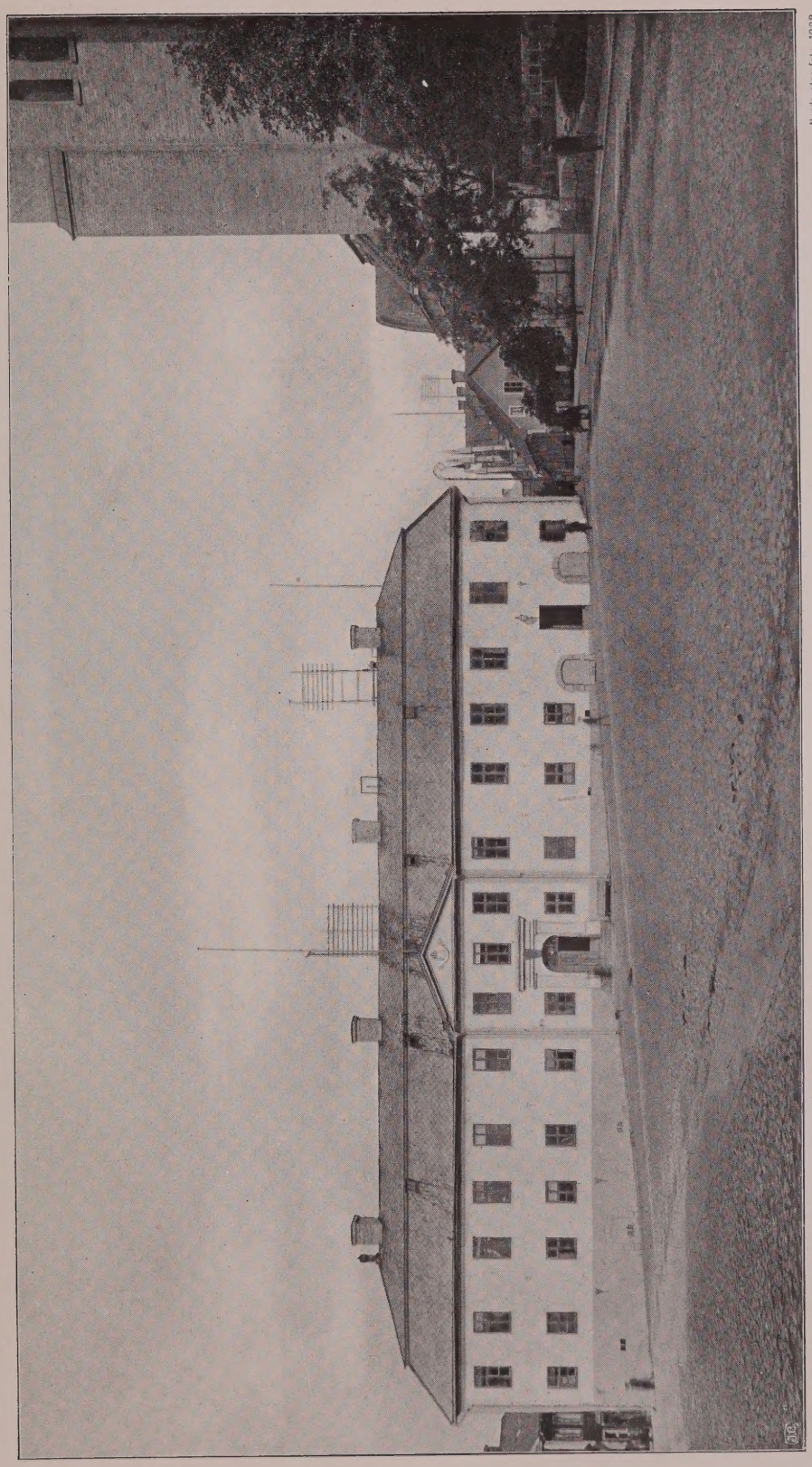

Nordensten foto. 1908.

RÅDHUSET.

6

RÅDHUSET.

Rådhuset ligger vid Stora torget och utfyller dess ena sida. Det uppfördes år 1650, delvis bekostadt af drottning Kristina. Det är byggdt af tegel och putsadt. Dess nuvarande utseende stammar dock från 1700-talet. Enligt inskrift å slutstenen i hufvudportalens hvalf blef det år 1749 förbättradt och fullbordadt. Då skedde antagligen en förlängning af huset åt bägge ändarne Den stora branden i Falun år 1761 förstörde taket och inredningen. Därefter återställdes huset åren 1762-66 och har sedermera flera gånger reparerats, senast 1857. Tidigare var rådhuset liksom kyrkorna försedt med koppartak, hvilket ju var på sin plats i kopparens egen stad. År 1867 utbyttes koppartaket mot det nuvarande, ganska vanprydande taket af grå engelsk skiffer i diagonalrutning. År 1880 blef yttertrappan delvis indragen i förstugan.

Som helhet utgör rådhuset ett godt exempel på den värdiga och nobla gestaltning, som man på 1700-talet med så ytterst enkla medel förstod att gifva åt sina offentliga byggnader, en förmåga, som tyvärr icke alltid gått i arf till senare generationer i våra städer.

7

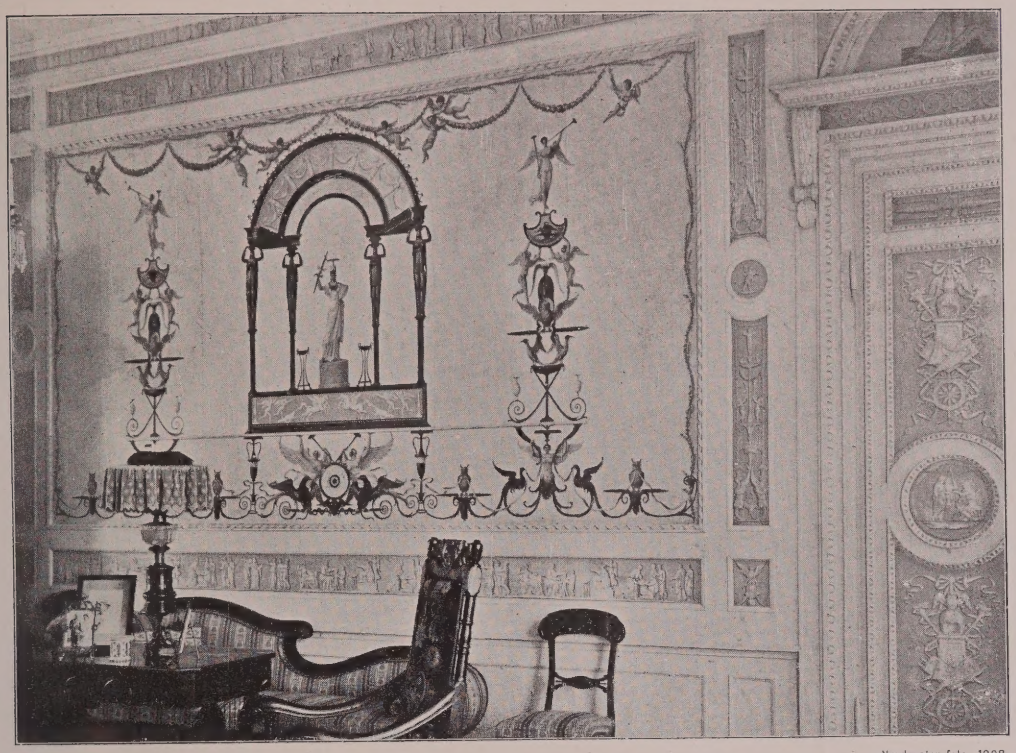

Nordensten foto. 1908.

INTERIÖR FRÅN LANDSHÖFDINGERESIDENSET.

8

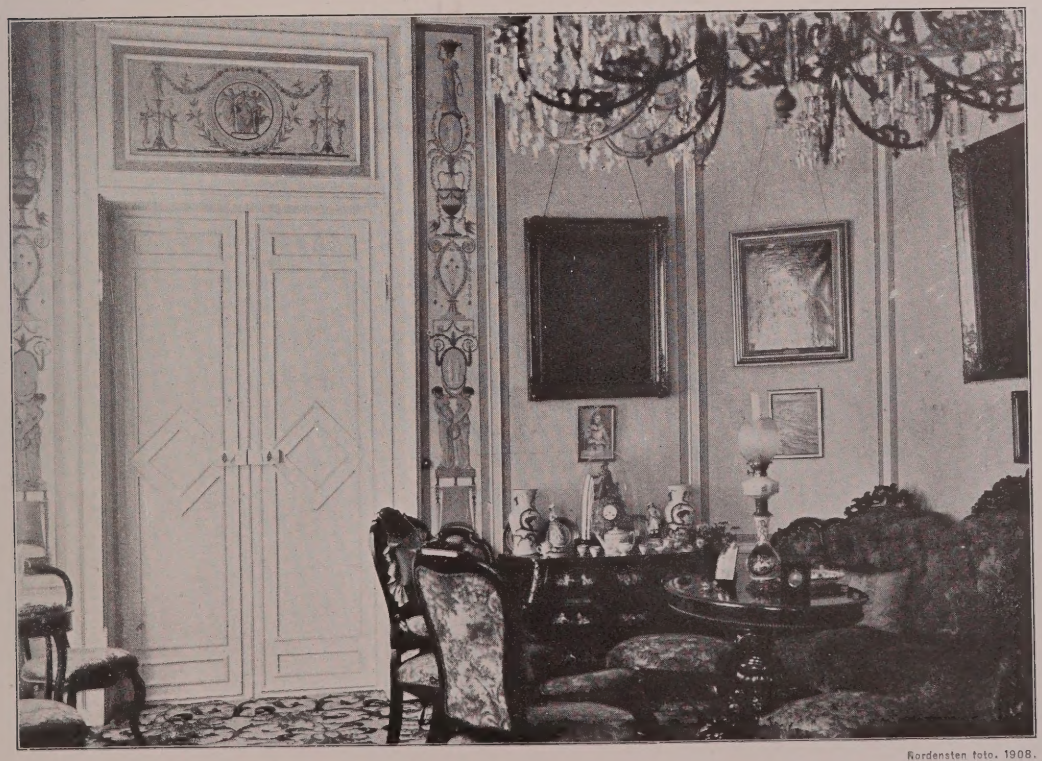

Nordensten foto. 1908.

INTERIÖR FRÅN LANDSHÖFDINGERESIDENSET.

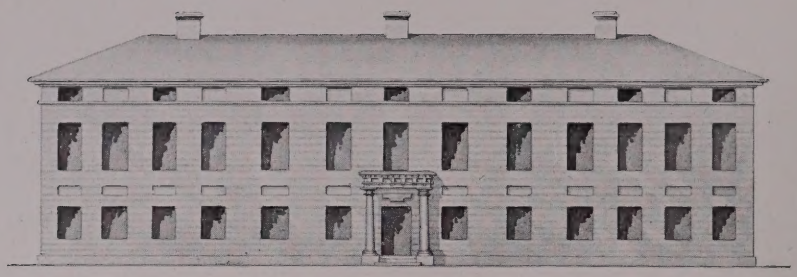

Residensets fasad. Ritning af E. Berntson 1835.
Orig. i K. Byggnadsstyrelsens arkiv.

LANDSHÖFDINGERESIDENSET.

Residensets byggnad uppfördes år 1762 af rådmannen Olof Engström, som synes hafva varit en af de borgare, hvilka hörsammade uppmaningen efter 1761 års stora brand att bygga af sten för eldfarans minskande. Husets prydlighet och lämpliga läge vid Åsgatan föranledde vid 1700-talets slut den rike och praktälskande landshöfdingen friherre J. M. af Nordin (landshöfding i Dalarne 1790—1812) att inköpa byggnaden, sedan han tröttnat på den gamla oansenliga höfdingegården Noret utanför staden. Nordin lät ombygga huset och inreda det till en magnifik bostad efter tidens smak. Han sålde sedermera byggnaden till staten. Från den Nordinska ombyggnaden och inredningen bibehåller huset ännu till största delen sin karaktär såväl hvad fasaden beträffar (se afbildningen här ofvan), som en del af den präktiga rumsinredningen i sengustaviansk stil, hvarpå omstående bilder gifva ett par prof.

9

STORA KOPPARBERGS BERGSLAGS KONTORSBYGGNAD.
Bilden visar husets utseende under 1890-talet.

10

Nordensten foto. 1908.

KOPPARVÅGEN.
Uppförd 1762, sedan den förutvarande kopparvågen af år 1630 nedbrunnit år 1761.

FALUN.

BERGSLAGSKONTORET.

Bergslagskontorets byggnad eller, som det fordom hette, Bergslagets magasin uppfördes 1762—66. Det ersatte ett äldre Bergslagsmagasin, som sedan 1717 funnits på samma plats, men som nedbrunnit år 1761. Byggnaden är ett putsadt tegelhus med krysshvälfda rum i bottenvåningen. Det tillbyggdes 1807 och 1819, hvarvid den till sitt inre ståtliga festivitetsflygeln uppfördes enligt ritningar af Claes Wallman.

Från 1870-talet började huset användas till kontorslokaler för Stora Kopparbergs Bergslags administration. För några år sedan blef utrymmet för trångt för den växande förvaltningspersonalen, och en tredje våning måste påbyggas, hvarigenom husets ursprungliga karaktär förändrades.

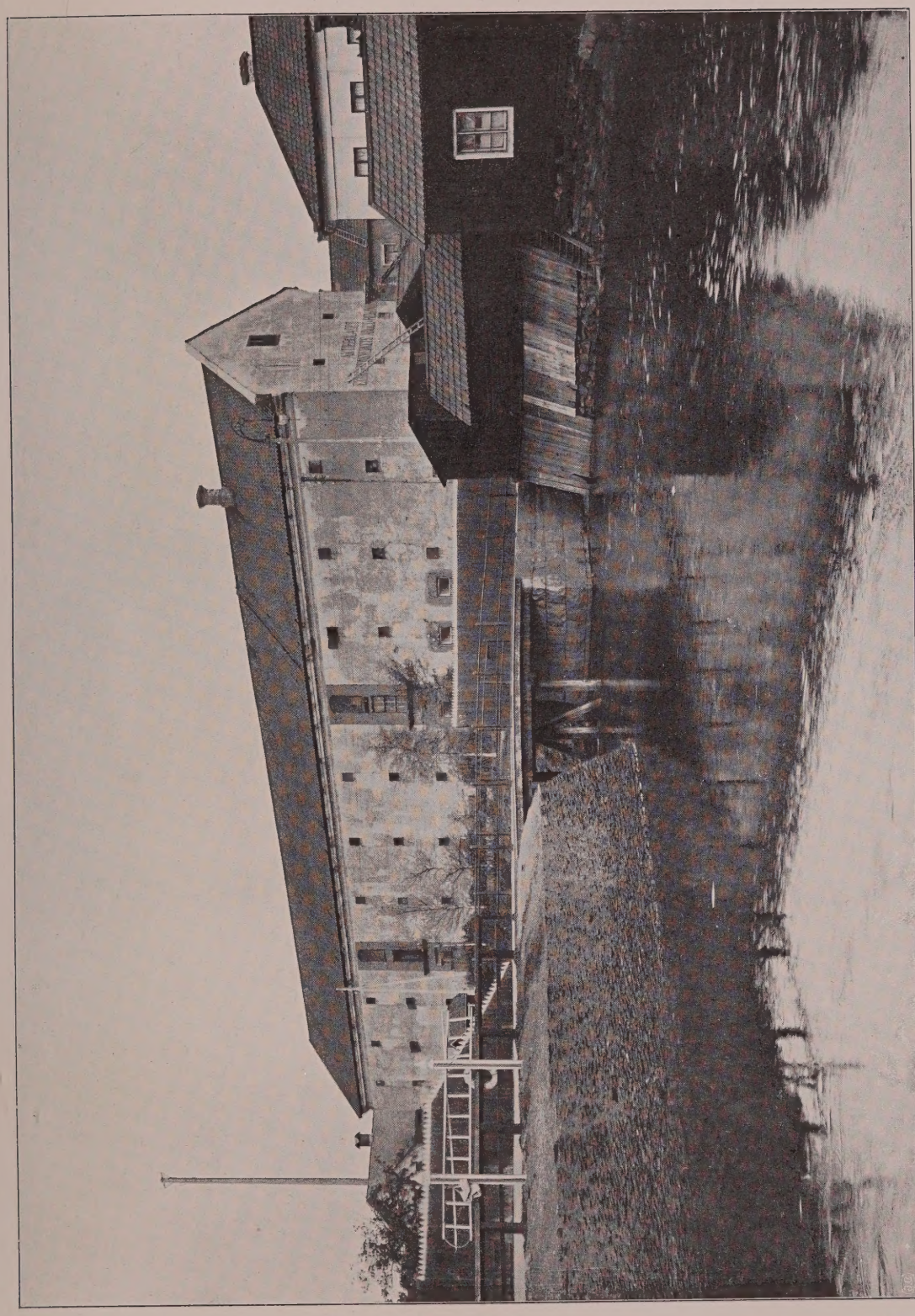

Nordensten foto. 1908.

KRONOBRÄNNERIET.

Uppfördt efter 1761 års brand. Murarna äro gjutna af kopparslagg i murbruk.

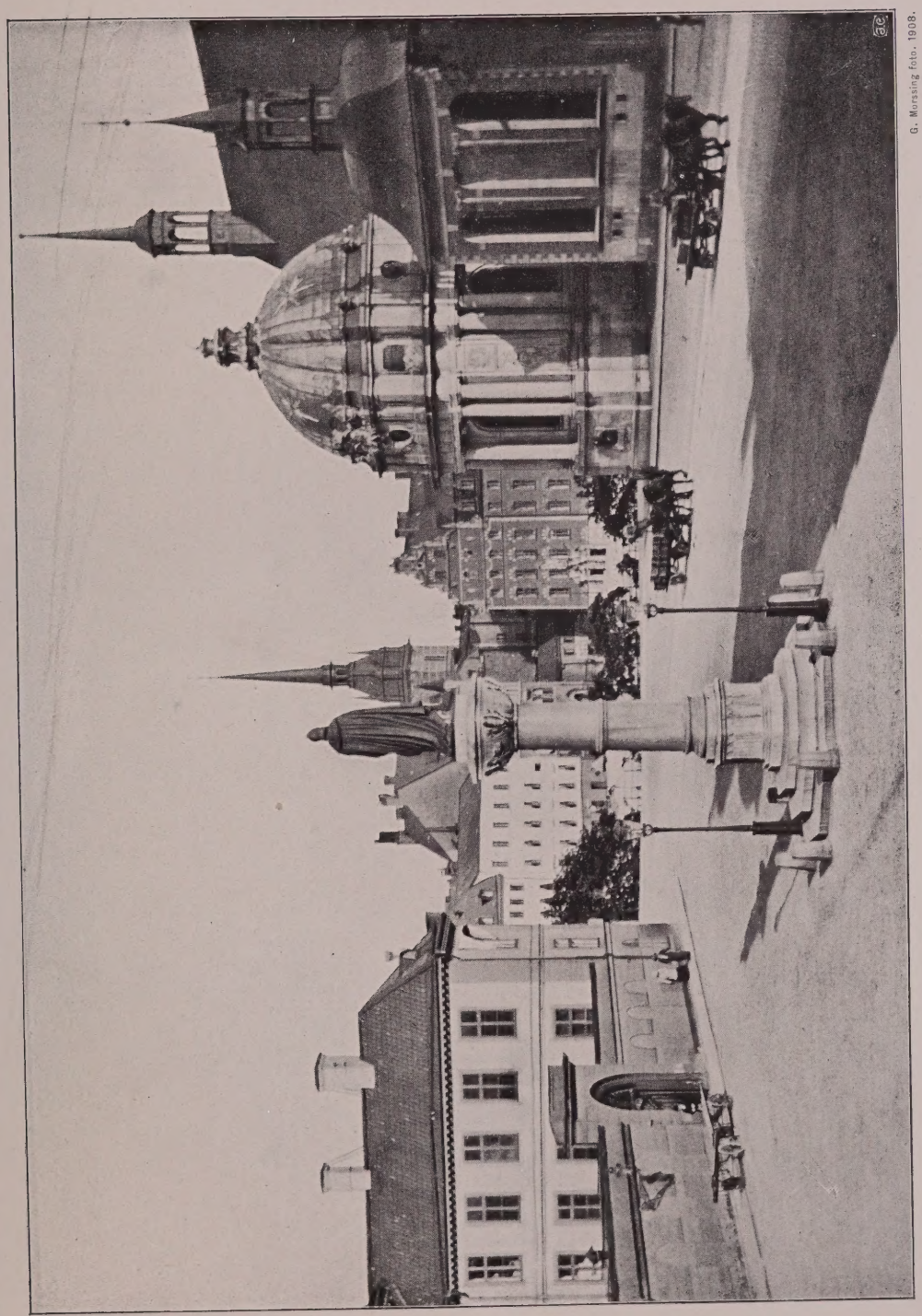

G. Mörsing foto. 1908.

BIRGER JARLS TORG.

BIRGER JARLS TORG MOT SYDOST.

I midten Birger Jarls staty, modellerad af B. E. Fogelberg och aftäckt 1854. Platsens södra sida begränsas af Riddarholmskyrkan, hvars östligaste delar med det karolinska och det Lewenhauptska grafkoret synas å bilden. Det förstnämnda grafkoret är uppfördt i slutet af 1600-talet efter ritningar af Nikodemus Tessin d. ä. och d. y. Det blef färdigt först omkring 1740. — De öfriga sidorna af torget omgifvas af åtskilliga byggnader från 1600-talet. Till vänster å bilden synes ena flygeln och inkörsporten till Bengt Oxenstiernas palats, uppfördt på 1640-talet, men betydligt förändradt under följande århundrade. — I fonden synas husen vid Munkbron, hvaribland till höger det Petersenska husets höga gafvel med rik sandstensornering, likaledes från 1640-talet. Längst bort Tyska kyrkan.

GRÖNA LUND.
Efter oljemålning af Arpn Gerle.

GRÖNA LUND.

Uppfördt i midten af sjuttonhundratalet, i hvarje fall efter 1736, är Gröna Lund — namnet häntyder på den rika trädgård, som en gång tillhörde egendomen och hvaraf ännu en del återstår — beläget i Djurgårdsstaden, Långa gatan n:o 4. Det är en numera brädfodrad och rödmålad, knuttimrad träbyggnad med utskjutande svalgång på ena långsidan. Egendomen bestod fordom af två byggnader, en äldre kallad "Mjölnargården" efter en härstädes i början på förra århundradet belägen hästkvarn, och en yngre: "Gamla skolhuset". Båda voro kända och gouterade traktörställen, i synnerhet den äldre byggnaden. Det är emellertid den yngre byggnaden, ursprungligen afsedd till bod och härbärgshus och med svalgång vättande in mot en nu försvunnen gård, som här är afbildad. I våra dagar skyms den från stora vägen, men låg förr öppen mot Hasselbacken, hvars område sträckte sig ända hit. Sjön gick förr ända upp till byggnadens baksida, så att man kunde komma direkt ut på sjön från den stora, tunnhvälfda källaren. På Joh. Gabr. Carléns tid upptogs egendomen dels af polisvaktkontor och arrest, dels af "sommarnöje för eleganta damer". Nu är huset i stadens ägo och uthyrdt åt privatperson.

Gröna Lund lefver uteslutande på sina minnen. Bellman var ofta gäst härute, och äfven Schröderheim och kungen förirrade sig någon gång hit. Fredmans epistel n:o 12 om slagsmålet på Gröna Lund, n:o 22 "till the nybyggare på Gröna Lund" och framför allt n:o 62 "angående sista balen på Gröna Lund" ge oss lokaliteterna för all tid. Här i salen, hvars väggar den oförfärade Hoffbro målat med "hälgon, solar och sken", dansar Djurgårdsolympen. Golfvet knakar, ljusen flämta i dammet, valdthornen böla, ölet och blodet flyta — "friskt kurage på Gröna Lund!" Men i dörren vänta "paltarne" (polisen) . . .

Gå nu den lilla gatan en sommarkväll, medan svalgångens rutor brinna i solfallet, och Gröna Lund skall lefva upp för dig — om du kan din Bellman och älskar honom. Det låter som röster, när vinden stryker genom trädkronorna. Det viskar om njutningslycka och njutningsångest, om sorgen i rosenrödt, om den mest förtrollade värld en nordisk diktare skapat. Är du så ett stycke poet, kan du till och med se en syn . . . Ur den mörka dörröppningen under svalgången träder en mager redan åldrad man i lång blå rock. Han håller spanskröret med elfensbenskulan tryckt mot sin röda väst, och medan den trötta blicken lyfter sig en smula, mumlar han med en bröstsjuks anlupna röst:

> Märk hur vår skugga — märk, Movitz, mon frère —
> inom ett mörker sig slutar . . .

3

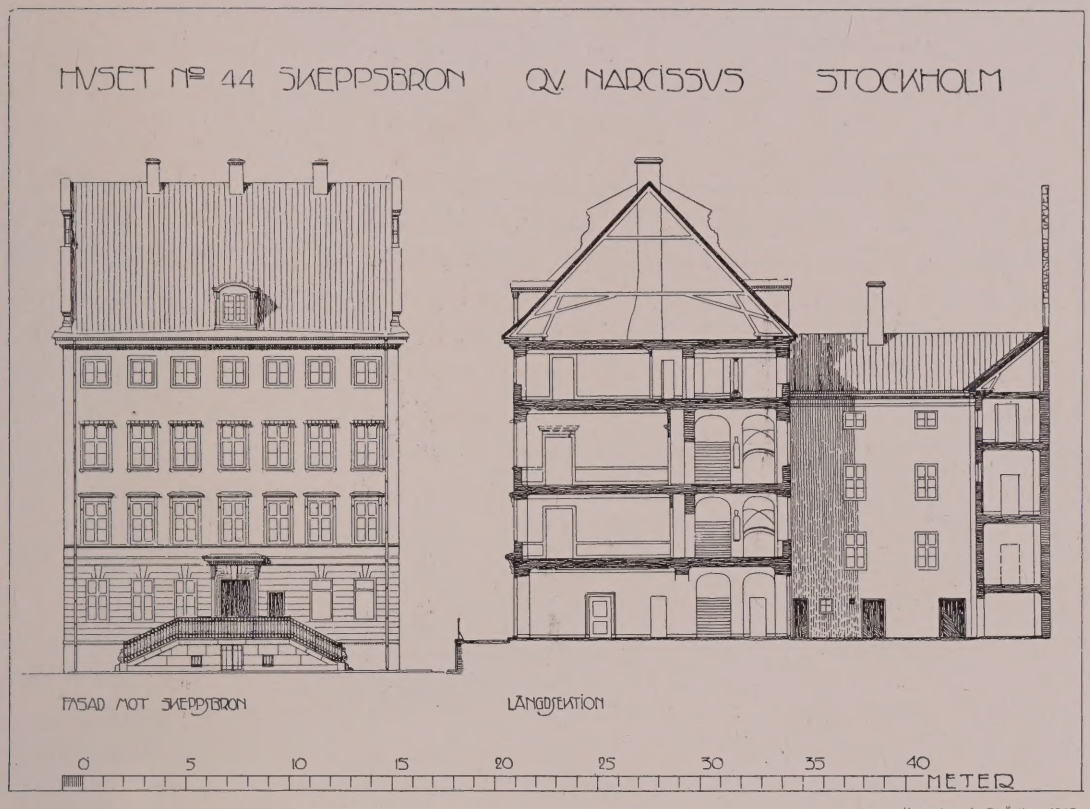

Uppmätn. ark. R. Östberg 1907.

HUSET N:O 44 SKEPPSBRON.

4

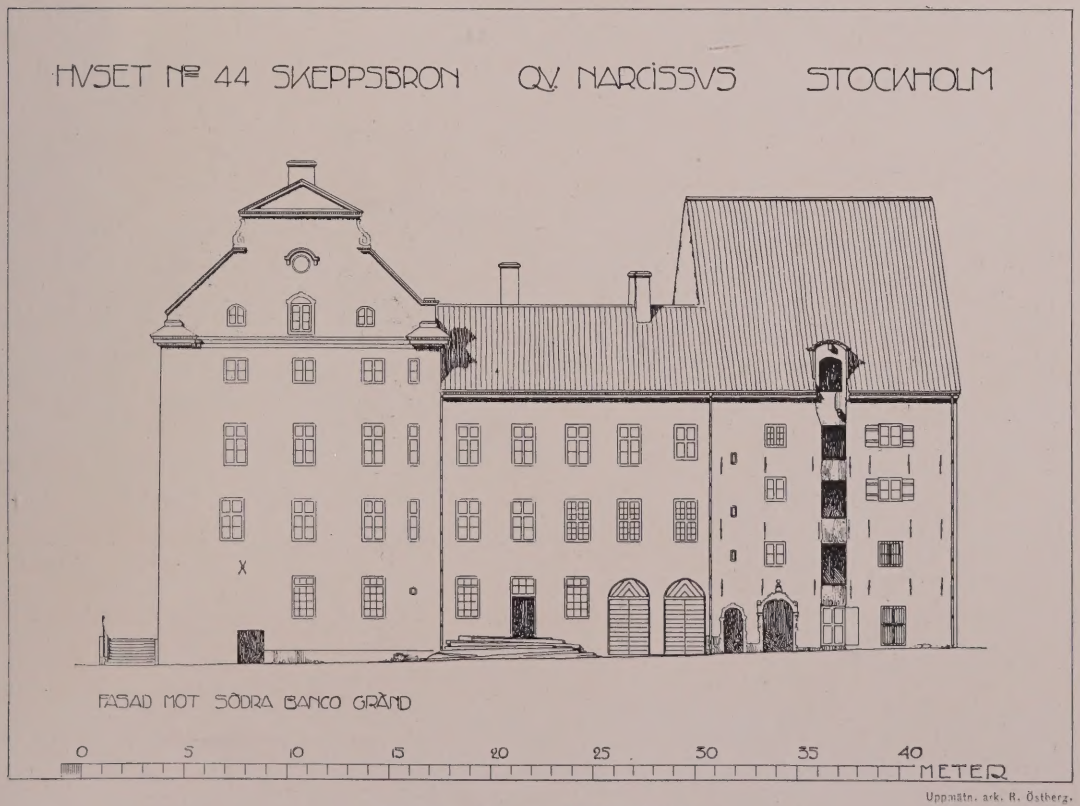

Uppmätn. ark. R. Östberg.

HUSET N:O 44 SKEPPSBRON.

HUSET N:O 44 SKEPPSBRON.

Den smala tomten i kv. Narcissus invid Skeppsbron mellan Norra Dryckesgränd och Södra Bankogränd var bebyggd med ett komplex, till sina hufvuddelar uppfördt under 1600-talets senare del, omslutande en liten gård (se planen). Byggnaderna refvos under våren 1907. Främre delen upptogs af ett bostads- och kontorshus i fyra våningar med hög takresning och fritrappa. Gafvelfasaden åt Södra Bankogränden hade i de öfre partierna rätt väl bevarat sin 1600-talskaraktär (se bild [4]), och i den å tomtens bakre del belägna magasinsbyggnaden funnos alldeles intill hvarandra tvänne portaler från 1600-talets midt (bild [7]), af hvilka den större (t. h. å bilden) var försedd med i sandsten huggna ornament.

5

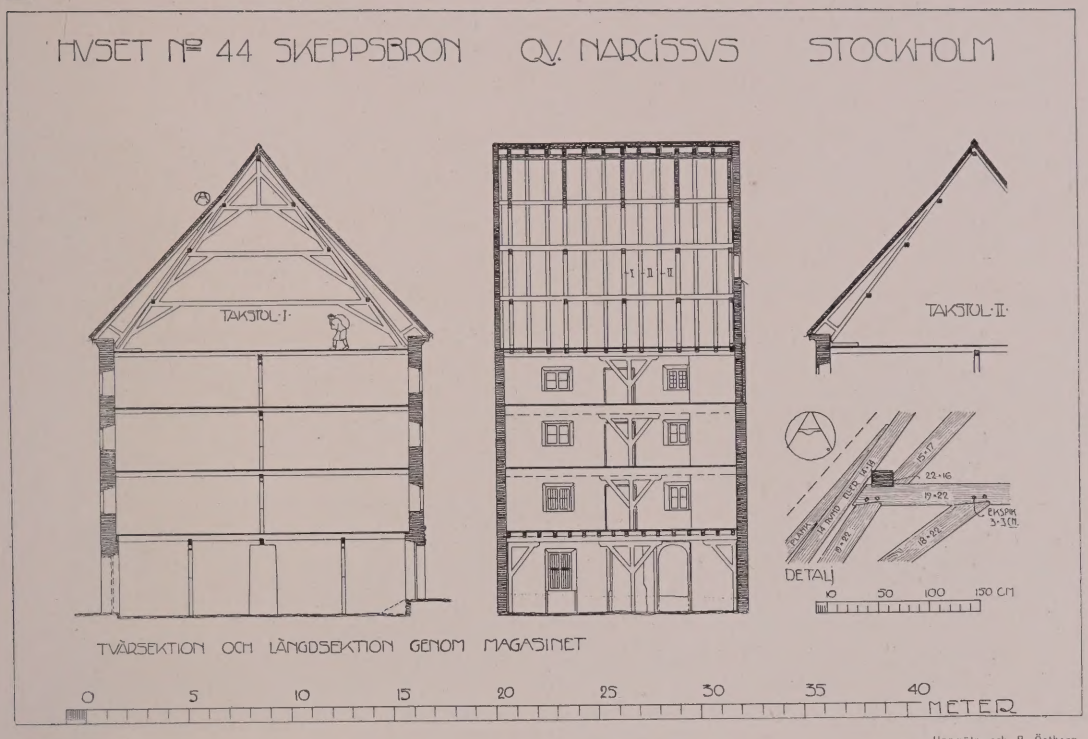

Uppmätn. ark. R. Östberg.

HUSET N:O 44 SKEPPSBRON.

6

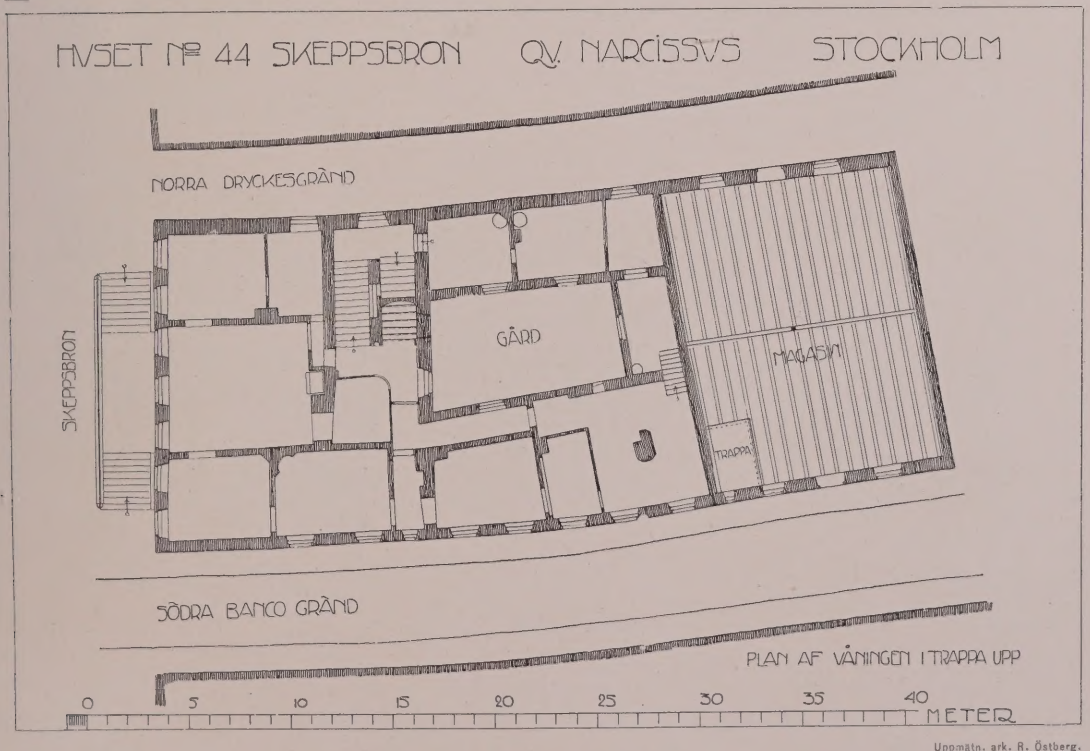

Uppmätn. ark. R. Östberg.

HUSET N:O 44 SKEPPSBRON.

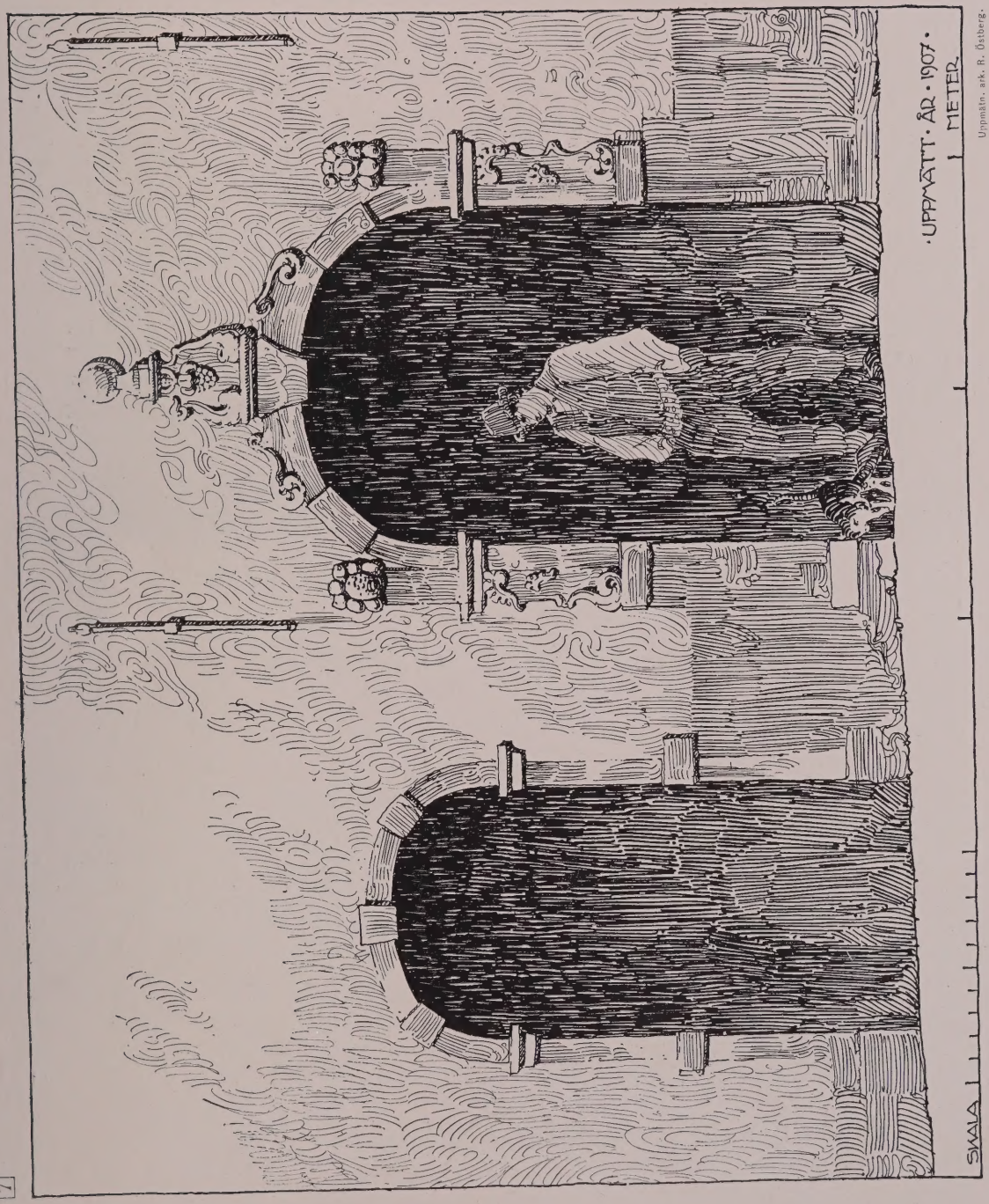

7

HUSET N:O 44 SKEPPSBRON.
Portaler åt Södra Bankogränd.

8

WOLLMAR YXKULLSGATAN 2. GÅRDSINTERIÖR MOT ÖSTER.

9

KAMMAKAREGATAN 30. GÅRDSINTERIÖR MOT ÖSTER.

WOLMAR YXKULLSGATAN 2.

Envåningshus af sten, beläget utmed Björngårdsgatan, härstammande från 1700-talets början, från hvilken tid fönstrens anordning är bevarad. I det inre rester, såsom kakelugnar m. m. från en genomgripande iståndsättning under 1780-talet. Framför byggnaden en terrass med trappa samt en trädgård med gamla vackra träd, resterna af en af dessa malmgårdar, som i äldre tider talrikt funnos i Stockholms yttre stadsdelar.

KAMMAKAREGATAN 30.

ADOLF FREDRIKS FÖRSAMLINGS PRÄSTGÅRD.

Byggnaden med adressnummer 30 vid Kammakaregatan har länge varit i församlingens ägo och sedan midten af 1800-talet inrymt kyrkoherdeboställe, pastorsexpedition m. m. Husen, som voro belägna utefter Kammakare-, Saltmätare- och Holländaregatorna och omslöto en stor gård, äro numera rifna och ersatta med en modern nybyggnad.

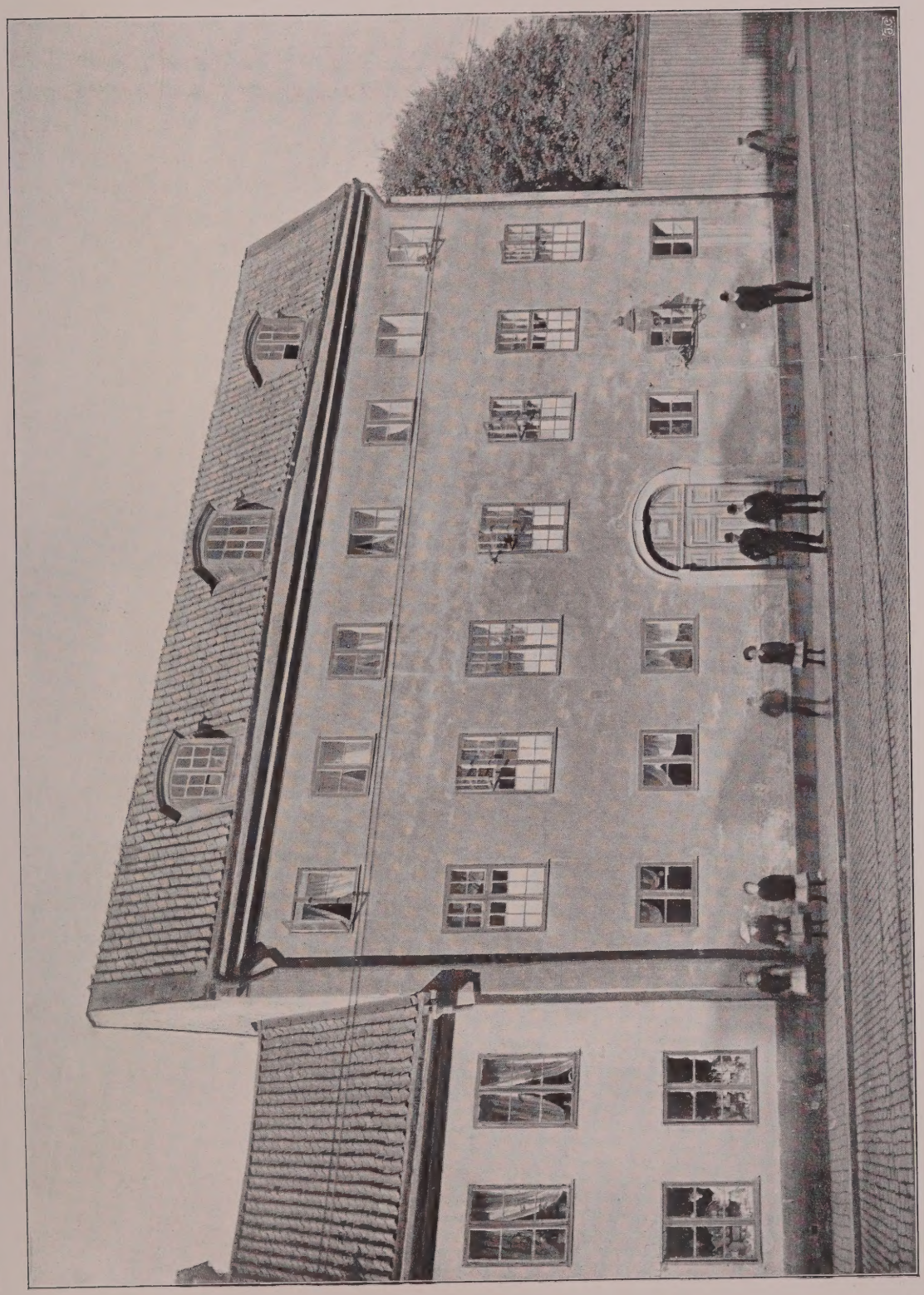

10

N:O 82 B HORNSGATAN, "BYSIS".

N:O 82 B HORNSGATAN.

Denna byggnad, som jämte tvänne gårdsflyglar och en mindre parallellbyggnad vid Brännkyrkagatan sedan 1898 inrymmer ett af Stockholms stads provisoriska sinnessjukhus, var i forna tider kändt under namnen "Bysis" eller "Sjuttiofyran". Uppfördt under förra delen af 1700-talet inköptes egendomen år 1781 af staden och användes därefter i närmare 100 år till bysättnings- eller gäldstuguhäkte. Fasadens mellanvåning har ännu kvar fönstren från 1700-talet; det inre är däremot helt och hållet förändradt.

11

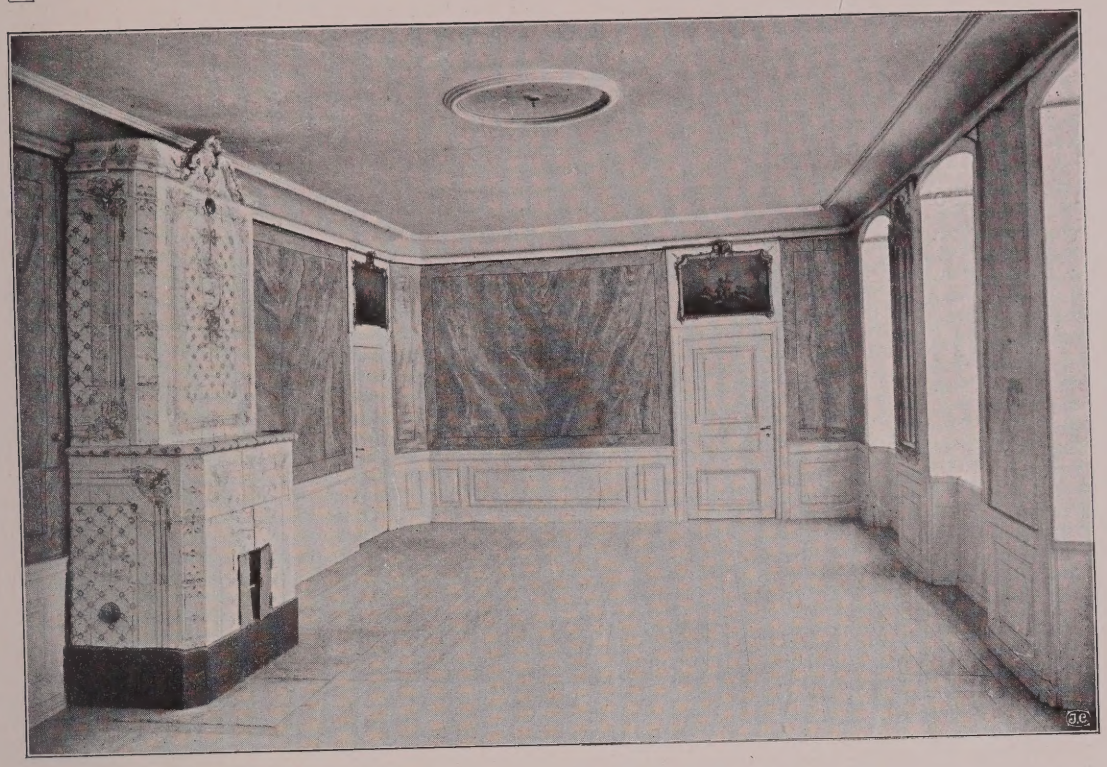

SAL I HUSET N:O 66 HORNSGATAN.

12

SAL I HUSET N:O 141 FOLKUNGAGATAN.

SAL I HUSET N:O 66 HORNSGATAN.

Det hus, hvari denna sal var inredd, hade tidigare adressnumret 64 och refs i Oktober månad 1906 jämte öfriga å tomten (kv. Gropen 1) belägna byggnader. Det var ett litet tvåvåningshus med en borgerlig bostad i öfre våningen, inredd omkring 1700-talets midt. Den här afbildade stora salen hade fyra fönster åt gatan, med speglar emellan samt fyra symmetriskt placerade dörrar med målade dörröfverstycken i skulpterade och förgyllda rokokoramar. Kakelugnen å midten af den inre långväggen, dekorerad i blått och gult, härstammar sannolikt från Rörstrand.

SAL I HUSET N:O 141 FOLKUNGAGATAN.

Denna sal utgör ett godt prof på den smak och elegans, hvarmed de borgerliga hemmen vid midten af 1700-talet inreddes. Salen är belägen en trappa upp i det anspråkslösa tvåvåningshuset vid Folkungagatan strax bortom Tegelvikstorget; den har tre fönster åt gatan samt icke mindre än åtta dörrar, af hvilka dock några äro "blinddörrar", alla försedda med dörröfverstycken framställande landskap med figurer. Väggfälten prydas af målningar, ruinmotiv inom likaledes målade rokokoramar, eller af ett enkelt måladt ornament, imiterande förgylld skulptur. Dörrar och paneler hafva karaktäristiska rokokoprofiler. Kakelugnen i blått och hvitt är af svensk tillverkning.

13

TULLGÅRDSGRÄNDEN FRÅN VÄRMDÖGATAN.

14

HUS I HÖRNET AF TRÄDGÅRDSGRÄNDEN OCH KVASTMAKAREBACKEN.

TULLGÅRDSGRÄNDEN FRÅN VÄRMDÖGATAN.

Längst ut på Södermalm invid Hammarby sjö låg "Hammarby tullgård", det lilla, numera rifna stenhuset till v. å bilden. Huset till h. är ett reveteradt trähus från 1700-talets slut.

HUS I HÖRNET AF TRÄDGÅRDSGRÄNDEN OCH KVASTMAKAREBACKEN.

Huset, uppfördt af timmer med stående panel under brutet tegeltak, utgör manbyggnaden i en malmgård i kv. Barnängsbacken större, som ännu till stor del är uppfylldt af trädgårdsland. — Af vissa detaljer i byggnaden synes framgå att den är uppförd eller åtminstone fått sin karaktär under senare delen af 1700-talet. — De små husen till vänster å bilden äro numera rifna.

15

PORTAL I HUSET N:O 4 HORNSGATAN.

PORTAL I HUSET N:O 4 HORNSGATAN.

Huset torde höra till de äldsta bevarade stenhusen på Södermalm, uppfördt redan i början af 1600-talet. Portalen är af en typ, som ännu rätt talrikt finnes kvar i Stockholm; den bär i den krönande kartuschen inskriften HINDURCH / MIT FREUDEN / GOT WOL UNS / GELEITEN samt initialerna H. M. och C. O. D. jämte ett bomärke likaledes med bokstäfverna H. M. Initialerna angifva vinskänken och fältskären Hans Marschalck och hans hustru Christina Olofsdotter, hvilka gifte sig omkring 1630 och torde hafva låtit uppsätta portalen på 1640-talet. I det donationsbref af den 11 Dec. 1645, hvarigenom Marschalck fick tomten till fri och egen, säges huset vara en prydnad och "zirath" för staden.

16

O. Lindborg foto.

TYSKA BRUNN.

TYSKA BRUNN.

Den första vattenledningsanläggningen i Stockholm togs i bruk år 1861. Dessförinnan hämtade man vatten från brunnar, hvaraf nio st. med tillsammans 16 pumpverk funnos i staden mellan broarna. Tyska brunn, belägen på den med samma namn betecknade öppna plats, där Svartmangatan och Skärgårdsgatan mötas, erhöll sin nuvarande öfverbyggnad år 1787, uppförd efter ritningar af Erik Palmstedt på bekostnad af brandförsäkringskontoret. Denna brunnsöfverbyggnad i dorisk stil är ett af de mest tilltalande och på samma gång mest utpräglade profven i hufvudstaden på den strängt antikiserande smakriktning, som i vårt land skulle hafva fått sitt fullödigaste uttryck i det år 1786 grundade, men som bekant aldrig fullbordade Haga slott. — Erik Palmstedt (1741—1803) var elev af Adelcrantz och har i Stockholm bl. a. byggdt Börshuset (fr. 1767), Sofia Albertinas (senare Arffurstens) palats (fr. 1783), Tullpackhuset (1788), och det nu rifna Bondeska palatset (omkr. 1790) vid Rosenbad, det praktfullaste prof hufvudstaden ägt på den novantika riktningen.

G. Upk.

17

O. Lindberg foto.

ERSTA GRINDAR.

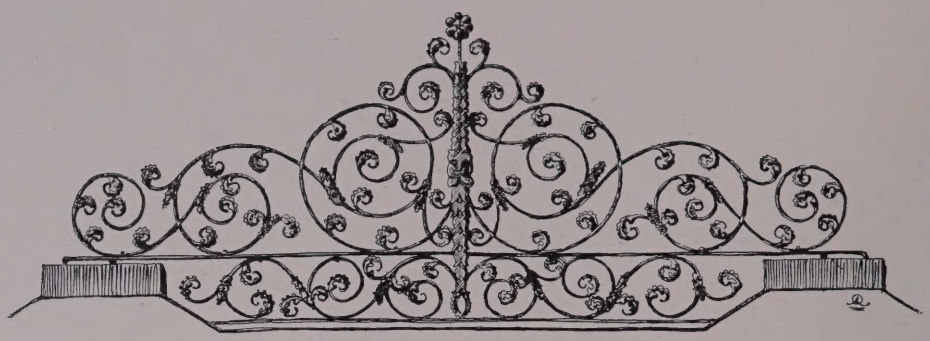

GRIND VID ERSTA SJUKHUS.

Malmgårdarna Stora och Lilla Ersta i utkanten af Katarina församling i Stockholm inköptes resp. åren 1864 och 1872 af Svenska Diakoniss-sällskapet. Den här afbildade grinden, som leder in till området norrifrån, torde härstamma från midten af 1700-talet. Dess dagar äro tyvärr sannolikt numera räknade på grund af de i trakten pågående gatureglerings-arbetena. Grindar af denna typ, af smidesjärn mellan kraftiga murade pelare, hafva i äldre tider förekommit flerstädes, kring kyrkogårdar o. dyl. Särskildt formerna i det krönande gallerverket äro ofta eleganta och visa prof på framstående skicklighet (se afbildningen af Erstaöfverstycket här ofvan). — Plåten på grindarnas insida torde ej vara ursprunglig.

Vignetten här nedan är ett låsbeslag på grinden. *G. Upk.*

18

GUSTAF III:S STATY NEDANFÖR SLOTTSBACKEN.
Modellerad af Sergel på 1790-talet och rest 1808 af Stockholms borgerskap.

GUSTAF III:S STATY.

Gustaf III:s staty "på stranden under kungaborgen" har ofta framhållits såsom Stockholms konstnärligt främsta offentliga monument och på samma gång som Sergels förnämsta monumentalverk. Georg Göthe berättar koncentreradt stodens tillkomsthistoria på följande sätt: "Då kungen återkom till Stockholm från det ryska kriget, anhöll stadens borgerskap att få resa hans stod i brons. Skulptören var gifven. Redan 1790 hade Sergel sin lilla skiss färdig, 1791 proportionsmodellen; 1793 kunde han uppvisa den stora gipsmodellen färdig, 1799 göts den, och 1808 aftäcktes bronsstoden, sedan Sergel under de mellanliggande åren gått och öfvervakat den långvariga öfverarbetning, som bronsen fordrade."

Sergels eget omdöme var i förhållande till hans eljest starkt framträdande självkritiska läggning ovanligt oförbehållsamt. Han yttrar i ett bref till Gustaf Mauritz Armfelt 1793: "Stoden äger en slående likhet och på samma gång en nobel och imposant rörelse i figuren."

Korresponderande med obelisken på Slottsbackens krön utgör Gustaf III:s staty det ena ledet i det monumentala utbyte af artigheter, som skedde mellan konungen och Stockholms konungatrogna borgerskap. Dettas hyllning är uttryckt i porfyrsockelns inskrift:

ÅT
KONUNG GUSTAF III.
LAGSTIFTARE
SEGERVINNARE
FREDENS ÅTERSTÄLLARE
AF
STOCKHOLMS BORGERSKAP
MDCCXC

19

J. Jæger foto.

ARFFURSTENS PALATS VID GUSTAF ADOLFS TORG.

20

J. Jæger foto.

GAMLA OPERAN VID GUSTAF ADOLFS TORG.

STOCKHOLM.

GUSTAF ADOLFS TORG.

De båda bilderna från Gustaf Adolfs torg i dess äldre tillstånd framhäfva i första hand betydelsen af ett numera förloradt element i torgets arkitektur, nämligen symmetri och jämvikt. Utbytandet af Gustaf III:s opera mot en annan byggnad har i mycket betänklig grad rubbat jämvikten och stört det konstnärliga intrycket af en af landets viktigaste arkitekturplatser.

Gamla operan uppfördes åren 1777—1782 efter ritningar, som utförts af C. F. Adelcrantz under ett flitigt medarbetarskap af Gustaf III själf. Byggnaden ägde sedan bestånd under mer än ett århundrade och åtnjöt anseendet såsom en af hufvudstadens förnämsta prydnader.

Efter operahusets fullbordande vidtog uppförandet af den motsvarande byggnad på andra sidan torget, som ingick i Adelcrantz' plan för torgets och slottstraktens arkitektoniska ordnande. Uppdraget att om- och tillbygga det gamla Torstensonska palatset för prinsessan Sofia Albertinas räkning lämnades emellertid 1783 till Erik Palmstedt, som här i hela exteriören troget fullföljde sin föregångares planer. Prinsessans palats, sedermera kalladt Arffurstens palats, blef därigenom den direkta pendant till Operan, som från början afsågs.

Det torde icke lida något tvifvel att hvar och en numera skulle önska att se Gustaf III:s operahus på dess gamla plats långt hellre än dess efterträdare. Kunde verkligen en möjlighet yppas att i någon mån återställa torgets konstnärliga balans, skulle detta med visshet komma att hälsas med det mest allmänna och enstämmiga jubel.

S. W.

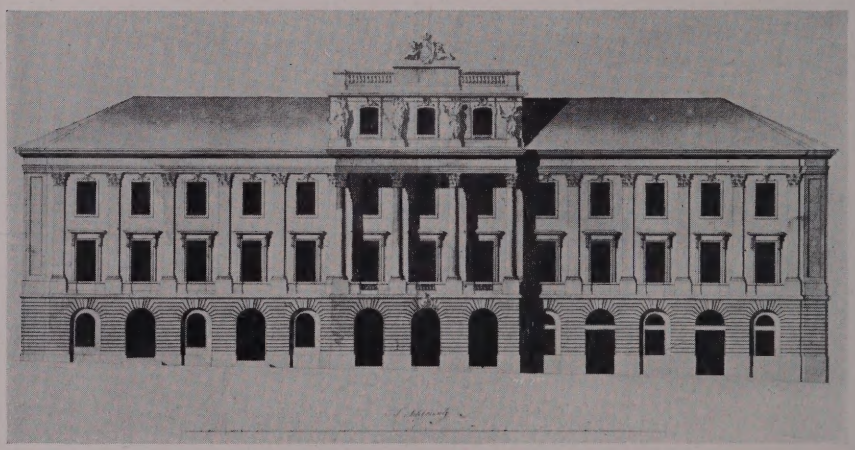

C. F. Adelcrantz' ritning till Operahusets fasad mot Gustaf Adolfs torg, stadfäst af Gustaf III 1777. Nationalmuseum.

21

N. Åzelius foto. 1929.

22

N. Åzelius foto. 1929.

FALKENBERGSKA PALATSET, MUNKBROGATAN 2.

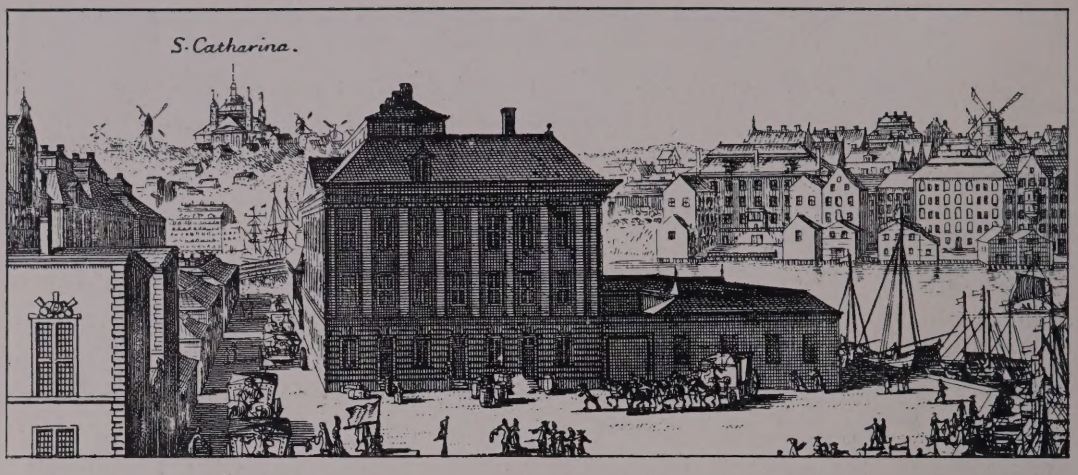

Falkenbergska palatset enligt kopparstick i Sveciaverket, af J. v. d. Aveelen 1702.

FALKENBERGSKA PALATSET.

Huset Munkbrogatan 2, som intill början af 1900-talet disponerades af Arméförvaltningen, kvarstår ännu i allt väsentligt i det skick, som det erhöll vid den ombyggnad, hvars ritningar af år 1806 återgifvas härnedan. Samma hus finnes afbildadt å ett Sveciastick af år 1702, återgifvet härofvan. Jämförelsen mellan de båda bilderna visar, att en attikavåning påbyggts ofvan den stora taklisten och att det gamla säteritaket utbytts mot ett mansardtak, hvarjämte de höga flyglarna åt sjösidan förlängts med tre fönsteraxlar. Palatset hade uppförts i slutet af 1600-talet af grefve Gabriel Falkenberg. Det ägdes under 1700-talets senare hälft af handelsborgmästaren Gustaf Kierman, för hvilkens räkning Jean Eric Rehn gjorde inredningar i alla våningarna, tyvärr nu förstörda. Ehuru detta hus är ett af hufvudstadens mycket fåtaliga bevarade 1600-talspalats af högt historiskt värde, hotas det med rifning för genomförandet af ett stadsplaneprojekt af den typ, som endast tänker på att tillgodose biltrafikens kraf utan att taga några hänsyn till historiska eller estetiska värden.

M. O.

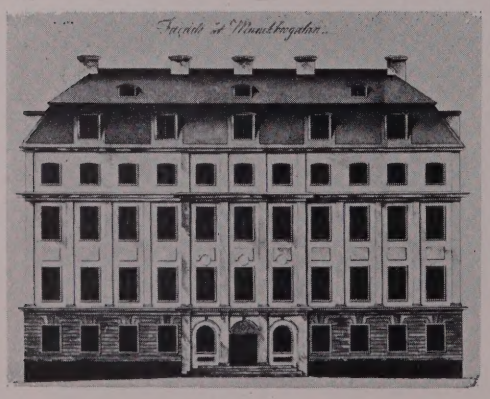

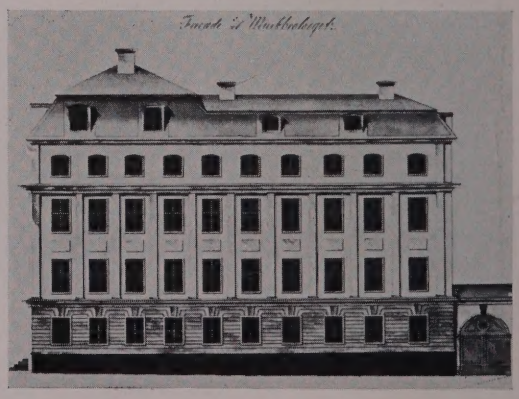

Ritningar till ombyggnad af Falkenbergska palatset, "Krigscollegii hus", af A. P. Boman 1806. Fortifikationsarkivet.

23

N. Åzelius foto. 1929.

SVARTMANGATAN MOT STORTORGET.

STOCKHOLM.

SVARTMANGATAN.

De stora oregelbundna kvartersblocken kring Stortorget, "stadens inre kvarter", höra till Stockholms äldsta stadspartier. Med Stortorget som hjärtpunkt och i skydd af den mur, som synes ha gått i de båda Långgatornas sträckning, växte det äldsta Stockholm fram. Den förnämsta gatan i detta medeltida samhälle var jämte Köpmangatan den på omstående bild reproducerade Svartmangatan. Man har också iakttagit, att åtskilliga framstående personer, bl. a. Sten Sture d. ä., ägde fastigheter där, och att många handtverkare af de förnämligare skråna under medeltiden slogo sig ned vid denna gata. Under en del af 1400-talet synas guldsmederna med förkärlek ha hållit till här, och senare — från slutet af 1400-talet och framåt — bodde ett flertal medlemmar af bårdskärareämbetet vid Svartmangatan. Det var således en mycket gammal tradition, som fullföljdes, då Medicinalstyrelsen 1841 flyttade in i det hus, som synes längst t. h. på bilden; där har den sedermera i närmare tre kvarts sekel haft sina lokaler. Numera förfogar Kontrollstyrelsen öfver fastigheten.

Sitt namn har Svartmangatan efter det gamla Svartbrödraklostret, som var beläget vid gatans södra ände och hvaraf rester ännu finnas bevarade i kvarteren Venus och Juno.

Lika litet som annorstädes i Staden mellan broarna visar Svartmangatan några påtagliga byggnadsminnen från medeltiden. Det är i stället 1600- och framför allt 1700-talets lifliga byggnadsverksamhet, som satt sin prägel på gatubilden. Det stora slätputsade huset i förgrunden t. v., Svartmangatan 6, har sålunda ankarslutar, som ange såväl dess byggnadsår, 1620, som initialerna på byggherrskapet: riksskattmästaren Jesper Mattsson Cruus och hans hustru Brita Pontus Dotter (De la Gardie). Byggnaden lär ha uppförts för att härbergera till hufvudstaden kommande utländska ambassader. Den praktfullt skulpterade portalen är emellertid icke från husets byggnadstid. Den härstammar nämligen från 1600-talet och bär fältmarskalken grefve Karl Mauritz Lewenhaupts och hans hustru Anna Maria Cruus' vapen; den sistnämnda var dotter till riksskattmästaren. Sin enkla, släta fasad erhöll huset vid en ombyggnad 1807, då den fjärde våningen tillbyggdes.

Äfven det hus, som synes t. h. på bilden, Svartmangatan 9, härstammar från 1600-talet. Det yttre torde ha fått sitt utseende under slutet af 1700-talet, då Kungl. Nummerlotteriet — Bellmans arbetsgifvare — inflyttade här. År 1841, då som ofvan nämnts Medicinalstyrelsen (Sundhetskollegium) öfvertog fastigheten, ombyggdes den efter ritning af C. C. Blom.

I gatumynningen mot Stortorget ser man å bilden ett stycke af Börsens fasad.

G. S.

24

N. Åzelius foto. 1929.

KINDSTUGATAN FRÅN SVARTMANGATAN ÖSTERUT.

KINDSTUGATAN.

Äfven Kindstugatan är belägen i Stadens inre kvarter. Det har påvisats, att den uppkommit såsom en diagonalgata genom det äldsta Stockholm. Jämte Tyska brinken utgjorde den en direkt förbindelseled mellan två af stadsportarna: Köpmanporten på östra sidan och Skomakareporten på den västra. Gatans äldsta kända namn var också talande nog Korsgatan.

I hörnet af Svartmangatan — synligt längst t. v. på bilden — ligger ett märkligt byggnadsminne, det s. k. huset Brasan. Som synes äro de öfre våningarna något utkragade, hvilket trots den kraftiga 1800-talsförklädnaden ger vid handen att byggnaden har en ansenlig ålder. Den torde också vara identisk med det nybyggda stenhus, som 1482 inköptes af guldsmeden Jacob. Huset var då tre våningar högt och liksom de flesta medeltidshusen i Stockholm täckt med näfver och torf. Detta utseende bibehöll huset ända till 1750-talet, då snickaremästaren Gottfrid Lindtner byggde på en våning och förvandlade taket till ett brutet mansardtak. Den nuvarande kraftiga putsartikuleringen fick fasaden vid en genomgripande ombyggnad år 1878.

Sitt namn har byggnaden efter ett portalöfverstycke, som numera sitter inmuradt i förstugan: en relief, framställande två människor, sammanbundna på ömse sidor om en eld. Enligt sägnen förevigar stenen det straff, som två oeniga äkta makar fingo utstå. Såsom I. Simonsson påvisat i en uppsats i Samfundet S:t Eriks Årsbok 1915, utgör dock stenen snarast ett slags skylt för den bårdskäraremästare, Henrik Qvant, som satte upp den 1588. Bilden framställer nämligen bårdskärarnas speciella helgons, de heliga Cosmas och Damians, martyrium. Den är dessutom försedd med mäster Qvants initialer och bär nyssnämnda årtal. *G. S.*

Portöfverstycke af sandsten från huset Brasan, Kindstugatan 18.

25

N. Åzelius foto. 1929.

PRÄSTGATAN NORRUT FRÅN KORSNINGEN MED TYSKA BRINKEN.

STOCKHOLM.

PRÄSTGATAN.

Från Storkyrkoförsamlingens prästgård vid Storkyrkobrinken löper Prästgatan i långa mjuka våglinjer ända fram till Tyska stallplan och stupar där, efter många stigningar och utförsbackar, mer resolut ned i Österlånggatan. Den går fram som en smal och djup ränna i den höga husmassan. Husväggarna stå på gatans båda sidor i obruten linje, oftast till tre och fyra våningars höjd, och man får i denna smala, öfverallt lätt buktande gata ett koncentrerat stadsintryck, en stark förnimmelse af en kompakt stadsbebyggelse, sådan som ingen annan stad än Stockholm haft att uppvisa i gammal tid inom det egentliga Sverige. Det kontinentala stadsbegreppet har knappast passat på våra hufvudsakligen träbyggda svenska småstäder — till hvilka Stockholms malmar äfven böra räknas — med deras stora gårdar, inrättade för en befolkning, som aldrig varit oberoende af jordbruket som verklig näringsgren. Staden mellan broarna är Sveriges enda gamla stad i mer allmänt kontinental mening.

Det för oss oskattbara historiska värdet af gatubilden i staden mellan broarna grundar sig på detta förhållande och bottnar ej i de enskilda husens ålder eller arkitektoniska märklighet. Prästgatan illustrerar detta på ett utprägladt sätt genom att i allra högsta grad vara i afsaknad af arkitektur. Alla hus vända nämligen sina baksidor mot Prästgatan, medan framsidorna vätta å ena sidan mot Västerlånggatan, å andra sidan mot stråket Trångsund—Stortorget—Skomakaregatan.

En ytterst ringa procent af Sveriges innevånare har kunnat känna sig vara genuina stadsbor af födseln. Detta är nära nog ett prerogativ för Prästgatans infödingar, och en namnkunnig son af denna gata, Carl Larsson, har också bekänt sig vara ett fullblodsstadsbarn, en äkta rännstensunge. *S. W.*

26

N. Åzelius foto. 1929.

PRÄSTGATAN SÖDERUT.
Solgrändens mynning synes till vänster vid lyktan.

PRÄSTGATAN SÖDERUT FRÅN SOLGRÄND.

Till vänster i förgrunden på bild 26 vid lyktarmen befinner sig Solgrändens mynning i Prästgatan, d. v. s. samma plats som synes i fonden af vidstående bild 27, Solgrändens perspektiv från Stortorget mot Prästgatan. Det smala huset å bild 26 mellan vedaffärens skylt och lyktarmen tillhör samma gård som det gamla apotekshuset, Stortorget 16, där apotek varit inrymdt sedan 1630-talet. På 1750-talet hade huset mot Prästgatan tre våningar under torftak och liksom ännu var källarnedgången direkt från Prästgatan. Sitt nuvarande utseende fick huset genom en ombyggnad 1764, då det höjdes till fyra våningar. Den släta putsfasaden har tydligen bibehållit sig sedan dess. Bostadsrummen beskrifvas år 1770 såsom utrustade med gipsade tak och blå och hvita kakelugnar.

De släta putsfasaderna till vänster bortom Solgränden tillhöra kvarteret Echo, hvars fasad mot Solgränd synes till vänster å bild 27, och hvars Stortorgssida utfylles af de allbekanta 1600-talshusen Stortorget 18—20.

På bilden skymtar Kåkbrinkens korsning med Prästgatan som en svacka i gatläggningen omedelbart bortom hörnet af kvarteret Echo, där en afvisare står lutad mot hushörnet. Hörnhuset midtemot åt Västerlånggatssidan, Prästgatan 40, döljer i sin källare rester af den medeltida bebyggelse, som befann sig omedelbart innanför stadsmuren, kring hvilken de långsträckta kvarteren mellan Prästgatan och Västerlånggatan uppvuxit. I hörnet Prästgatan—Kåkbrinken täckes ännu husets källare af ett stort krysshvalf af tegel med profilerade hvalfribbor af en för 1300-talet typisk form. Det källarrum, som ursprungligen öfverhvälfdes med detta hvalf, var så högt att tvenne källarvåningar sedermera kunnat inbyggas i detsamma. Denna medeltida källare är ett af exemplen på huru husen i gamla staden ännu gömma på medeltid, ehuru de utåt visa så litet af denna tidsålders byggnadsdetaljer.

Längre in i gatuperspektivet på högra sidan lägger man märke till en husfasad, som genom sin längd bryter af mot de öfriga husen, som alla karakteriseras just af att deras gatulinje är mycket kort, ofta blott ett par fönsteraxlar. Det långsträckta huset, Prästgatan 44, A, B, är också, såsom redan numret anger, uppkommet genom sammanslagning af två hus, något som skett så sent som år 1849. I det södra af de ursprungliga husen låg åt Västerlånggatan den kända källaren Rostock. *S. W.*

27

N. Åzelius foto. 1929.

SOLGRÄNDEN MOT PRÄSTGATAN.

SOLGRÄNDEN.

Solgränden är en blott förbi ett kvarter gående förbindelse mellan Stortorget och Prästgatan. På bilden ser man de förnäma Stortorgshusens enkla sidofasader, hvilka helt och hållet ha karaktären af baksidor med oregelbundet sittande fönster, helt i afsaknad af torgfasadernas symmetri och utsmyckning. Det är helt enkelt släta putsväggar med fönster i murlifvet.

Hur stor skillnaden var mellan det representativa Stortorget och den oansenliga Prästgatan kan man på denna bild afläsa på huset i fonden, af hvilket man ser en fönsteraxel. Tomten sträcker sig genom det smala kvarteret Iris till Västerlånggatan och husets hufvudfasad vänder sig mot denna senare gata. En beskrifning af detta hus från år 1757, som Ragnar Josephsson återger i arbetet Borgarhus i gamla Stockholm, upplyser oss om dess dåvarande synnerligen ålderdomliga utseende. Det var då liksom ännu fyra våningar högt, men taket var täckt med näfver och torf. En hissglugg med vindspel och tross vätte mot Prästgatan. Först 1768 utbyttes "det eldfarliga torftaket mot ett brutet tegeltak" — det nuvarande plåttaket tillkom 1866. Det har sitt kuriositetsintresse att mot denna notis ställa en skildring från 1547 af förhållandena i Stockholm vid 1520 års belägring. Här påpekas huru hustaken icke voro täckta med tegel utan med grönskande torf, hvilket gjorde dem så eldfasta, att icke ens en kastad eldkula kunde anställa större skada. "Till den grad skarpsinniga voro förfäderna vid anläggandet och uppförandet af denna stad." Stockholmsskildrare under äldre tid, från Olaus Magnus och fram på 1600-talet ha ofta framhäft det säregna utseende, som Stockholms stadsbild fått af torftaken "lika grönskande ängar". Vissa författares uppgifter om torftakens användning som "betesmarker" för småboskapen torde väl få tagas med vederbörlig försiktighet och ej böra generaliseras till att ha gällt dessa tre- och fyravåningars stenhus i stadens inre delar, utan kanske inskränkt sig till lägre uthusbyggnader, bodar m. m.

Förklaringen till namnet Solgränden inhämtar man i kommentaren till senaste upplagan af Fredmans epistlar. Den korta gränden uppges ha varit full med större och mindre krogar, bland dem den gamla källaren Solen, säkerligen samma värdshus, som omtalas redan i Karl IX:s gästgifvarordning 1605. Solgrändens krogmiljö skymtar men är långt ifrån hufvudmotivet i Fredmans 79:de epistel, eller "Afsked til Matronorna, synnerligen til Mor Maja Myra i Solgränden vid Stortorget, Anno 1785", dödshymnen "Charon i luren tutar".

S. W.

28

N. Åzelius foto. 1929.

SKEPPAR OLOFS GRÄND MED PORTHVALFVET MOT KÖPMANGATAN.

SKEPPAR OLOFS GRÄND.

Huset till höger i gränden fram emot Köpmangatan tillhörde år 1763 handelsmannen Eric Wedenberg, som detta år företog en ombyggnad. Bland annat tillkommo då husets portaler. Årtalet 1763 står också i slutstenen till portalen mot gränden, härnedan afbildad i uppmätning. Bland portalens för detta tidiga år anmärkningsvärdt rent genomförda gustavianska stilformer framträder det bandomlindade spöknippet, brukadt som dörröfverliggare. Husets innevånare i senare tid ha uppfattat detta romerska spöknippe mer efter dess ursprungliga betydelse än efter dess senare rent dekorativa bruk och skapat sagan om att huset varit spöhus. Samma folkliga förklaringsbehof har uttydt tvenne oregelbundet utskjutande stenstycken i väggen under gatuhvalfvet som benstumparna af en inmurad man. Staden mellan broarna bebos af ett släkte med en fantasi, som girigt suger näring ur den historiska miljöns bizarra anhopning af främmande element, som kräfva förklaringar.

Framme vid grändens mynning i Köpmangatan är gränden öfverbyggd med en hvalfbyggnad, som förbinder de båda husen med hvarandra. Det är ett exempel bland många ännu bestående i staden inom broarna på, att de smala grändernas mynning i hufvudgatan blifvit öfverbyggda. En rad af förordningar allt ifrån 1600-talets midt till inemot midten af 1700-talet påbjuda borttagandet af dessa gatuhvalf, och dock ha de i stor utsträckning blifvit kvar. Ragnar Josephson utreder i arbetet Stadsbyggnadskonst, hur 1600-talets fordran på gatornas rensning från allehanda hindrande och skymmande element utgjorde ett motiv för hvalfhusens borttagande, hvaremot 1700-talets önskan att förläna enhetlighet och sammanhang åt fasaderna inom ett kvarter verkade konserverande på detta gamla byggnadselement. Det s. k. Köpmanshvalfvet, som täckte öfver Köpmangatan vid dess mynning i Köpmantorget, blef ett offer för den förra tendensen och borttogs på 1680-talet. Däremot kommo de tre gatuhvalfven öfver gränderna i Västerlånggatans nordligaste kvarter att bli bevarade genom tillämpning af den senare principen, hvilket skedde genom stadsarkitekten J. E. Carlbergs ingripande på 1730- och 1740-talen. Ett af dessa hvalfhus, det öfver Urvädersgrändens mynning, ses på bild 31. År 1732 blef denna hvalföppning t. o. m. helt igenmurad för att ge gatufasaden en bättre slutenhet, men en förbittrad klagoskrift från Urvädersgrändens innevånare åstadkom att hvalfvet åter öppnades och grändens förbindelse med hufvudgatan sålunda återställdes. *S. W.*

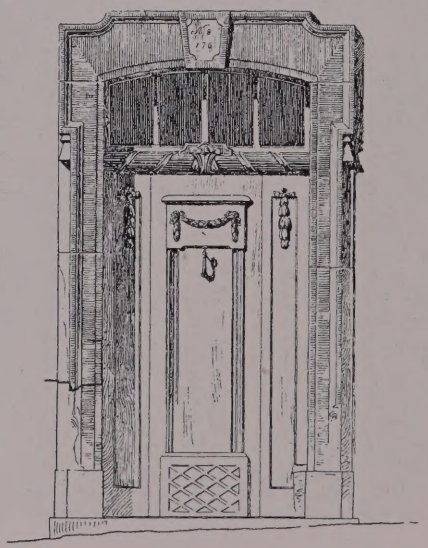

Portal från 1763 i Skeppar Olofs gränd, huset Köpmangatan 12.
Uppmätning af Knut Nordenskjöld, Svensk Arkitektur 1909.

29

A. Blomberg foto. 1911.

STORA HOPAREGRÄND MOT ÖSTERLÅNGGATAN.

Portöfverstycke till Vindragarehärbärget i Stora Hoparegränd.

STORA HOPAREGRÄND.

Om man från Skeppsbron dyker in i någon af de smala gränder, som leda upp till Österlånggatan, får man ett ovanligt starkt intryck af den skillnad, som i äldre tider nästan alltid existerat mellan hufvudgata och sidogata. Å ena sidan den öppna strandgatan, ljus och liflig, med monumentala och representativa husfasader, å andra sidan mörka och trånga schakt, nästan utan trafik, med släta byggnader, prydda endast af de fönsterrutor, som reflektera en smula af ljuset uppifrån.

Nästan mellan hvart och ett af Skeppsbrohusen öppnar sig en dylik sidogränd, och helt visst ha de tillkommit för att göra handelshusens magasin och bodar lättillgängliga. De lämpa sig därför mindre väl för bostadsbebyggelse, och de tomter, som ha disponerats för hyreshus, äro sällsynt små och mörka, i flera fall t. o. m. så trånga, att gårdsutrymme helt saknas. De ha kanske just därför i några fall bibehållit ålderdomliga drag, som kunna förläna dem ett historiskt intresse.

Vid Stora Hoparegränden ligger sålunda ett af de ytterligt få hus i Stockholm, som bevarar en trappgafvel af medeltida typ.

Det är det smala hus, hvars ljusa gafvel skymtar bakom de öppna fönstren till höger på bilden. Det minimala tomtutrymmet är utnyttjadt till det yttersta, något som också i hög grad varit af behofvet påkalladt. Ty trots att huset helt och hållet saknar gård, och trots att man användt sidograннarnas brandmurar som innerväggar, innehåller hvarje våning ej mera än två rum, af hvilka det ena är ett litet krypin med sekundär belysning bakom trappan. Den sistnämnda är f. ö. utom i bottenvåningen af trä, spiralsvängd kring en åttkantig spindelstock, en trapptyp som synes ha varit vanlig i Stockholm ända fram till slutet af 1600-talet; i byggnadsordningen 1735 förbjudas de definitivt på grund af brandfaran. (Forts. å bild 30 baksidan.)

30

N. Åzelius foto. 1929.

GÖRAN HÄLSINGES GRÄND MOT VÄSTERLÅNGGATAN.

(Forts. från bild 29.)

Mest bekant har väl denna byggnad varit i sin egenskap af hemvist åt det sista i Sverige existerande skråt, Vindragarelaget. När skråna genom fabriks- och handtverksordningen 1846 upphörde, fortsatte vindragarna sitt arbete under den gamla organisationsformen, och 1856 fingo de officiell bekräftelse på "lådans" vidarebestånd. Det var först efter Vin- och Spritcentralens tillkomst 1917, som deras ställning började bli bekymmersam. Detta företag monopoliserade nämligen vindragarnas förnämsta näringsfång, tappning och förskäring af vin. Men först i september 1930 blef det nödvändigt för den siste åldermannen att upplösa ämbetet, som då existerat i närmare tre och ett kvarts sekel. Deras gamla byggnad rymmer dock alltjämt mycket påtagliga bevis på deras existens. Ute i gränden hänger ännu på gammalt manér deras smidda och målade järnskylt, portalen, som efter en ombyggnad bär årtalet 1747, krönes af vindragarnas i sten skulpterade emblem, stockknifven och sugaren, och en trappa upp finner man deras för ett sekel sedan inredda härbärge och samlingslokal. Här förvaras i skråkistan protokoll och räkenskapsböcker, längs väggarna stå bänkarna med de olika mästarnas lådor, medan skrifvarens bord och åldermannens pulpet ha sina platser vid fönstervägg en. Det är också sannolikt, att detta i sitt slag enastående minne från skråtiden skall komma att bevaras för framtiden. Fastighetens nuvarande ägare är nämligen Samfundet S:t Erik och i hvarje fall så länge denna kulturhistoriskt orienterade sammanslutning består är både husets och härbärgets existens tryggad.

G. S.

Kartskiss öfver Staden mellan broarna visande läget af bilderna 21–31.

31

N. Åzelius foto. 1929.

URVÄDERSGRÄND MOT VÄSTERLÅNGGATAN.

STOCKHOLM.

URVÄDERSGRÄND.

Ännu år 1921 skref man i en kommentar till Fredmans epistlar, att Urvädersgränd är en gränd i Staden inom broarna, "som alltjämt bär detta namn, hvilket förekom redan på 1500-talet". Nu står redan ett annat namn på gatuskyltarna, och icke blott namnet utan grändens liksom hela det omgifvande kvarterets existens är starkt hotad. Det är inga goda tider för gamla staden och dess minnen! *S. W.*

VUE UTAF STOCKHOLM FRÅN SÖDRA BERGEN.

Färgtrycket härbredvid, bild [32], är en något förminskad reproduktion af en af Elias Martin utförd Stockholmsvy från södra bergen. Utsiktspunkten är tydligen Erstaklippan och förgrunden upptages af en del smärre byggnader, uppstaplade i sluttningen och täckta med torf, bräder och tegel.

Den stora utsikten öfver staden sträcker sig från Skeppsbron och Slottet öfver Operan, Jakobs kyrka, Makalös, Kungsträdgården och Blasieholmen till intendenturförrådet på Skeppsholmen längst till höger i bildkanten. Strax till höger om Jakobs kyrkas torn höja sig öfver Norrmalms öfriga bebyggelse Observatoriet och Adolf Fredriks kyrka. Anmärkningsvärdt i stadsbilden är Skeppsbrons enhetliga rad af likahöga hus med deras framträdande öfverensstämmelse äfven i fråga om takformen. Säteritaket firar här en verklig triumf.

Konstnärens intresse synes i icke ringa grad ha varit fångadt af förgrunden och dess på nära håll observerade staffage af figurer i olika sysselsättningar, alla minutiöst studerade och återgifna. I vänstra bildhörnet ses en hund tjudrad vid sin koja vildt skälla ut en man i arbetsdräkt med långbyxor, hvilken slumrat in mot en tunna. Därbredvid leka två gossar med pilbössor och en kvinna ger bröstet åt sitt barn, medan en man sitter och samtalar med henne. Uppför trapporna klifver dels en kvinnsperson, dels en man med metspö och fiskkorg på axeln. På träbryggan framför det torftäckta huset till vänster bär en kvinna två vattensåar med ett ok och ytterst på bryggan står en herre och siktar med sin käpp ut mot utsiktens midtpunkt. Vid bildkantens midt synes en man med tvenne vattenkannor gå förbi en kullstjälpt skottkärra, en sågbock och en vedsåg. Till höger ser man en elegant grupp af en herre, ledande vid handen en gosse som leker med en hund, och hälsande en dam, som pekar ut öfver staden, och bortom denna grupp iakttages slutligen utsikten genom kikare af tvenne herrar. Utom allehanda folkliga scener innehåller alltså detta figurstaffage åtskilliga hänvisningar till själfva utsikten, alla riktade in mot bildcentrum. De afbildade personerna bära i de flesta fall den af Gustaf III år 1778 införda svenska dräkten med den korta jackan med axelpös. Den elegante herrn i gruppen till höger bär dock en rock med långa skört. Jämför man äfven damdräkterna ge kostymförhållandena vid handen, att bilden tillkommit på 1780-talets midt, hvilket äfven stämmer med andra element i bilden. *S. W.*

32 "VUE UTAF STOCKHOLM FRÅN SÖDRA BERGEN". Akvarellerad konturetsning af Elias Martin. Nordiska Museet.

33

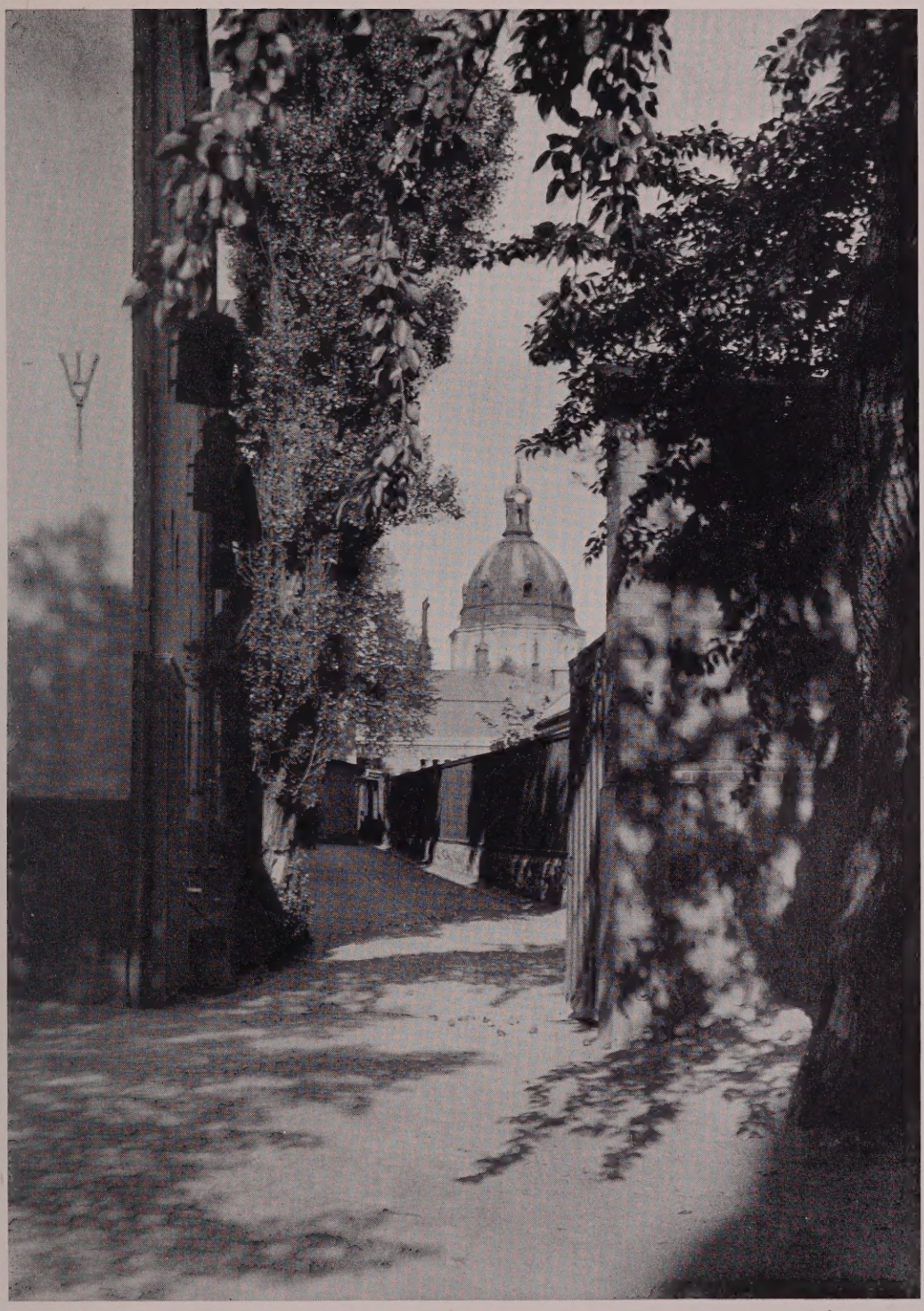

N. Åzelius foto. 1928.

KRONOBAGERIETS GÅRD.

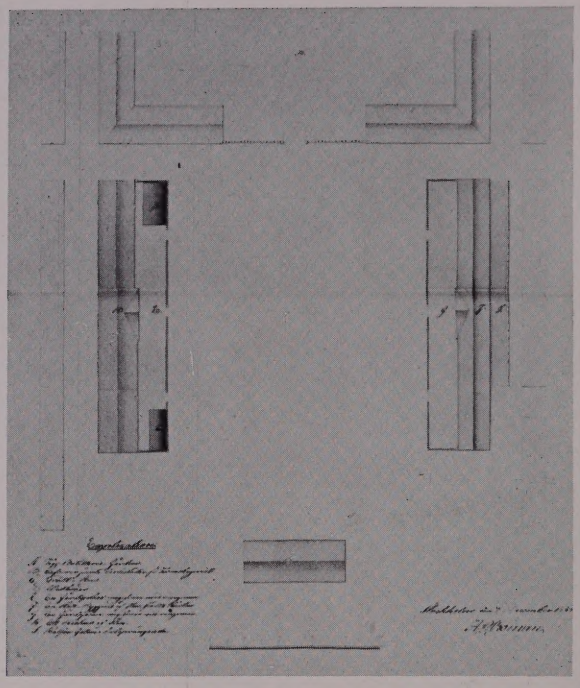

"Generel Plan Ritning, som visar Krono-Bageriet, en del af Artillerie Gården jemte det Projecterade Stallet och Ridhuset, tillika Torget och närbelägne Gator." Af A. P. Boman 1824. Fortifikationsarkivet.

"Explication: A: Kgl: Artillerie Gården. — B: Kasserner jemte Verksteder, f. d. Kronobageriet. — C: Tvätt-Hus. — D: Wedbodar. — E: En Gårdsplan omgifven med ringmur. — F: En Stall-Byggnad af sten för 104 Hästar. — G: En Gårdsplan omgifven med ringmur. — H: Ett Ridhus af Sten. — I: Halfva Gatans bortsprängande."

ARTILLERIKASERN PÅ KRONOBAGERIETS OCH HOFSTALLETS TOMT.

Sedan Artillerigården fullbordats 1805—1806, hade man för afsikt att kasernera Svea artilleriregemente på tomten närmast nedanför, där Hofstallet och Kronobageriet nu ligga. Ett af projekten, utfördt 1824 af A. P. Boman, visas härofvan och på baksidan till följande plansch. Som synes af situationsplanen skulle Kronobageriet ombyggas till kasern och som pendant skulle ett stall nybyggas vid Artillerigatan. I midtaxeln åt sjösidan skulle uppföras ett ridhus. Förslaget kom icke till utförande. *M. O.*

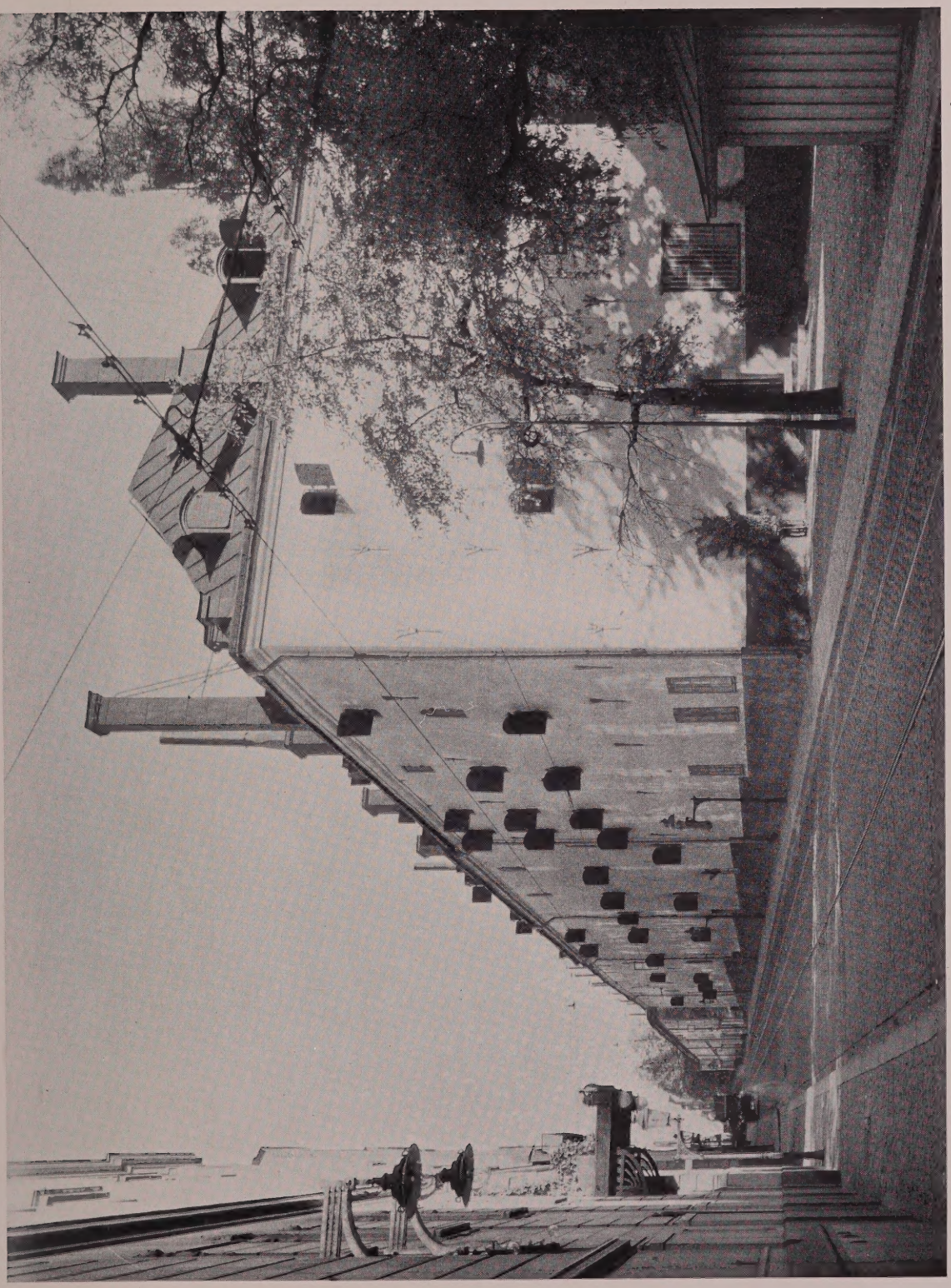

N. Åzelius foto. 1928.

KRONOBAGERIET VID SIBYLLEGATAN.

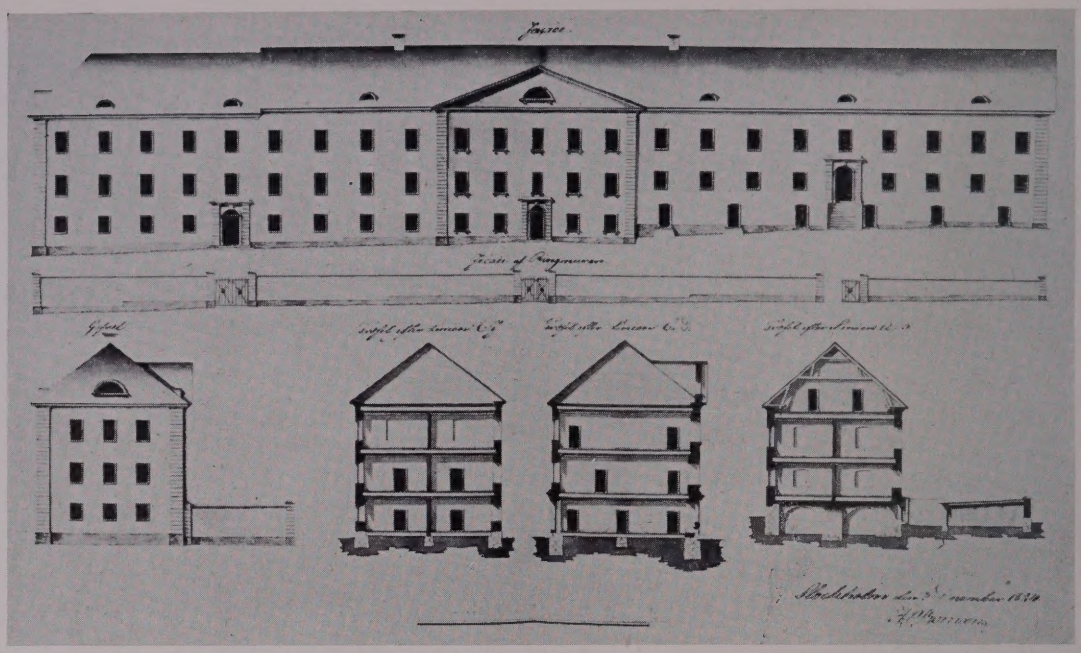

"Underdånigste Project, uppå förändringen af Krono-Bagerie Huset till Casern och Verkstäder för Kongl: Swea Artillerie Regemente." Af A. P. Boman 1824. Fortifikationsarkivet.

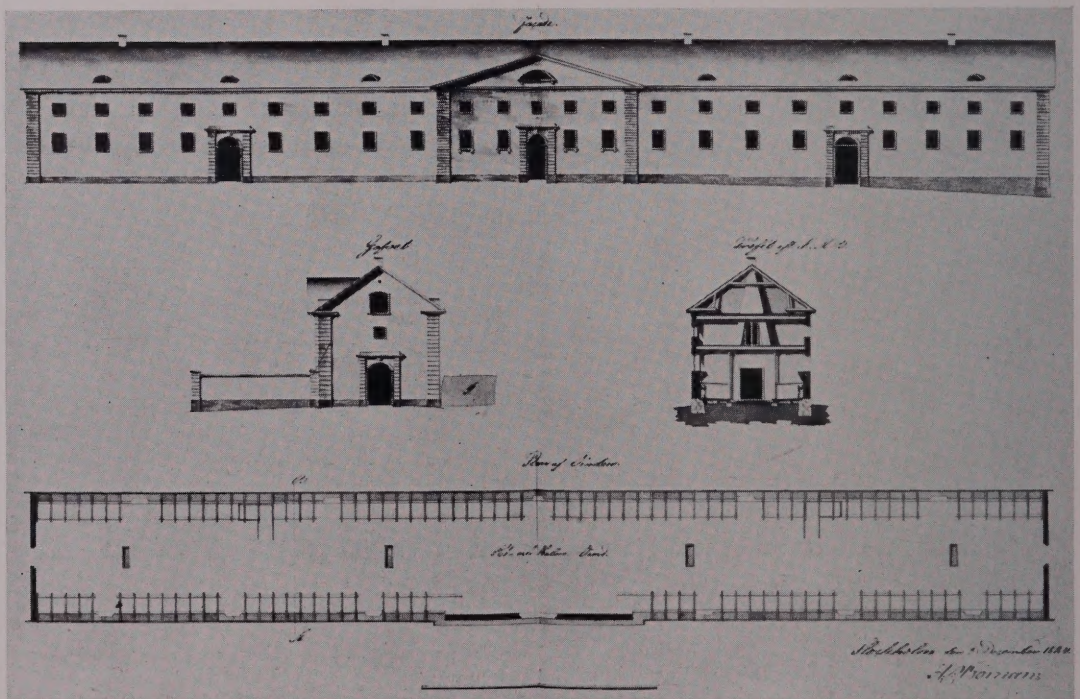

"Underdånigste Project, till En Stall-Byggnad, som rymma 104 Hästar, för Kongl: Swea Artillerie Regemente." Af A. P. Boman 1824. Fortifikationsarkivet.

35

N. Åzelius foto. 1928.

KRONOBAGERIETS GÅRDSSIDA SEDD FRÅN HOFSTALLETS GÅRD.

36

N. Åzelius foto. 1928.

KRONOBAGERIETS PORT MED RIKSVAPNET OCH ÅRTALET 1580.

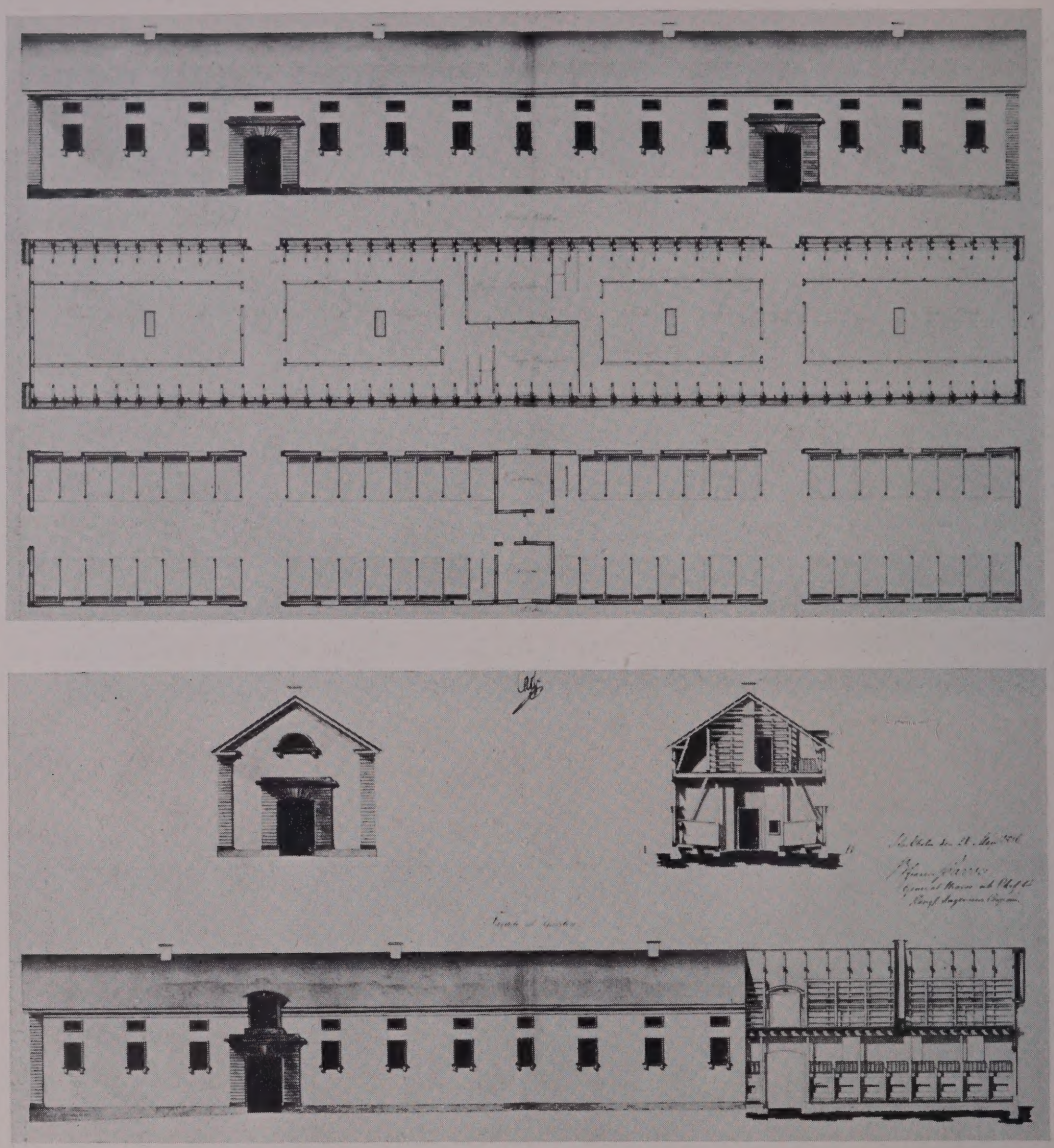

ARTILLERISTALL PÅ PACKARETORGET.

År 1816 stadfäste Karl XIII de här återgifna ritningar till ett stall för Svea artilleriregemente afsedt att uppföras på Packaretorget, nuvarande Norrmalmstorg. Ritningarna, som äro författade af A. P. Boman och nu förvaras i Fortifikationsarkivet, visa öfverst fasaden åt gatan, därunder plan af vinden med skulle och hafremagasin samt bottenvåningen med plats för 62 hästar. Nederst gafvelfasad, tvärgenomskärning och fasad mot gården och längdsektion. Byggnaden blef aldrig utförd och projektet efterträddes af det å föregående planscher återgifna förslaget till artillerikasern på Kronobageriets tomt. *M. O.*

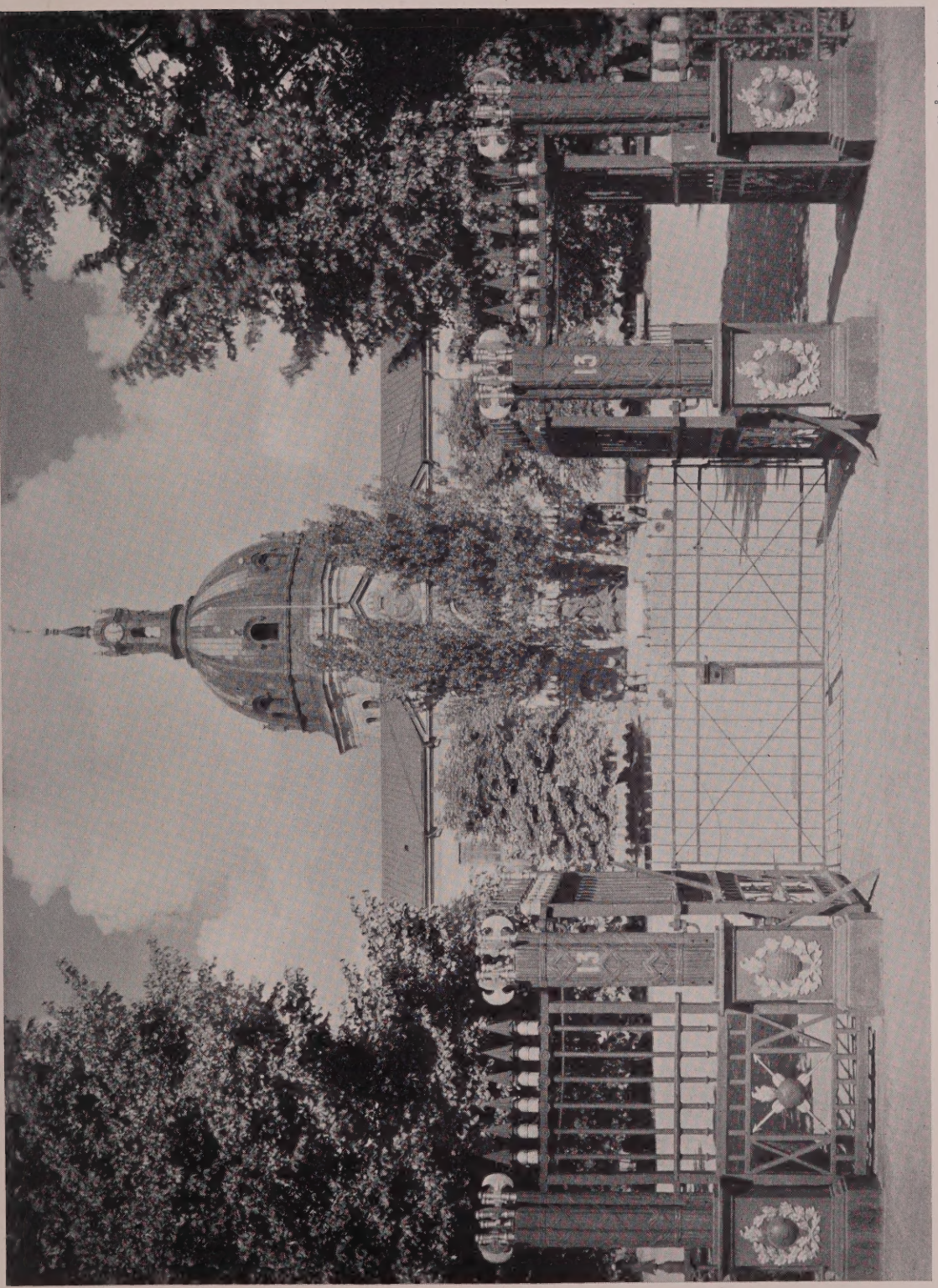

37

ARTILLERIGÅRDEN MED HUFVUDINGÅNGEN VID RIDDAREGATAN.

N. Åzelius foto. 1928.

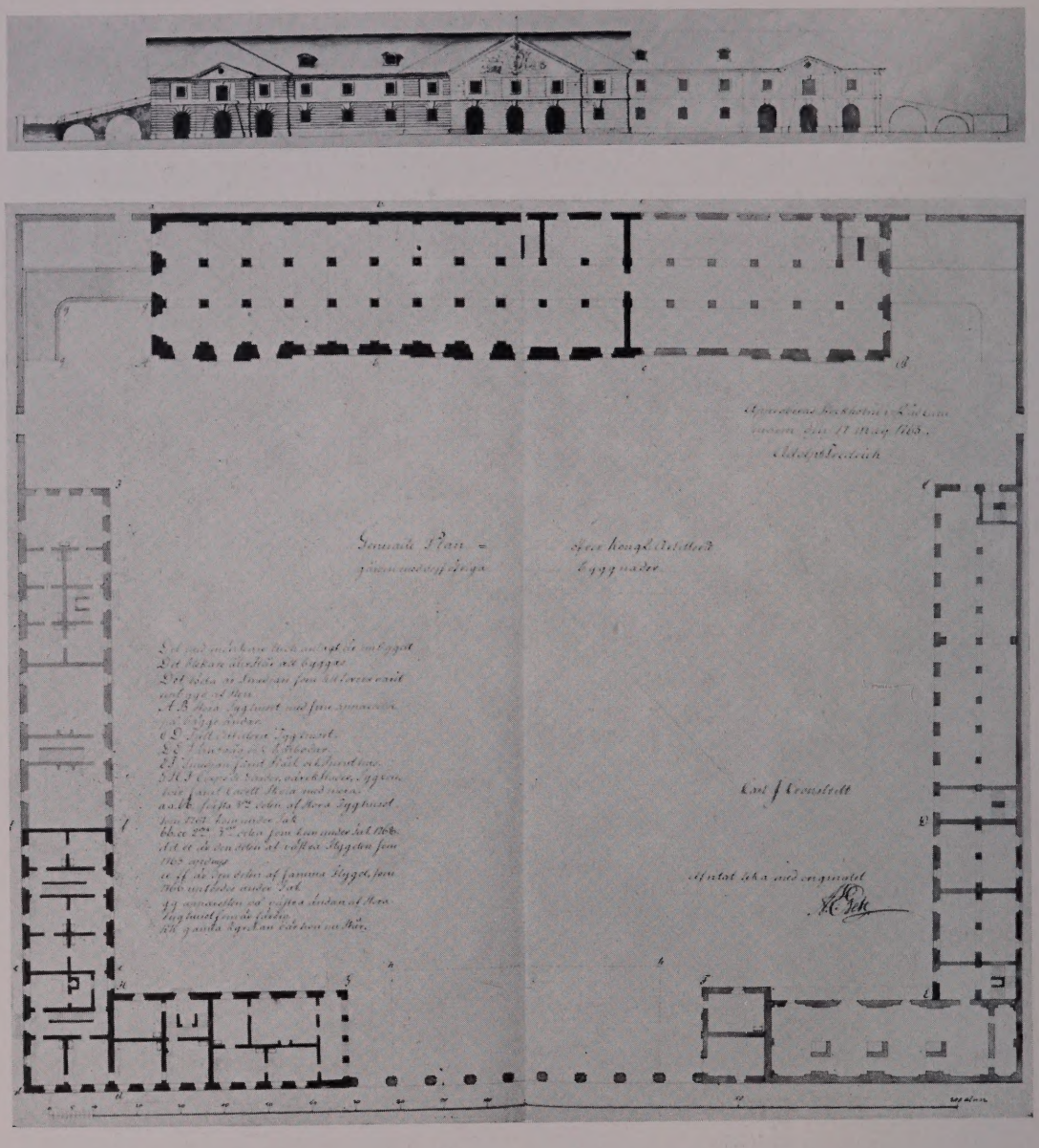

Ritningar till Artillerigården af Carl J. Cronstedt, approberade 1763. Plan och Stora tyghusets fasad.

Ritningen utvisar, huru mycket af anläggningen som blifvit utfördt intill år 1768. Detta är betecknadt med helsvart. Den stora enrummiga byggnaden i nedre högra hörnet är en kvarstående äldre smedja. På platsen vid nuvarande hufvudingången från Riddaregatan kvarlåg vid denna tid den gamla artillerikyrkan.

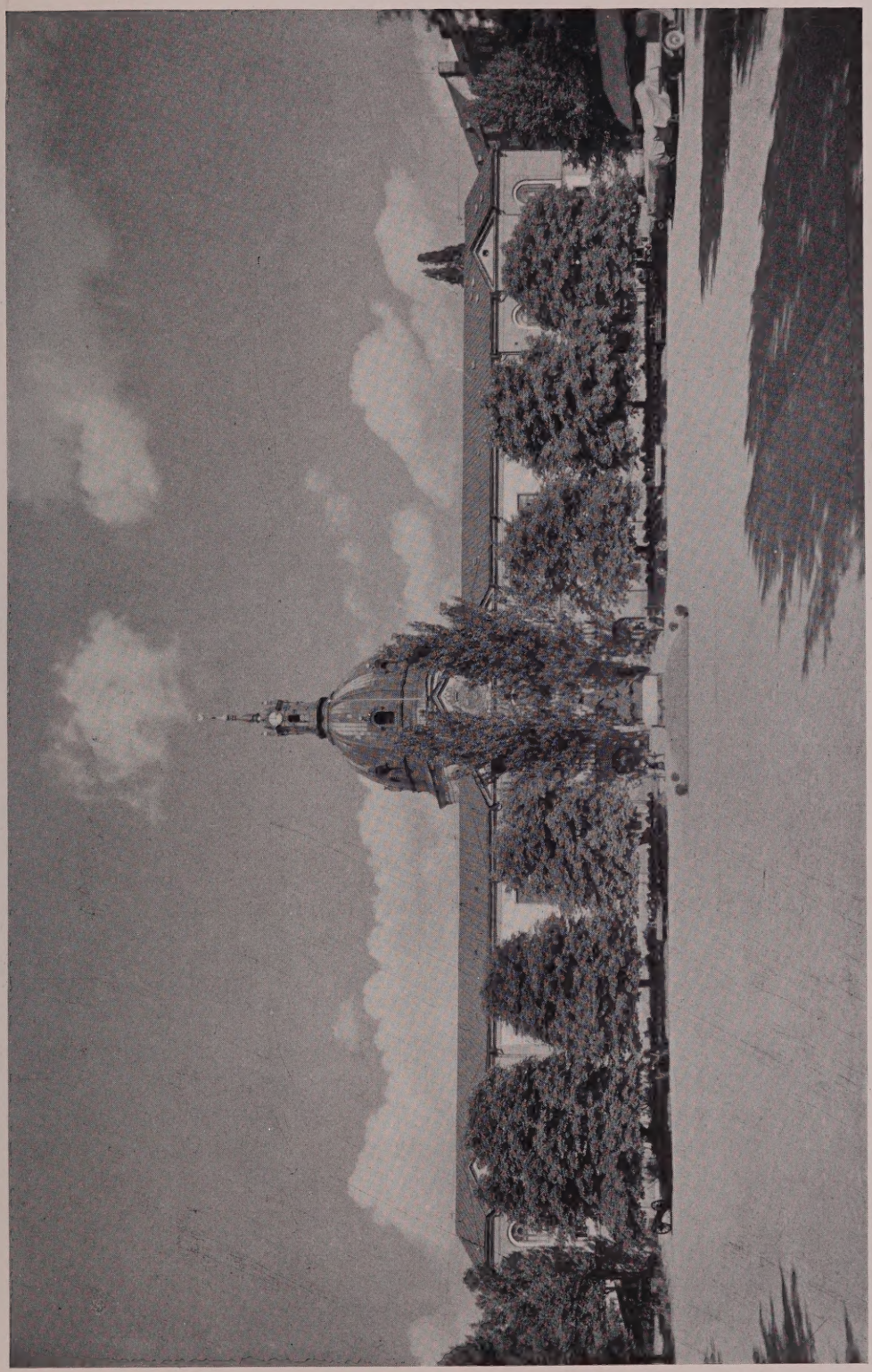

38

STORA TYGHUSET SEDT FRÅN ARTILLERIGÅRDENS HUFVUDINGÅNG.

N. Åzelius foto. 1928.

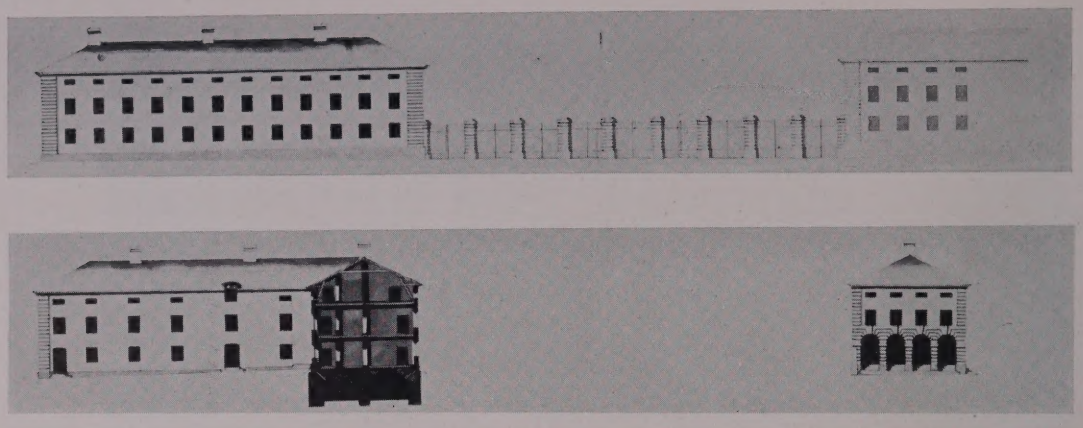

Corps de garde-flygeln vid Riddaregatan, hörnet av Sibyllegatan.

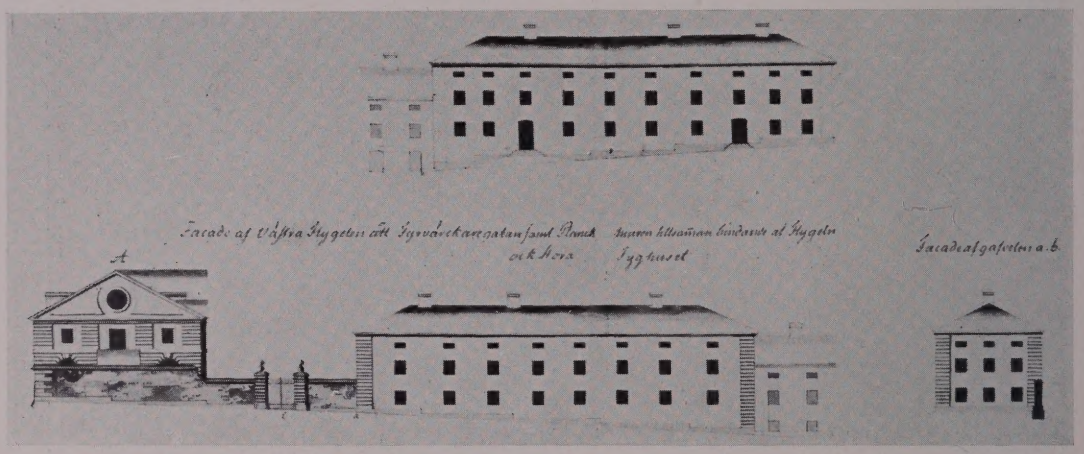

Flygeln vid Sibyllegatan.

Ritningar till Artillerigården af Carl Johan Cronstedt, approberade 1763.

ARTILLERIGÅRDENS GRINDAR.

Artillerigårdens stängsel mot Riddaregatan, det ståtliga järnstaketet i utpräglade empireformer med sina grindar, bild [37], befinner sig numera icke fullt i samma skick som vid anläggningen. Gatan framför Artillerigården låg nämligen tidigare i ett lägre plan, medan gården hade samma höjd som nu. Järnstaketet stod då som krön på en terrassmur af sten, hvilken nu är dold af gatufyllningen. Infarten till gården gick i en stigning från grindarna, hvilka alltså stodo på ett lägre plan än staketet i öfrigt. Vid höjningen af gatan flyttades grindarna upp i gatans och gårdens gemensamma plan, hvarvid grindarnas rad af lansspetsar kommo åtskilligt högre än staketets, med hvilka de förut stått i en rät linje. Grindstolparnas järnpostament slöto förut mot staketets stensockel. Förändringen utfördes omkr. år 1900. *R. C.*

39

S. Wallin foto. 1927.

ARTILLERIGÅRDEN. FLYGELN UTMED RIDDAREGATAN OCH ARTILLERIGATAN.

40

S. Wallin foto. 1927.

ARTILLERIGÅRDEN. ÖSTRA FLYGELN UTMED RIDDAREGATAN.

Artillerigården enligt Tillæi Stockholmskarta 1733.

ARTILLERIGÅRDEN FÖRE DEN CRONSTEDTSKA NYBYGGNADEN.

Arkliet flyttades vid slutet af 1600-talet till det "ammunitions- och artillerihus" som Karl XI låtit uppföra på Ladugårdslandet på samma tomt, där Artillerigården nu är belägen. Äfven Hofstallets nuvarande tomt disponerades af artilleriet. Byggnaderna voro till hufvudsaklig del trähus. Anordningen på Artillerigårdens nuvarande tomt var redan vid 1700-talets början ungefär densamma som nu, såsom framgår af ofvanstående detalj af Tillæi karta från år 1733. Hufvudbyggnaden hade samma läge och ungefär samma utsträckning som den nuvarande. Det på kartan synliga huset vid Riddaregatan midt emot hufvudbyggnaden är Artillerikyrkan, som kvarlåg på platsen ännu 1768 enligt den Cronstedtska ritningen.

M. O.

41

N. Åzelius foto. 1928.

ARTILLERIGÅRDEN. STORA TYGHUSET.

42

S. Wallin foto. 1927.

ARTILLERIGÅRDEN. GÅRDSSIDAN AF FLYGELN UTMED SIBYLLEGATAN.

Artillerigården på 1840-talet.
Efter litografi.

ARTILLERIGÅRDEN VID 1800-TALETS MIDT.

P. R. Ferlin meddelar i sitt arbete om Stockholms stad 1854 rörande Artillerigårdens dåvarande anordning: "Uti Tyghusets undra våning förvaras 12- och 24-pundiga kanoner med sina lavetter, och i den öfra, på hvilken man uppkommer på 2:ne stenbroar, äro mindre stycken af åtskillig storlek jemte andra artilleripjeser. Den stora rymliga gården, hvarpå i långa rader ligga kanoner af både jern och metall, de flesta, om ej alla, troféer tagna från Rikets fiender, inneslutes på sin fjerde åt gatan eller platsen öppna sida, af ett prydligt jernstaket, och innanför på ömse sidor om porten ligga på marken 2:ne bomber af största slaget. Till venster inom porten har Artilleriregementet sin Högvakt."

43

S. Wallin foto. 1927.

ARTILLERIGÅRDEN. TYGHUSETS GAFVEL MOT ARTILLERIGATAN.

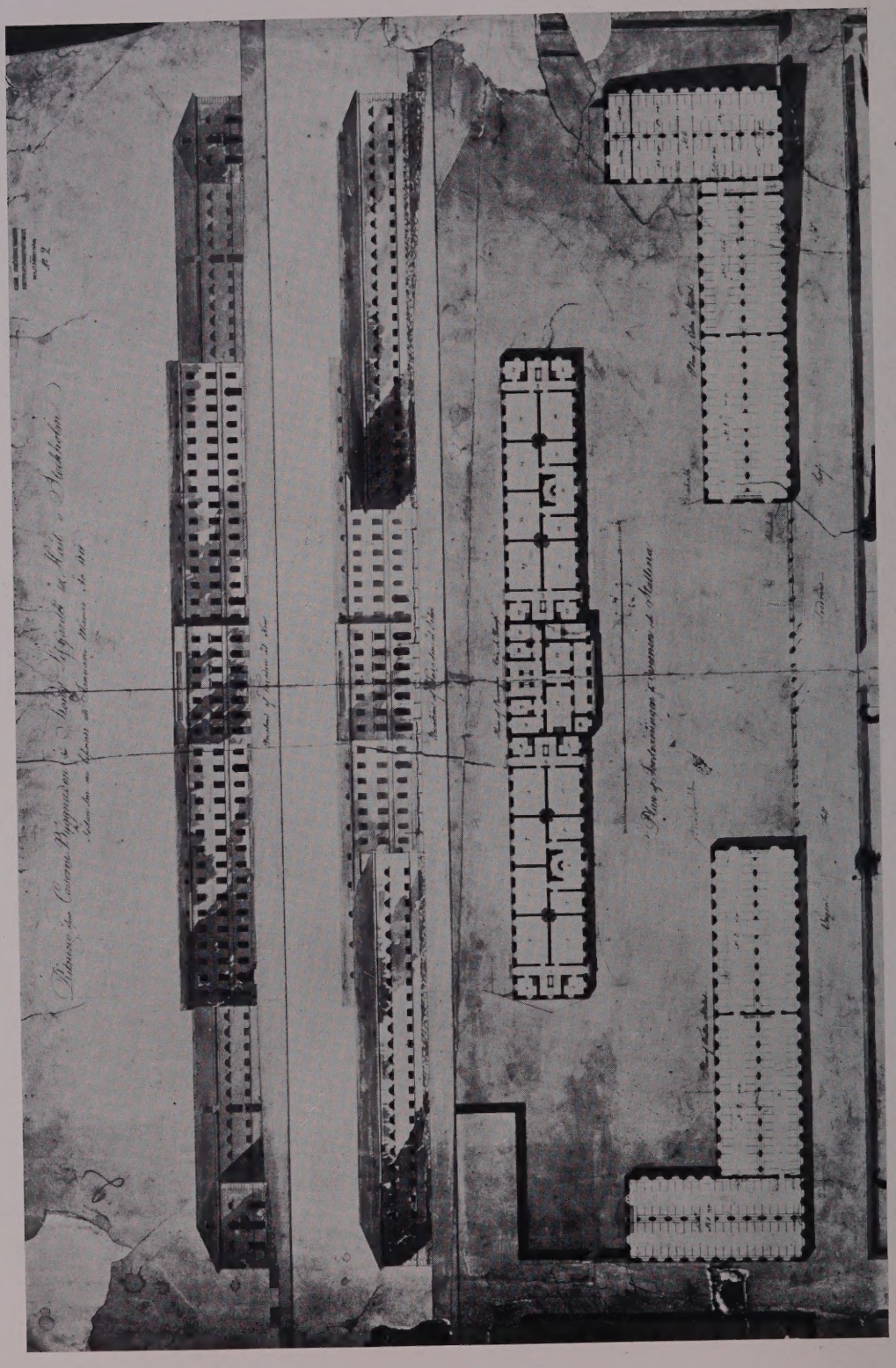

"Ritning öfver Caserne-Byggnaden för Kongl. Lif Gardet till Häst i Stockholm sådan den nu befinnes uti Januari Månad År 1818."
Af Fredrik Blom. Fortifikationsarkivet.

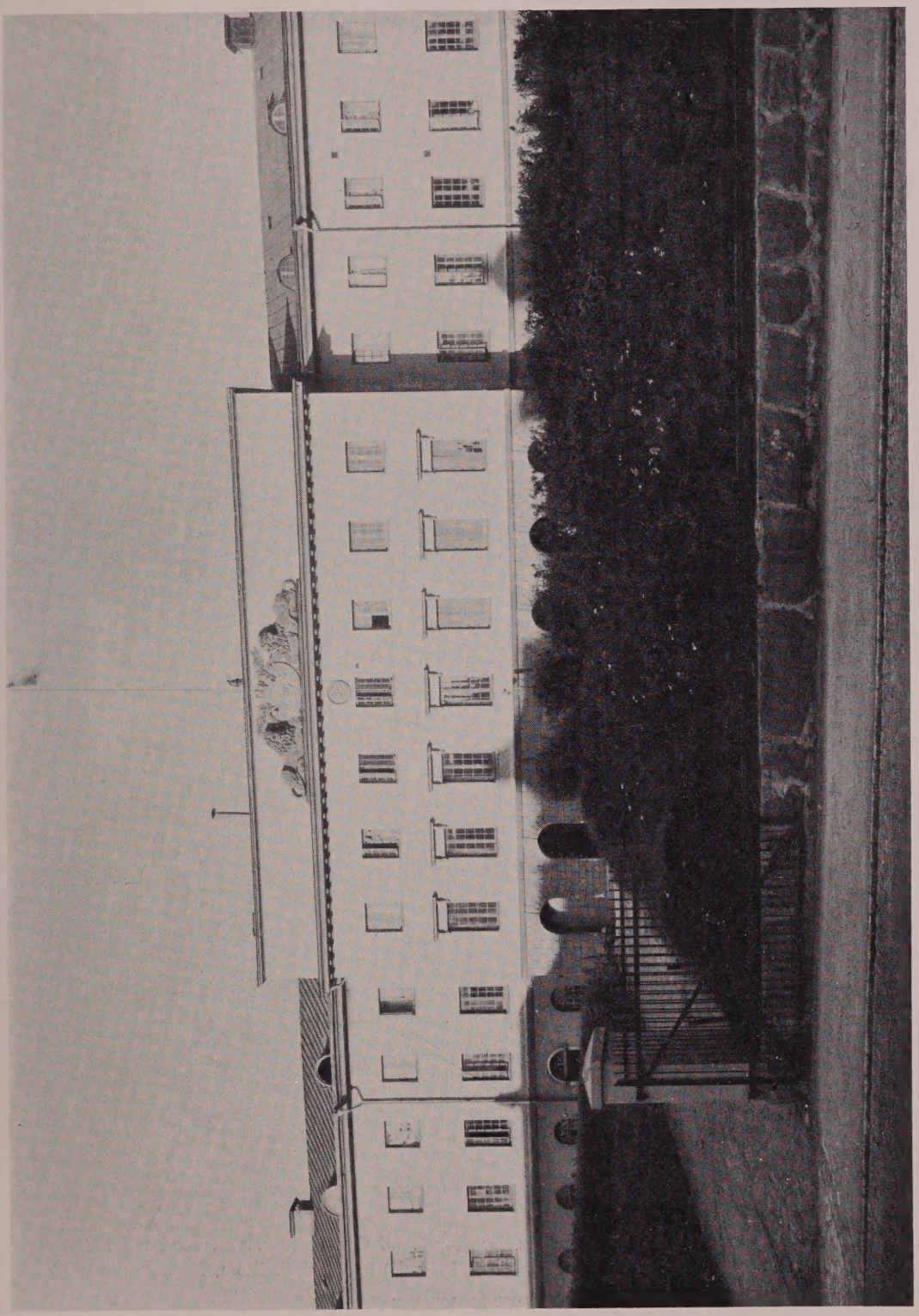

Gabriel Nikander foto. 1927.

GAMLA HÄSTGARDESKASERNEN VID STORGATAN.

44

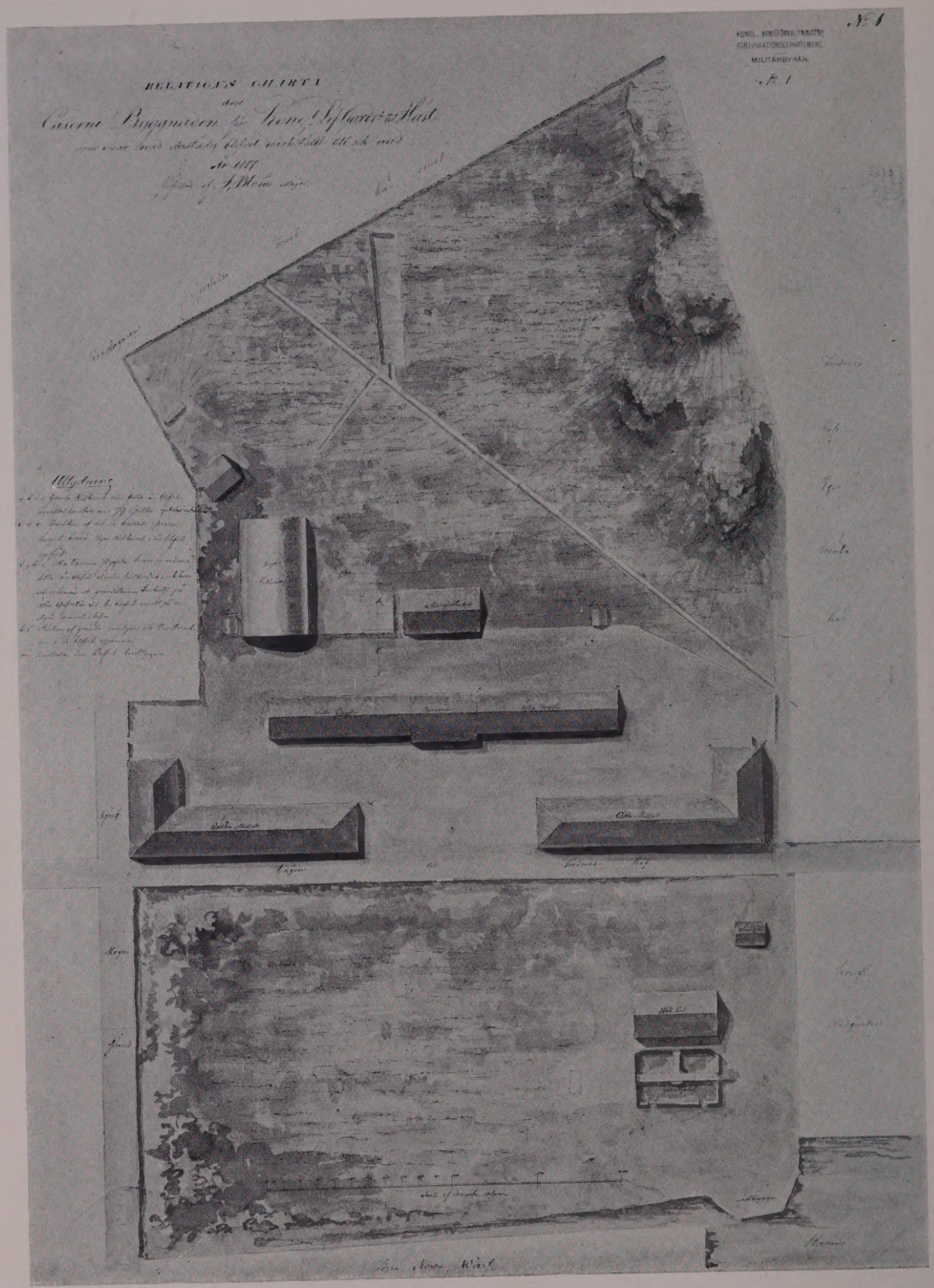

"Relations Charta öfver Caserne Byggnaden för Kongl. Lif Gardet til Häst som visar hvad derstädes blifvit verkställdt till och med År 1817. Författad af F. Blom, Major."
Fortifikationsarkivet.

45

S. Wallin foto. 1927.

GAMLA HÄSTGARDESKASERNEN VID STORGATAN.

46

S. Wallin foto. 1927

GAMLA HÄSTGARDESKASERNEN.
Kaserngården med hufvudbyggnadens gafvel och stallbyggnaderna.

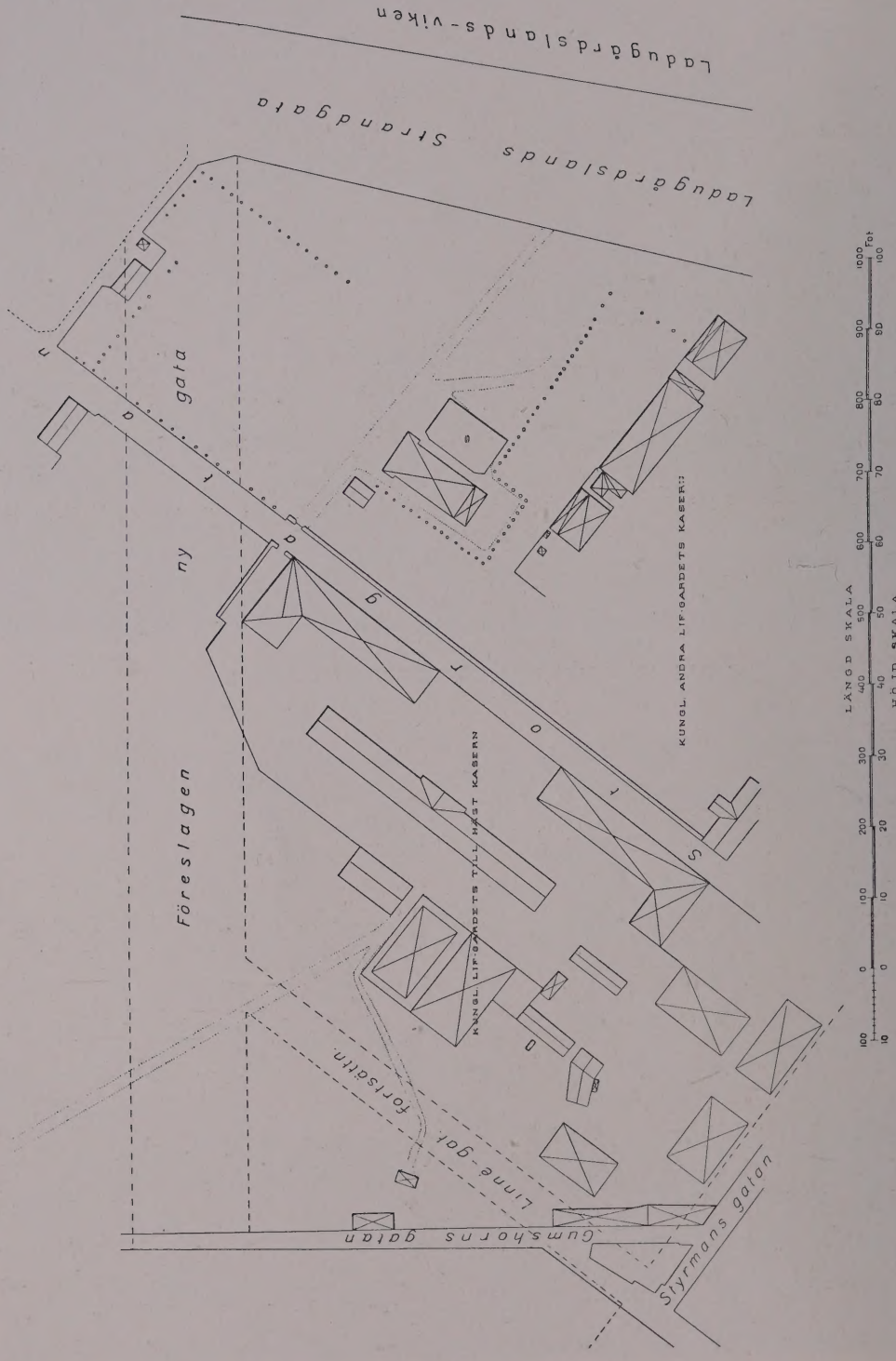

Karta öfver kasernområdet vid Storgatan 1883. Fortifikationsarkivet.

47

S. Wallin foto. 1927.

VÄSTRA STALLET VID GAMLA HÄSTGARDESKASERNEN.

48

S. Wallin foto. 1927.

VÄSTRA STALLET VID GAMLA HÄSTGARDESKASERNEN.

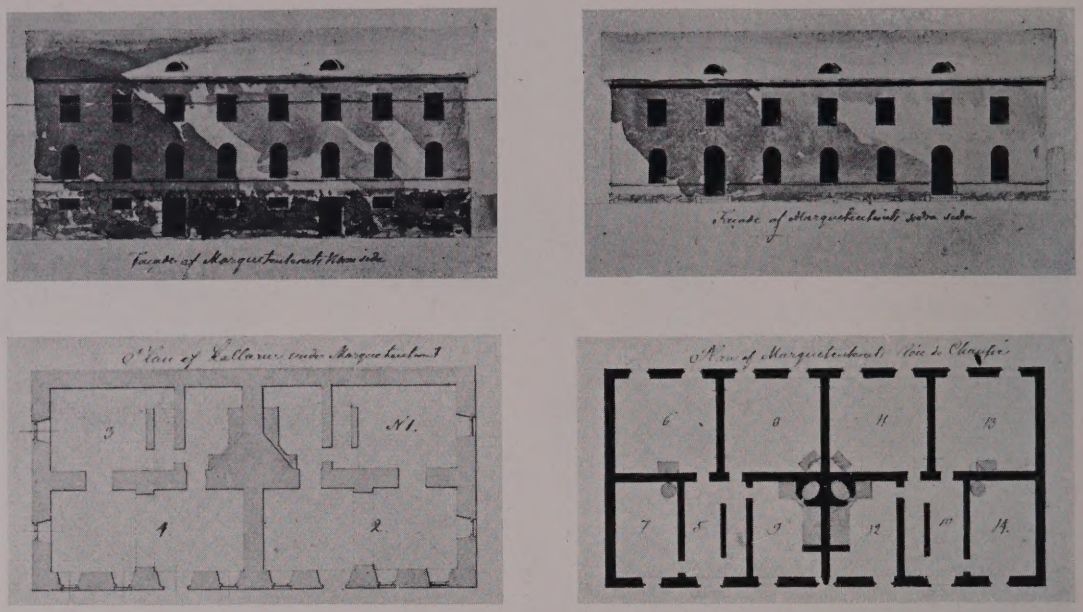

Ritningar till marketenteribyggnad vid Lifgardets till häst kasern vid Storgatan af Fredrik Blom 1818.
Fortifikationsarkivet.

EKONOMIBYGGNADER FÖR HÄSTGARDET.

Hästgardeskasernens arkitekt Fredrik Blom utförde äfven efter hand ritningar till flera ekonomibyggnader för regementets räkning, delvis ännu kvarstående, delvis endast bevarade i ritning. Från år 1818 äro dels marketenteriet, hvars typiskt Blomska fasad synes härofvan, dels det ännu bakom kasernen kvarstående ridhuset, byggdt efter de härnedan afbildade ritningarna.

Å baksidan av bild 49 återfinnes ritningen från år 1820 till regementets tvätt- och badhus, hvilket uppfördes på sjötomten nedanför kasernen och återfinnes på kartan öfver kasernområdet å baksidan till bild 53. Det var ett trähus och är längesedan rifvet.

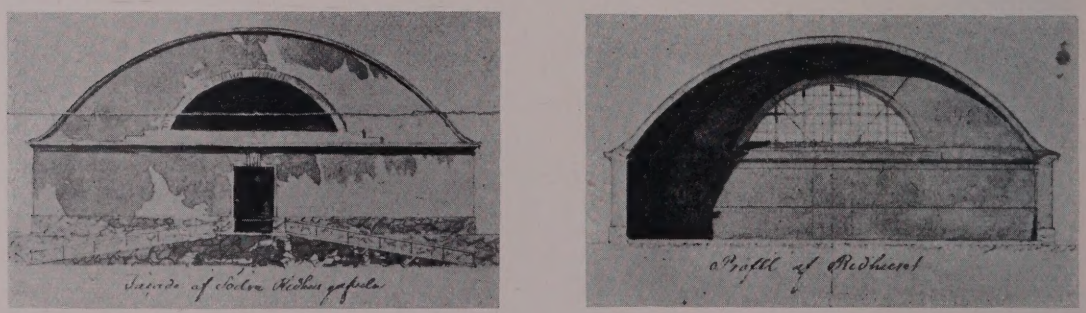

Ritningar till ridhus vid Lifgardets till häst kasern vid Storgatan af Fredrik Blom 1818.
Fortifikationsarkivet.

49

S. Wallin foto. 1927.

ÖSTRA STALLET VID GAMLA HÄSTGARDESKASERNEN.

50

S. Wallin foto. 1927.

ÖSTRA STALLET VID GAMLA HÄSTGARDESKASERNEN.

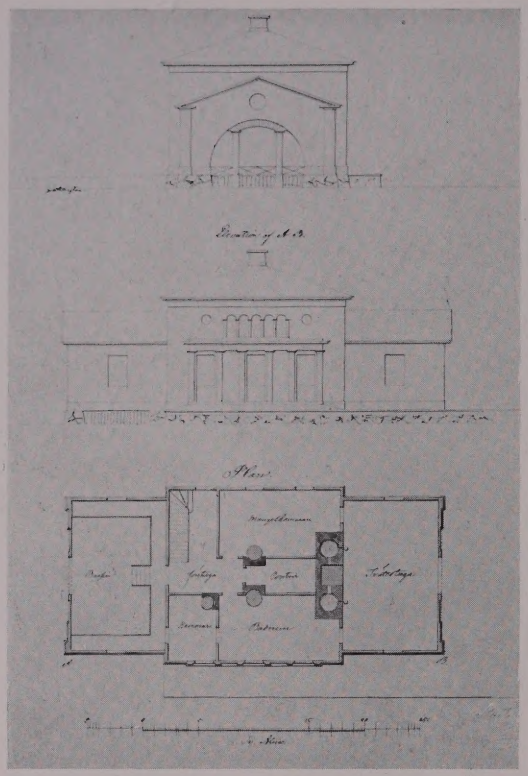

"Project till tvätt och badhus at upföras för Kungl. Lifgardet till häst vid Fredrikshof." Af Fredrik Blom 1820. Kungl. Biblioteket.

S. Wallin foto. 1927.
Port på gamla hästgardeskasernens hufvudbyggnad, fasaden mot Storgatan. Omfattningen af sandsten.

Bilden här ofvan af en port på hästgardeskasernen är ett godt exempel på den förenklade detaljbehandlingen i den Blomska kasernstilen. All ornamental utsmyckning har uteslutits och i profilerna ha endast hufvudelementen medtagits, medan alla finesser, som förekomma i den rikare tidsstilen, ha försvunnit. Det är arkitektoniskt fullt riktigt och konsekvent att i en byggnad, där fönsteröppningarna sakna hvarje omfattning, stämma ned tonen äfven rörande den detalj i fasaden, nämligen ingången, som kräfver en särskild accent. Det talar godt om arkitektens förmåga, att han med detta starkt förenklade formspråk kunnat skapa byggnader af så monumental verkan som den hästgardeskasernen onekligen äger. *M. O.*

51

S. Wallin foto. 1927.

OXENSTIERNSKA MALMGÅRDENS FLYGLAR Å GAMLA HÄSTGARDESKASERNENS OMRÅDE.

52

S. Wallin foto. 1927.

OXENSTIERNSKA MALMGÅRDENS SÖDRA FLYGEL.

OXENSTIERNSKA MALMGÅRDEN.

Inne på gamla hästgardeskasernens gård ligga tre gulputsade hus, hvilkas utseende tydligt gifver vid handen, att de tillhöra en äldre anläggning. De kunna också identifieras såsom ett rudiment af den malmgårdsanläggning, som grefvinnan Elsa Oxenstierna, född Sparre, här uppbyggde under början af 1700-talet. På Petrus Tillæus' synnerligen upplysande karta från 1747 (afbildad i textafd. sid. XV) ser man de ifrågavarande byggnaderna märkta med L och på tre sidor inrama den trädplanterade "stall- och vagnsgården". Den fjärde sidan upptogs af manbyggnaden, på hvars västra sida trädgården utbredde sig.

Norr om stallgården låg en kvarn med en stuga för mjölnaren och ett stycke därifrån ladugården. Vid trädgårdens norra ända slutligen hade trädgårdsmästarens boställe placerats.

Numera äro såväl trädgården som de flesta af byggnaderna sedan länge försvunna. Endast de tre flyglarna ha blifvit bevarade, men äfven dessa ha under tidernas lopp ganska starkt förändrats. Invändigt äro de sålunda helt och hållet ombyggda.

G. S.

53

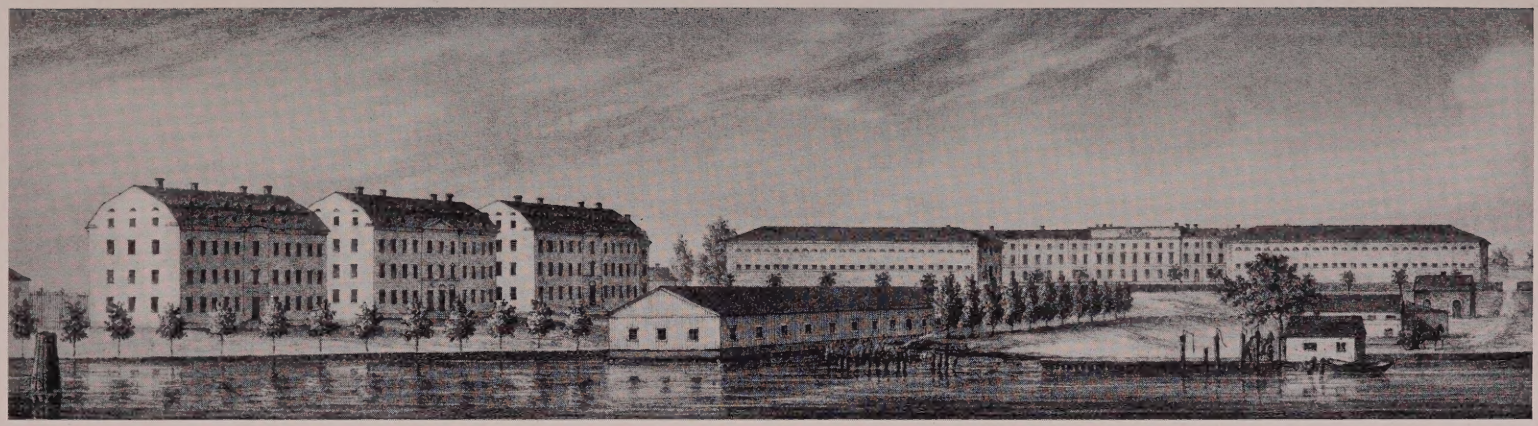

54

ANDRA LIFGARDETS OCH HÄSTGARDETS KASERNER SAMT FREDRIKSHOF, FÖRSTA LIFGARDETS KASERN.
Litografi från 1840-talet, här afdelad i två partier.

Ritning till kasernbyggnader för Andra Lifgardet af F. M. Bäck. Fasader mot kaserngården. Fortifikationsarkivet.

ANDRA LIFGARDETS KASERN.

Andra lifgardet, sedermera Göta lifgarde, fick under Karl XIV Johans tid nya kaserner på strandområdet nedanför hästgardeskasernen, uppförda efter ritning af F. M. Bäck 1829—1831. Tre lika stora trevåningshus lågo utmed Grefmagnigatan med hufvudfasaden vänd österut mot kaserngården. Detta område, som vid början af 1700-talet uppstått genom stora utfyllningar i vattnet och därför kallades Terra Nova, var platsen för ett 1716 anlagdt skeppsvarf, Köpmannavarfvet. På nedan återgifna karta synes längst till vänster på andra sidan Storgatan hästgardets båda stallbyggnader. Detta regemente disponerade därjämte området midtöfver gatan samt sjötomten öster om Andra gardet. Bland de här belägna ekonomibyggnaderna märkes det tvätthus, hvars ritning afbildas å bild 49 baksidan. *M. O.*

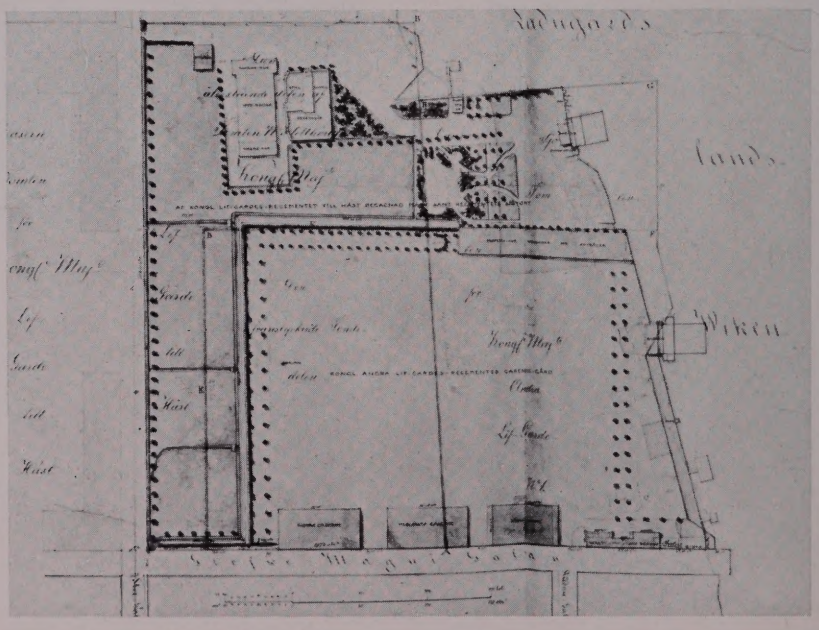

Karta öfver Andra Lifgardets kasernområde vid Ladugårdslandsviken 1857. Fortifikationsarkivet.

55

N. Åzelius foto. 1930.

FREDRIKSHOF FRÅN NARVAVÄGEN.

56

C. Sandberg foto. 1928.

FREDRIKSHOF. SVEA LIFGARDES RUSTKAMMARE, RIFVEN 1928.

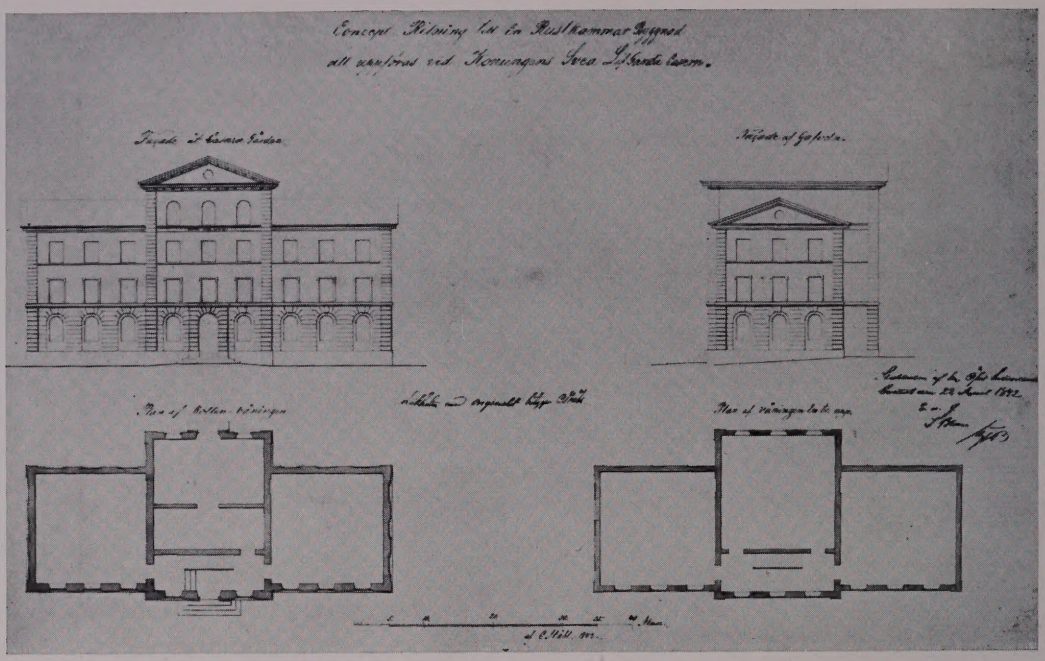

Ritning till rustkammarbyggnad för Svea Lifgarde vid Fredrikshof, af C. Stål 1842. Fortifikationsarkivet.

Bild 55 visar allt hvad som för närvarande finnes kvar af de gamla anläggningarna vid slottet Fredrikshof. Den moderna bebyggelsen har på senare tid starkt inkräktat på det gamla slottsområdet. Senast borttogs år 1928 det å bild 56 synliga huset, byggdt som rustkammare för Svea lifgarde efter ofvanstående ritning af C. Stål 1842. Det låg upp emot Linnégatan och var ett putsadt tegelhus i tre våningar, samt kan betraktas som en direkt afläggare af den Blomska kasernarkitekturen.

Den som bild 53—54 återgifna litografin från 1840-talet visar hur Fredrikshof på den tiden såsom kasern för Svea garde, då "Första lifgardet", låg anslutet som en flygelanläggning till det stora kasernkomplex, hvari Hästgardeskasernen utgjorde midtpartiet och Andra lifgardets (sedermera Göta lifgarde) tre kasernbyggnader det andra flygelkomplexet. Det fria läget mot sjön gaf åt dessa militäranläggningar en monumentalverkan i stadsbilden, som numera är svår att uppfatta, sedan Strandvägsbebyggelsen helt omskapat dessa trakter. På 1840-talsbilden af Fredrikshof ser man den senare rifna, ursprungliga längan från Fredrik I:s tid, jämte det ännu kvarstående flygelparti, som tillbyggdes af Adelcrantz, då slottet ordnades till vinterresidens åt änkedrottning Lovisa Ulrika.

Planer äro för närvarande uppe på Fredrikshofs användande som lokal för Lifrustkammaren och för detta ändamål har arkitekten Ragnar Hjorth ritat en tillbyggnad med användande af det gamla slottspartiet med dess monumentala trapphus såsom hufvudparti och det mindre 1700-talshuset på tomtens nedre del som museiinstitutionens kanslibyggnad.

M. O.

H. Osti, Stockholm, foto. omkr. 1870.

SKEPPSHOLMEN OCH LADUGÅRDSLANDET.
Utsikt från Mosebacke.

STOCKHOLM.

SKEPPSHOLMEN OCH LADUGÅRDSLANDET.

Denna bild återger en fotografi, tagen från Mosebacke, en af de populäraste utsiktspunkterna i Stockholm under fotograferingskonstens tidigare dagar. Bilden är tagen någon gång mellan åren 1861, då nya Skeppsholmsbron blef färdig, och 1874, då högvakten på Skeppsholmen ombyggdes. Skeppsholmen ter sig här långt mindre lummig än nu. Byggnaderna i främre planet på Skeppsholmen äro till vänster om kyrkan Kanoniärkasernen och högvakten, som ännu har sitt ursprungliga utseende från 1700-talet. Midt framför kyrkan Handtverkskasernen och till höger om denna Intendenturförrådet. Bakom denna byggnad synes Båtsmanskasernen och till höger den numera ombyggda kasern n:r 3 och det därmed sammanbyggda kokhuset samt i bildkanten Långa radens gafvel. I fonden bakom Skeppsholmen synes en del af Ladugårdslandet och Gärdet med dess militära bebyggelse. Omedelbart till höger om Skeppsholmskyrkan synes Hästgardeskasernen med sin ena stallbyggnad och till vänster om kyrkan sticka de tre gaflarna på Andra gardets kaserner upp öfver Kanoniärkasernens tak. Längst till höger ligger Fredrikshof med slottets då kvarstående hufvudlänga till vänster och till höger Svea gardes 1928 rifna rustkammarbyggnad. Bildens vänstra del visar ett stycke af den gamla Ladugårdslandsbebyggelsen, i hvilken ännu endast ett par af den nya tidens hyreshus skjuta upp. Skepparegatans mynning befinner sig i vänstra bildkanten och strax därutanför befinner sig alltså Artillerigården, den enda af Ladugårdslandets gamla militäranläggningar, som ej är synlig å denna mycket upplysande gamla fotografi. *M. O.*

58

SKEPPSHOLMEN FRÅN KAJEN VID NATIONALMUSEUM.

N. Åzelius foto. 1928.

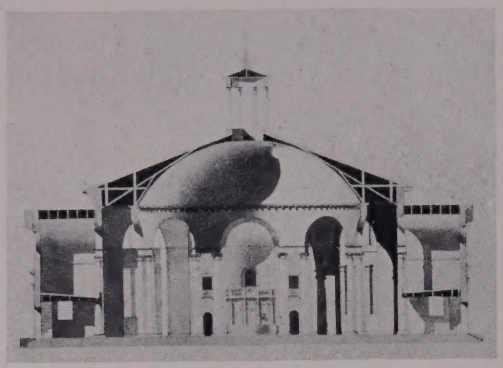

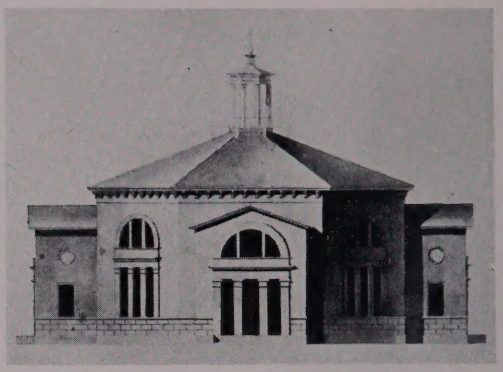

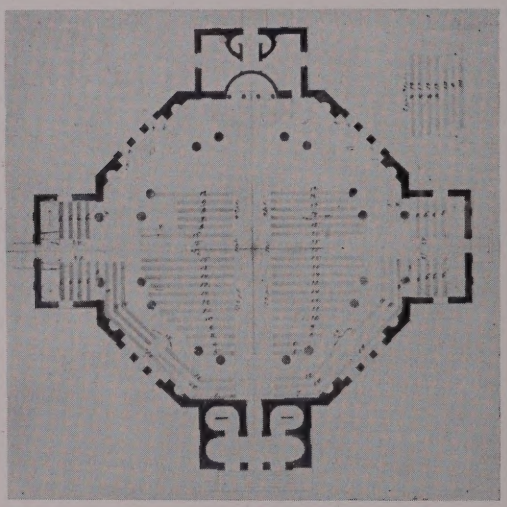

Ritningar till Skeppsholmskyrkan af Fredrik Blom 1823.
Flottans byggnadsdepartement.

Sedan den gamla Amiralitetskyrkan på Blasieholmen år 1822 brunnit, beslöts att ny kyrka för Flottans behof skulle uppföras på Skeppsholmen. Ritningar till denna nya kyrka, utförda af dåvarande öfverstelöjtnant-mekanikus Fredrik Blom, återgifvas här ofvan. De fastställdes af Kungl. Maj:t den 14 november 1823. Byggnadens uppförande påbörjades 1824, men arbetet fortskred mycket långsamt.

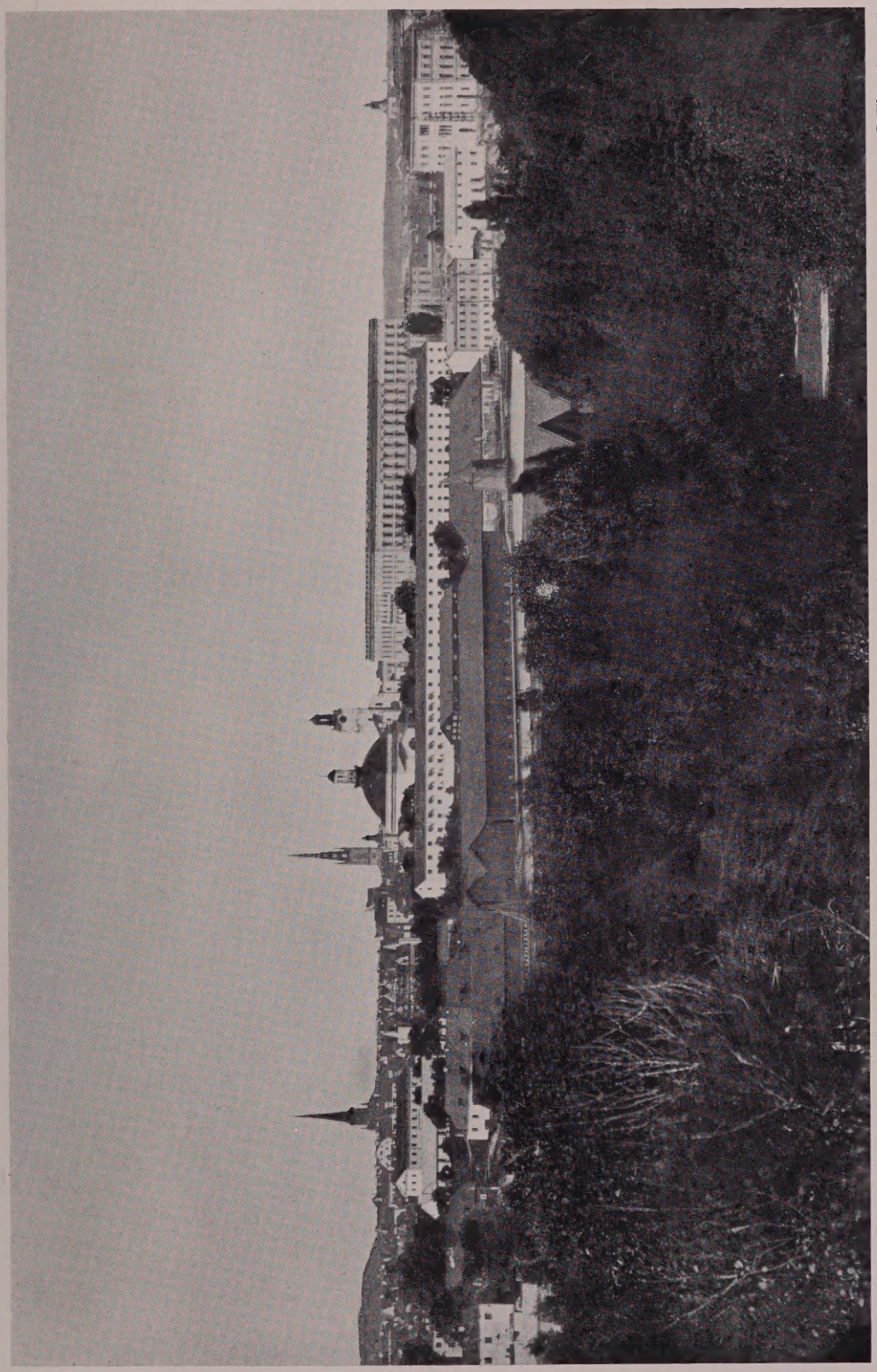

O. Ellquist foto. 1897.

SKEPPSHOLMEN OCH SLOTTET FRÅN DJURGÅRDEN.

59

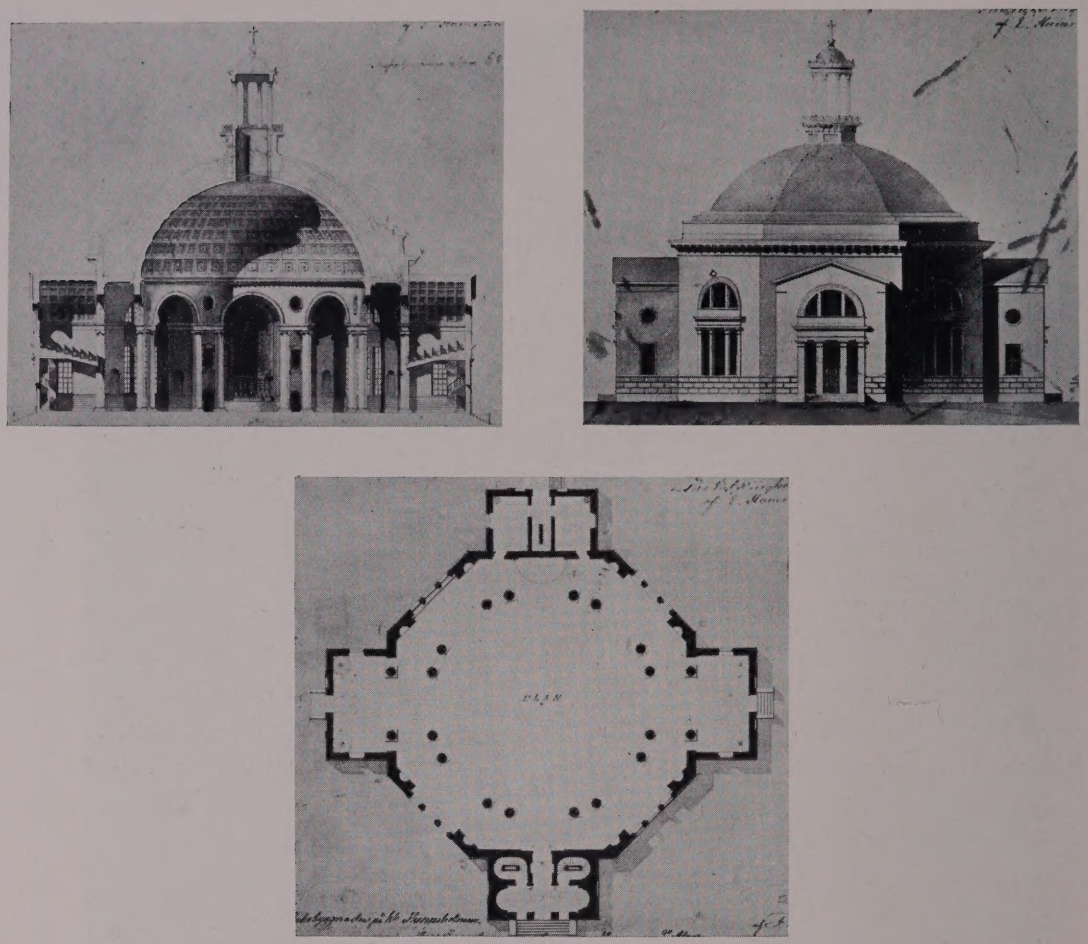

Ritningar till Skeppsholmskyrkan af Fredrik Blom 1834.
Flottans byggnadsdepartement.

Då arbetet på Skeppsholmskyrkan fortgått ett årtionde, hade den ännu icke kommit under tak. Man omarbetade nu ritningarna, och det platta, släta hvalfvet under sitt rätlinjiga tälttak ersattes med en kasetterad kupol, hvars form tydligt framträder äfven i exteriören och ger denna dess karaktär. De nya ritningarna från 1834 återgifvas här ofvan. Först 1842, efter en 18-årig byggnadstid, var kyrkan färdig och fick vid invigningen den 24 juli namnet Carl Johans kyrka.

60

N. Åzelius foto. 1928.

Portal från 1600-talets förra hälft.

61

N. Åzelius foto. 1928

Byggnaden från nordost.

KANONIÄRKASERNEN PÅ SKEPPSHOLMEN.

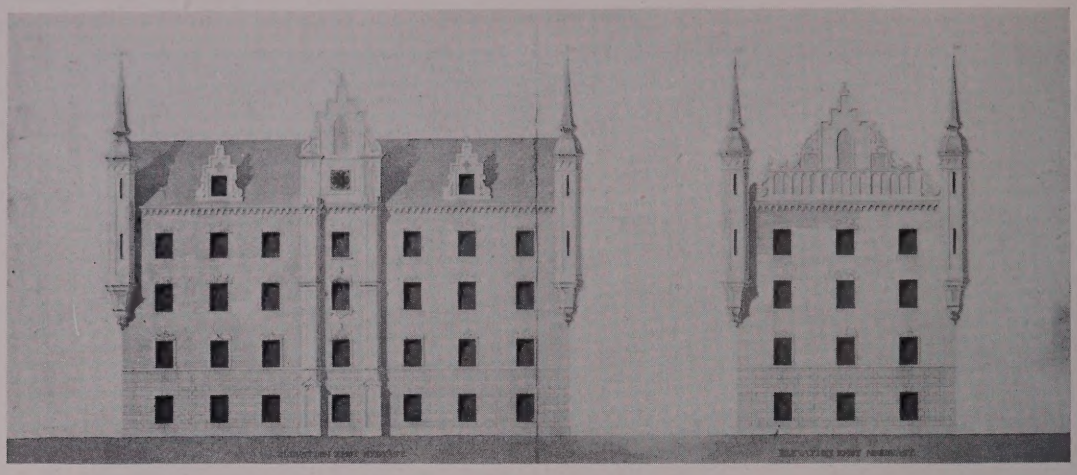

"Ritning till ornering af Kanonier Casernen på Kongl. Skeppsholmen" af Fredrik Blom 1844.
Flottans byggnadsdepartement.

KANONIÄRKASERNEN.

Det röda tegelhuset med sin rika utsmyckning af ornerade gaflar och hängtorn på hörnen ingår som ett viktigt element i Skeppsholmens silhuett, framför allt sådan man ser holmen inifrån staden och kajen från Gustaf Adolfs torg till Nationalmuseum (bild 58).

Husets utsmyckning är ungefär lika äkta som dess populära namn, "Johan III:s lusthus". I själfva verket torde huset vara uppfördt omkring år 1630, från hvilken tid det bevarar sin ståtliga portal (bild 60). Det tjänade då som amiralitetshus. Sedan blef det en tid riksarkiv och från 1705 kasern. Sin ursprungliga utsmyckning med höga sirade gaflar torde det ha förlorat vid denna tid och stod under 1700-talet i det släta och grå skick, hvari det synes på flera 1700-talsbilder (t. ex. J. Fr. Martins etsning, bild 73 baksidan), och som det ännu hade kvar år 1830, då Billmark gjorde nedanstående litografi. Fredrik Bloms ombyggnad 1844—1846 efter ofvan afbildade ritning återgaf huset i stort sedt dess gamla resning och dess röda tegelfärg, medan detaljbehandlingen är mycket fri i förhållande till förebilderna. *M. O.*

Kanoniärkasernen efter litografi af C. J. Billmark 1830.

62

S. Wallin foto. 1927.

HÖGVAKTEN PÅ SKEPPSHOLMEN.

63

S. Wallin foto. 1927.

HANDTVERKSKASERNEN PÅ SKEPPSHOLMEN.

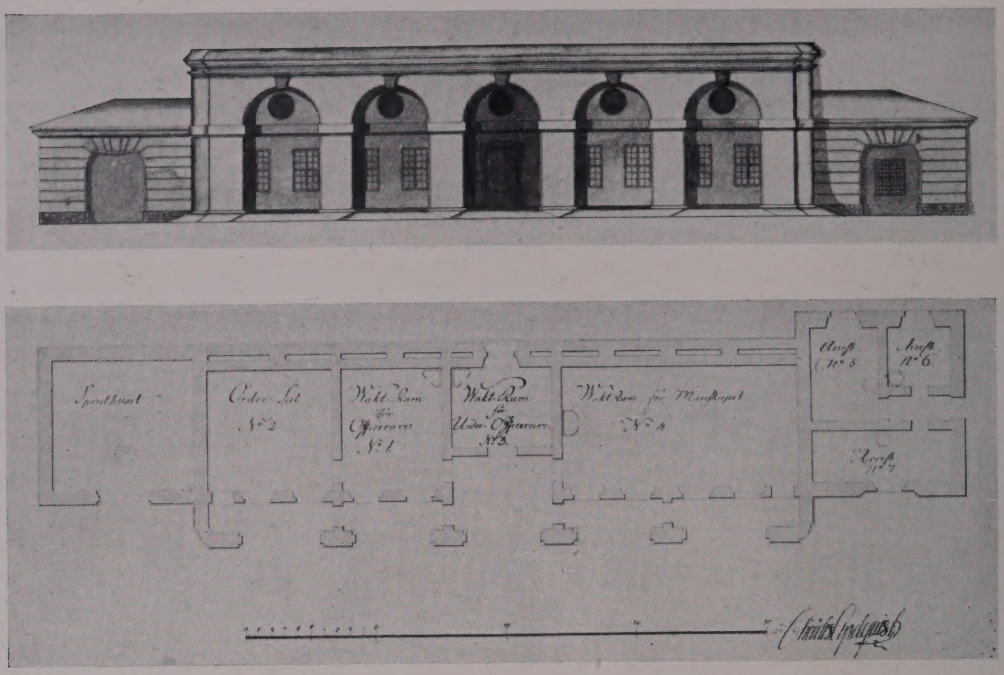

Ritning till corps de garde på Skeppsholmen af Charles Apelquist 1777.
Flottans byggnadsdepartement.

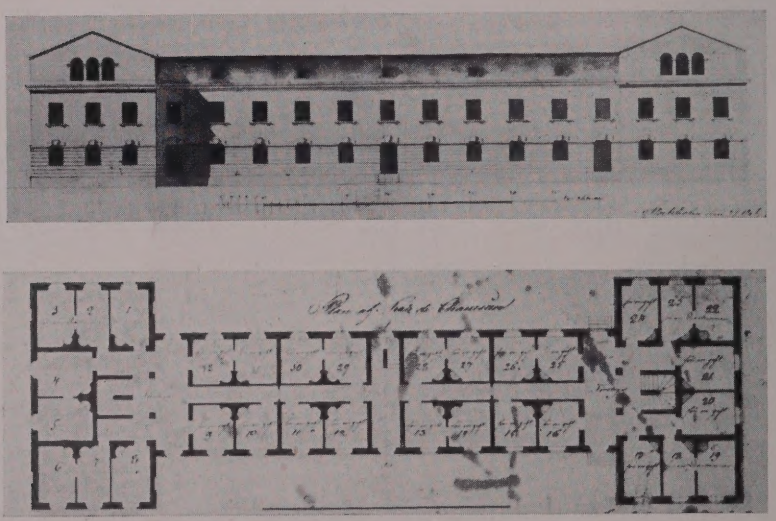

Ritning till handtverkskasernen på Skeppsholmen af Fredrik Blom 1830.
Flottans byggnadsdepartement.

64

N. Åzelius foto. 1928

BÅTSMANSKASERNEN PÅ SKEPPSHOLMEN.

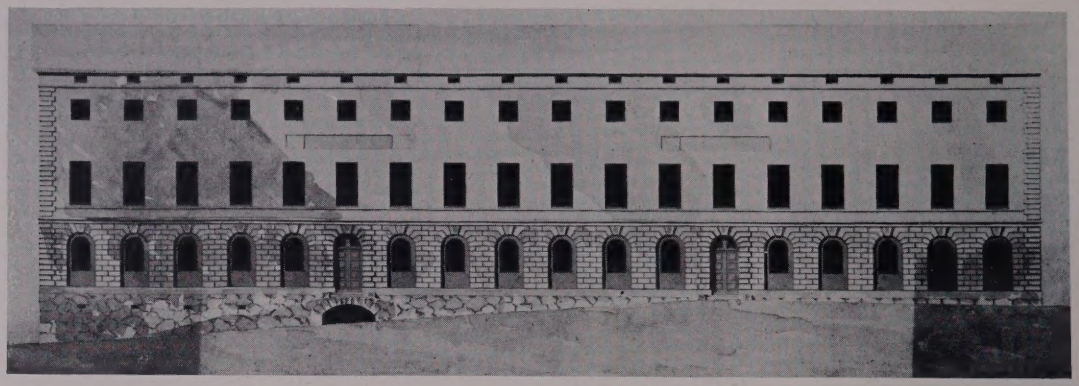

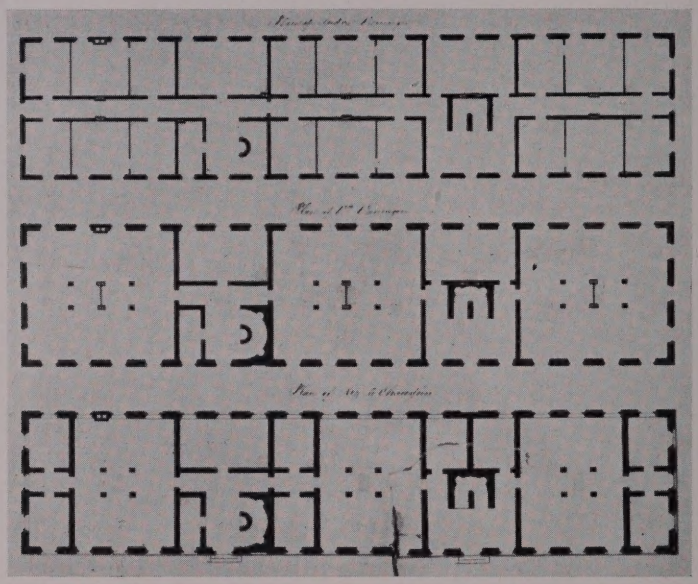

Fredrik Bloms första förslag till båtsmanskasern på Skeppsholmen, dateradt 1813.
Flottans byggnadsdepartement.

65

N. Åzelius foto. 1928.

BÅTSMANSKASERNEN PÅ SKEPPSHOLMEN, HUFVUDFASADENS MIDTPARTI.

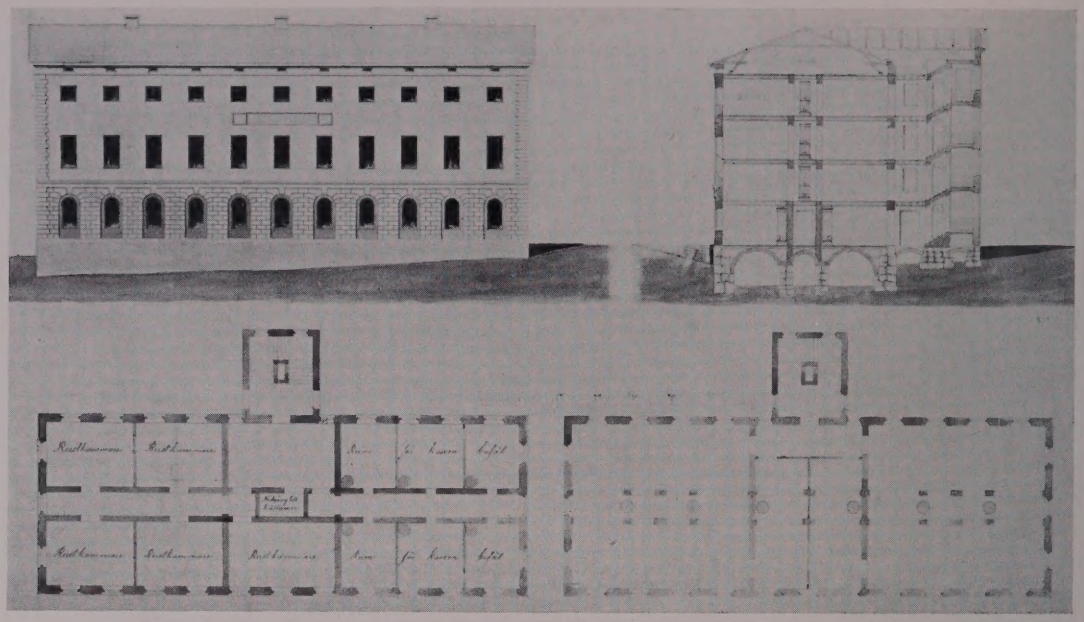

Fredrik Bloms slutliga ritningar till båtsmanskasern på Skeppsholmen.
Flottans byggnadsdepartement.

BÅTSMANSKASERNEN.

Om man jämför Fredrik Bloms ursprungliga förslag till kasern för Arméns flottas stockholmseskader, "båtsmanskasernen", — återgifven å baksidan till föregående plansch — med det här ofvan afbildade förminskade förslaget, framgår tydligt hur nödvändigt de på längden utdragna byggnadskropparna äro för det fasadschema, som tillämpas i detta slags kasernarkitektur. Den utförda delen af den ursprungliga kompositionen har genom den starka reduceringen af längden förlorat sin karaktär och verkar tam. Den som passerar det pittoreskt placerade huset i uppförsbacken får knappast något intryck af Karl-Johanstid, så vida han icke läser texten på inskriptionstaflan med den för tiden karakteristiska, klassiska formuleringen. *M. O.*

66

BÅTSMANSKASERNEN PÅ SKEPPSHOLMEN. N. Åzelius foto. 1928.

67

EXERCISHUSET PÅ SKEPPSHOLMEN. N. Åzelius foto. 1928.

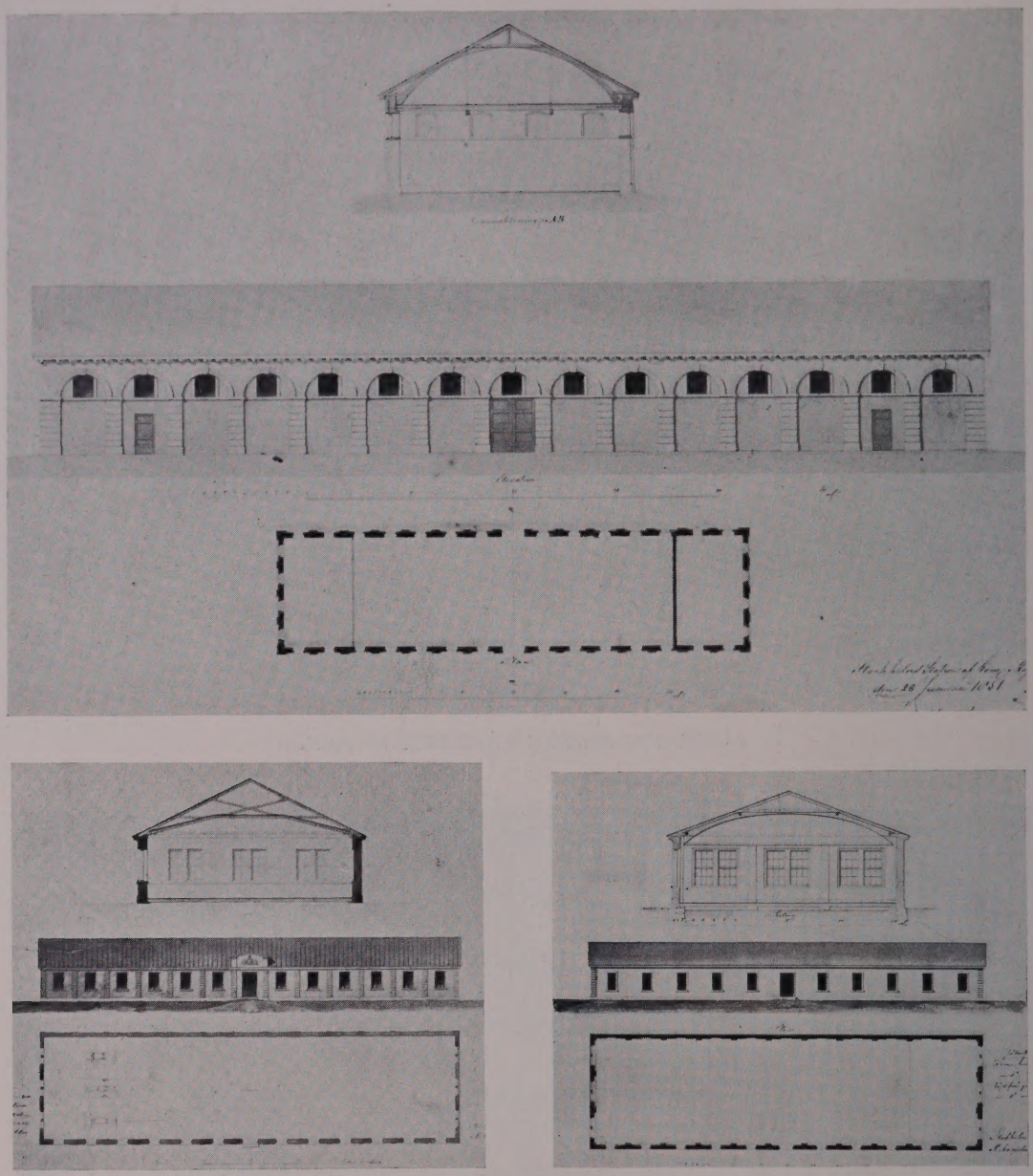

Tre förslag till exercishus på Skeppsholmen af Fredrik Blom 1851.
Flottans byggnadsdepartement.

För exercishuset på Skeppsholmen gjordes under Bloms ledning en hel serie förslagsritningar, alla daterade 1851 och med variationer hufvudsakligen i fasadschemat. Tre af de icke utförda projekten återges härofvan. De äro signerade af Fredrik Blom såsom byggnadsdepartementets chef. Byggnaden uppfördes år 1852.

68

S. Wallin foto. 1927.

INTENDENTURFÖRRÅDET PÅ SKEPPSHOLMEN.

69

N. Åzelius foto. 1928.

TYGHUSET VID SKEPPSHOLMSKYRKAN.

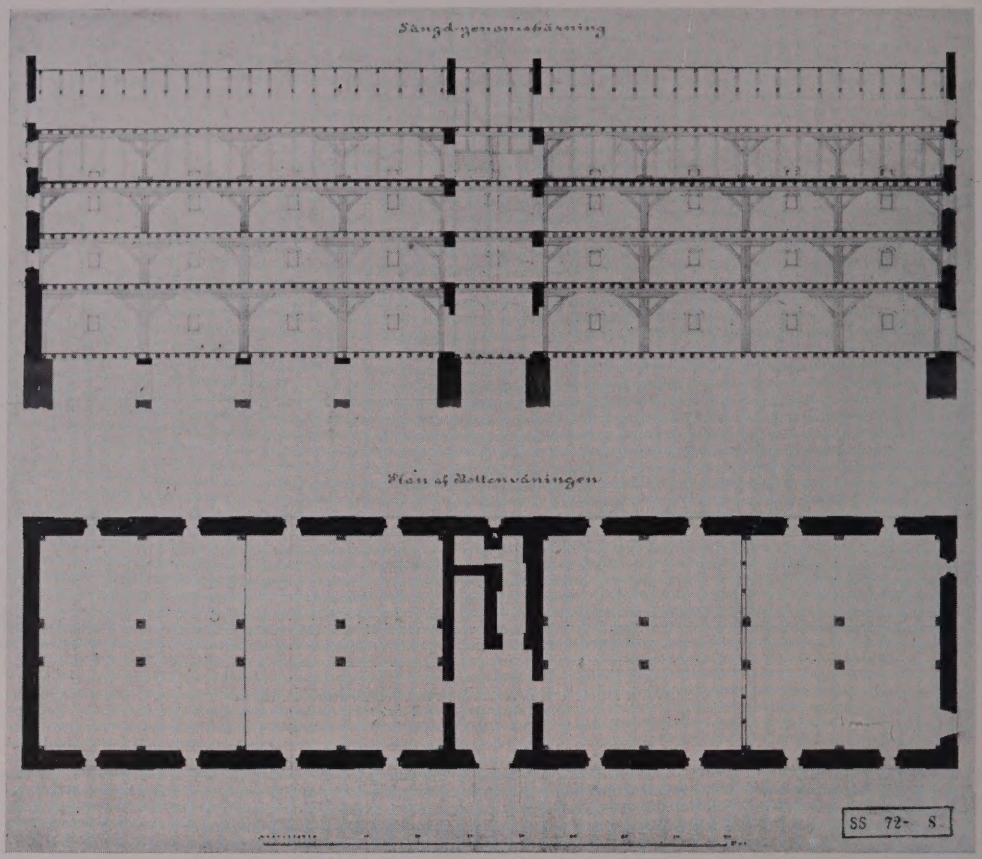

Intendenturförrådet på Skeppsholmen. Uppmätningsritning från 1883.
Flottans byggnadsdepartement.

INTENDENTURFÖRRÅDET.

I samma yttre skick som denna förrådsbyggnad ännu har, visar den sig på bild 47 från omkring år 1870, där den ligger öppet utan omgifvande grönska. Ett stycke af samma af hvitkalkade lisenen uppdelade gula fasad ser man också längst till höger på Elias Martins bild från 1780-talet, bild 35. Huset har trots ombyggnader ännu en påtaglig karolinsk prägel. Den konsekvent genomförda magasinsinredningen visas af ofvanstående uppmätningsritning. Huset byggdes som spannmålsmagasin men har tjänat flera likartade ändamål. *M. O.*

70

N. Åzelius foto. 1928.

LÅNGA RADEN PÅ SKEPPSHOLMEN, MED UTSIKT MOT DJURGÅRDEN.

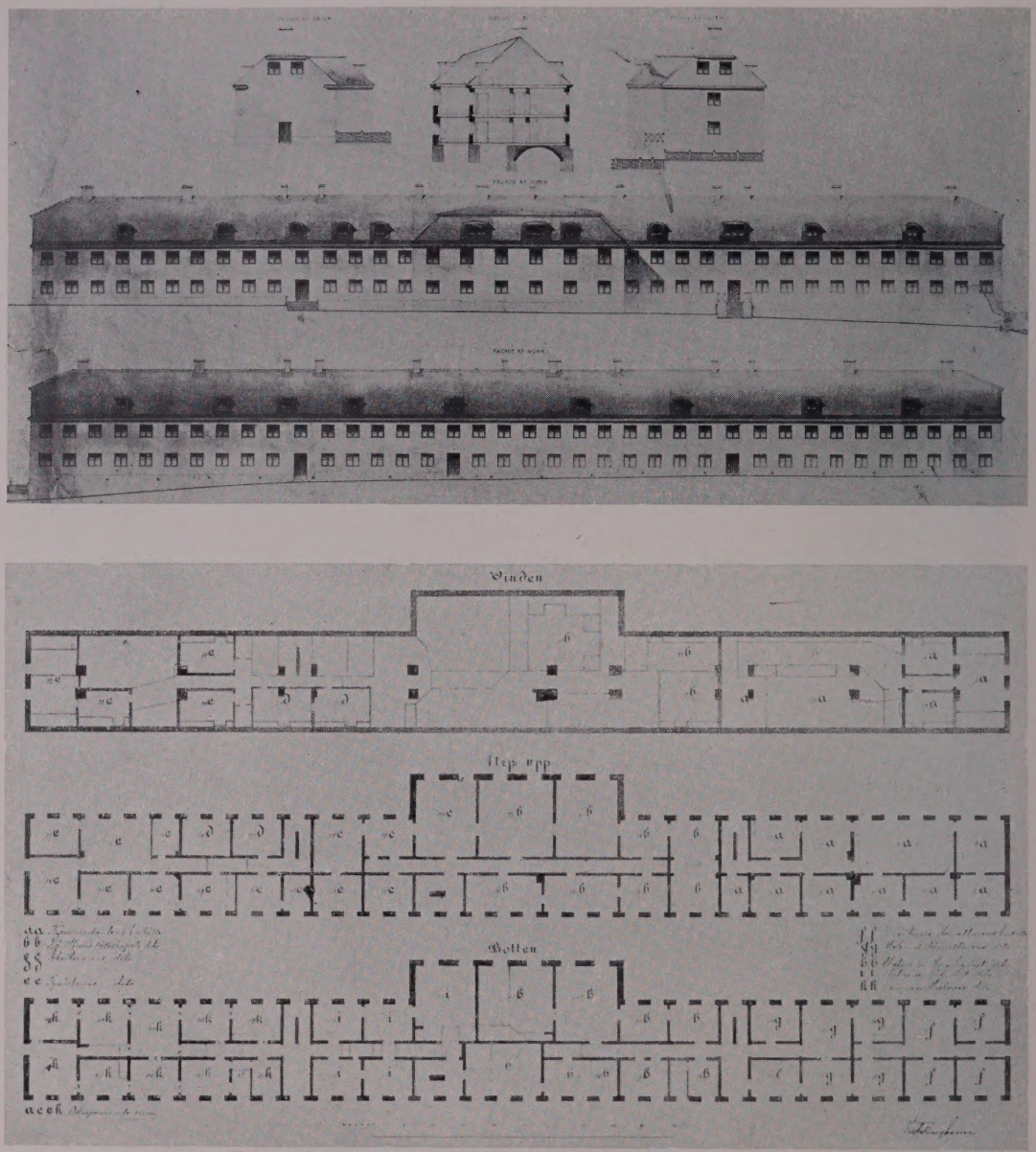

Östra längan i Långa raden, "östra boställshuset."
Flottans byggnadsdepartement.

Fasadritningarna visa husets utseende efter dess ombyggnad till boställshus på 1830-talet. Planritningarna äro uppmätningar från 1800-talets senare del.

71

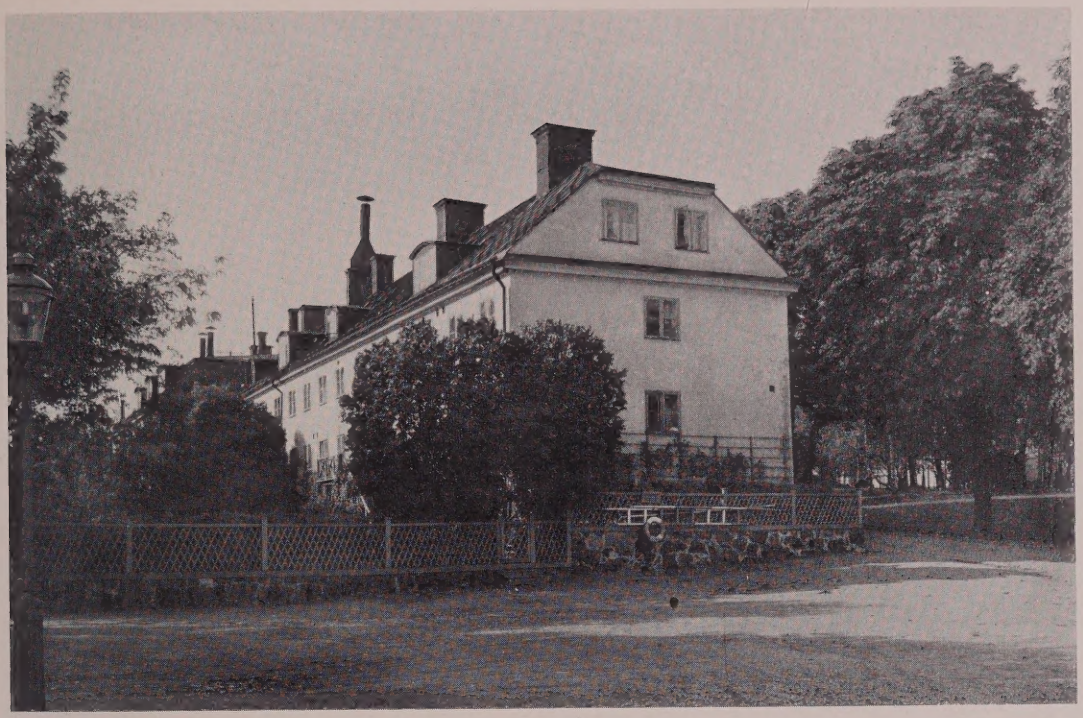

S. Wallin foto. 1927.

LÅNGA RADEN PÅ SKEPPSHOLMEN, GAFVELN MOT SJÖN.

72

S. Wallin foto. 1927.

LÅNGA RADEN PÅ SKEPPSHOLMEN, GAFVELN MOT LAND.

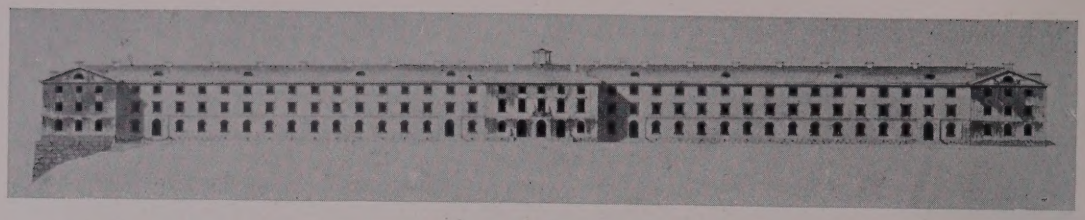

Fasad mot sjösidan.

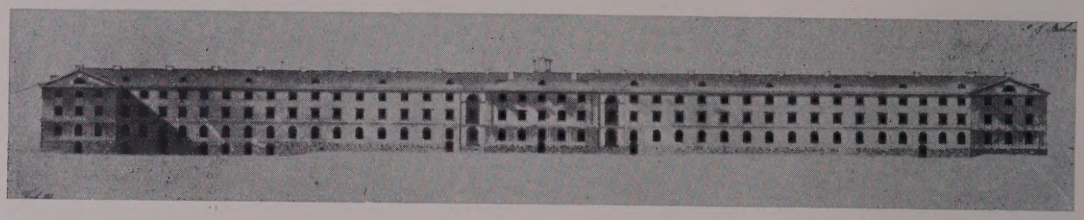

Fasad mot landsidan.

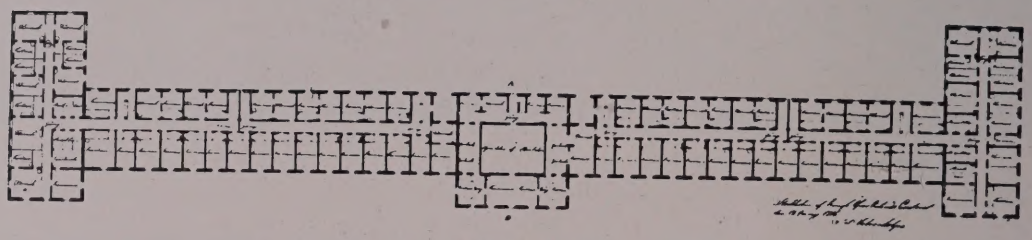

Plan af öfversta våningen.

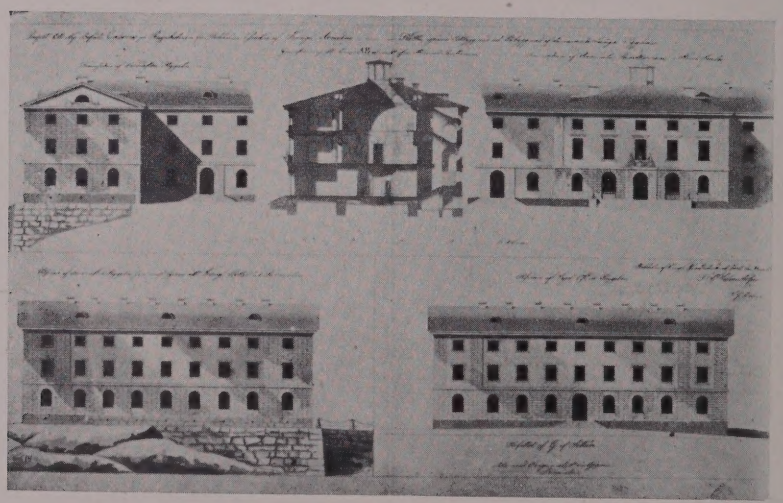

Detaljer.

Förslag till ombyggnad af Långa raden till befälskasern för Arméns flottas Stockholmseskader af G. af Sillén 1816. K. Byggnadsstyrelsen.

73

LÅNGA RADEN PÅ SKEPPSHOLMEN, FASADEN MOT SJÖN.

S. Wallin foto. 1927.

Utsikt från Kastellholmen med gamla kastellet.
Detalj ur etsning af J. F. Martin, 1790-talet.

ERIK DAHLBERGS KASTELL.

Kastellholmens gamla krönbyggnad, som härofvan synes i högra bildkanten, var ett lågt granittorn, uppfördt af Erik Dahlberg år 1667. Det var en byggnad af samma slag som de ännu kvarstående tornen Kronan och Lejonet i Göteborg. År 1845 sprang detta kastell i luften och ersattes då af det nuvarande mer romantiska Blomska kastellet.

Härnedan återges en teckning af en ankarslut från Långa radens östligaste del, det stycke af byggnaden, som burit namnet "Leijonkulan". Dess släkttycke med ankarslutarna på Kronobageriet framgår genom en jämförelse med bild [36]. Tydligen härstamma dessa båda hus från ungefär samma tid, 1500-talets senare del och 1600-talets början. *M. O.*

Ankarslut från Långa radens östligaste del.

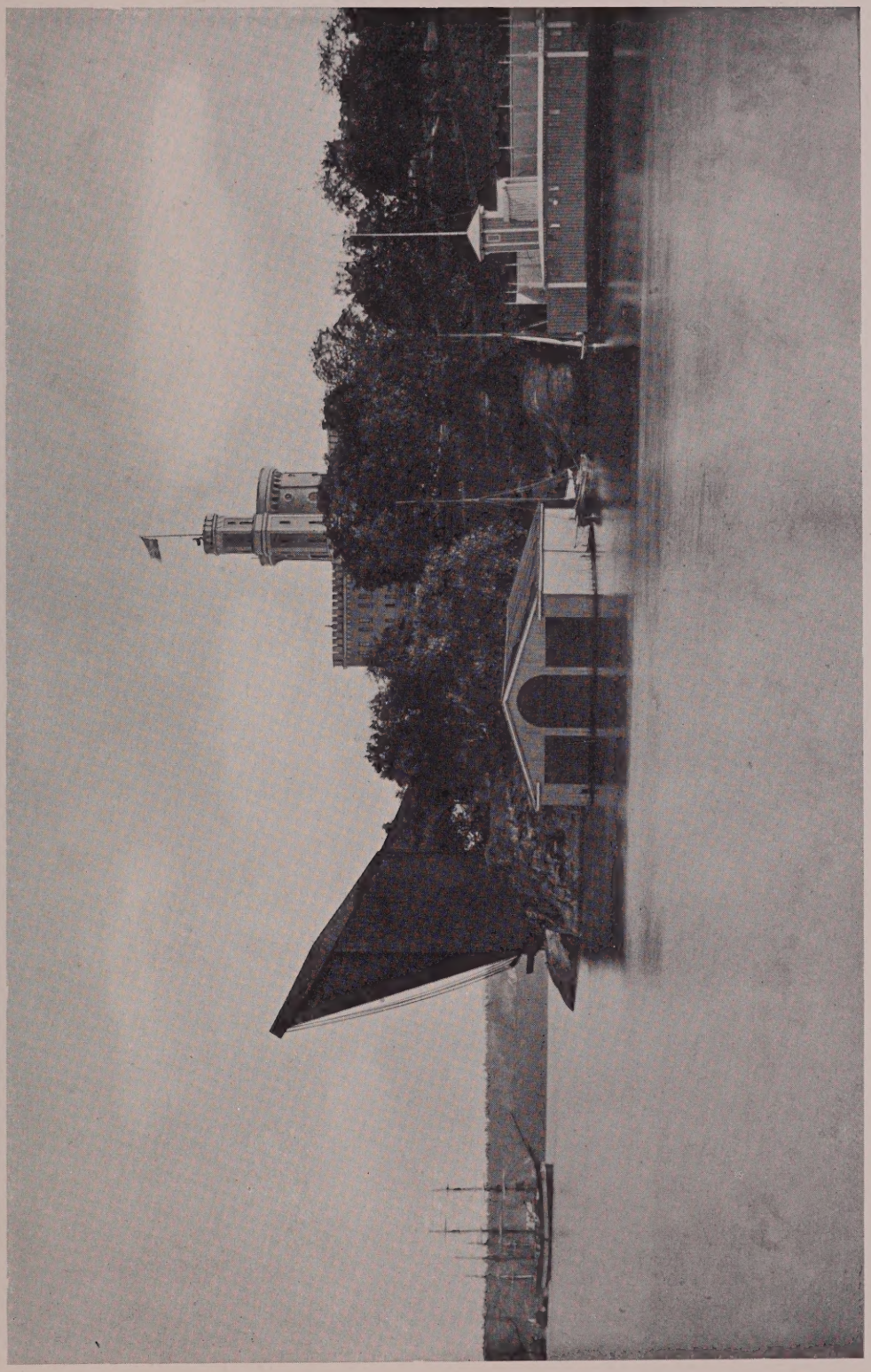

74

KASTELLHOLMEN MED MASTKRANEN.

Carolina von Knorring & Co., Stockholm, foto. 1880-talet.

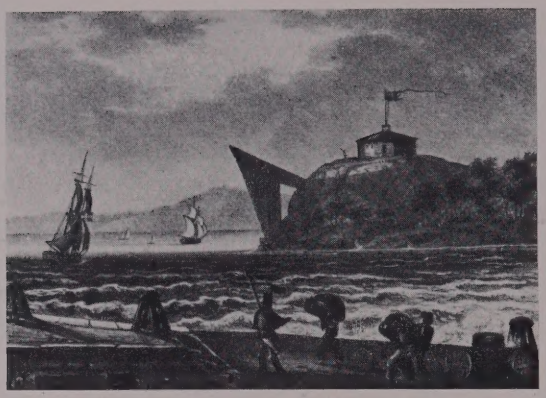

Gamla kastellet och mastkranen.
Litografi af Gjöthström, 1830-talet.

KASTELLHOLMEN.

Bild 74 visar Kastellholmen på 1880-talet med ett par byggnader, som nu ej mera finnas kvar, mastkranen och ett båthus, hvilket senare i sin arkitektur röjer den Blomska klassicismen.

Den Gjöthströmska litografien från 1830-talet härofvan och den moderna fotografien å nästa plansch äro båda tagna från samma plats som 1880-talsbilden. På 1830-talet ser man ännu det gamla Dahlbergska kastellet, hvaraf ett stycke äfven är synligt på J. F. Martins etsning å baksidan till föregående plansch. Mastkranen finnes angifven redan på 1730 års karta, och taxa för dess begagnande af privatpersoner fastställdes af K. Maj:t år 1736.

Badhus för fruntimmer fanns vid Kastellholmen redan vid 1800-talets midt. *M. O.*

75

KASTELLHOLMEN FRÅN SKEPPSHOLMEN.

N. Åzelius foto. 1928.

Förslagsritning till Kastellet af Fredrik Blom 1846.
Kopia i Flottans byggnadsdepartements arkiv.

Till Kastellet föreligga flera sinsemellan något afvikande förslag af Fredrik Blom. Det ofvan återgifna är ett af dem, som icke kommo till utförande. Kastellet uppfördes 1848.

76

N. Åzelius foto. 1929.

GALÄRVARFSPORTEN.

77

N. Åzelius foto. 1929.

CORPS DE GARDE PÅ GALÄRVARFVET.

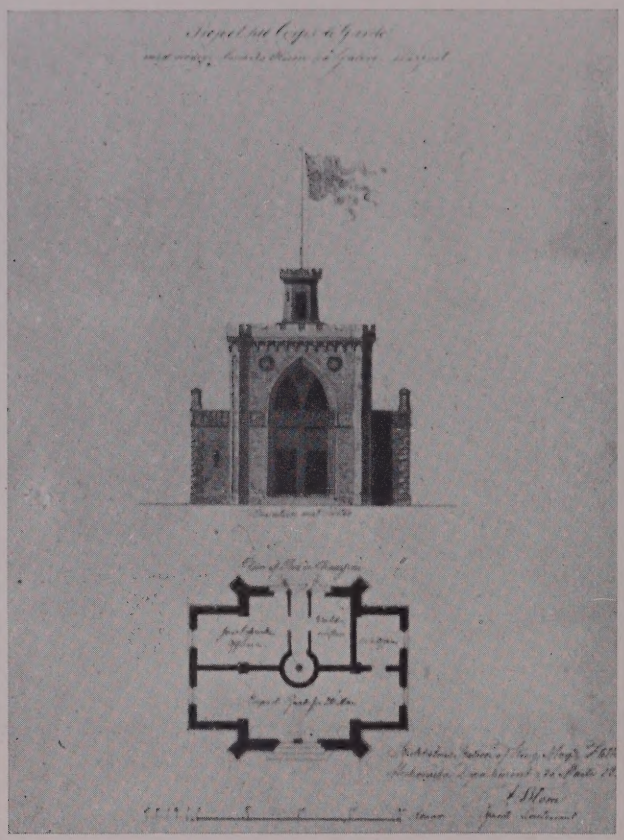

Förslagsritning till Corps de Garde på Galärvarfvet af Fredrik Blom 1832.
Tillhör arkitekt E. Hawerman.

Flera förslagsritningar med smärre variationer föreligga till det lilla kastellet på Galärvarfvet. Ofvanstående ritning är det tidigaste af dessa förslag och samtidigt det första exemplet på Bloms götiska arkitekturstil. Den ritning, efter hvilken byggnaden utfördes, skiljer sig emellertid endast i detaljer från den ofvan återgifna.

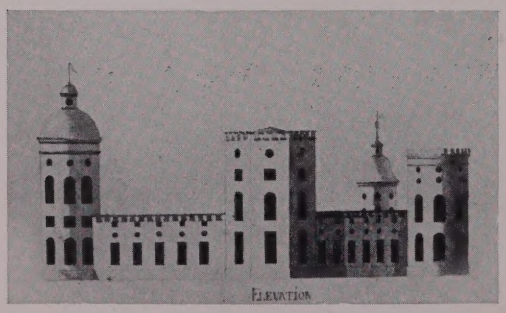

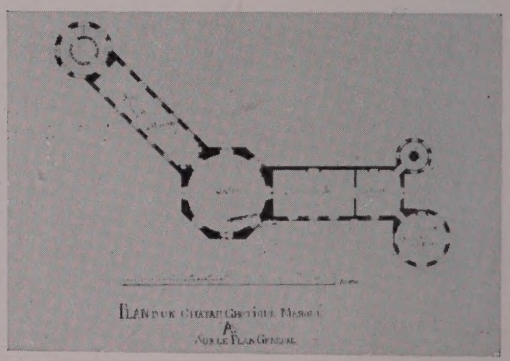

Ritningar till "ett götiskt slott" vid Drottningholm af Gustaf III.
Slottsarkivet.

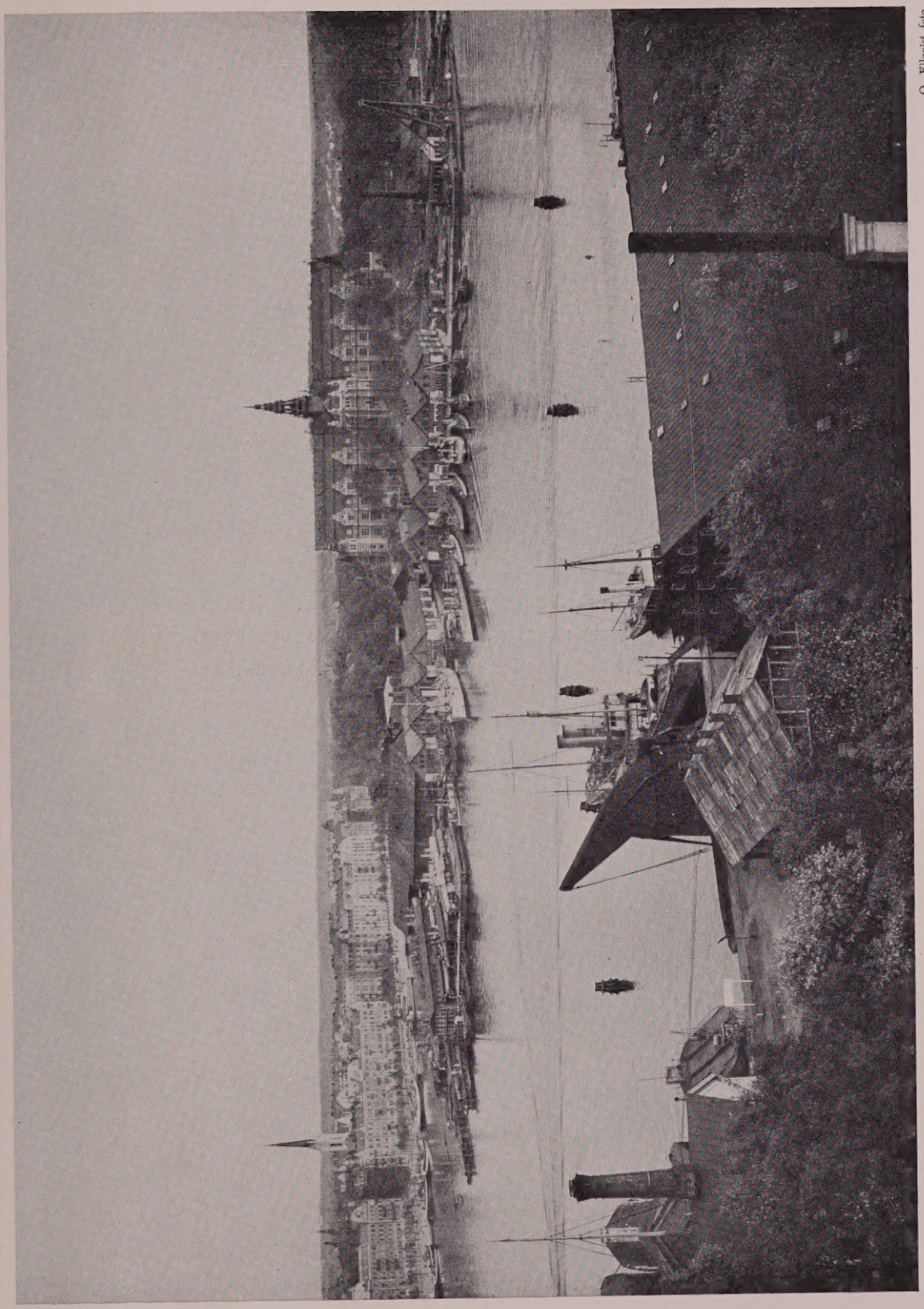

O. Ellqvist foto.

78

GALÄRVARFVET FRÅN SKEPPSHOLMEN.

GALÄRVARFVET.

Galärvarfvet afsöndrades redan 1722 från Djurgårdsområdet och upplåts åt flottan som uppdragningsplats för galärer, hvarefter tre upphalningsbäddar anlades. Varfvets utseende under denna äldsta tid framgår af kartan från 1730 (textafdelningen sid. XIII). Efter att en tid icke ha varit användt för detta ändamål, medan galärerna förvarades i galärhamn vid Skeppsholmen, togs varfvet åter i bruk 1752, då dess område samtidigt väsentligt utvidgades. Då uppbyggdes utmed stranden 30 galärskjul af sten, af hvilka en del ännu finnas kvar, fastän mycket ombyggda. Det är dessa skjul, som från sjön gifva området nedanför Nordiska Museet dess karaktär, som omstående öfversiktsbild visar.

Den längst till höger på bilden synliga mastkranen uppfördes 1874. Framför Nordiska Museets högra gafvel skymtar i grönskan den lilla kastellbyggnad af tegel (bild 77), som uppfördes efter ritningar af Fredrik Blom för att tjäna som corps de garde. Lunden med höga träd till höger härom är galärkyrkogården, anlagd 1742 såsom Skeppsholmsförsamlingens kyrkogård och ännu i bruk. På 1870-talet anlades inom varfvet en ännu brukad docka, på bilden synlig framför kastellet.

Galärvarfvet är åt Djurgårdssidan omgärdadt med en mur af fogstruket tegel med portal och vakttorn i nygotisk stil (bild 76). Den uppfördes 1830 efter ritningar af Fredrik Blom.

På senare åren har galärvarfvet gjort sig påmint för Stockholms innevånare genom ett par eldsvådor, som tagit bort några av skjulen och dessutom allvarligt hotat varfvets nära granne, Nordiska Museets byggnad med dess oskattbara samlingar. *M. O.*

79

O. Ekberg foto. 1926.

GARNISONSSJUKHUSET VID HANDTVERKAREGATAN.

80

N. Åzelius foto. 1928.

GARNISONSSJUKHUSETS GRIND.

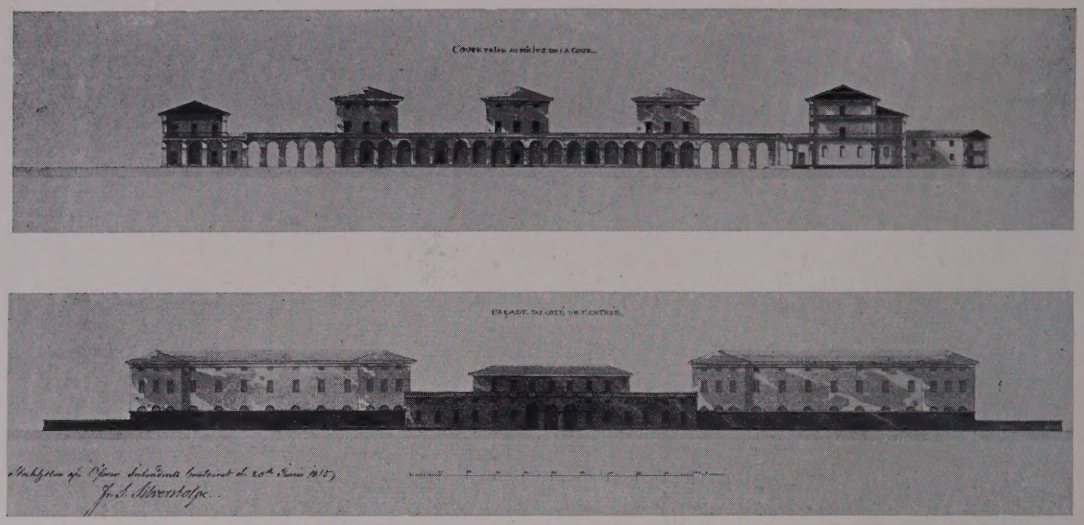

Projekt till sjukhus och karolinskt institut af C. F. Sundvall 1815. K. Byggnadsstyrelsen.

GARNISONSSJUKHUSET.

Garnisonssjukhuset, den förnämsta militära anläggningen af äldre datum på Kungsholmen, åtnjuter ett välförtjänt anseende såsom ett framstående arkitekturverk. Dess arkitekt är K. K. Gjörwell, hvars ritningar till byggnaden blefvo färdiga och stadfästa år 1816. Först år 1834 stod byggnaden färdig. Järnstaketet utmed Handtverkaregatan är ett samtida komplement till byggnadsverket.

Innan Gjörwells ritningar antogos, hade flera projekt uppgjorts, bl. a. två märkliga sådana af arkitekten C. F. Sundvall. Det här afbildade är det senare af dessa, hvars betydelse närmare utvecklas i textafdelningen sid. X.

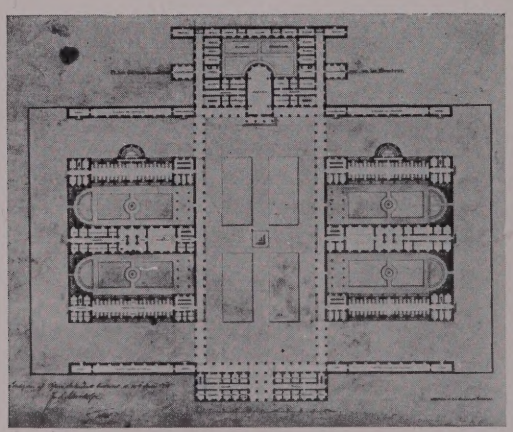

Projekt till sjukhus och karolinskt institut af C. F. Sundvall 1815. Plan.
K. Byggnadsstyrelsen.

81

N. Åselius foto. 1928.

SIFVERTSKA KASERNEN VID TJÄRHOFSGATAN.

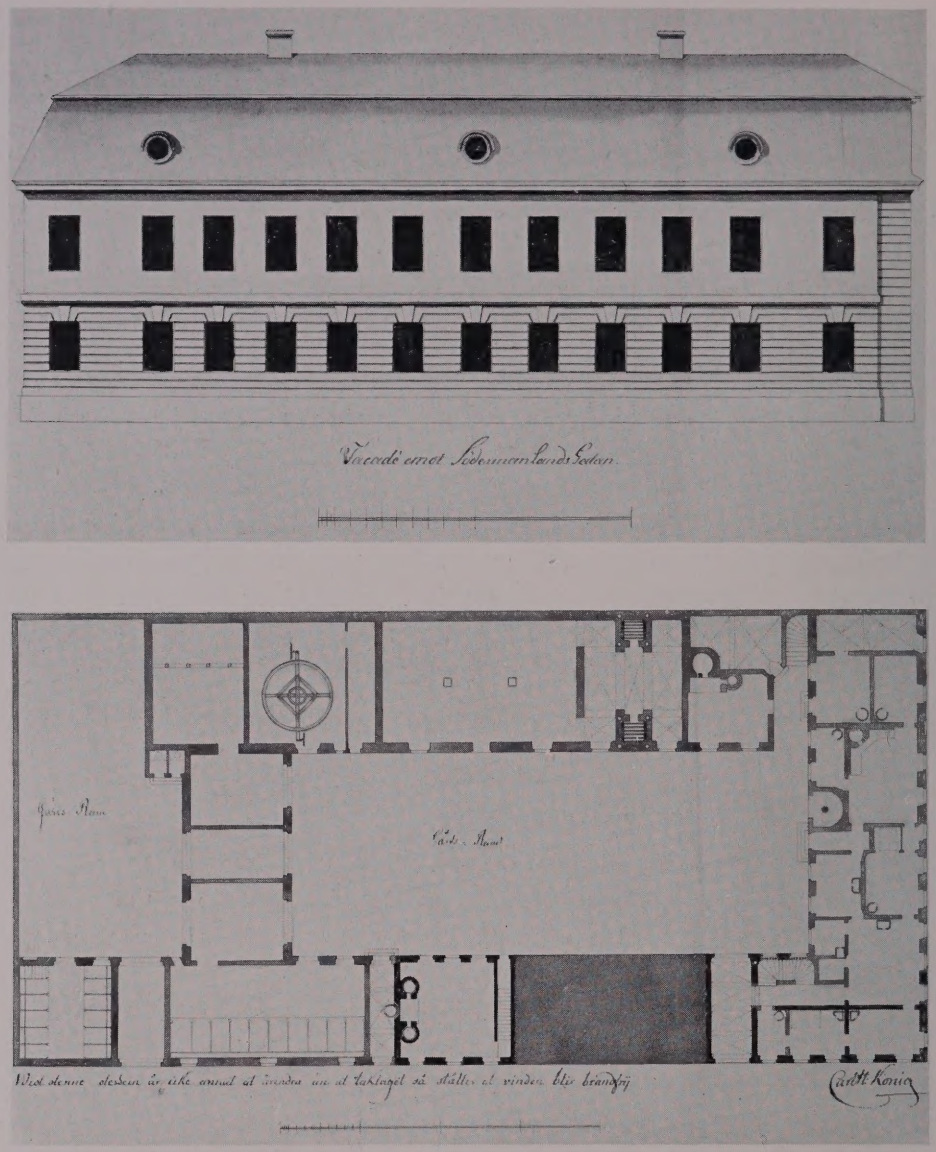

Ritning till nybyggnad å bryggaren Lorentz Sifverts östra tomt af murmästaren Johan Degener 1783.
Byggnadsnämndens arkiv.

SIFVERTSKA KASERNEN.

Det stora huskomplex mellan Katarina kyrka och Tjärhofsgatan, som vanligen kallas Sifvertska kasernen, har sitt namn efter en tomtägare i slutet af 1700-talet, bryggaren Lorentz Sifvert (Siwer). Ursprungligen var det långa kvarteret skildt från kyrkogården af en gränd; i stället sträckte det sig då ut öfver nuvarande Katarina Västra Kyrkogata. Den förstnämnda gränden tillbytte sig Sifvert 1779 mot att han släppte till mark för kyrkogatans framdragande. Sifvert, som då ägde östra och västra delarna af kvarteret men ej den mellersta, fick härigenom förbindelse mellan sina båda tomter, på hvilka han 1781

(Forts. å bild 82 baksidan.)

82

N. Åzelius foto. 1928.

SIFVERTSKA KASERNENS PORT MOT TJÄRHOFSGATAN.

83

N. Åzelius foto. 1928.

SIFVERTSKA KASERNENS FASAD MOT SÖDERMANNAGATAN.
Till höger en af Katarina kyrkogårds portar.

(Forts. från bild 81.)

och 1783 uppförde nya hus: på västra sidan lågo uthuslängor med en stramt klassicistisk fasad, på den stora östra tomten bryggerilokaler, stall och — mot Södermannagatan — ett tvåvånings boningshus med rusticerad bottenvåning och brutet tak. Året före den sistnämnda nybyggnaden, 1782, köpte han slutligen den återstående mellanliggande tomten, hvarigenom hela kvarteret kom i hans ägo.

Efter Sifverts död klöfs egendomen åter men nu på två händer, och den största, östra tomten, inköptes 1812 af Stockholms stads inkvarteringskommission, hvilken året därpå inköpte återstoden af kvarteret. De troligen ganska heterogena byggnaderna till- och ombyggdes nu och fingo i stort sedt det utseende de ännu ha. Kasernen genomgick dock en ytterligare tillbyggnad på 1850-talet, hvarigenom den kom att ha utrymme för 1,500 man "med nödigt befäl".

Sifvertska kasernen har aldrig fungerat som permanent förläggningsplats på samma sätt som regementskasernerna. I stället har den, jämte den 1811 inköpta s. k. Norra kasernen vid Storgatan — nuvarande Östermalms polisstation —, varit afsedd som förläggningsplats för trupper, som af någon anledning tillfälligtvis uppehållit sig i staden. Härigenom och genom de stora kasernbyggena i början af 1800-talet minskades de svårigheter, som stockholmsborgarna haft att "inkvartera in natura".

Mest bekant var emellertid Sifvertska kasernen under 1800-talet i sin egenskap af förläggningsplats för ett kompani på ett 70-tal man af Stockholms stads militärkår. Denna kår, som efterträdde det 1833 upplösta Brandvaktskompaniet, hade i första hand till åliggande att ombesörja nattbevakning och att servera tre brandsprutor, af hvilka en var uppställd i kasernen, de båda andra i kårens vakter vid Rådhuset och vid Västra Hötorgsgatan (nuv. Kungsgatan). Men dessutom ombesörjde de äfven fångtransporter, fungerade som flyttkarlar m. m. Folkhumorn kallade dessa relativt civila soldater för "korfvar", och kasernen gick under namnet "Korfkitteln".

Utom för militära inkvarteringar har Sifvertska kasernen användts för åtskilliga andra ändamål. Under den stora koleraepidemien 1834 inrättades sålunda här det största kolerasjukhuset, här har ordnats provisoriska bostäder vid flera bostadskriser, här bruka äfven skolresor, kongresser och skyttemöten inkvarteras. Numera är äfven Katarina brandkår förlagd i detta kvarter. *G. S.*

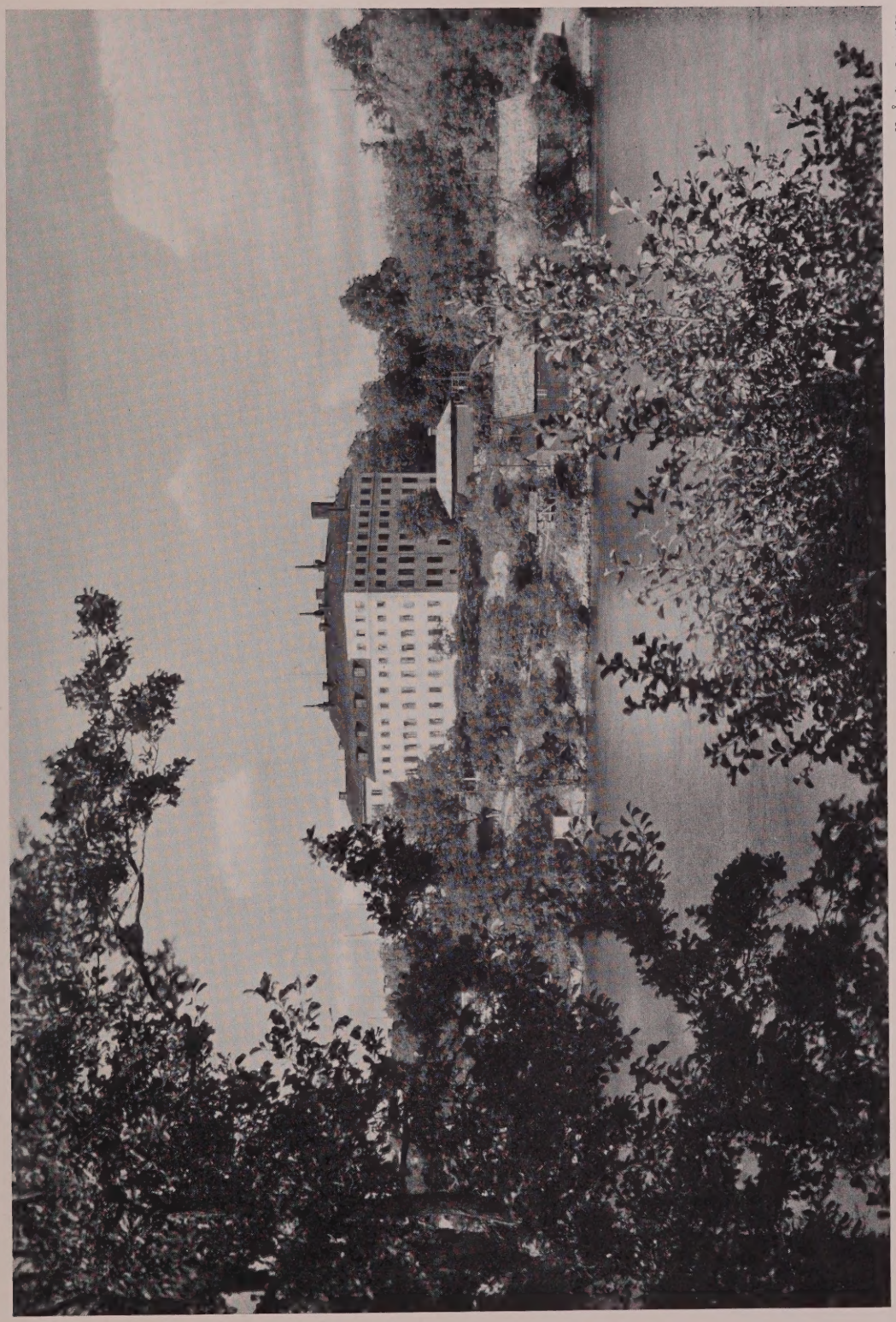

84

MARIEBERG SEDT FRÅN KARLSHÄLL PÅ LÅNGHOLMEN.

N. Åzelius foto. 1928.

MARIEBERG.

Den förste, som ägde och äfven bebyggde Marieberg, lär ha varit riksrådet Bengt Skytte. Sedermera ägdes gården af flera framstående personer, såsom borgmästaren Johan Westerman, 1649 adlad Liljencrantz, riksrådet Carl Gyllenstierna, efter hvilkens maka gården 1715 lär ha fått sitt namn, samt capten mechanicus Mårten Triewald, som här hade stora trädgårdar och planteringar. År 1758 inköptes emellertid Marieberg från hans änka af ett aktiebolag, som lät anlägga den sedermera så berömda porslinsfabriken. Den nyss färdiga anläggningen härjades 1759 af eld, men iståndsattes åter, hvarefter tillverkningen 1760 tog fart. Troligen är det å omstående sida afbildade komplexet till stora delar uppfördt 1758—59 för porslinsfabrikens räkning.

Efter det Mariebergsfabriken 1788 nedlagts, genomgick egendomen skiftande öden. Här var kattunstryckeri och sjukhus för ryska krigsfångar, en tid, 1796—97, var Stockholms stad ägare, hvarefter gården inköptes af capten mechanicus Charles Apelqvist. Denne hade först ett bomullsspinneri på platsen, men hitflyttade redan 1799 Kungl. styckgjuteriet, hvars ledare han hade blifvit efter Gerhard Meyer. Styckgjuteriets härvaro blef sedermera den närmaste orsaken till att kronan 1817 inköpte Marieberg, och då gjuteriet nedlades hitflyttade 1818 generalen Carl von Cardells artillerilärоverk — grunden till Artilleri- och ingeniörshögskolan.

Först i slutet af 1870-talet, då Artilleri- och ingeniörshögskolan flyttade till Artillerigården, blef Marieberg kasern. Till en början förlades här Trängbataljonen (nuvarande Svea trängkår) men sedan 1907 är Fälttelegrafkåren förlagd i den gamla, visserligen något ombyggda fabriksbyggnaden. *G. S.*

85

PERMANS MALMGÅRD, KUNGSHOLMSTORG.
Södra fasaden.

B. Orling foto. 1890-talet.

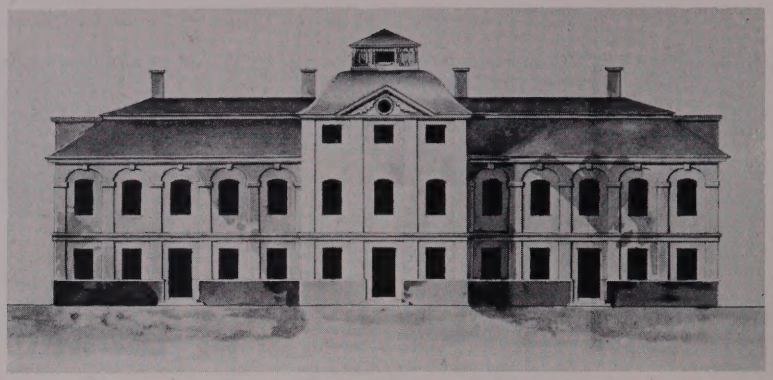

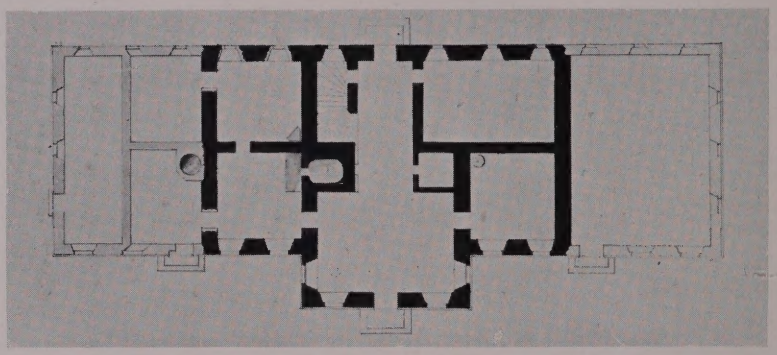

Tillbyggnadsritning 1823. Gårdsfasad och bottenplan.

PERMANS MALMGÅRD VID KUNGSHOLMSTORG.

På den ofvan afbildade ritningen i Byggnadsnämndens arkiv af rådman Permans palatsliknande malmgård återges den på 1670-talet uppförda byggnaden med helsvarta väggar. Det framskjutande midtpartiet inrymde i öfvervåningen den stora salen, som finnes afbildad här bredvid 86. Det ursprungliga fasadschemat bibehölls oförändradt vid 1800-talstillbyggnaden och visar stora öfverensstämmelser med det af N. Tessin d. ä. uppförda Ållonö i Östergötland.

På den plats, som å bild 85 upptages af bryggarvagnar, låg ursprungligen malmgårdens trädgård med "planterade häckar, 4 stora lindar och 52 fruktträd". Till trädgårdens äldsta inventarium hörde äfven "40 gjutna järnblompottor" (Westinska samlingen).

G. S.

86

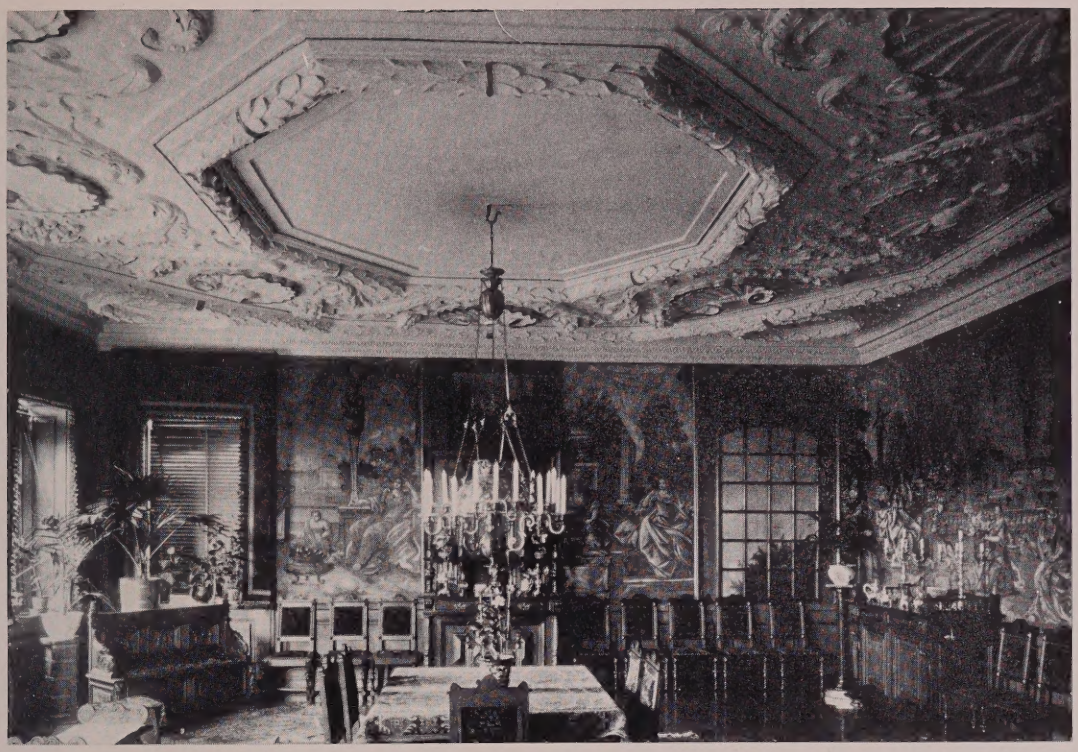

Foto. 1902.

PERMANS MALMGÅRD. SALEN I ÖFRE VÅNINGEN.

87

Nordiska Museet foto.

HÖSTEN.
Målad väftapet från salen i Permans malmgård.

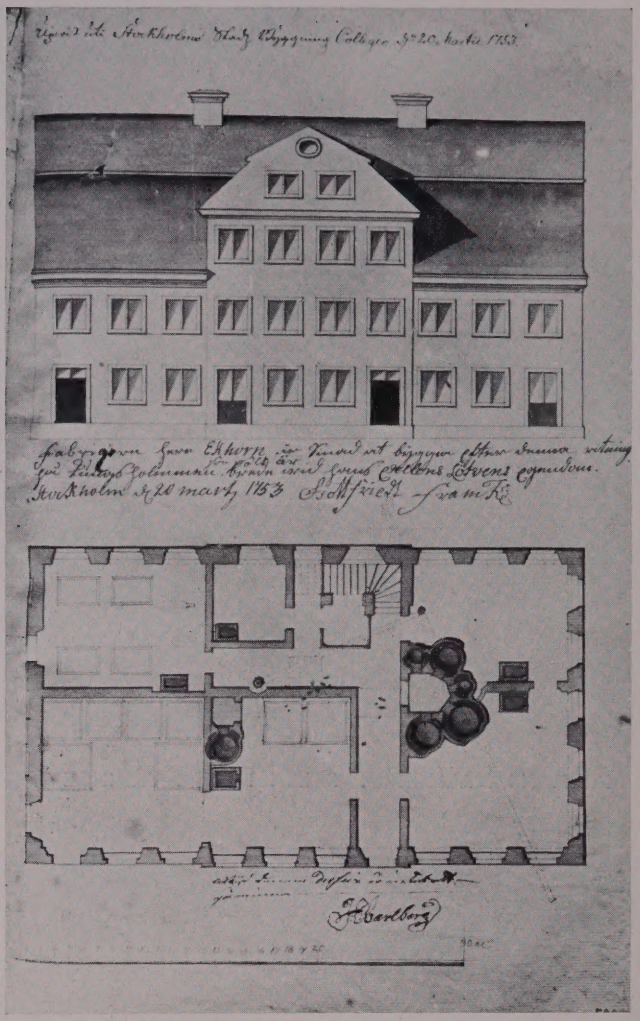

Ritning till garfveribyggnad å Permans malmgårds tomt 1753.

PERMANS MALMGÅRD.

Tapeterna i stora salen [86], [87] äro målade med tunn färg på grof väf och afse att efterbilda gobeliner. Hela sviten utgör en allegorisk framställning af årstiderna enligt barockens vedertagna schema. Både stucktaket och tapeterna förvaras nu i Nordiska museet, inv.-n:r 94291 och 94586.

År 1752 köptes gården af fabrikören Ch. Eichhorn, som där anlade en saffiansfabrik. Ofvan återgifna ritning i Byggnadsnämndens arkiv visar saffiansverkstaden med verkhus, färghus, tramprum och kontor.

I slutet af 1800-talet inköptes malmgården af S:t Eriks bryggeri, som år 1902 lät rifva den gamla hufvudbyggnaden. *G. S.*

88

G. Selling foto. 1924.

VERNER GROENS MALMGÅRD.
Vermdögatan 53.

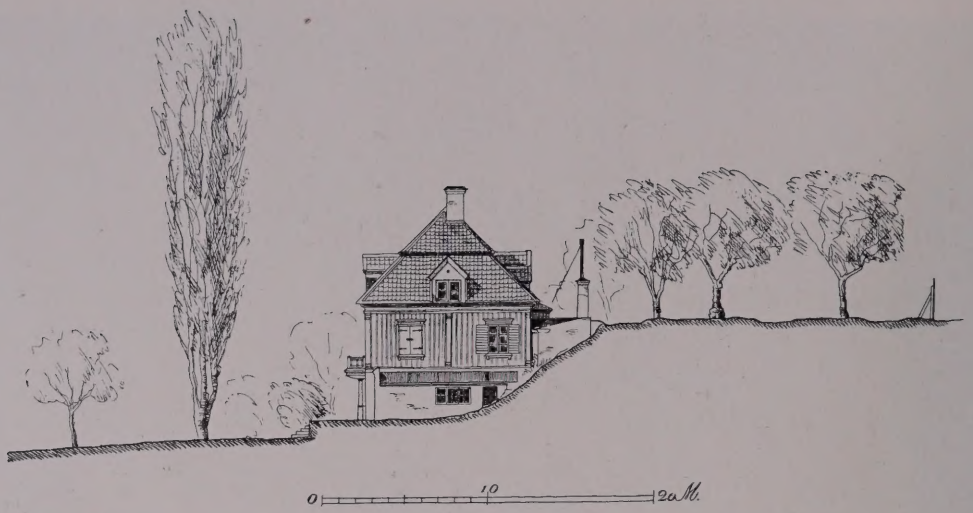

SEKTION A

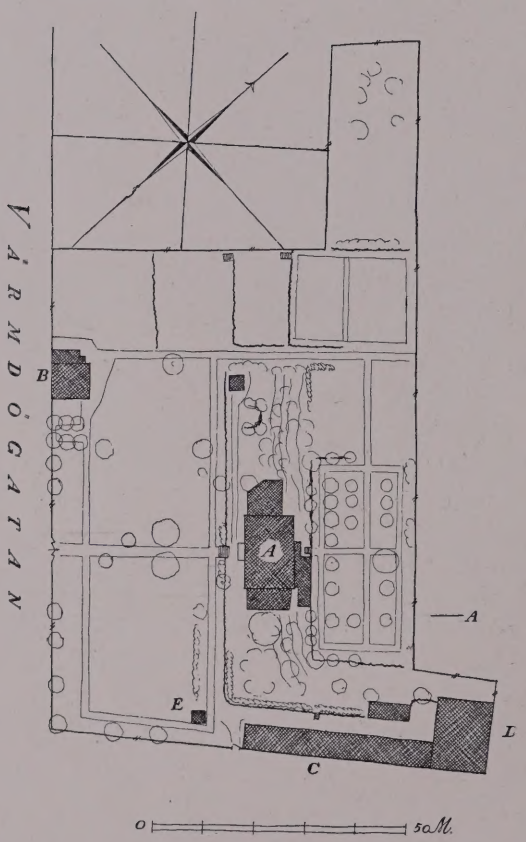

UPPMÄTNING AF VERNER GROENS MALMGÅRD.

Situationsplanen visar: A Hufvudbyggnaden. — B Trädgårdsmästarebostaden. — C Boningshus, brygghus och mangelbod. — D Bodar. — Uppmätning af G. Selling 1926.

Byggnaderna B och C torde vara uppförda under 1700-talets senare hälft.

89

G. Selling foto. 1924.

Hufvudingången.

90

G. Selling foto. 1924.

Södra gafveln.

VERNER GROENS MALMGÅRD.

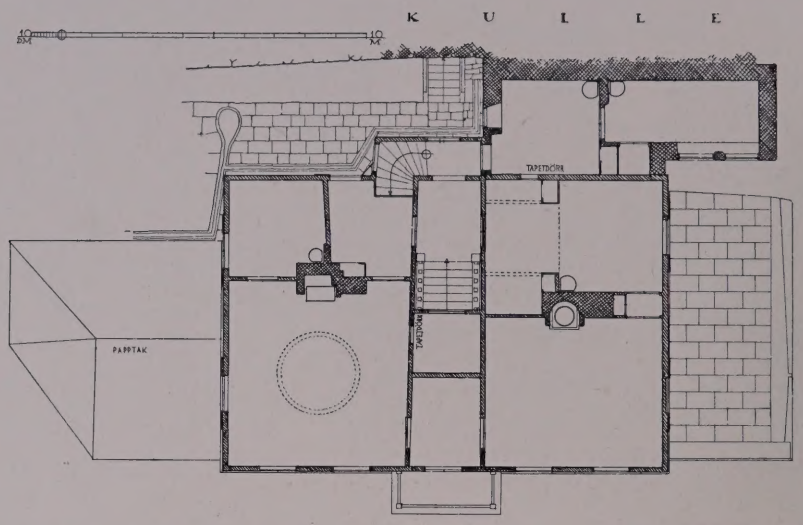

Bottenplan.

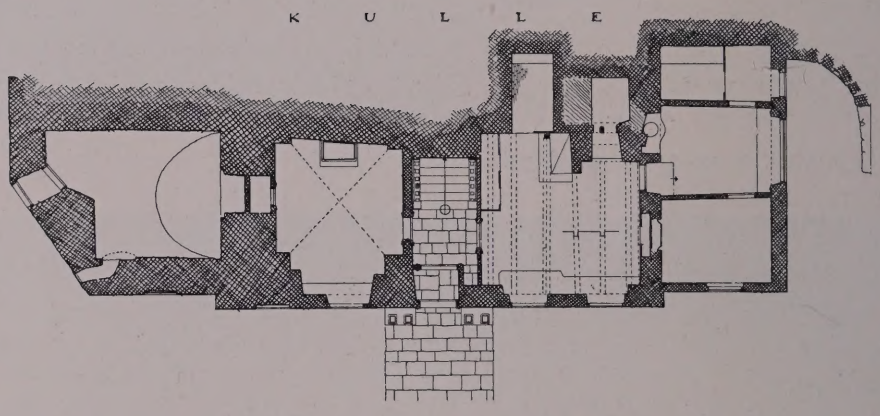

Sousterrainplan.

VERNER GROENS MALMGÅRD.

I bottenvåningen har den stora salen till vänster om trappan stucktaklister och ett cirkelrundt midtfält med karolinsk ornering.

I sousterrainvåningen ligger till vänster om förstugan ett hvälfdt boningsrum och en källare, till höger köket med spis och bakugn samt i flygeln brygghus och bagarstuga, hvars hvälfda ugn är murad ofvanpå köksugnen. Uppmätning 1924 af E. Haasum och G. Selling.

91

G. Selling foto 1926.

JAKOBSBERG VID HORNSGATAN.

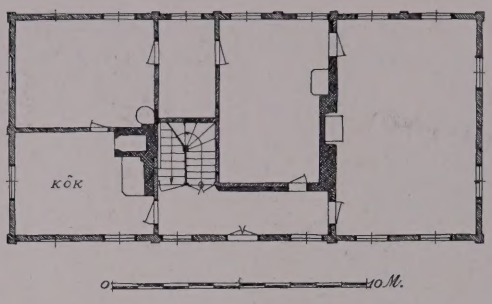

Plan af bottenvåningen. Uppmätning 1926 af G. Selling.

JAKOBSBERG.

På nedanstående karta synas till höger Hornstullsvägen, tullen (D) och Liljeholmsbron. Söder om vägen trädgården och den sid. XXIV omtalade dammen. Närmast sjön de tre i linie liggande byggnaderna, af hvilka den kvarstående är den nedersta. Nedanför malmgården synas Horns tegelbruks byggnader (b).

Den på omstående plansch afbildade byggnaden, hvars plan synes här ofvan, har år 1930 af Stockholms stad öfverlämnats till Skansen för att ingå i dess Stockholmskvarter. Vid nedtagningen af byggnaden visade det sig, att den från början varit opanelad och att innerväggarnas knutar icke varit synliga utifrån. Timret var gulmåladt och väggarna symmetriskt indelade med grå pilastrar. Dessa iakttagelser ge oss en intressant bild af huru man under barocktiden äfven med synnerligen grofva medel sökte imitera putsarkitektur.

G. S.

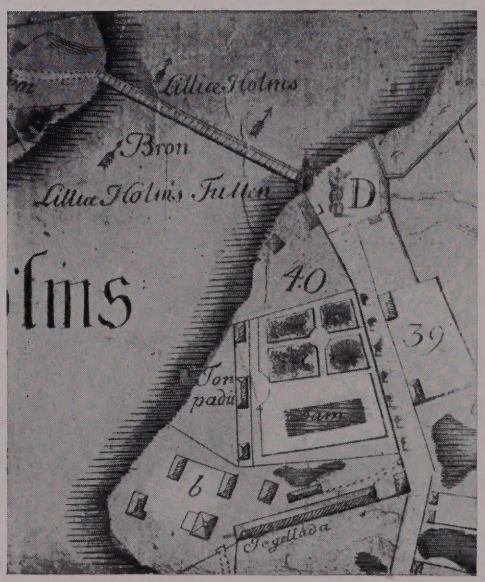

Jakobsberg, "Torpadii", på 1730-talet. Detalj ur Tillæi Stockholmskarta.

92

G. Selling foto. 1924.

BELLEVUE. STENHUSETS GAFVEL.

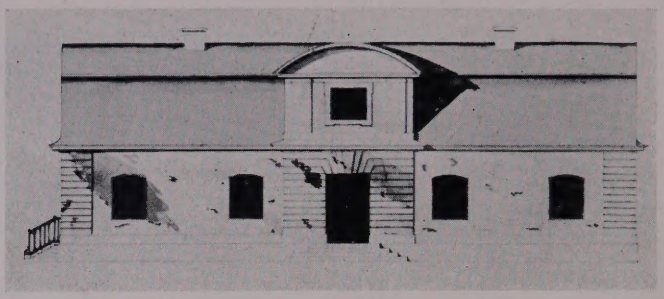

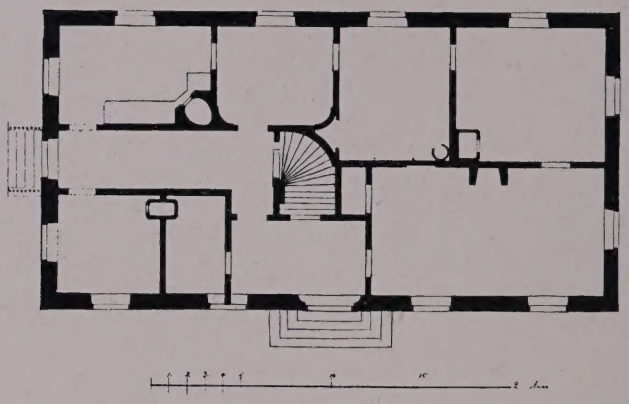

Byggnadsritning till stenhuset 1757 i Byggnadsnämndens arkiv.

BELLEVUE.

Ritningen här ofvan inlämnades för Johan Paschs räkning af murmästaren och assistenten i Byggnadscollegiet Per Westrell, men är af allt att döma kopierad efter en ritning af Jean Eric Rehn. Byggnaden 93 är med sin höga frontespis, runda takkupor, s. k. "oxögon", och rusticerade fasadpartier nära besläktad med den visserligen betydligt större hufvudbyggnaden å Lambohof i Östergötland, som byggdes af Rehn i början af 1760-talet. Både Rehns eleganta ritning till denna byggnad (i Nationalmuseum) och det färdiga byggnadsverket visa en påtaglig frändskap.

Kartan visar Bellevue efter de stora förändringar, som gjordes under öfverståthållaren C. Sparres tid. Från Roslagsgatan i bildens högra kant leder allén uppför den branta sluttningen till gårdsplanen. Söder därom den af Sparre upp-

Bellevue i början på 1800-talet. Detalj ur Acrels Stockholmskarta.

förda hufvudbyggnaden 96, norr därom stenhuset 93 med sin symmetriska trädgårdsanläggning. Väster om stenhuset ligga uthusen 94. För öfrigt upptages hela udden af den engelska park, som anlades af Sparre.

G. S.

93

G. Selling foto. 1924.

BELLEVUE. STENHUSET.

94

G. Selling foto. 1924.

BELLEVUE. UTHUSEN.

Dekorationer i Bellevues trädgård. Akvarellerad teckning af Jean Eric Rehn, 1780-talet.
I Upsala Universitetsbibliotek.

Denna pompösa "barockfontän" var utförd såsom en teaterkuliss af målade bräder. Äfven det bestyckade kastellet till höger var byggdt af trä. Påfallande och historiskt märklig är kontrasten mellan den berninipåverkade barockfontänen och leksaksfästningen, som redan varslar om den engelska parkromantiken (se bild 95 baksidan). *G. S.*

95

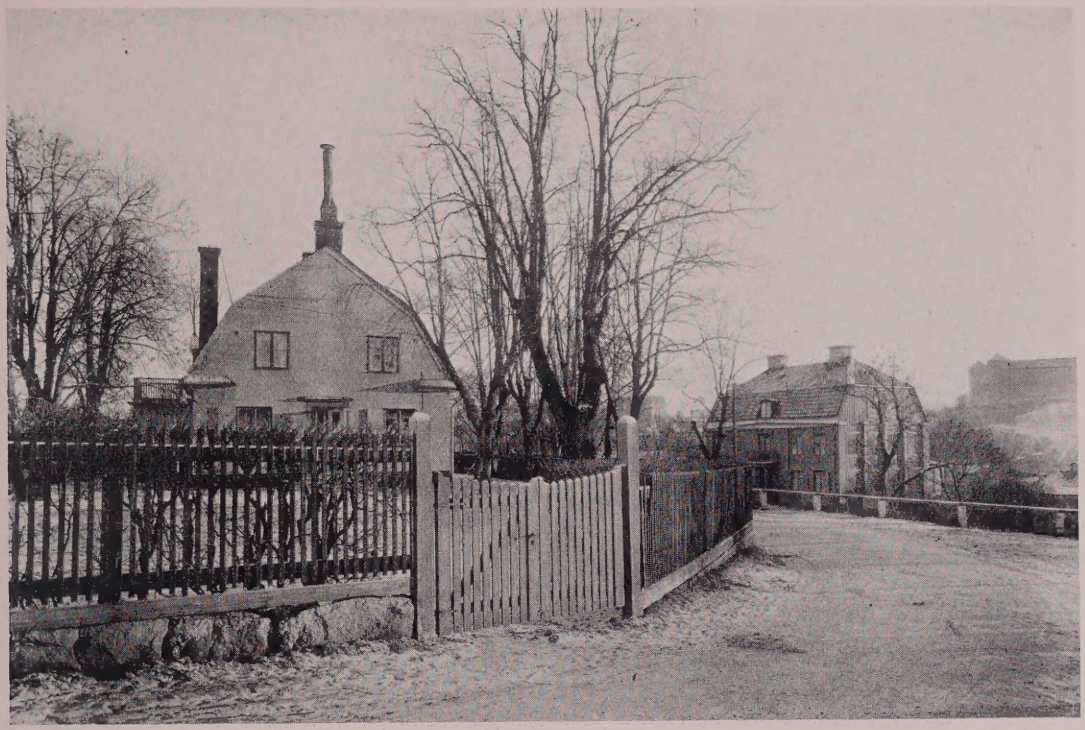

S. Wallin foto. 1926.

BELLEVUE. STENHUSET OCH HUFVUDBYGGNADEN.

96

G. Selling foto. 1927.

BELLEVUE. HUFVUDBYGGNADEN.

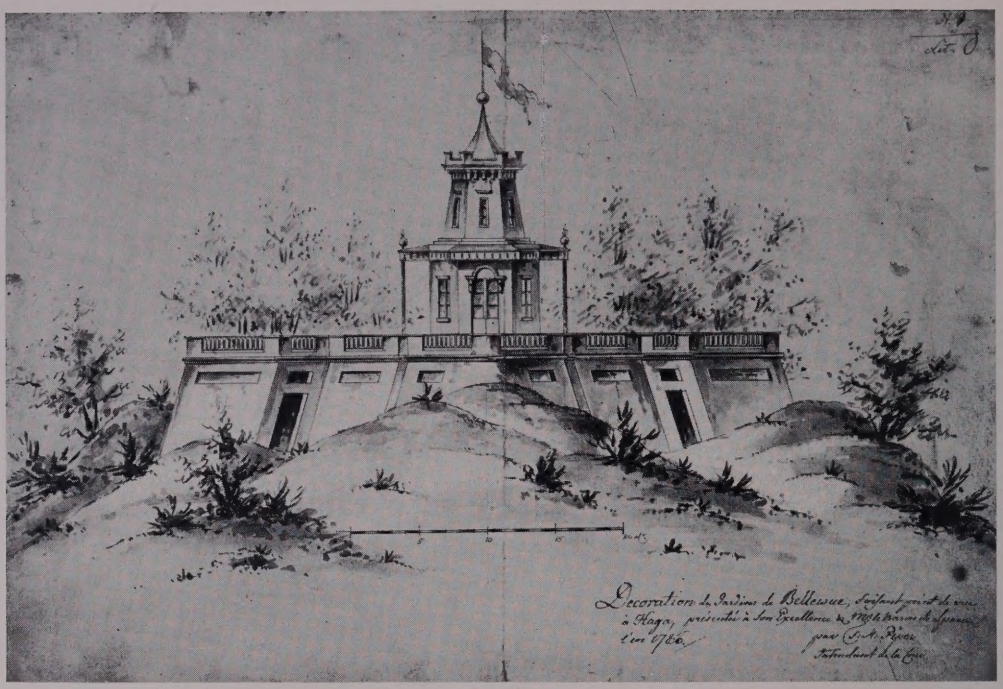

Utsiktstorn, afsedt för Bellevues engelska park. Ritning af F. M. Piper 1786. Slottsarkitektkontoret.

Tornet på Pipers ritning här ofvan var afsedt att skänka en utsikt mot det närbelägna Haga, inspirationskällan för Bellevues engelska park. Med sin blandning af klassicistiska detaljer och götisk fästningsromantik är denna lilla anläggning en intressant parallell till de romantiska byggnadsverk, som Gustaf III projekterade för Drottningholmsparken.

G. S.

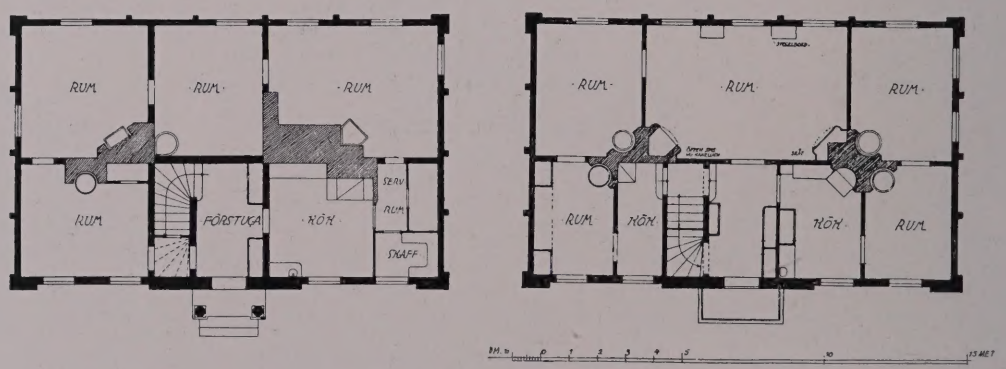

Bottenvåningen. Öfre våningen.

Bellevue hufvudbyggnad.
Ur Svensk arkitektur 1920.

97

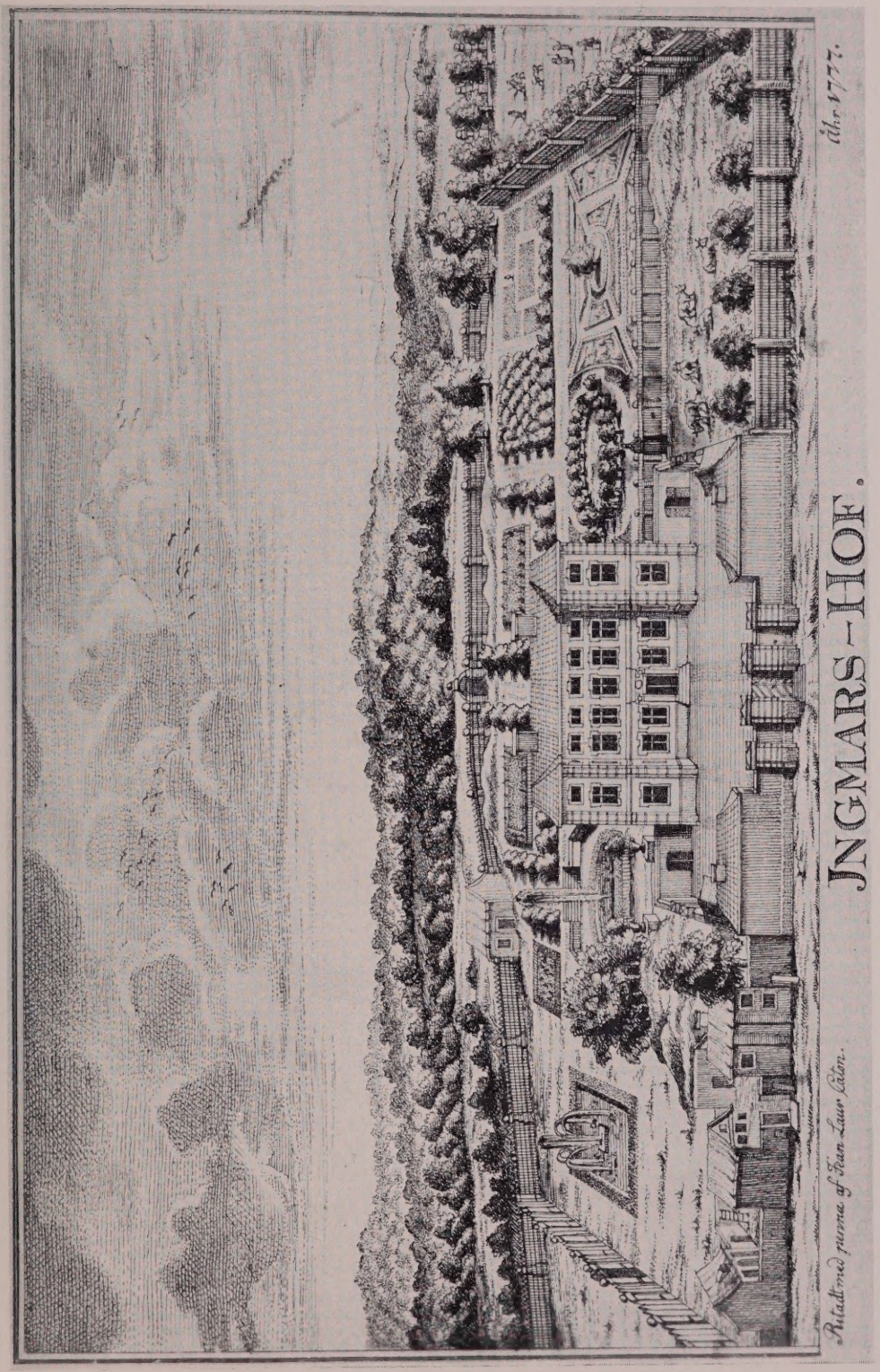

INGEMARSHOF.
Teckning af J. L. Caton 1777. Nordiska Museet.

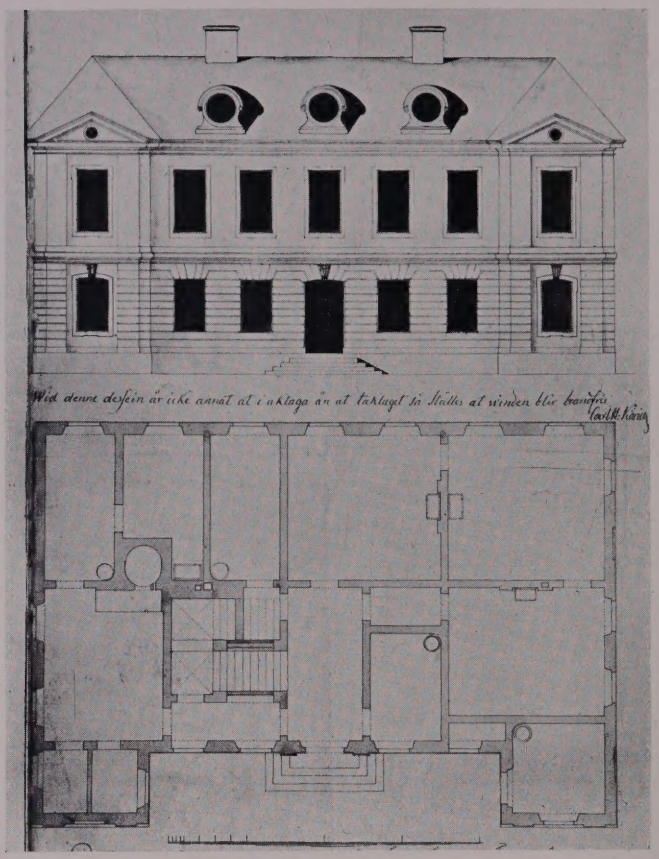

Ingemarshofs hufvudbyggnad. Byggnadsritning 1774 af murmästaren Johan Wilhelm Elies. Byggnadsnämndens arkiv.

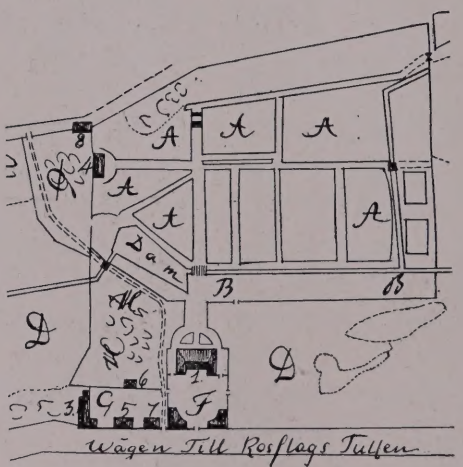

Ingemarshof. Situationsplan 1798, Stadsingeniörskontorets arkiv. A Trädgården. — B En linda till slåtter. En damm med rännil. — D Tvänne ängar. — F Mangården. — 1 Stora byggningen af sten. — 3 Stall och vagnshus af d:o. — 4 Ett drifhus. — 5 Ett fähus af trä. — 6 Ett stall af d:o. — 7 Ett vagnshus, d:o. — 8 En loge, d:o.

G. Selling foto. 1923.

98 KRISTINEBERG. HUFVUDBYGGNADENS GÅRDSFASAD.

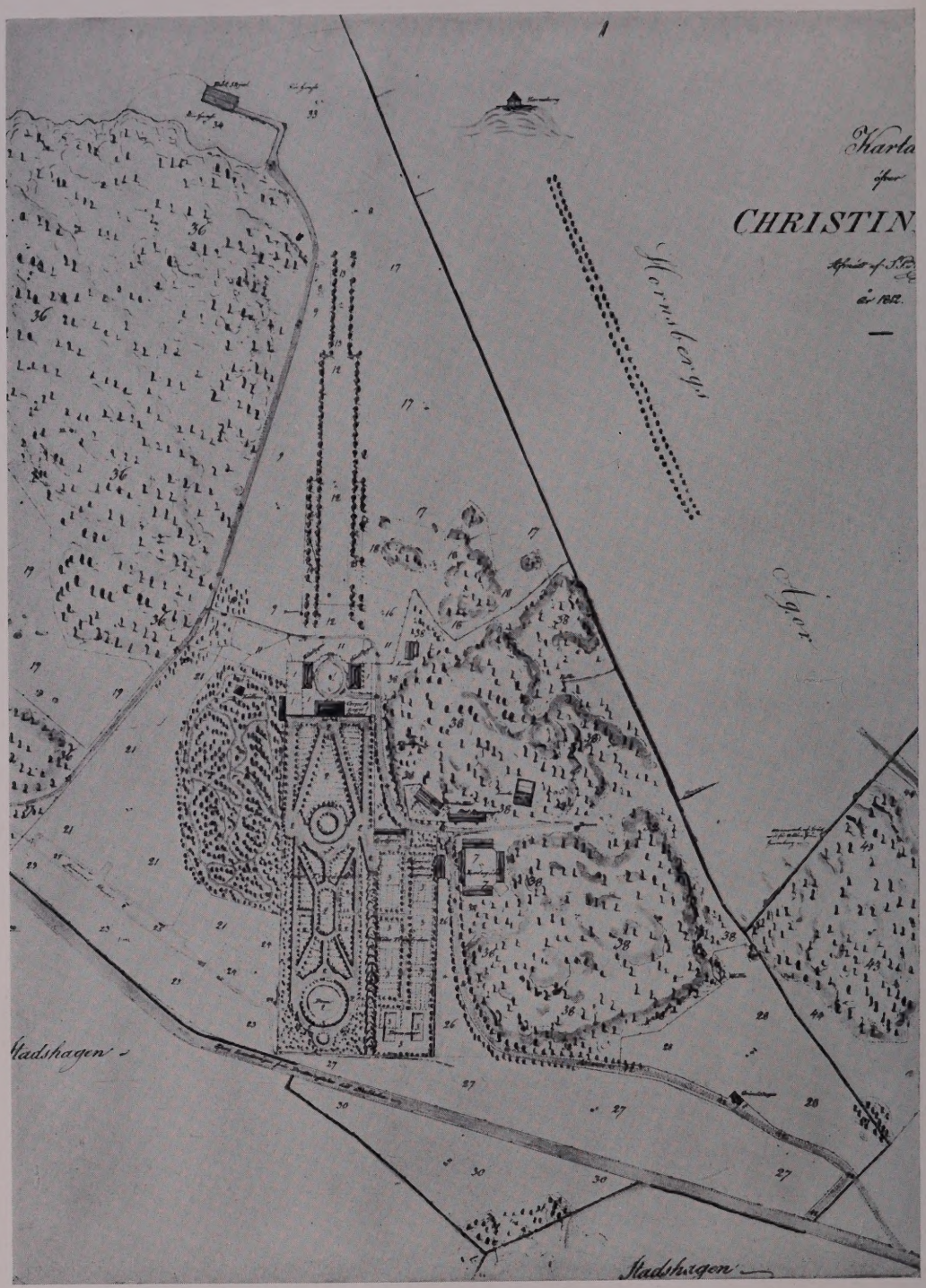

Å denna karta öfver Kristineberg från 1812 ser man gården i hufvudsak sådan den anlades av Roland Schröder på 1750-talet. Den långa brygga, som fortsatte allén ut i sjön, är dock försvunnen, och engelska parken väster om gården är tillfogad i början af 1800-talet. Med afseende på omstående bild bör det måhända påpekas, att den breda attikan är ett tillskott från 1860-talet; den har efterträdt en låg tresidig fronton. Äfven takryttaren tillkom vid ofvannämnda tidpunkt.

99

G. Selling foto. 1923.

KRISTINEBERG. TRÄDGÅRDSFASADEN.

100

G. Selling foto. 1923.

KRISTINEBERG. HUFVUDBYGGNADEN OCH ÖSTRA FLYGELPAVILJONGEN.

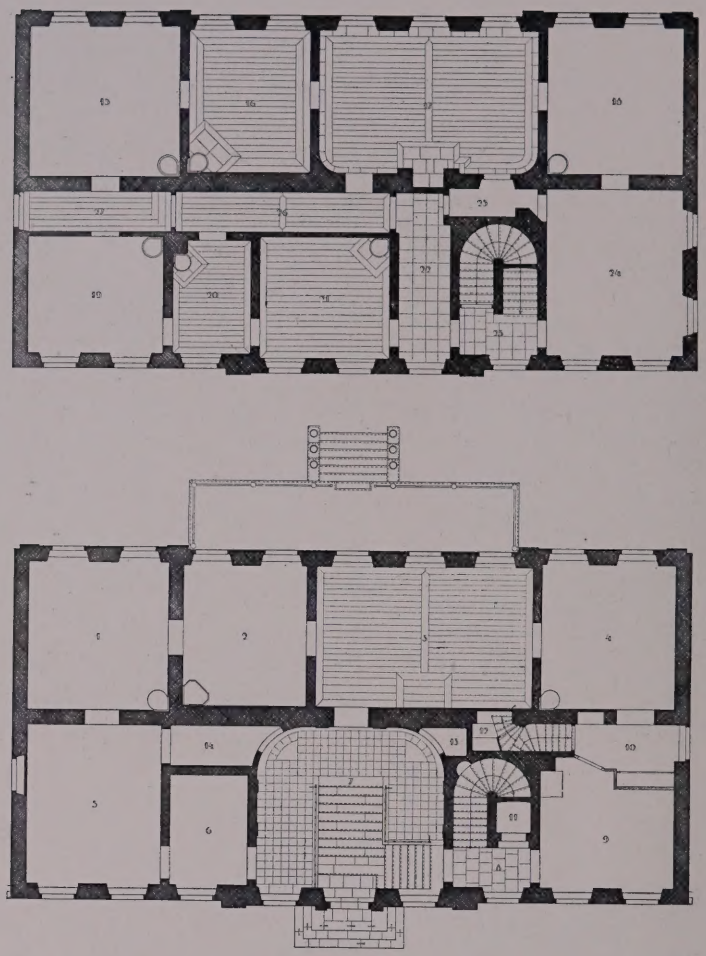

Kristineberg, planer af hufvudbyggnaden.
Uppmätning af Arkitekturminnesföreningen 1928.
Bottenvåningen: 1 Sängkammare. 2 Förmak. 3 Sal. 4 Kammare. 5 Kabinett.
Öfre våningen: 15 Gröna kammaren. 16 Blå kammaren. 17 Salen. 18 Kinesiska kammaren. 19—21 "Jungfrurnas rum". 24 Röda kabinettet.

Rumsbenämningarna härofvan återgå på Roland Schröders och hans hustrus boupptecknings 1771 och 1773.

Röda kabinettet (rum 24 i öfre våningen) återges i sitt nuvarande skick å bild [101]. Till vänster på bilden synes ett af de ursprungliga, nyligen framtagna väggfälten med skärt ramverk och rik rokokoornamentik. Dörröfverstyckenas fågelburar äro målade i naturalistiska färger. Af de öfriga rummen ha blå kammaren och kinesiska kammaren nyligen restaurerats och visa nu de ursprungliga, elegant målade väftapeterna.

101

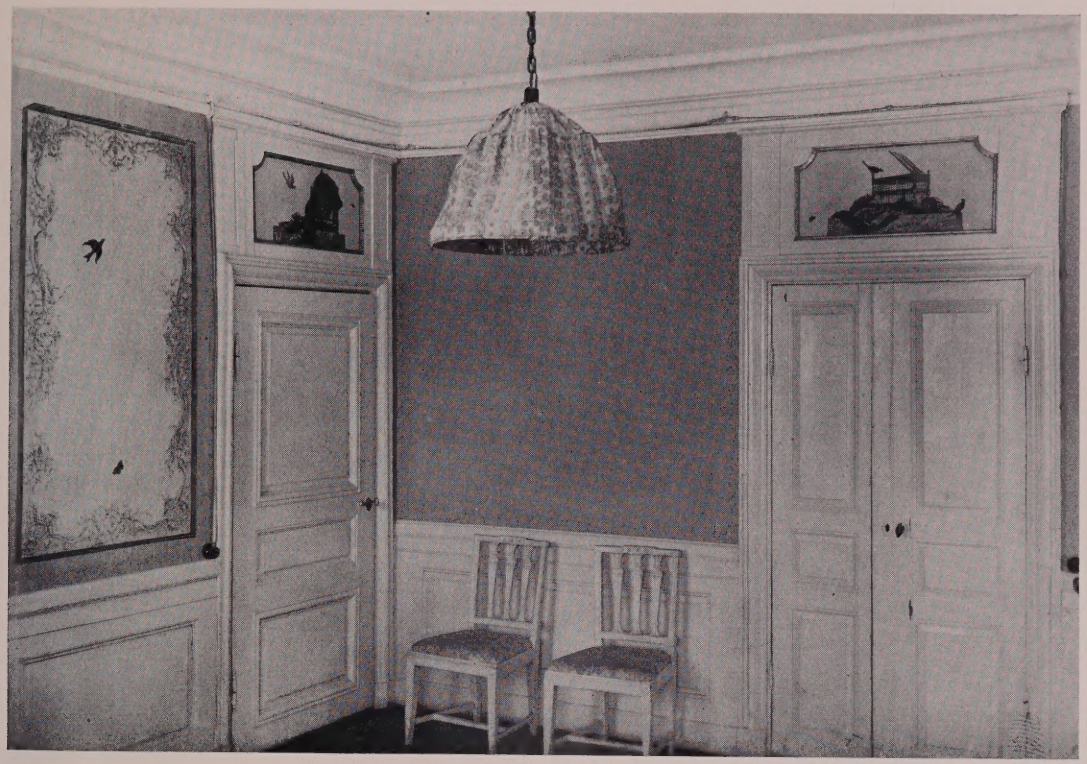

N. Äzelius foto. 1928.

KRISTINEBERG. RÖDA KABINETTET.

102

G. Selling foto. 1922.

KRISTINEBERG. INTERIÖR AF FÄGÅRDEN.

G. Selling foto. 1922.

Kristineberg. Manbyggnadens hufvudportal.

ÄGARE TILL KRISTINEBERG.

Efter byggherren Roland Schröder, superkargören Hahr och fru Kniper (se textafdelningen sid. XXXI) märkas bland Kristinebergs ägare följande personer: Efter enkefru Knipers död såldes gården 1797 enligt förordnande i hennes testamente till handlanden Pommeresche för 12,000 rdr. Han sålde i sin tur gården 1810 till grosshandlaren J. F. Julius för 20,000 rdr banco, och efter dennes konkurs inköptes den af generalmajoren von Schultzenheim, hvilken dog 1837. Senare ägare voro generaladjutanten C. G. Fleetwood 1849—50, som bl. a. ref flyglarna, grefve Paul d'Otrante och prins August af Dalarne. Sedan 1868 och till helt nyligen har Kristineberg tillhört Frimurareorden, som här haft sitt barnhem. Numera äges gården af Stockholms stad. *G. S.*

103

G. Selling foto. 1926.

TOTTIES MALMGÅRD, BONDEGATAN 61—63.

104

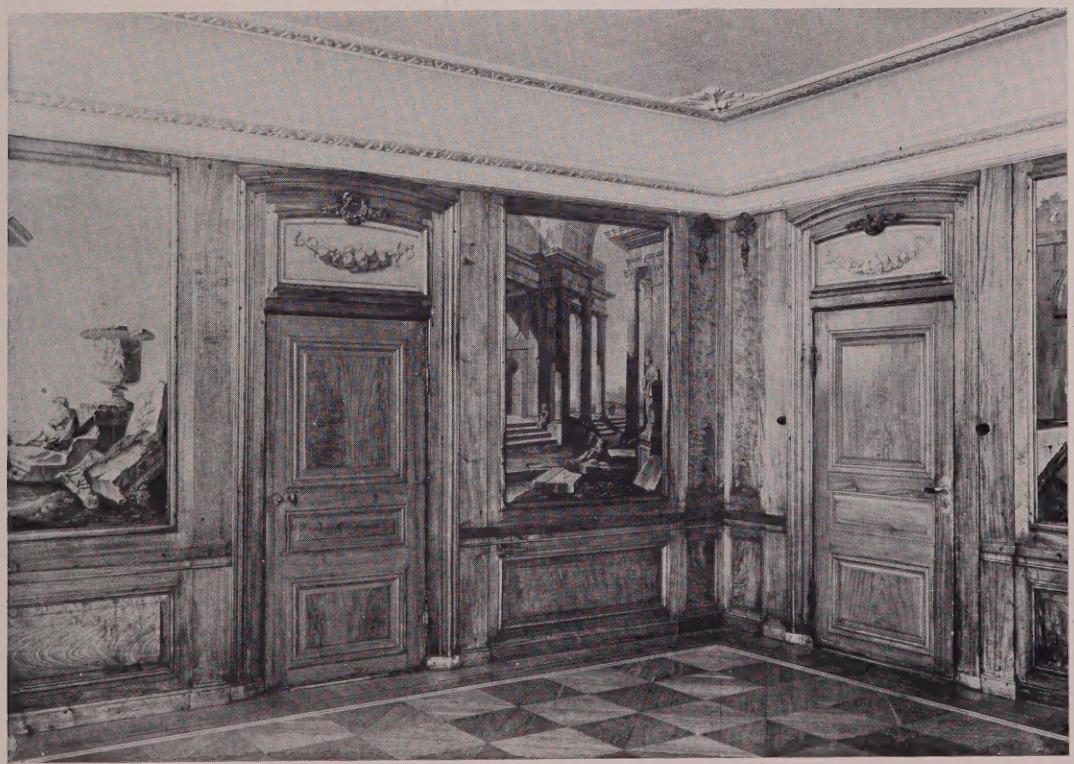

O. Ekberg foto. 1926.

TOTTIES MALMGÅRD. SALEN.

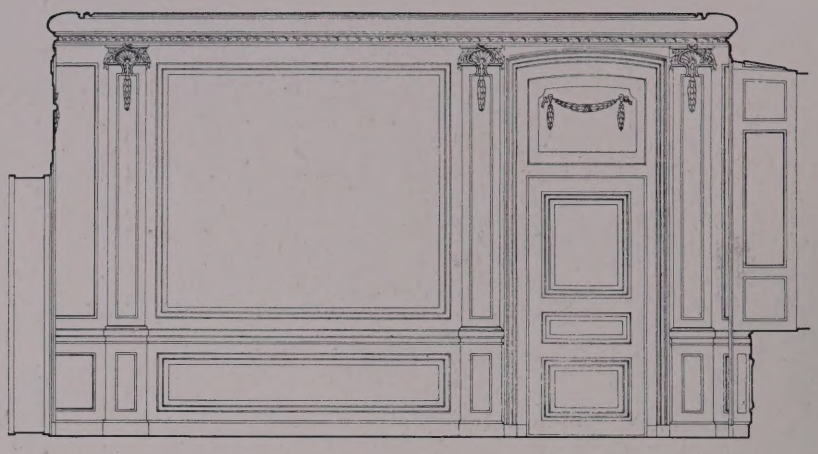

Mahognykabinettet i bottenvåningen.
Uppmätning af G. Hedström 1922.

TOTTIES MALMGÅRD.

Situationsplanen härnedan visar malmgårdsanläggningen i hela dess utsträckning med manbyggningen (A) utmed Bondegatan, sammanbyggd med fägården (B). I längorna vid 2 inrymmas bl. a. stall, ladugård, hönshus, kuskkammare etc. Orangeriet (4) är säkerligen identiskt med den på baksidan till nästa plansch afbildade ritningen. 5 inrymde i senare tid stall och vagnshus, i 6 fanns bl. a. grönsakskällare och biljard.

Som synes hörde äfven tomten på andra sidan Bondegatan till gården, den upptogs af trädgård med damm och lusthus.

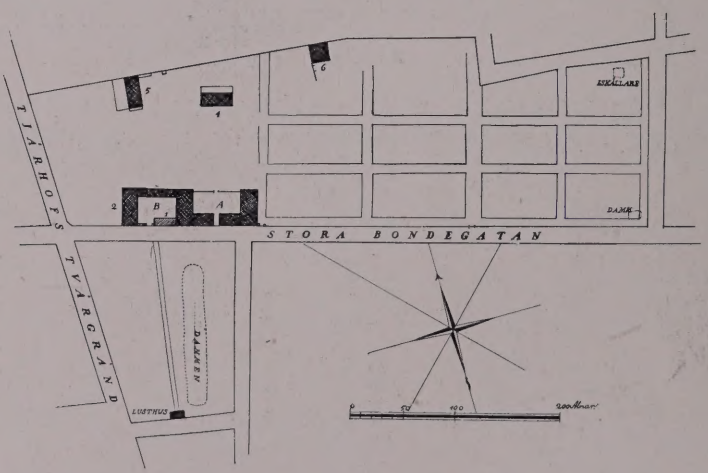

Situationsplan 1816.
Stadsingeniörskontorets arkiv.

105

O. Ekberg foto. 1926.

Kabinett i bottenvåningen.

106

O. Ekberg foto. 1926.

Måladt väggfält i salen.

TOTTIES MALMGÅRD.

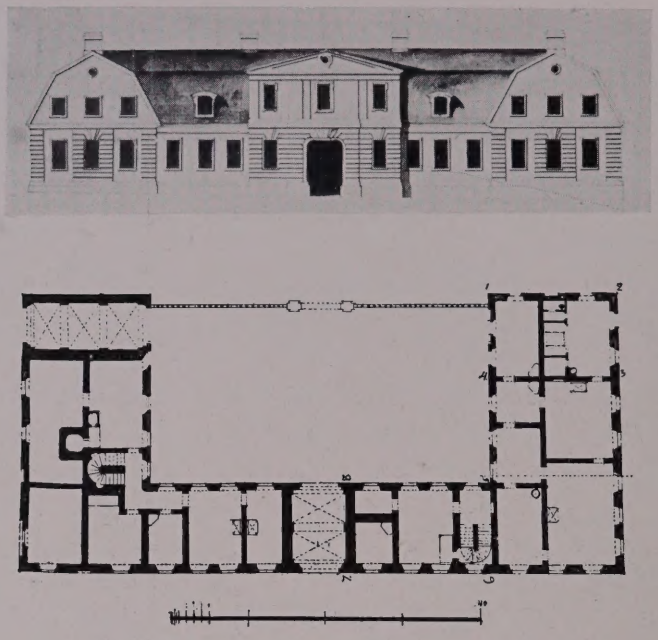

Byggnadsritning 1765 af murmästaren Johan Wilhelm Friese.
Byggnadsnämndens arkiv.

TOTTIES MALMGÅRD.

Vid malmgårdens uppförande blef murmästare Frieses planritning i allt väsentligt följd. Fasaden har dock aldrig utförts, emedan huset redan från början fick två våningar och erhöll det utseende, som det bibehållit ännu på bild 103.

De dyrbara rumsinredningarna i ädla träslag ligga i byggnadens högra flygel med fönstren vettande mot den gamla trädgården. Salen i öfre våningen upptager fyra fönsteraxlar. Numera är endast den del af byggnaden, som ligger till höger om portgången, bevarad. *G. S.*

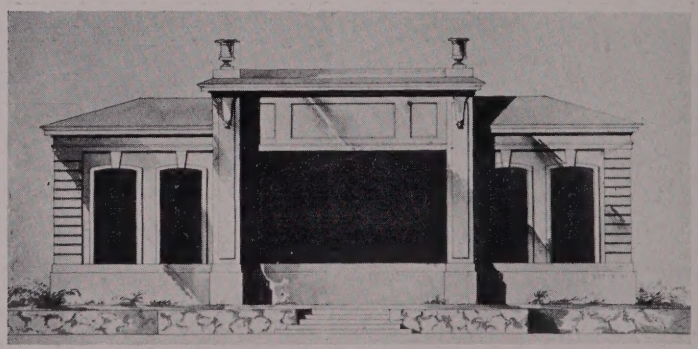

Ritning till orangeri af arkitekten Erik Palmstedt 1767.
Byggnadsnämndens arkiv.

107

G. Selling foto. 1926.

WIRWACHS' MALMGÅRD, HORNSKROKEN.

108

S. Wallin foto. 1926.

WIRWACHS' MALMGÅRD. TRÄDGÅRDSFASADEN.

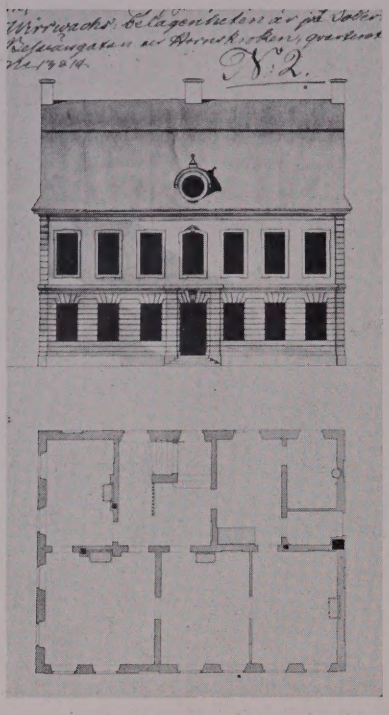

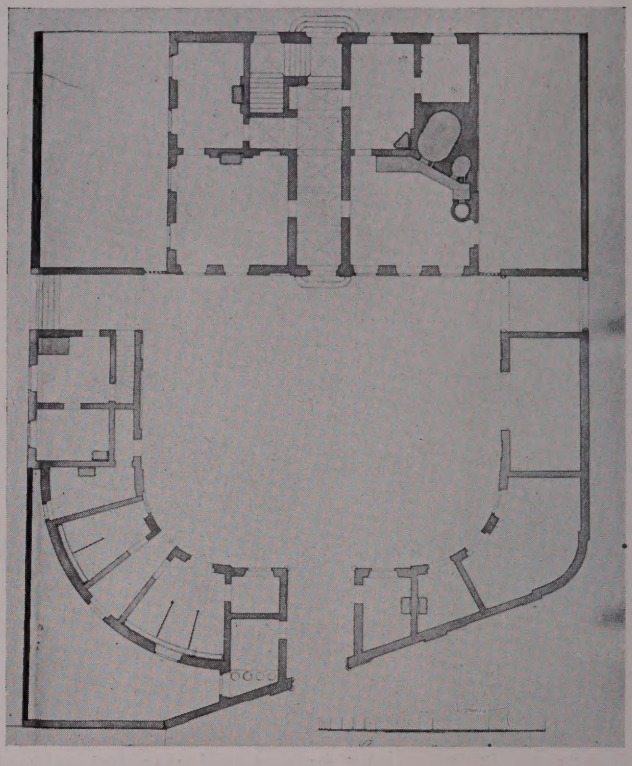

Fasad och plan af öfre våningen. Bottenplan.

Byggnadsritning 1771 af murmästaren J. W. Elies.
Byggnadsnämndens arkiv.

WIRWACHS' MALMGÅRD.

Malmgården uppfördes enligt denna ritning. Såsom å bild [107] synes, är den ursprungliga flygelanordningen bortrifven och i dess ställe tvåvåningsflyglar, förbundna med en rak mur, uppförda. Denna förändring skedde omkr. 1825. Hufvudbyggnadens ursprungliga oxöga utbyttes vid en reparation 1866 mot den nuvarande attikan. Trädgårdsfasaden [108] bevarar däremot ännu sitt ursprungliga utseende. *G. S.*

109

G. Selling foto. 1927.

LILLA BLECKTORNET.

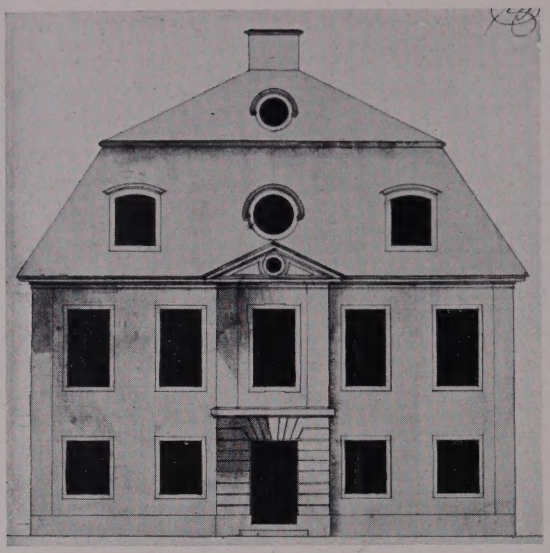

Byggnadsritning 1781 af murmästaren J. W. Elies.
Byggnadsnämndens arkiv.

LILLA BLECKTORNET.

Såsom synes öfverensstämmer Elies' ritning icke fullständigt med byggnadens nuvarande utseende. Taket har sålunda, troligen redan vid uppförandet, fått en mer tidsenlig form, som dessutom gaf ett ökadt utrymme åt vindsvåningen.

Sedan 1926, då nedanstående situationsplan uppgjordes, har gårdsanläggningen till stora delar raserats, så att nu endast boningshusen A och B kvarstå. Den moderna kvartersbebyggelsen har vuxit ut öfver hela den gamla trädgården.

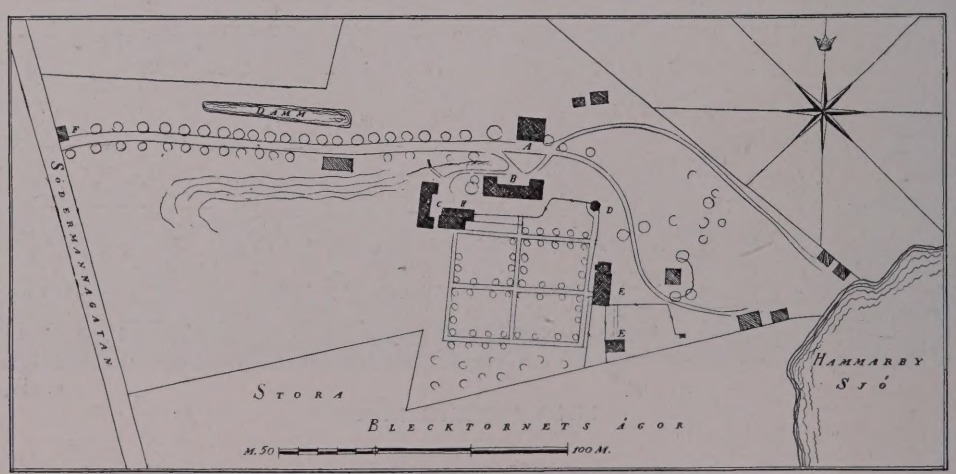

Situationsplan.
Uppmätning och rekonstruktion af G. Selling 1926.
A Manbyggnaden. — B Det äldre boningshuset. — C Ladugård, stall och vagnshus. — D Lusthuset.
E Arbetarebostäder. — F Bodar. — De öfriga byggnaderna äro tidigare borttagna.

110

G. Selling foto. 1925.

LILLA BLECKTORNET FRÅN NORDVÄST.

111

N. Åzelius foto. 1927.

LILLA BLECKTORNET. UTHUSLÄNGAN.

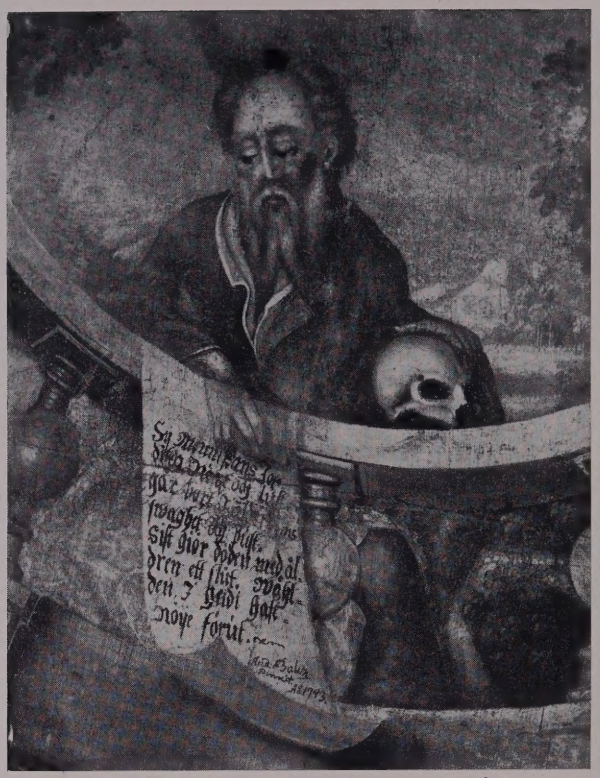

N. Åzelius foto. 1928.

Detalj af plafonden från Lilla Blecktornets lusthus.
I stadens husbyggnadsafdelnings samlingar.

LILLA BLECKTORNETS LUSTHUS.

I hörnet af trädgården (D å situationsplanen) låg intill år 1928 ett litet åttkantigt lusthus med svängdt tak. Interiören pryddes tidigare af en målad plafond, visande en perspektiviskt målad balustrad med promenerande damer och kavaljerer. I ett hörn står den här afbildade gamle mannen, som i sant karolinsk anda ger de lustvandrande följande visdomsord:

"Sij Menniskans Jordiska Nöje och lust
går bort I ålderdoms swaghet och pust.
Sist giör döden med åldren ett slut.
Wähl den I gudi haft nöije förut.

AND: BALCK. pinxit A:o 1743."

112

G. Selling foto. 1925.

KRISTINEHOF VID LUNDAGATAN.
Gamla Gubbhuset.

113

G. Selling foto. 1925.

KRISTINEHOF. HUFVUDBYGGNADENS TRÄDGÅRDSFASAD.

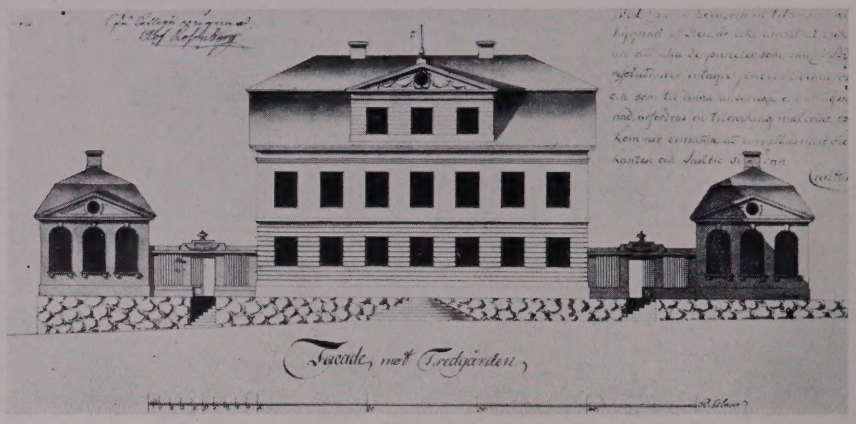

Byggnadsritning till Kristinehof 1790 af slottsmurmästaren Petrus Serén.
Byggnadsnämndens arkiv.

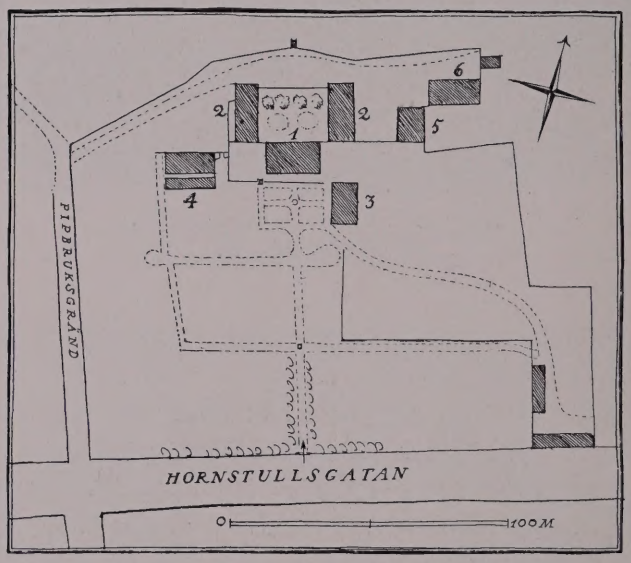

Kristinehofs situationsplan.
Rekonstruktion af tillståndet under 1800-talets senare del.
1 Manbyggnaden. — 2 Flyglar. — 3 Bostadshus för pensionärer. — 4 Växthus. — 5, 6 Uthus.

114

G. Selling foto. 1927.

SMEDSUDDEN.

115

G. Selling foto. 1927.

RÅLAMBSHOF. SJÖFASADEN.

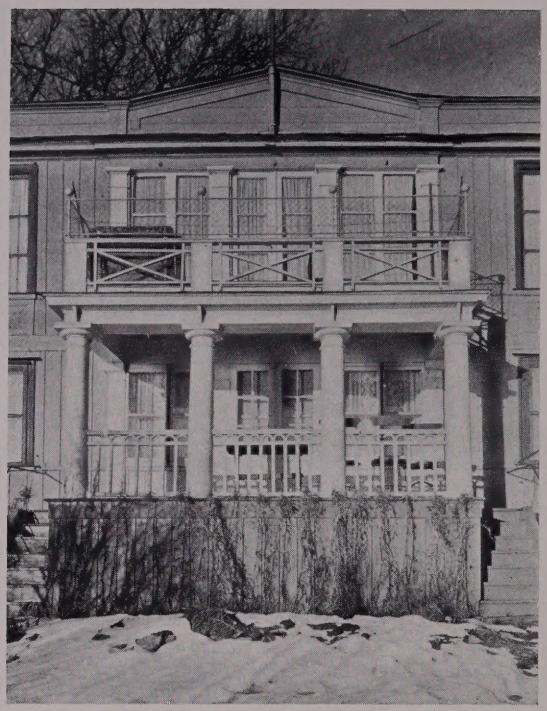

G. Selling foto. 1926.
Smedsudden, midtpartiet.

SMEDSUDDEN OCH RÅLAMBSHOF.

Båda dessa hus, som ha ett utprägladt romantiskt läge, äro till sin arkitektur strängt klassicistiska. Smedsuddens lilla gula byggnad har en stor stilistisk släktskap med Fr. Bloms djurgårdsarkitektur, speciellt med hans flyttbara hus. En helt annan, mera internationell stilkaraktär visar Rålambshof, hvars arkitektur säkerligen inspirerats af italienska villor i Andrea Palladios stil. *G. S.*

116

BURGMANS FÅFÄNGA, DJURGÅRDSTEATERN OCH ENTRÉN TILL KUNGL. DJURGÅRDEN, "BLÅ PORTEN".
Akvarell från omkr. 1820. Tillhör fröken Alma Hedin, Stockholm.

O. Ekberg foto. 1927.
Den ombyggda Burgmans fåfänga fick af Artur Hazelius namnet Sagaliden.

SKANSEN ELLER BURGMANS FÅFÄNGA.

Liksom Lundins fåfänga ligger den Burgmanska på en plats, som i äldre tider utnyttjats för Stockholms försvar. På krönet af det brant stigande berget låg nämligen på 1600-talet en bastionsskans af samma typ som Danviks skans. Möjligen är det just denna skansplats, som på en karta från 1814 kallas "Prins Oscars skans" och enligt uppgift var lekplats för den unge prinsen. Nyssnämnda år erhöll grosshandlaren John Burgman besittningsrätt till tomtområdet omedelbart intill prinsens skans, ett område, som vid denna tid nämnes "lägenheten Skantzen" och af Burgman bebyggdes och planerades "med mycken kostnad". — "Afunden", säger J. P. Tollstorp 1844, "kallade anläggningen Burgmans fåfänga, med så mycken större obillighet, som byggnaden ej tillkännagaf det. Han byggde för den herrliga utsigten", tillägger han lakoniskt urskuldande. Utom den här afbildade hufvudbyggnaden, som omgafs af en liten park, ingick i den ursprungliga anläggningen det s. k. "gula huset" och Skansens nuvarande expeditionslänga, samtliga uppförda omkr. 1814. Af dessa är gula huset ännu bevaradt i relativt ursprungligt skick, expeditionslängan är till- och ombyggd, medan hufvudbyggnaden för några år sedan lämnade plats för den nya styresmannabostaden. Denna erhöll mot Lejonslätten en fasad, påminnande om det gamla husets. Som bekant har det gamla lägenhetsnamnet Skansen utsträckts att omfatta hela det stora friluftsmuseum, som Artur Hazelius och hans efterföljare skapadt. Omstående, topografiskt synnerligen intressanta bild visar ett parti af Djurgården, som under de senaste decennierna helt omdanats. Man ser här Burgmans fåfänga i sin ursprungliga miljö: hufvudbyggnaden ligger t. v. om flaggan, bakom den då nyplanterade raden af lindar. Den långa längan under flaggan är Skansens nuvarande expeditionsbyggnad. Det stora huset bakom porten är den 1801 uppförda teaterbyggnaden, som kvarstod till 1865. Porten i förgrunden, "Blå porten", låg på Lejonslätten i närheten af den plats, där Karl XV:s staty nu står, och utgjorde hufvudentrén till den inhägnade Kungl. Djurgården. Den ersattes som bekant vid midten af 1800-talet af en gjutjärnsport.

G. S.

117

G. Selling foto. 1927.

LUNDINS FÅFÄNGA FRÅN SJÖSIDAN.

118

G. Selling foto. 1927.

LUNDINS FÅFÄNGA.

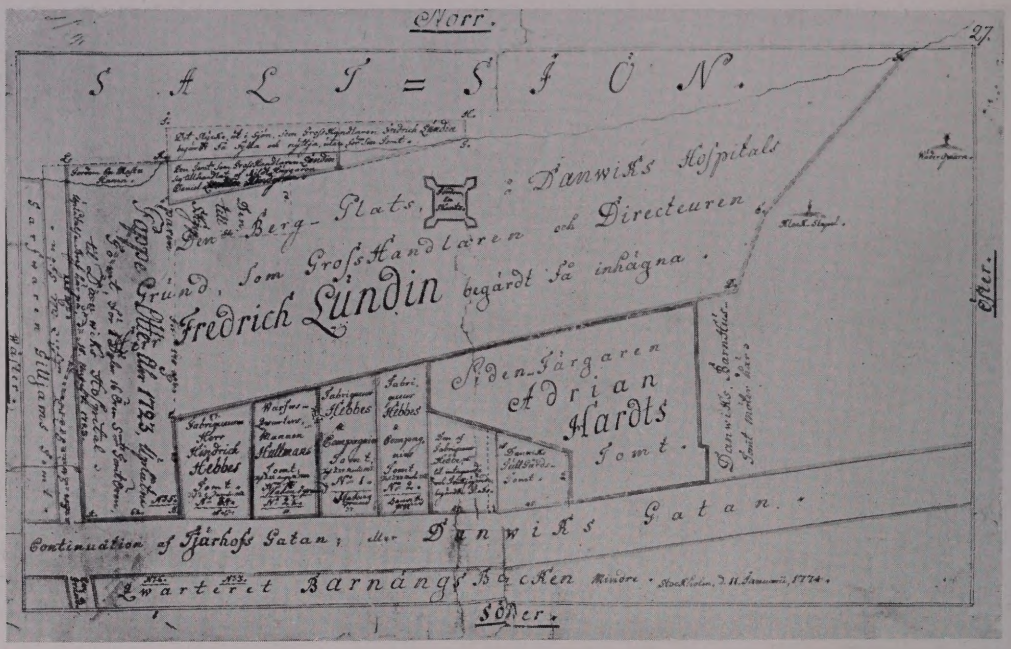

Karta 1774 öfver "Den Berg-Plats å Danwiks Hospitals Grund, som Gross Handlaren och Direkteuren Fredrich Lundin begärdt få inhägna". Stadsingeniörskontorets arkiv.

LUNDINS FÅFÄNGA.

Å kartan från 1774 markeras den vid denna tid raserade Danviks skans, som fordom skyddade Stockholms inlopp. På bastionens plats anlade Lundin sin fåfänga.

Det till egendomen hörande boningshuset, som ligger på det trekantiga området vid sjön nedanför branten, är uppfördt 1801 efter ritningar af murmästaren Anders Tottie Pettersson. Öfvervåningen torde dock vara tillbyggd några decennier senare. På platsen för detta hus fanns troligen redan tidigare ett boningshus.

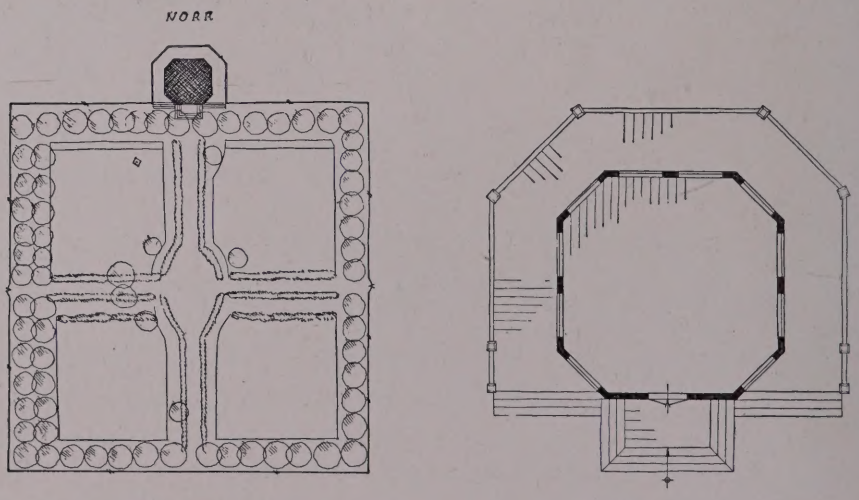

Trädgården. Lusthuset.

Uppmätning af H. Norgren och G. Selling 1925.

119

Foto i Stockholms Stadsarkiv, 1906.

GÖTGATAN 56—62
omedelbart efter bortsprängandet af Postmästarebacken.

120

Foto i Stockholms Stadsarkiv, 1906.

GÖTGATAN 60. GÅRDSINTERIÖR.

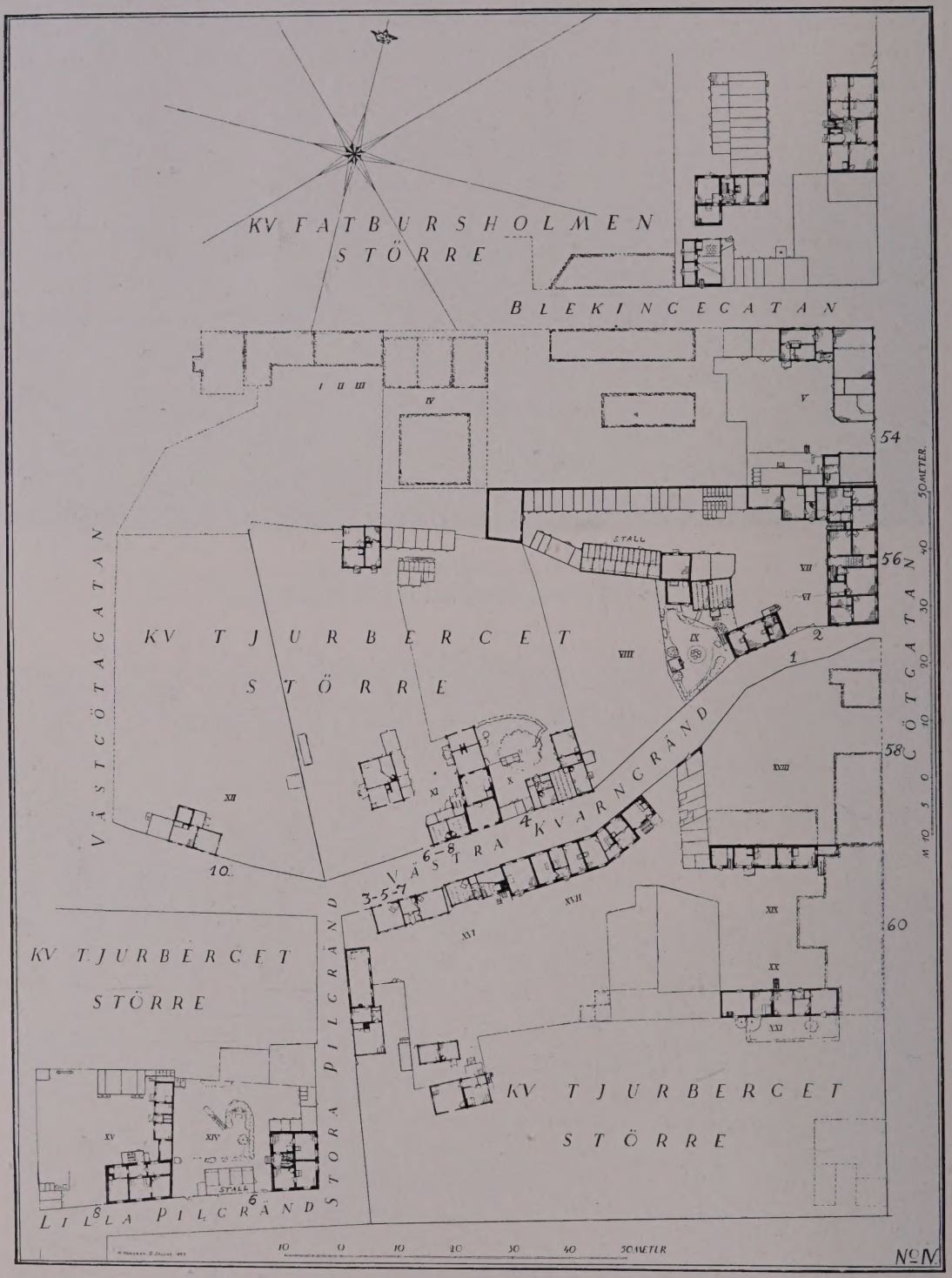

Kvarteret Tjurberget större med Västra Kvarngränd och Götgatan.
Uppmätning 1925 af H. Norgren och G. Selling.

121

Foto i Stockholms Stadsarkiv, 1897.

POSTMÄSTAREBACKEN FRÅN GÖTGATAN 60 NORRUT.

122

G. Selling foto. 1925.

GÅRDEN GÖTGATAN 56, VÄSTRA KVARNGRÄND 2, FRÅN VÄSTRA KVARNGRÄND.

HELGALUNDEN.

De yttre delarna af malmarna, särskildt de mindre lätt tillgängliga höjderna med sina billiga tomter voro i äldre tider till väsentlig del uppfyllda af det fattigaste folkets bostäder; låga stugor och illa byggda kåkar af den pittoreska typ, som i så hög grad blifvit synonym med "det gamla Stockholm". Bilderna på planscherna 70—72 illustrera ett dylikt kåkområde, beläget mellan Götgatan och den bergshöjd, som nu krönes af Helgalundskapellet. I äldre tid kallades denna del af Götgatan Postmästarebacken efter ägaren till en närbelägen malmgård, postmästaren Johan von Beijer. På bergskrönet låg efter vanligheten en kvarn, Helgan, möjligen uppkallad efter en 1600-talsägare vid namn Helge Bryggare. Typiskt för dessa kåkområden är, i huru hög grad terrängen dominerar, huru bebyggelsen klättrar uppför branterna och tunnas af på höjderna, huru stugorna söka skydd i skrefvor och ojämnheter och huru t. o. m. stadsplanens schematiska rätlinighet ibland helt ignoreras. Västra Kvarngrändens mjuka s-kurva följde sålunda en svag sänka upp till kvarngården och kvarnen.

(Forts. å bild 123 baksidan.)

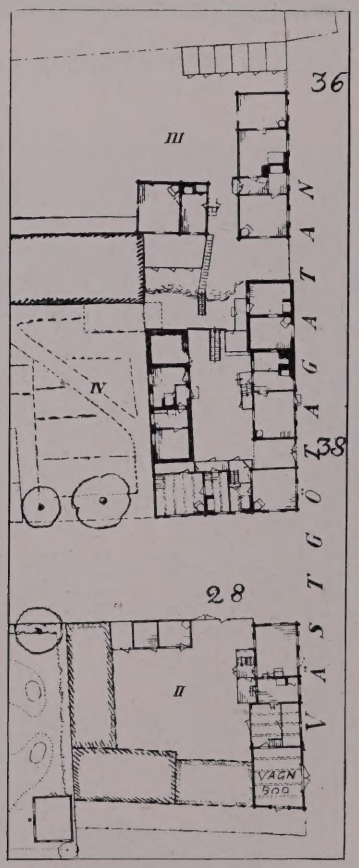

Västgötagatan 36—38.
Uppmätning 1925 af H. Norgren och G. Selling.

123

G. Selling foto. 1925.

VÄSTGÖTAGATAN 36—38.

124

G. Selling foto. 1925.

VÄSTRA KVARNGRÄND 8. GÅRDSINTERIÖR.

(Forts. från bild 121.)

Vid hufvudgatan kan man iakttaga några dominerande tvåvånings stenhus av vanlig, enkel 1700-talstyp. Vanligen voro dylika kombinerade med stora gårdar, omgifna af stall, vagnbodar och uthus. Dessa gårdar ägdes af områdets öfverklass, handelsmän och borgare, här var bondkvarter och — naturligtvis, är man frestad tillägga — mycket ofta krogar och näringsställen för bönder och resande lika väl som för stadsborna. Det är för öfrigt anmärkningsvärdt, att bönder från omgifningarna ibland ägde gårdar i stadens utkanter, säkerligen använda som kvarter och magasin vid stadsresor.

Både vid Postmästarebacken och framför allt vid de bakomliggande smala gatorna och gränderna ser man de dominerande hustyperna: låga timrade stugor, rödfärgade eller grå, omgifna af trädgårdstäppor och magra vretar, där äfven en och annan ko kunde få sin sparsamma näring. I äldre tid, under 1600-talet och större delen af 1700-talet, var nog det vanliga taktäckningsmedlet torf; de brutna tegeltaken torde i de flesta fall ha tillkommit under slutet af 1700-talet. Sålunda har flertalet af de stugor, som under det sista året märkts ned för att flyttas till Skansen, haft tydliga spår efter torftak under de senare tegeltaken.

Här bodde i trånga och allt annat än bekväma lägenheter en mängd folk ur de lägre samhällsklasserna, gesäller, änkor, besökare, soldater, vedbärare och andra. Man torde med stor rätt kunna likna dessa kåkar vid senare tiders hyreskaserner, äfven om de i vissa afseenden hade trefnadsmoment, som det senaste halfseklets stadskvarter i stor utsträckning saknat. Den låga hushöjden tillät sol och ljus att komma in i skrymslena, och grönskan och de öppna fälten med spelande vindar motvägde väl äfven i någon mån de hygieniska missförhållandena i byggnadssättet. *G. S.*

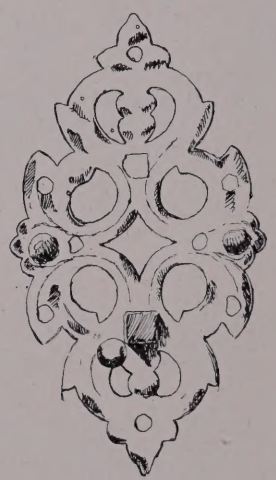

Portklappsbeslag af drifvet järn från Västra Kvarngränd 14, 1600-talet.

125

G. Selling foto. 1930.

RUMPFSKA HUSET, GÖTGATAN 38.

RUMPFSKA HUSET.

Den holländska klassicism, som var högsta mod inom Stockholmsarkitekturen under senare hälften af 1600-talet, inplanterades till icke oväsentlig del af nederländare. Denna byggnadsstils första verk var Louis De Geers af en holländsk arkitekt ritade malmgård vid Götgatan (mera känd under namnet Ebba Brahes palats). Riddarhusets förste arkitekt var holländaren Justus Vingboons; van der Nootska husets byggherre var en brabantsk öfverste. Och den man som gifvit Rumpfska huset dess namn, Christian Constantin Rumpf, var när han 1679 köpte tomten "Herrars General Staternas af de förente Nederlanden härvarande minister och resident". Det är manbyggnaden i den af honom uppförda gårdsanläggningen, som omstående bild visar. I stort sedt är husets yttre väl bibehållet med kolossalordningen à la Palladio och de elegant skulpterade festonerna. Ursprungligen har dock taket varit annorlunda. I stället för den breda frontonen har sannolikt ett hvalmadt säteritak krönt byggnaden. Fönstren i sockeln och i den breda gesimsen äro förstorade i senare tid, och trappan i den höga och smala porten har ersatt en äldre och estetiskt säkerligen mera tilltalande fritrappa.

Byggnaden har sedan 1745 och fram till slutet af 1800-talet inrymt Katarina fattighus. Församlingens fattigvårdsstyrelse har för öfrigt ännu sina lokaler här. I det inre finnas några rester af den ursprungliga inredningen ännu kvar, bl. a. två elegant dekorerade stucktak och en skulpterad alkovinredning. *G. S.*

Foto i Stadsarkivet.

Portalen.

1

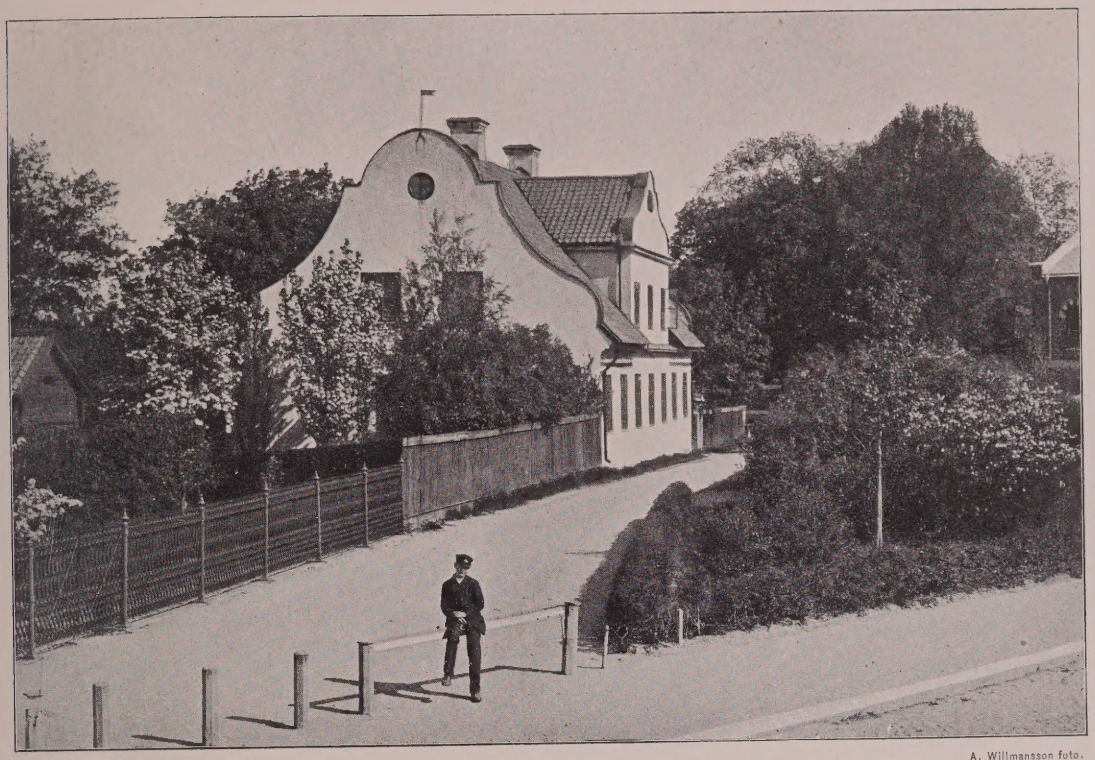

A. Willmansson foto.

PRÄSTGÅRDEN.

2

A. Willmansson foto. 1894.

ÅSUNDA HÄRADS GAMLA TINGSHUS.

PRÄSTGÅRDEN.

Envånings, hvitrappadt stenhus med rödt tegeltak. Med sina släta ytor, sin höga takresning och sina i flytande linjer svängda gaflar är huset ett rätt karaktäristiskt exempel på den mera rustika delen af 1700-talets svenska byggnadskonst.

Detta hus efterträdde en äldre prästgård, förmodligen af trä. Kyrkoherden Jacob Isander väckte nämligen 1758 förslag att insamla medel till ombyggnad af den dåvarande prästgården, ty de "urgamla väggarna och torftaket voro numera urbota". Därvid beslöts bl. a. att den i prästgården inmurade brännvinspannan skulle försäljas och penningarne läggas till byggnadsfonden. På våren 1764 uppgjordes kontrakt med byggmästaren Jöns Berg från Sala om uppförande af en envåningsbyggnad med ett par vindskamrar. När byggnaden togs i besittning känner man ej med visshet.

Att märka å denna bild är äfven, huru mycket bättre prästgårdens plank passar till den idylliska grönskan än den angränsade tomtens banala gjutjärnsstaket.

ÅSUNDA HÄRADS GAMLA TINGSHUS.

Byggnaden var ursprungligen uppförd till hospital (sjukhus) och hade under en lång följd af år användts för detta ändamål, innan det vid midten af 1700-talet kom i enskild persons ägo. Under hospitalstiden åtnjöt byggnaden till underhåll kronotionde från Håbo och Bro, samt för vårdande af fattiga sjuka kronotionde från Tillinge. År 1803 inköptes huset jämte tillhörande Barkroten af Åsunda härad och apterades till tingshus. Såsom sådant användes det till 1895, då nytt tingshus uppfördes och det gamla nedrefs.

Det hvilar något rörande trohjärtadt öfver denna en gammalsvensk småstads enkla "offentliga byggnad", hvars enda monumentalitet ligger i materialet, som är sten, under det att de allra flesta andra af stadens hus ända intill senaste tid varit af trä. Den lilla klockhufven på taket torde hafva tillkommit, då byggnaden apterades till tingshus.

MEDELTIDA GILLESSIGILL FRÅN SIGTUNA.

DET HELIGA KORSETS
GILLE.

DEN HELIGA GRAFVENS
GILLE.

DEN HELIGE KNUTS
GILLE.

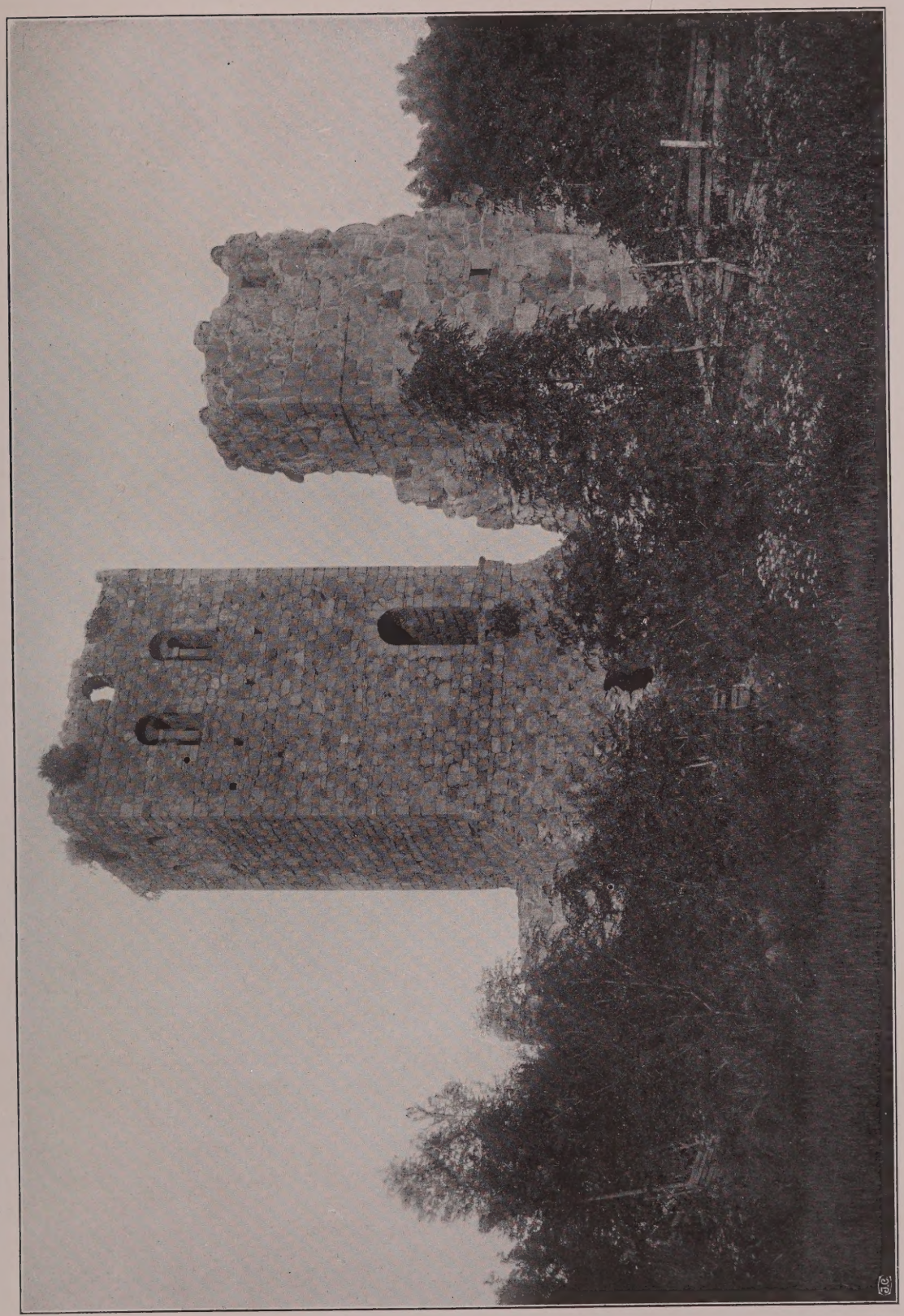

1 S:T PERS RUIN FRÅN NORDVÄST.

S:T PERS RUIN.

Bild [1] visar S:t Pers ruin från nordväst med västtornet och kyrkans stora centraltorn (jfr. planen sid. VIII).

De i rad sittande bjälkhålen, några skift under tornets ljusöppningar, härröra sannolikt från ett slags balkong af trä, som fordom gått rundt tornet.

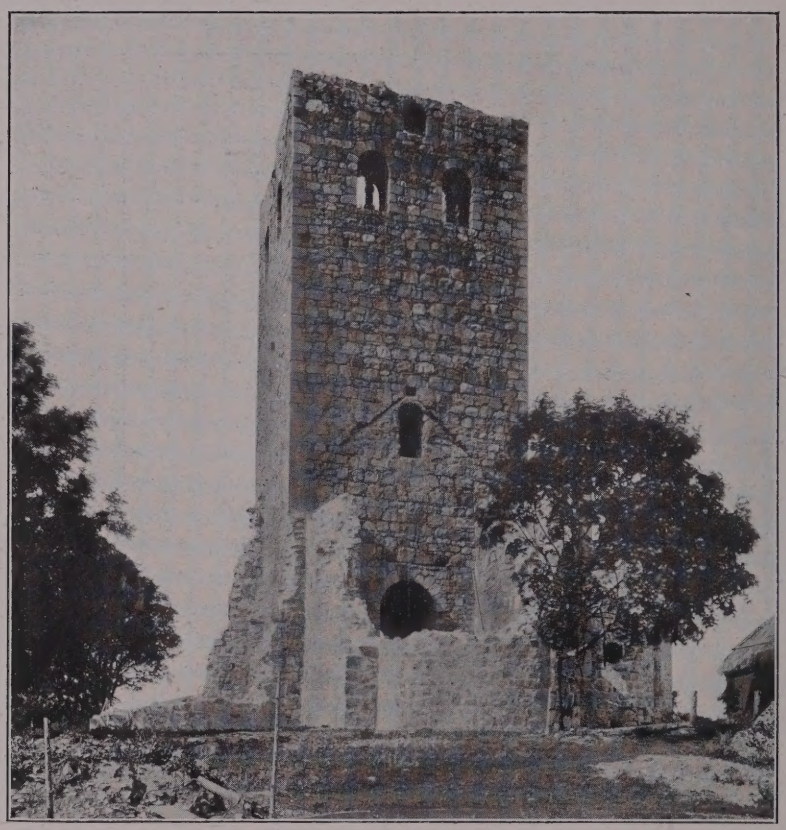

S:t Pers ruin från sydost.

Här ofvan återges S:t Pers ruin från sydost med det fasta, dominerande centraltornet samt kor och absid. Bakom trädet synes kyrkans till sina väggar nästan helt och hållet bevarade norra korsarm. Af södra korsarmen återstår nu däremot ej stort mer än grunden samt obetydliga murpartier närmast tornet (för att likväl bättre markera den södra korsarmen har grunden vid kyrkans konservering på 1890-talet något påökats). Den vinkelformiga insänkningen i tornets östra mur visar, att koret haft sadeltak.

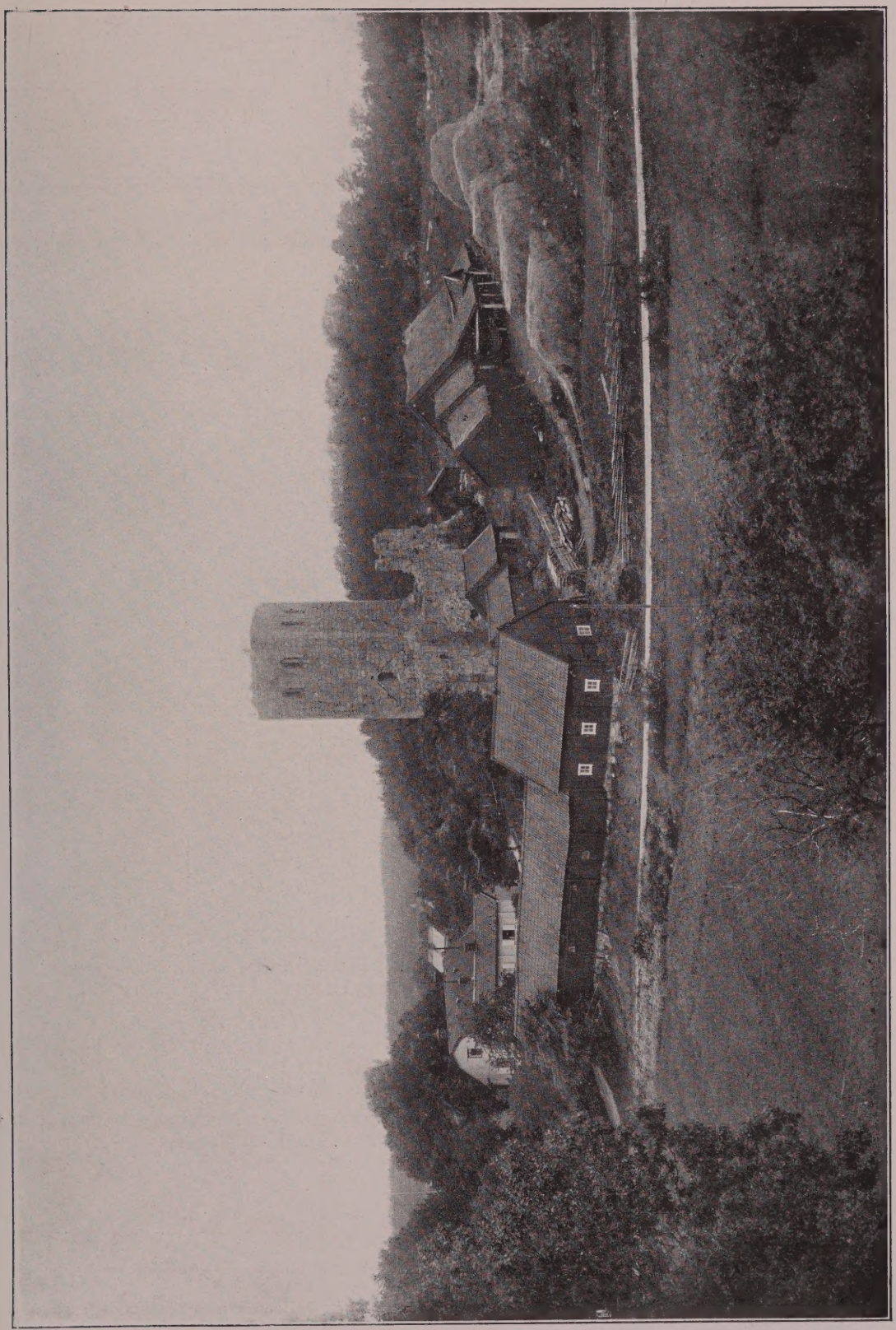

S:T PERS RUIN OCH DESS OMGIFNING.

PRÄSTGÅRDEN VID S:T PERS RUIN.

På bild [2] ses S:t Per resa sin ruin midt i det lilla byliknande komplex, som bildas af prästgården och dess uthusbyggnader. Sedan mycket länge har prästgården legat just i denna trakt af staden. Så skref t. ex. J. Messenius för 300 år sedan, att biskop Adalvardus d. y. byggde i Sigtuna "een Doomkyrckio / på thet Rum som nu Stadzens Prästegård är / ther ännu sielwa Kyrkian står / som S. Peder nämd är / hwilken nu hwar dag begynnar luta och falla".

S:t Lars ruin.

Ofvanstående bild visar ett tornparti af S:t Lars (Laurentius) kyrka, taget från öster. Kyrkan torde, att döma af dess läge i närheten af stadens gamla torg, hafva utgjort den forna egentliga stadskyrkan. "S. Larses sägs hafwa warit then förnämligaste", skref Messenius.

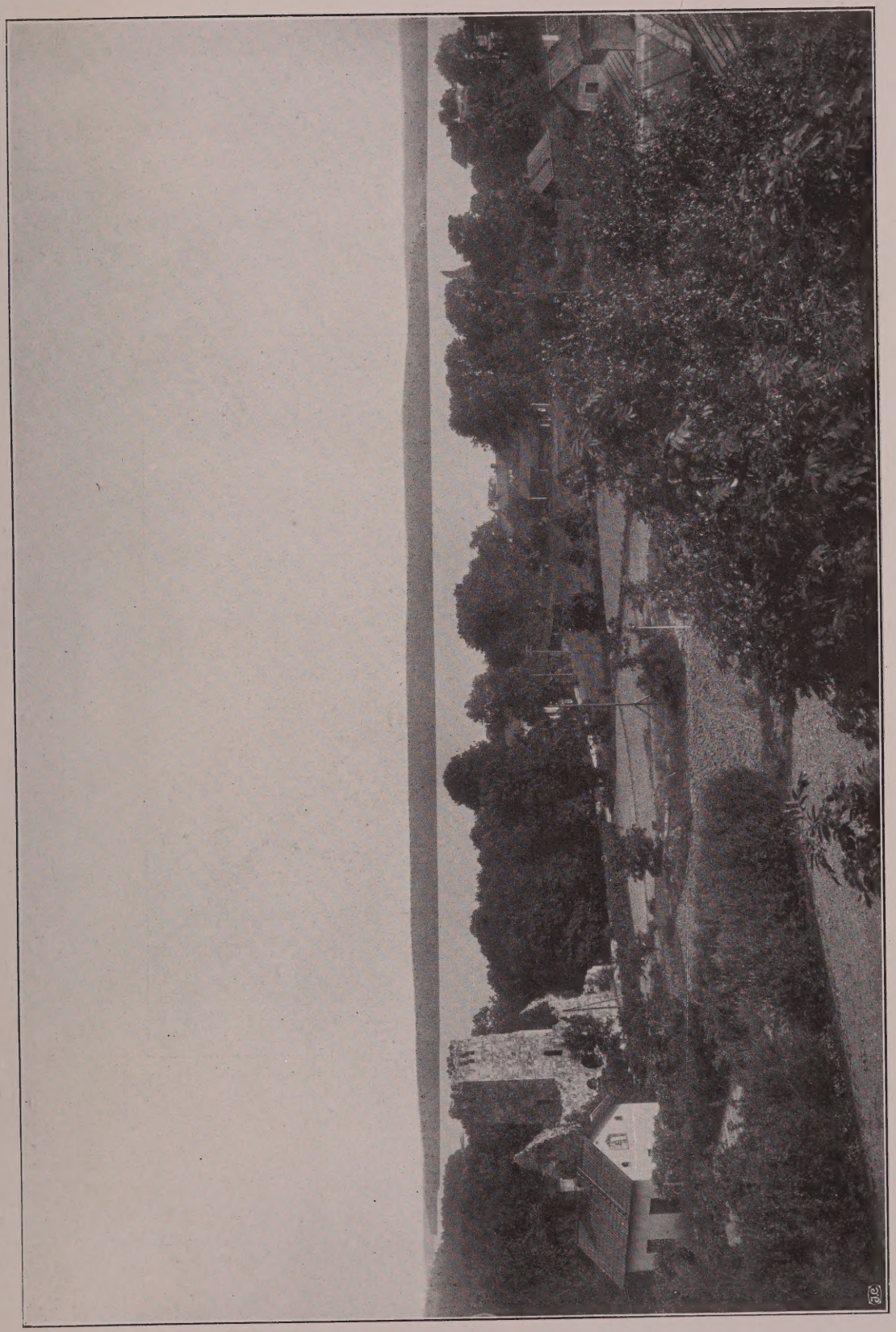

S:T OLOF OCH SIGTUNAFJÄRDEN FRÅN KLOCKBERGET.

S:T OLOFS RUIN.

Bild [3] framställer utsikten från Klockberget öfver Sigtunafjärden och Stockholmsleden samt S:t Olofs kyrkruins västra del, torn och korsarmar. Om denna kyrka kunde Messenius i början af 1600-talet skrifva: "S. Oloffs Kyrkia hafwa Borgarenar medh theras egen bekostnadt upbygdt / hvilken länge sedhan aff ålder hade förfallit / om icke Konung Johan i wår tijdh henne botat hade. Dock är så hon som the andre tree så behållen / at hon fallen och undergången är all som närmast."

S:t Olofs ruin från sydost.

Ehuru ett kraftigt centraltorn är gemensamt för såväl S:t Pers som S:t Olofs kyrkor verkar dock S:t Olof, åtminstone i sitt nuvarande skick, genom ytterväggarnas nästan obrutna stenytor och förbindelserna mellan tornet och alla dess kringligande byggnader än mera fästning än fallet är med S:t Per. Af de ursprungliga fönstren, med minsta öppningen i murens ytterlif synes å bilden ett å absiden och ett på södra tvärskeppets östra vägg. De stora oregelbundna fönsterliknande öppningarna å korets sydvägg härröra från i senare tid upptagna fönster.

Portalen i södra korsarmen torde vara upptagen under Johan III:s tid.

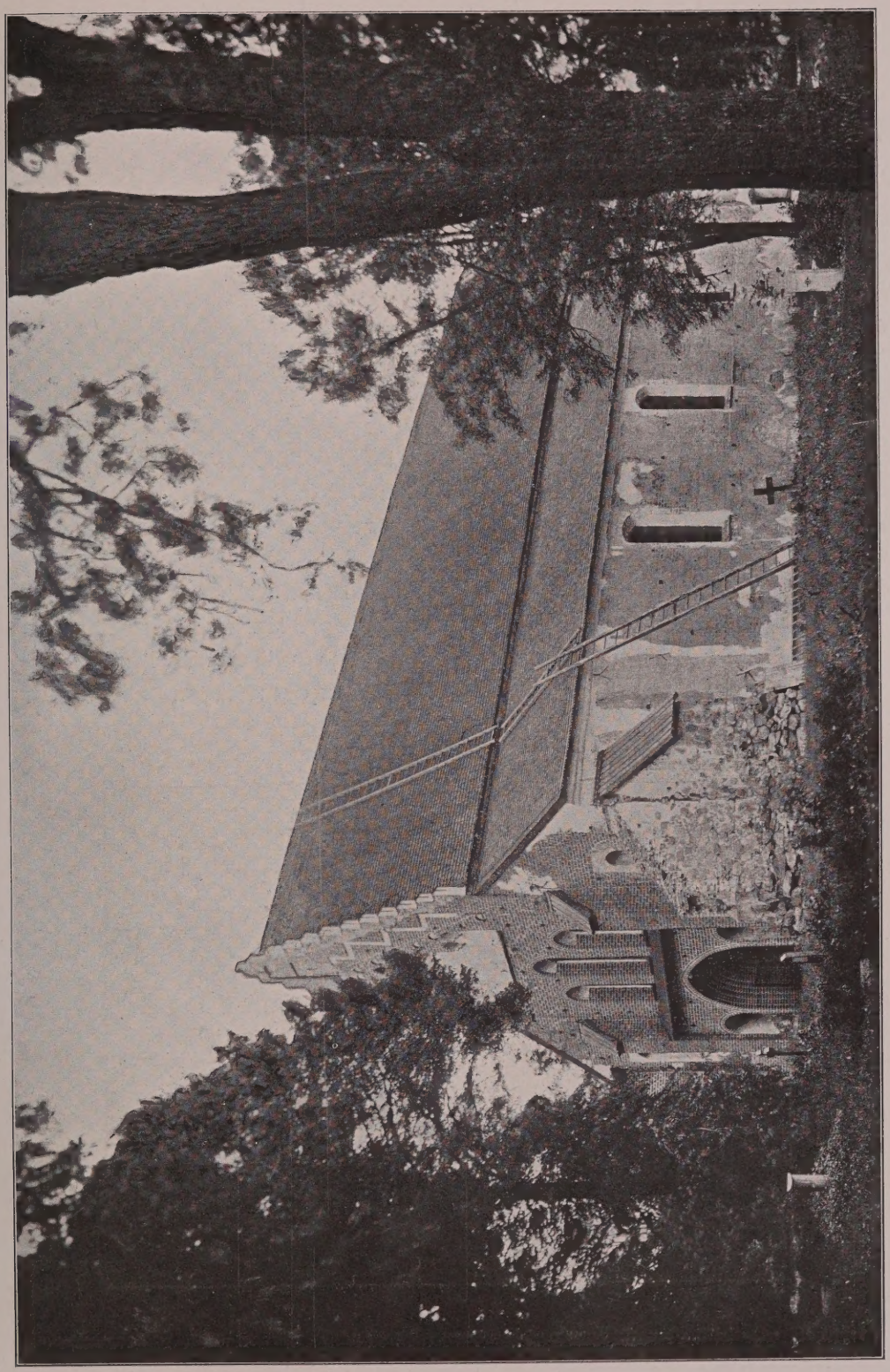

4 MARIAKYRKAN FRÅN SYDVÄST.

MARIAKYRKAN.

Genom sin rika ornering såväl som genom sitt tegelmaterial bildar den nuvarande stadskyrkan eller det forna dominikanerklostrets, till den heliga Maria invigda kyrka en bjärt kontrast mot Sigtunas äldsta allvarliga gråstenskyrkor. Kyrkan uppfördes under förra hälften af 1200-talet. På bild [4] ses den från sydväst före restaureringen 1904—1905.

På bilden skymtar också en del af kyrkogården. Med tanke på denna ännu delvis vackra kyrkogård kan det ha sitt intresse att erinra om Messenii vreda rättegång mot en boskapsskötsel, som trängde in också på helgad mark. "Sigtunaboar bör medh flijt sigh achta / at icke förbenämde Kyrckior (S:t Per, Lars, Niclas, Olof) medh theras fall ihiälslå theras Suggor och Köhr / som ther dageligen hålla sijn Mässa. Thet wore the wäl en stoor skada / men enpart galnas rättförtienta Löhn / som icke skämmas at göra i the Rum sina Fåårakättar / Fääbåäss / Stal och Swijnastijor / ther som Gudz salighgörande Ord mångom til saligheet är predikat / och mång högloflige Swenske Konungar och Förstar / sampt andre otalige Herremän i sina Grafwar hwijlas och förwänta thenna werldenes sidsta Dagh / och then yttersta Basunens Liwdh. Therföre står i thenna dagh alleenast then Dominicaniske Clösterkyrkian behållen / täckt och oskamfärat / hvilken sedan the andre äre förfalne / är worden til Socknakyrkio / och är med en ganska lustig Kyrkegård / hälst om Sommartijden omgifwin / så at iagh försanno menar / at näpliga i heela Sweriges Rijke en makan finnes: För hwilken skull the Sigtunaboar icke ringa prijs wärde äre / såsom the andra theremoot är til thet högsta lastande / igenom hwilkas Kyrkiegårdar een heel Swijnahiord drijfwer och the dödas Been medh sine Tryn upgrafwer."

Oseden att icke hålla kyrkogårdarna i vackert och snyggt skick tycks i Sverige ha varit en osed med gamla anor.

Ofvanstående bild visar klosterkyrkans inre mot nordöst, före senaste restaureringen. På närmaste pelares norra sida synes en låg pilaster, hörande till sidoskeppets ursrpungliga hvalfslagning. Predikstolen är nu flyttad till skeppets södra sida, med uppgång från koret, och altarväggens forna barockomramning är placerad vid vindfånget i väster.

5

RÅDHUSET.

6

RÅDHUSET OCH STORA TORGET.

RÅDHUSET.

Bilderna [5] och [6] visa rådhuset, sedt dels från Stora torgets midt, dels från detta torgs sydöstra hörn. På sistnämnda bild se vi såväl stammarna till de vördnadsvärda lindar, hvilka begränsa torgets östra sida, som det i nyare tid invid rådhuset uppbyggda hus, hvilket fult och pietetslöst stör det intryck, som det åldriga rådhuset och det trädbeskuggade torget göra på betraktaren. En annan pietetslöshet möter oss äfven på denna bild: torget är vordet en sandöken, sedan beslut för en del år sedan fattades om dess grusande. Om detta skedde, såsom Carl Laurin säger, "för att Sigtunaborna skulle slippa den pinsamma frågan, som hjärtlösa främlingar framställde: Har kobetet varit godt på Stortorget i år?" — torde vara ovisst. I hvarje fall gjorde det gräsbevuxna torget ett ganska idylliskt intryck. En annan prydnad har torget på senre tid förlorat, nämligen de tvenne lindar, som å båda bilderna synas framför rådhuset. Den ena föll för storm 1911, och den andra måste fällas för ålderdomsskröplighet 1912. Det är ingalunda omöjligt, att dessa tvenne lindar voro desamma som år 1745, då rådhuset just blifvit färdigt, till dess prydnad skänktes af kyrkoherden Laurentius Ekeroths änka.

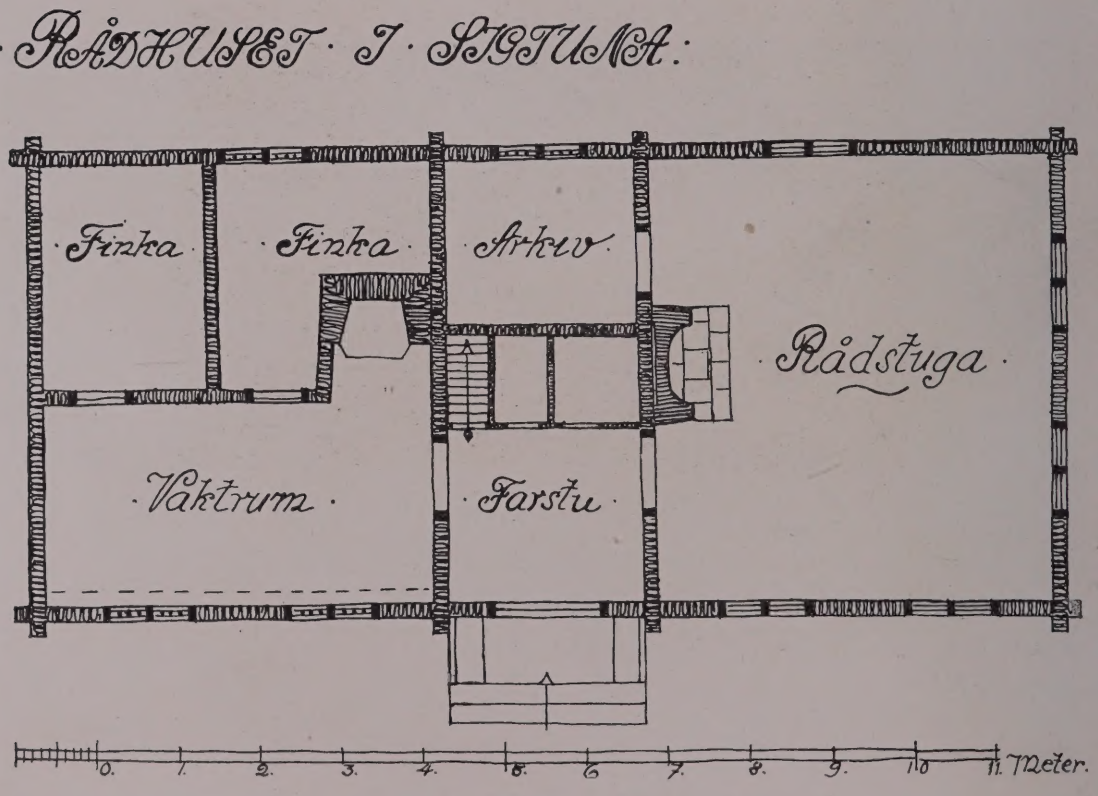

Plan af Sigtuna rådhus.
Uppmätning af ark. E. Milles 1914.

7

ÖSTRA RÅDHUSGAFVELN.

RÅDHUSET.

Bild [7] visar rådhusets östra gafvel. Vi se, att Stora torget, som 1817, enligt Atterbom. "ser ut som en ängsbit", äfven i öster är inramadt af träd, som dock icke stå på själva torget, utan i en privat trädgård (Stadskvarteret n:r 8—9).

Grönskan har haft sina mäktiga motståndare inom staden — grönskan, som dock jämte ruinerna och stugorna ger staden hela dess prägel. "Här planteras nu kål, der fordom de ansenligaste byggnader varit upförde" — i dessa ord sammanfattar Mälar-skildraren Fischerström år 1785 sitt omdöme om Sigtuna, och han har därvid heltvisst träffat något, som än i dag är väsentligt.

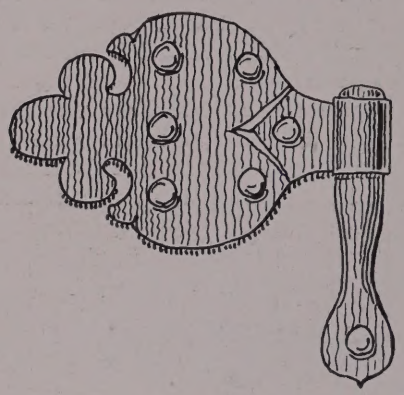

Järnbeslag på dörr i rådhusets farstu.
Efter teckning af ark. E. Milles.

8

Cederquist foto. 1913.

RÅDHUSETS TRAPPA OCH PORTAL.

RÅDHUSETS PORTAL.

De stora dragen af rådhusets byggande år 1744 med tillvaratagandet af det äldre rådhusets torn äro ofvan i den historiska öfversikten skildrade. Här må meddelas en del ytterligare detaljer, vittnande om den uppoffrande kärlek och endräkt, hvarmed klenoden kommit till stånd.

På en herrgård i Sigtuna-trakten blev Eric Kyhlman, kort efter det rådhuset var färdigt, varse en half krona af trä, som låg bland en hop skräp. Han fick den på begäran till skänks och lät förgylla den med äkta förgyllning: därpå lät han fodra väggen ofvanför rådhusdörren med bräder och måla den i berlinerblått samt lät sedan uppsätta den gyllene kronan mot den ljusblå väggen; slutligen lät han i Stockholm göra tre stjärnor af förtennt bleck och uppsätta dem på sidorna, så att det hela bildade Sigtuna stads vapen. Såsom å bild [8] synes, finnes ännu kronan och en af stjärnorna kvar, ehuru de ej längre äro förgyllda, liksom väggen ej heller längre är blå. Men det var ej blott på detta sätt stadens vapen kom till heders. "Rådmannen Herr Johan Siöman", berättar Kyhlman, "giorde ett kånstigt fönster, som och sitter öfwer rådst:dörren och utwisar stadzens wapen, hwilket fönster han til rådstufwuns prydnad förärade" (se nedan). Till inredning funnos endast två präktiga länstolar, som flyttades öfver från gamla borgmästaregården. En ändå större präktigare barocklänstol köptes från ett grefligt sterbhus; ett ovalt bord skänkte Eric Kyhlman, och hans åldriga svärmoder, borgmästaren Mårten Bergstedts änka, målade det med egen hand. Likaledes skänktes fem af de gamla kungaporträtt,som pryda rådhussalen, af Eric Kyhlman och hans släktingar — ett af porträtten, kung Fredriks, af ingen mindre än Johan Hindric Scheffel, som var Eric Kyhlmans svåger. Äfven bestod Kyhlman ett nytt stadssigill af silfver. Skaftet till detta, liksom en masurklubba, skänktes af rådmannen Anders Engman, och rådmannen Johan Nyman skänkte en metallklocka. Alla dessa och andra föremål, äfvensom de åldriga tapeterna, göra rådhussalen till en verklig liten pärla i staden.

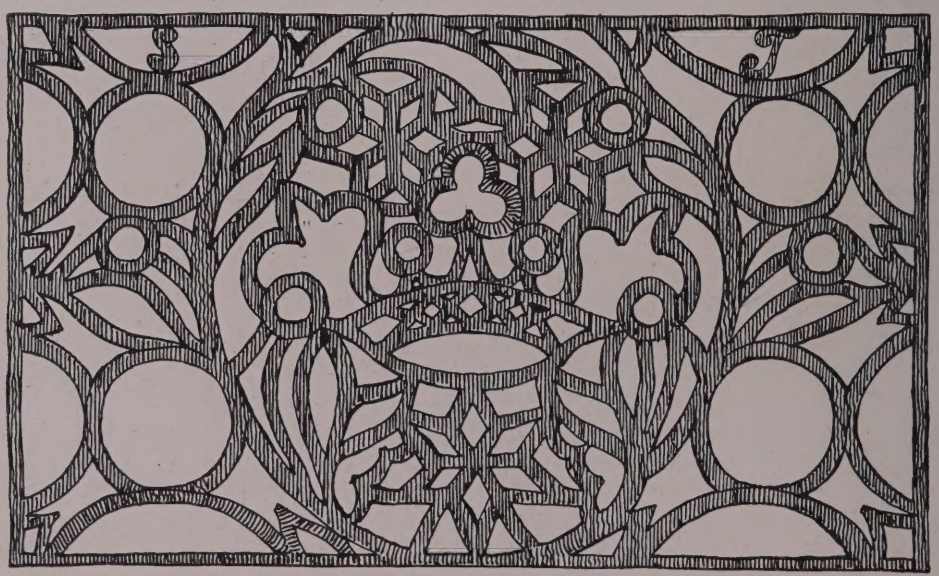

Glasfönster med mönster i blyinfattning i rådhusportalens öfverstycke.

STORA TORGETS ÖSTRA SIDA MED DE GAMLA GÅRDARNA STADSKVARTERET N:O 1 OCH 2 MED SINA SEX VÄLDIGA LINDAR.
I den högra gården (n:o 1) bodde borgmästaren Bahrman, som under mer än hälften af 1800-talet stod i spetsen för stadens styrelse.

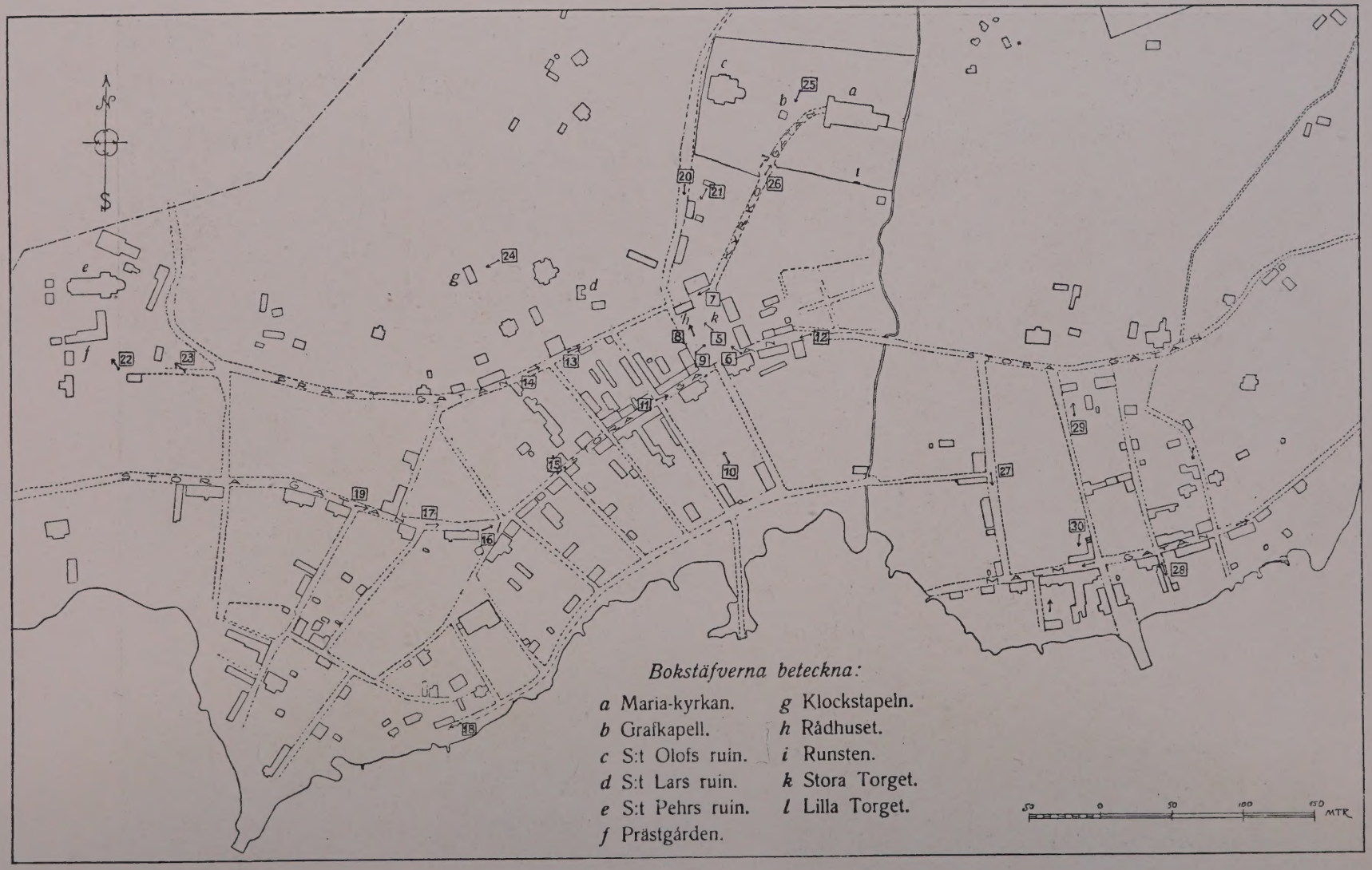

Del af plan öfver Sigtuna.

10

DRAKESKA GÅRDEN FRÅN SÖDER.
Stadskvarteret n:o 20.

11

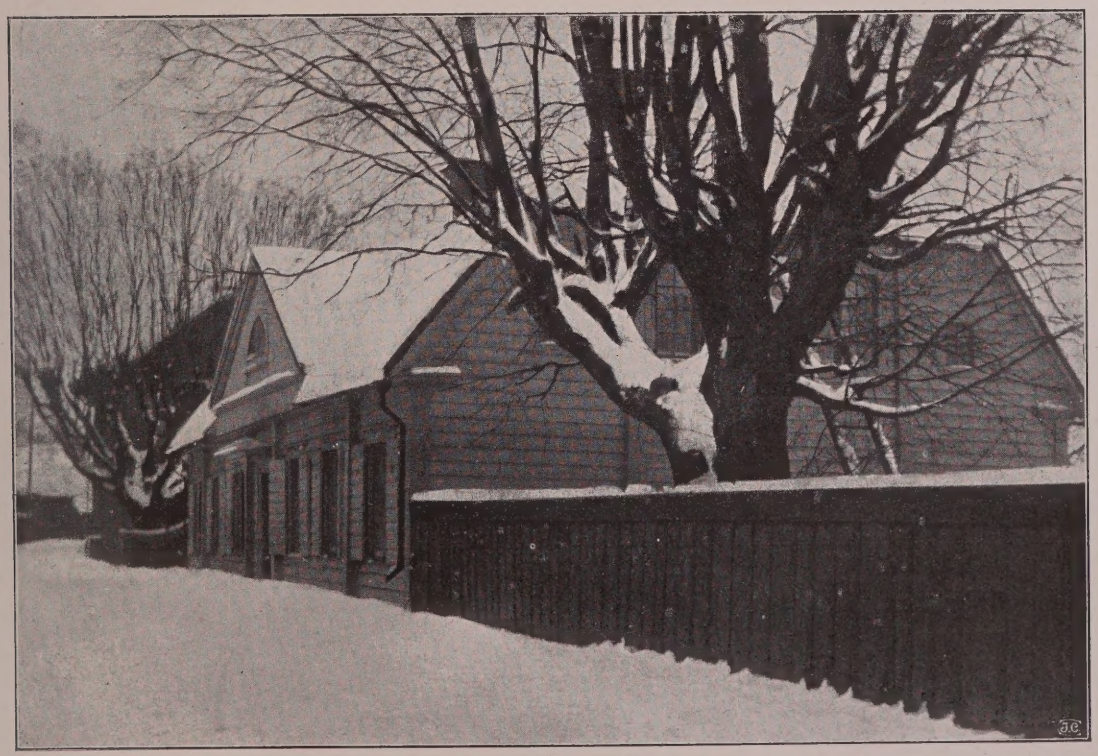

DRAKESKA GÅRDEN FRÅN VÄSTER.

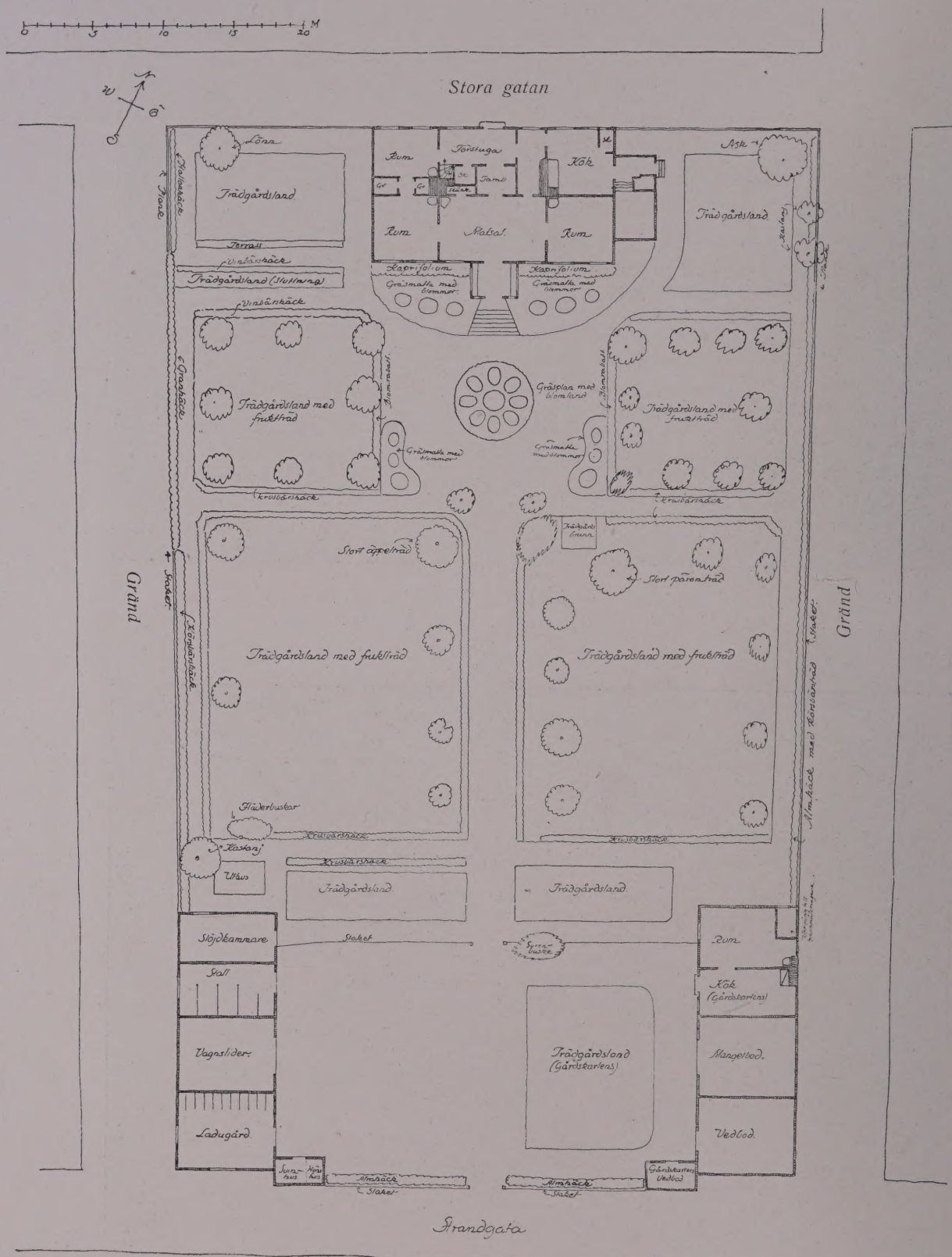

Plan af Drakeska gården 1906.
Efter teckning af K. G. A. Drake i nov. 1910.

12

INFARTEN TILL STORA TORGET FRÅN ÖSTER.

13

PRÄSTGATAN, INTILL STORA TORGET.

INFARTEN TILL STORA TORGET FRÅN ÖSTER.

När skalden Vitalis i augusti 1820 under en segelfärd på Mälaren besökte Sigtuna, fann han staden så afsigkommen, att han förmenade: "Till lands går förmodligen ingen väg dit." Å bild [12] se vi emellertid den från Stockholm till Sigtuna ledande landsvägen just på den punkt där den — kort före sitt inlopp i Stora torget kan sägas öfvergå till Stora gatan. De grindar, hvarmed denna landsväg vid stadens början och ände tidigare varit försedd, äro numera afskaffade. Det är mycket, som ej längre passar i automobilernas tid. Månne det nu bland dem, hvilka efter ett flyktigt besök ila bort längs denna väg, finnes många, som så djupt gripits af stadens fornstämning, att de förmå känna något liknande det P. A. Wallmark förnam, när han en septemberkväll 1808 färdades samma väg bort, och som han beskriver så: "Vi satte oss i vagnen. Under vägen talades ganska litet. Allt hvad jag läst om det Äldre och Nyare Sigtuna stod lifligt för min tanka . . . Det Sigtuna jag lämnat var för mig icke mer det med grindar, utan det med silfverportar."

14

FRÅN PRÄSTGATAN.

15

FRÅN STORA GATAN.

PRÄSTGATAN OCH STORA GATAN.

Bild [14] visar Prästgatan, bild [15] Stora gatan, Stadskvarterets tvenne huvudgator, den sistnämnda tillika stadens enda affärsgata. Bilden af den senare gatan med dess enda vandrare påminner om Vitalis' kostliga berättelse från 1820: "I staden såg jag en enda menniska, som såg vis ut som Achitopel och var förmodligen en Rådman."

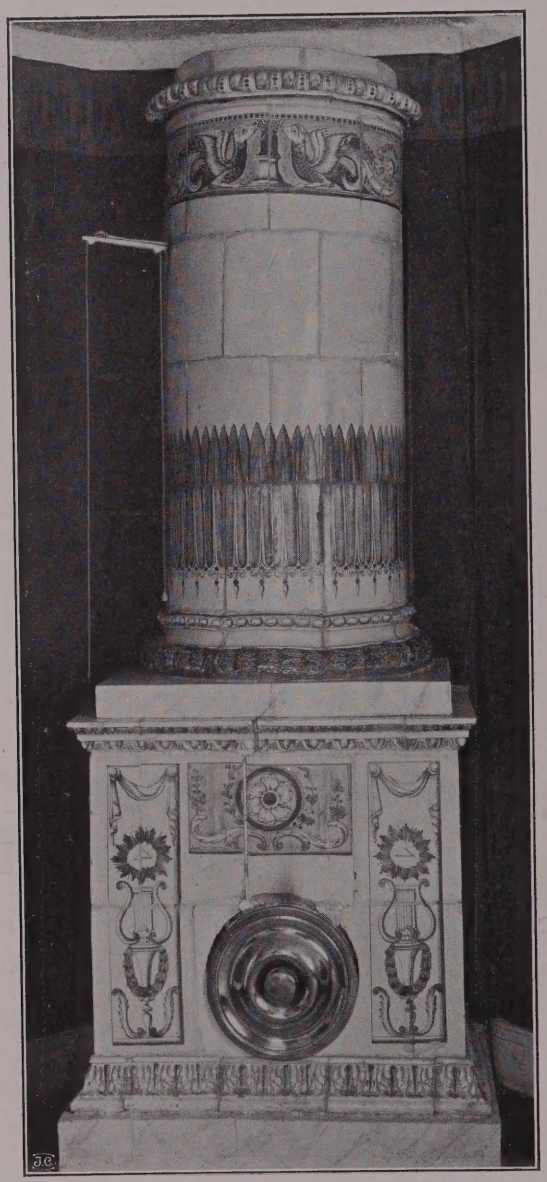

Cederquist foto. 1913.

Kakelugn i f. d. Hallerströmska gården (n:o 22—24 i Stadskvarteret).
Tillverkad i Sigtuna i början af 1790-talet.

16

STORGATAN SEDD FRÅN LILLA TORGET.

17

LILLA TORGET FRÅN VÄSTER.

STORA GATAN OCH LILLA TORGET.

Bild [16] visar Stora gatan sedd från Lilla torget. Till vänster synes den å ett gammalt träd uppsatta anslagstafla, som under de tider Sigtuna saknat tidning, utgjort stadens förmedlare af annonser och kungörelser, och som ännu, ehuru icke ensam, tjänar samma ändamål.

18

FRÅN STRANDGATAN.

19

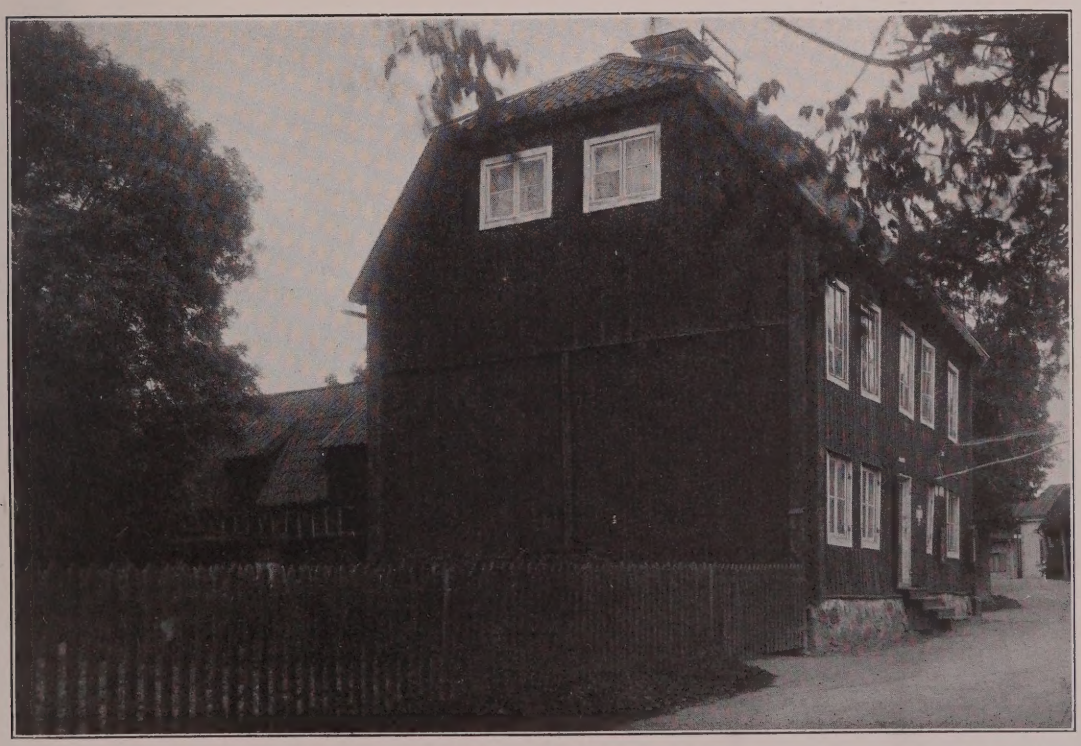

Cederquist foto. 1913.

GÅRDEN N:O 2 I VÄSTRA KVARTERET.

STRANDGATAN.

Å bild [18] se vi en typisk vy från den gata eller rättare väg, som löper längs Mälarstranden nedanför stadens centrala del, Stadskvarteret. Kantad af åldriga pilar och med susande vass strax intill, utgör den en af stadens dyrbaraste ägodelar dock hotad -- äfven den, som alla de andra! — af den modärna tidens vandalism genom redan begynta och i sanning obehöfliga kajanläggningar. Att pilar af ålder trifts på denna strand, därom vittnar redan Eric Kyhlman. Ett inom staden väckt förslag om deras delvisa borthuggande har lyckligen afvärjts.

GÅRDEN N:O 2 I VÄSTRA KVARTERET.

Bild [19] visar den gård, Västra kvarteret n:r 2, som under en stor del af 1800-talet beboddes af en af Sigtunas mera betydande invånare i nyare tid, porträttmålaren Carl Lehmann. Denne, som var född dansk och som begynte sin bana som akrobat vid kringresande cirkussällskap, blef sedan en mycket anlitad porträttmålare vid förra seklets midt. Han säges före sin död vid hög ålder hafva målat ej mindre än 2,000 porträtt. Berättelser gå ännu i Sigtuna om gubbens originella vanor. Den gård, han bebodde, utgjorde också en värdig ram åt en konstnärs lif.

20

GÅRDEN N:O 4 A I STADSKVARTERET, FRÅN GATAN.

21

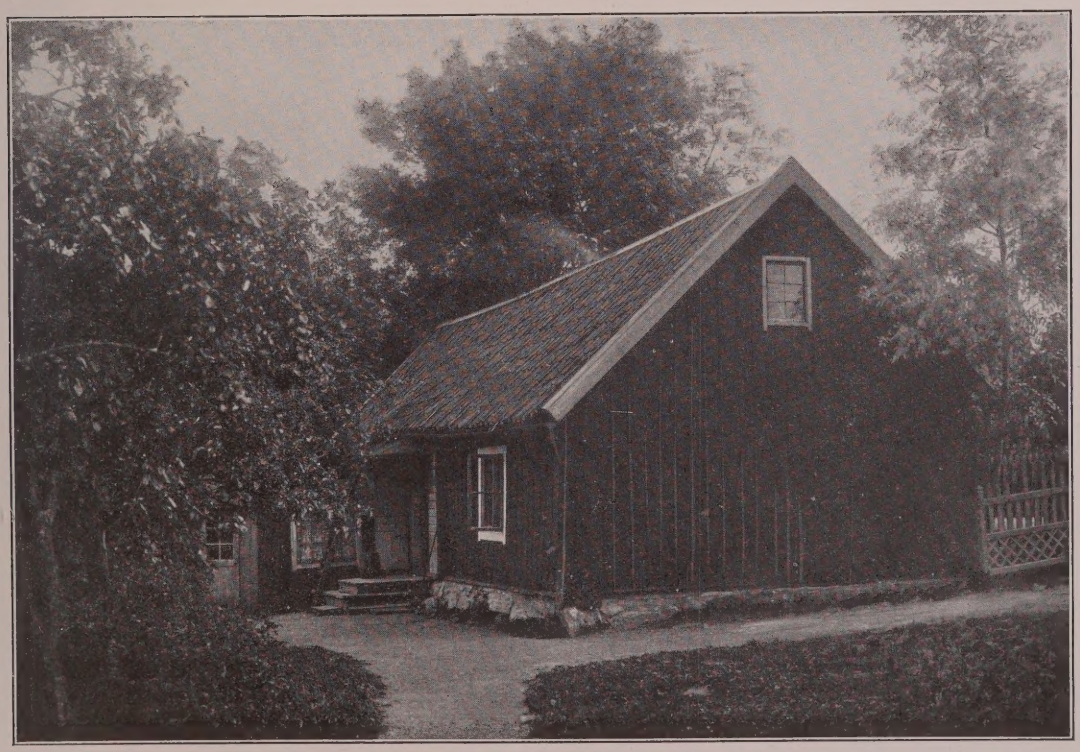

Cederquist foto. 1913.

SAMMA GÅRD, FRÅN TRÄDGÅRDEN.

GÅRDEN N:O 4 A I STADSKVARTERET.

I sin "Beskrifning öfwer Sweriget" af år 1741 säger Lars Salvius om Sigtuna:

"Således har denne staden, igenom margfalliga omskiften och hårda öden, kommit så af sig, att der, utom åtskilliga Tomter, som äro lagda til Trä-, Humle- och Kolgårdar, nu icke finnes mer än 72 gårdar, som äro med små trähus upbygde."

Ett af dessa "små trähus", som Lars Salvius nämner, numera Stadskvarteret n:r 4 A, synes å bild [20] och [21]. Heltvisst är detta en af de äldsta gårdarna i staden.

22

PRÄSTGÅRDEN SEDD FRÅN SYDOST.

23

PRÄSTGÅRDEN OCH S:T PERS RUIN.

PRÄSTGÅRDEN.

Om prästgårdens byggnad år 1744 är ofvan i den historiska öfversikten berättadt (se sid. XXXII). Prästgårdens hufvudbyggnad, som där omförmäles, synes till höger å bild [22], och dess gafvel sticker fram till vänster å bild [23]. Belägenheten af prästgårdens än i dag särdeles talrika och oansenliga ekonomibyggnader rundt kring S:t Pers ruin framgår af Sigtuna-bilden [2].

PRÄSTGÅRDEN OCH S:T PERS RUIN.

S:t Pers ruin dominerar i viss mån hela Sigtuna stad och i hög grad prästgården. Bild [23] utgör en åskådlig bekräftelse å den ännu gällande sanningen af Linnerhielms år 1797 fällda ord om Sigtuna ruiner: "Desse svaga lämningar resa sig dock ömsom stolt, ömsom pittoreskt imellan och öfver Stadens nu varande få och låga hus."

24

Cederquist foto. 1913.

KLOCKSTAPELN.

KLOCKSTAPELN.

Om klockstapelns och kyrkklockornas historia är ofvan i den historiska öfversikten utförligt talådt. Läget är vackert på den staden dominerande höjd, som af stapeln fått sitt namn: Klockbacken.

Klockstapeln.
Efter teckning af ark. A. F. Wetterqvist.

25

KYRKOGÅRDEN MED GERNERSKA GRAFKAPELLET.

26

SÖDRA STEGLUCKAN ELLER KYRKOGÅRDSPORTEN.

GERNERSKA GRAFKAPELLET.

Bild 25 visar en del af kyrkogården med södra s. k. stegluckan eller porten i bakgrunden och Gernerska grafkapellet till höger. Detta grafkapell, hvars ornamentala prydnader torde vara tagna från spislar o. a. vid Wenngarn, bär årtalet 1757 samt följande inskrift:

WAS · GOT · HABEN
WILL · DAS · MVHS
GESCHEN · SOLLT
AVCH

HIMMEL · VND
ERDEN · DAR
VBER · ZVR
GEHN

SÖDRA STEGLUCKAN.

Bild 26 visar södra ingången till kyrkogården med stegluckan eller porten, om hvilken är taladt i den historiska öfversikten (se sid. XX och XXXII). Den är än idag täckt med medeltida taktegel (munk och nunna).

27

GATA Å MALMEN.

28

GRÄND Å MALMEN.

GATA Å MALMEN.

Alla hittillsvarande bilder hafva gällt de tvenne stadsdelarna Stadskvarteret och Västra kvarteret. Nu följa till sist några bilder (27 t. o. m. 30) från den tredje stadsdelen, Malmkvarteret, belägen längst i öster och skild från den öfriga staden genom den s. k. Borgmästareängen. Med sina låga stugor och sin fullständiga ro äger denna afskilda del af Sigtuna, som sällan beaktas af besökande främlingar, en säregen charme.

Bild 27 visar den gata, som förbi den gamla, af kvartermästaren Lampa skänkta skolhustomten (ej synlig å bilden) och förbi den vackra gården Malmkvarteret n:r 2—5 (synlig till höger å bilden) leder in till själva Malmen, såsom stadsdelen i hvardagslag kallas.

GRÄND Å MALMEN.

Å bild 28 få vi en af de många utblickar åt Mälaren, som bjudas genom de små gränderna söder om Malmgatan mellan fruktträdsskuggade staket och lutande väggar. Bilden bestyrker på ett afgörande sätt den ännu fullt gällande sanningen af Atterboms ord från 1817: "De landtliga stigarna förvandla sig blott här och där — såsom det tyckes högst ogerna — till gator."

29

GÅRDEN N:O 24 I MALMKVARTERET.

30

Cederquist foto. 1913.

GÅRDEN N:O 22—23 OCH 25 I MALMKVARTERET.

GÅRDEN N:O 24 I MALMKVARTERET.

Bild [29] visar gården Malmkvarteret n:r 24, som under 1800-talets början och midt utgjorde klockaregård och sockenstuga, hvarefter den någon tid användes till småskola. Gården som alltjämt tillhör församlingen, uthyres numera till bostad åt en lärarinna.

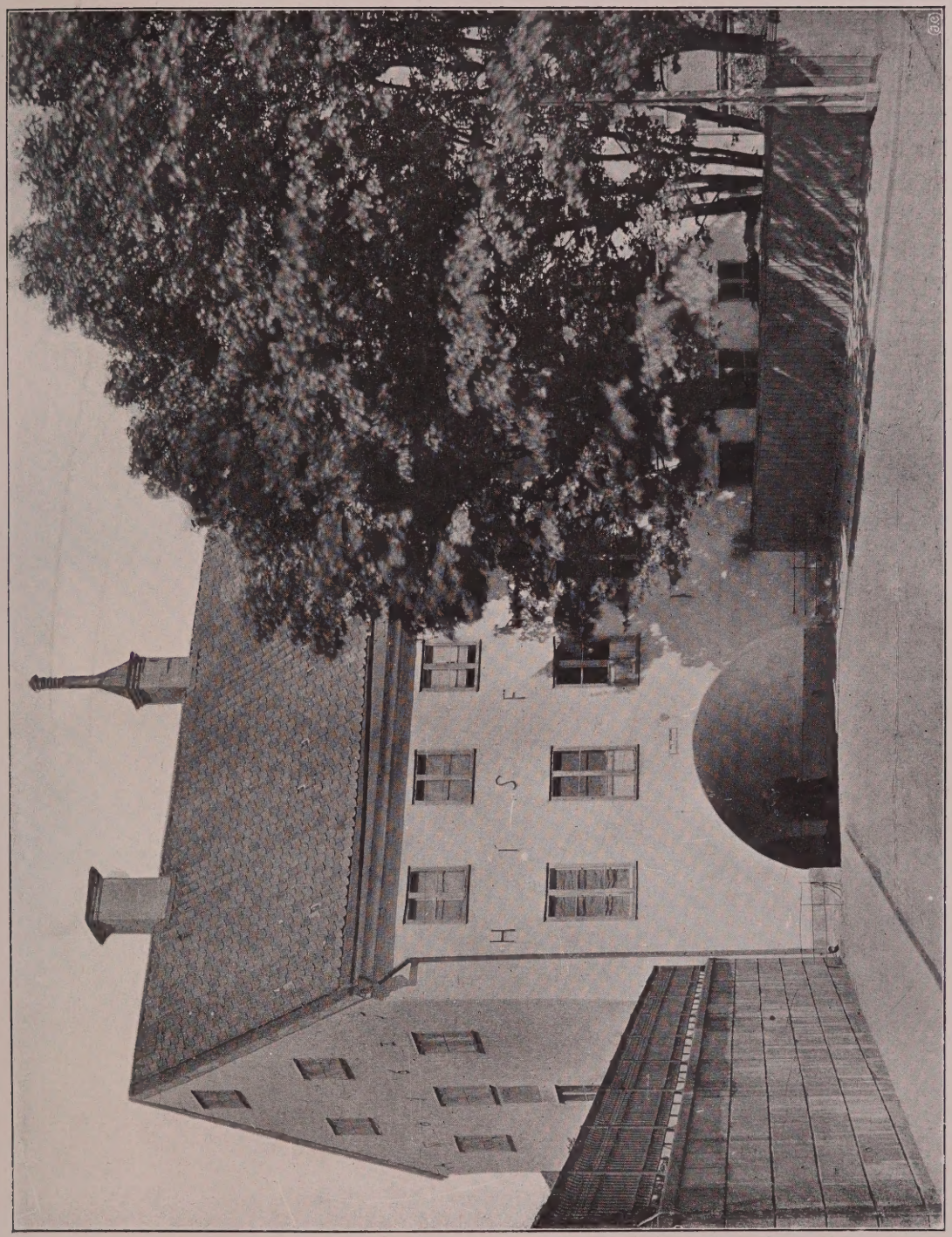

SKYTTEANUM FRÅN VÄSTER.

SKYTTEANUM.

Huset är af medeltida ursprung och tillhörde på sin tid domkyrkan. Hvalfvet samt den första och andra våningen jämte källarne förskrifva sig utan tvifvel från medeltiden. Det var sannolikt ett af domkyrkans kanikhus. Emellertid synes det blifvit reduceradt till kronan, ty Per Brahe d. ä. innehade det jämte domtrapphuset, som han bevisligen fått af kronan. Byggnaden gick i arf till sonen Erik Brahe, som $^{12}/_{1}$ 1594 skänkte gården till sin klädesskrifvare Sigfred Olsson. Han återbördade det till domkyrkan genom att $^{16}/_{9}$ 1595 skänka det till nämnda institution. Johan Skytte köpte sedan huset af domkyrkan för 600 daler och lät påbygga och iståndsätta huset, som blef färdigt i sitt nuvarande skick 1626. Skytte öfverlämnade det till bostadshus åt innehafvaren af den 1622 af honom stiftade Skytteanska professuren. Huset användes fortfarande till samma ändamål.

Tillhörande gårdshus afbildas å Uppsala [2]

2

Axel Nilsson foto.

GÅRDSHUS TILL SKYTTEANUM.

3

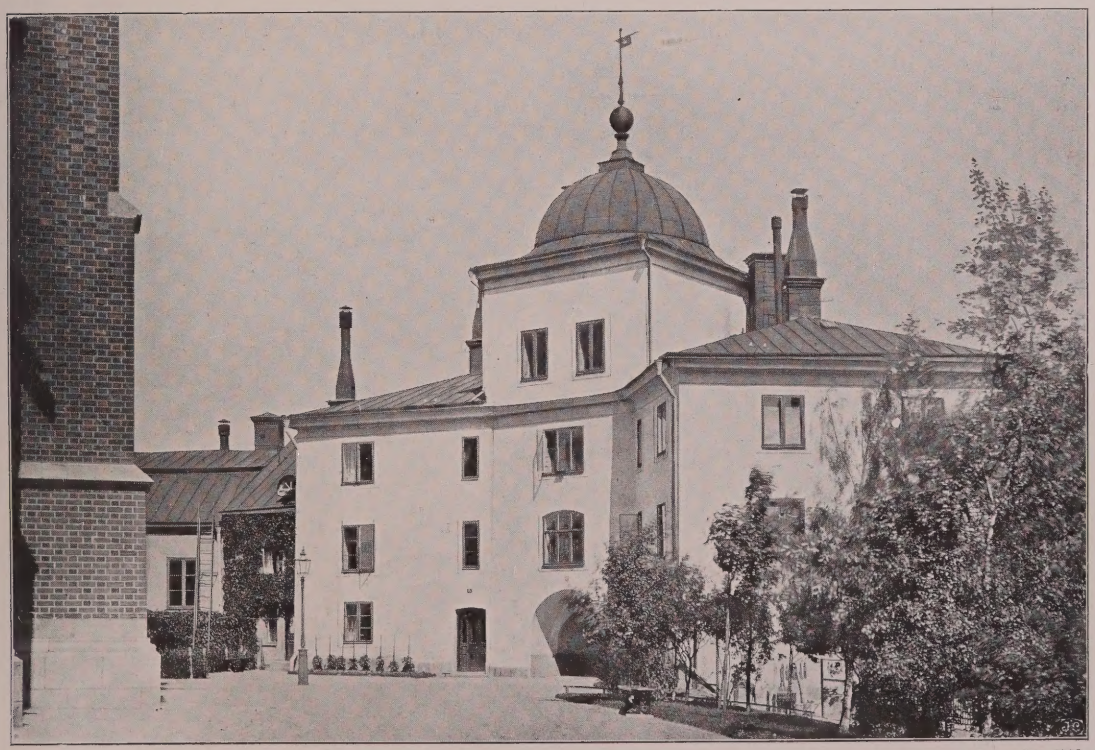

S. Curman foto. 1908

DOMTRAPPHUSET FRÅN SYDVÄST.

DOMTRAPPHUSET.

Tornet öfver domtrappan var redan 1337—39 under uppförande. Det uppfördes af stadens borgare till försvarsändamål. 1470 var tornet utsatt för stormning och belägring. Det uppfördes af tegel i munkförband och utgjordes ursprungligen af en fyrkantig kärna i 4 våningar. Upp till den östra porten gingo några trappsteg, som lågo framför tornet. Porten åt kyrkoplatsen — den gamla kyrkogården — har legat mer än en meter djupare än nu. Den inre väggen i undre våningen till huset utmed gränden har förr varit yttermur, innan man började framför och öfver denna mur uppföra bostadshus. Detta skedde såväl under 1500-talet som under 1600-talet. Så t. ex. uppfördes 1630 en södra flygel till trapphuset. I nedre våningen fram i gränden, där nu äro butiker, var på 1700-talet "proban" eller studenthäktet. Domtrapphuset har i öfrigt under tidernas lopp användts till hvarjehanda ändamål. Efter 1702 års brand var där exempelvis både rådstuga och skola.

S. Curman, foto. 1908.

4 GUSTAVIANUM.

GUSTAVIANUM.

Byggnaden är uppförd på grundmurarna efter den forna lilla biskopsgården, som uppfördes af ärkebiskop Johannes Haquini († 1431) och delvis förstördes 1521 vid biskopsgårdens intagande af Gustaf Vasas trupper. En stor del af det medeltida materialet användes till uppförandet af Gustavianum åren 1622—1624. Den holländske byggmästaren Kaspar Panten hade arbetets ledning om händer. Gustaf II Adolf hade själf gjordt upp förslaget till byggnadens utförande. Där inrymdes nu kommunitetet, konsistoriirum, föreläsningssalar, bibliotek, ränteri m. m. Den södra delen af byggnaden är ett par fot smalare, hvilket kanske föranledts af här förut befintlig byggnadsgrund. Ursprungligen hade byggnaden delvis annat utseende än nu. Den öfversta våningen var högre. Byggnaden var spåntäckt, men saknade ännu kupol. Huset var hvitt till sitt yttre. Åt gården var en hög yttertrappa med uppgång från båda sidor. Öfver denna var ett tak, på hvars gafvel stodo bokstäfverna G A R S samt årtalet 1622. Denna trappa fanns kvar ännu långt fram på 1700-talet. 1662 uppfördes under ledning af Olof Rudbeck och efter hans ritning kupolen, som dock ej lades midt öfver byggnaden, utan mer åt söder, sannolikt för stödets skull. Den kläddes med koppar och har i det stora hela bibehållit sitt ursprungliga utseende. Där inrymdes då ett Theatrum anatomicum med amfiteatraliskt anordnade åskådareplatser. Den öfre våningens höjd minskades delvis, men påbyggdes senare (1687—1691) 4 alnar för bibliotekets räkning. I norra ändan af byggnaden var det forna kommunitetets sal. Byggnaden har under tidens lopp till det inre undergått många förändringar. När biblioteket 1841 flyttades till Carolina rediviva började dess salar användas till diverse ändamål. 1845 flyttades konstmuseet dit, och 1854 fick zoologiska institutionen f. d. norra bibliotekssalen. Därefter började sistnämnda institution att alltmer taga byggnaden i anspråk, så att den 1889 hade tagit hela byggnaden i besittning. Gustaviani gård med sina imposanta murar synes ha tillkommit på 1640-talet, ehuru den då ej var så stor som sedermera. Den lämnade plats för universitetshusets terrasser.

5

A. Dahlgren foto. 1908.

AKADEMIEKVARNEN. SYDÖSTRA FASADEN.

6

A. Dahlgren foto. 1908.

AKADEMIEKVARNEN. NORDVÄSTRA FASADEN.

UPPSALA.

AKADEMIEKVARNEN.

Kvarnen på holmen (Kvarnholmen) anlades redan under ärkebiskop Magnus Bossons († 1289) tid och tillhörde domkyrkan under hela medeltiden. Vid Gustaf Vasas kyrkoreduktion hemföll den till kronan och kallades kronans tullkvarn. Under 1500-talet tillbyggdes den och reparerades flera gånger. Så skedde ock på 1600-talet. Den 2 sept. 1647 upplät drottning Kristina till förbättring af professorernas inkomster bl. a. all den *tull*, som "föll" af mjölkvarnen, men ej själfva kvarnen. På 1660-talet ombyggde Olof Rudbeck d. ä. och Olof Verelius densamma, dels för akademiens medel, dels för egna. Därigenom kom kvarnen att lämna större afkastning. Byggnaden fick då det yttre utseende den äger än i dag, om också en eller annan förändring sedermera skett med tak och dylikt. Vid reduktionen var det meningen att åter draga in den till kronan, men genom Olof Rudbecks bemödanden medgaf Karl XI den $^{21}/_{1}$ 1682, att den på sätt som *förut* skulle fortfarande komma akademien tillgodo.

7

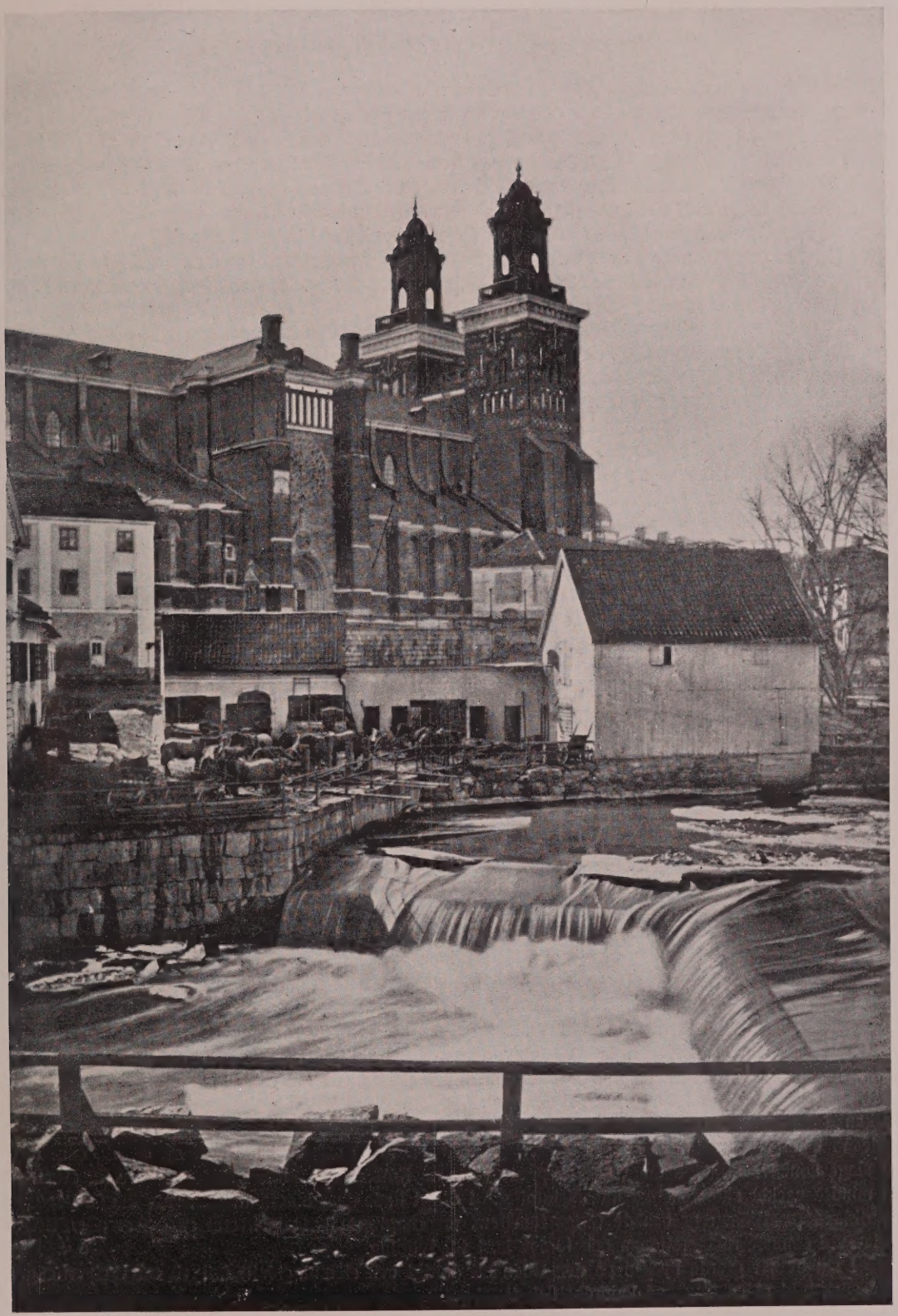

DOMKYRKAN FÖRE SENASTE RESTAURERINGEN.

UPPSALA DOMKYRKA FÖRE SENASTE RESTAURERINGEN.

Jämför man Uppsala domkyrkas utseende nu efter senaste restaurationen med den afbildning af densamma, som här återgifves, skulle man knappast kunna tro, att det är fråga om samma byggnad. Beträffande dess yttre har hela dess ursprungliga karaktär gått förlorad. Visserligen hade 1702 års brand förstört en del af kyrkans yttre prydnader, men hela dess nordbaltiska, så karakteristiska tegelstruktur var dock oförstörd. Man kunde fortfarande å dess yttre läsa hela byggnadens historia från grunden till tornhufvarna. Nu är detta omöjligt, hvilket är så mycket sorgligare, som man på sin tid ej gjorde tillräckliga undersökningar eller lät utföra nog goda afbildningar i detalj af dômen.

Kyrkan anses numera ostridligen vara fransk till sin planläggning, om man också ej utan vidare vill hålla före, att fransmannen Estienne från Bonnueill och hans folk, som skulle ha kommit hit 1287, varit dess upphofsmän. Stenskulpturen i södra portalen och öfriga tidigare arbeten i naturlig sten inom östra eller korpartiet vill man dock tillskrifva dem. På sista tiden har man emellertid sökt leda i bevis, att kragstenarna och baldakinerna på korpelarne varit utförda af gotländningar. Men franska förebilder till liknande anordningar saknas likväl ej. Arbetet med kyrkans uppförande har emellertid gått långsamt och torde korpartiet med tvärskeppet (dess västra pelare förr af tegel) en tid bortåt stått som afslutadt helt för sig. Norra portalen torde dock vara ett något yngre parti i denna del. Dess enklare anordning bör säkerligen tillskrifvas otillräckliga penningetillgångar.

Västra partiet har, sannolikt efter någon tids afbrott, börjat redan på 1300-talet att utföres efter en delvis annan plan än östpartiet, hvilket bl. a. framgår däraf, att pelarne i västra delen voro utförda i tegel i stället för af kalksten som i östpartiet. 1431 var västra portalen dock färdig, och $^{8}/_{5}$ 1435 invigdes domkyrkan, hvadan man väl får anse, att äfven västpartiet, åtminstone till sin inre struktur, då var i det närmaste färdigt. En hel del altaren invigdes dock sedermera. Beträffande kyrkans yttre så blef yttertaket färdigt först 1440, och 1441 täcktes takryttaren midt öfver kyrkan med koppar. Denne var då kyrkans enda tornspira. Huruvida västtornens *resning* då var färdig eller ej, kan ej fullt bestämdt afgöras. Emellertid har man från början ej varit betänkt på att uppföra de ***båda*** västtornen, ty kyrkan har i väster enligt iakttagelser, som gjordes vid restaurationen, ursprungligen afslutats med ett högt, spetsigt gafvelröste. Af några äldre afbildningar synes framgå, att detta gafvelparti varit försedt med tinnar och flankerats af ett par runda, mindre torn, lika dem vid Maria-kyrkan i Visby. Det kan dock nu ej bestämdt afgöras, huruvida de båda västtornen tillkommit före 1431, då västra portalen fullbordades, eller sedermera under 1400-talet. Emellertid förestodo ännu 1431 kostsamma byggnadsarbeten vid kyrkan. Några tornspiror hade västtornen i alla händelser ej före 1563, då de äldsta "spetstornen" synas ha tillkommit.

Flera gånger under medeltiden brann domkyrkan, och 1572 hemsöktes den åter af en eldsvåda, hvarefter den under Johan III:s tid reparerades. Den fick då ungefärligen det utseende den ägde till 1702 års brand, om man undantager tornspirorna och takryttaren. De förstnämnda ersattes nämligen 1613 med ett par nya, de s. k. "burarna" utförda efter ritning af Gerhard Giliusson (De Besche). Takryttaren uppfördes några år senare på bekostnad af en Uppsalaborgare. Vid branden 1702 blefvo dessa spiror jämte småtorn och fialer lågornas rof. Detsamma gäller taket och en stor del af byggnadens inredning, hvaribland altarskåp och predikstol samt en del bildverk. Arbetet med kyrkans nödtorftiga återställande efter branden gick långsamt, och först 1744 blefvo de efter hofintendenten C. Hårlemans ritning uppförda tornhufvarna färdiga. Kyrkan hade därigenom fått det utseendet, som här återgifna afbildning visar.

De kopparklädda barockhufvarna reste sig öfver ett hvitlimmadt listverk, som utförts samtidigt med hufvarna och ej hörde till tornens ursprungliga konstruktion. Nedanför denna list hade man däremot bibehållit hela den ursprungliga ornamentiken på tornens murytor: blindnischer, sköldformiga sirat, sicksacklinier och rutverk m. m., där insänkningarna voro hvitputsade, på sätt som t. ex. på Bondkyrkan i Uppsala. Liknande blindnischer förekommo på korsarmarnas gaflar. På sidoskeppens tak hade man emellertid tagit bort småtornens gamla spännbågar och nöjt sig med att ersätta dem med ett slags konkava murstöd emot midtskeppets väggar. Korsarmarnas hörnsträfpelare hade försetts med en mindre vacker skorstensliknande afslutning. I öfrigt hade man bibehållit allt, som kunde bevaras, hvaribland rosettfönstrens och de öfriga fönstrens ursprungliga stenverk, hvaraf en del emellertid vrakades vid senaste restaurationen och fördes bort till fyllning.

I sin helhet gjorde kyrkan på den tiden ett åldrigt och stämningsfullt intryck, och västpartiet gaf en typisk bild af en byggnad i nordbaltisk tegel-gotik.

Carl M. Kjellberg.

8

S. Curman foto. 1908.

AKADEMISKA BOKTRYCKERIET.

9

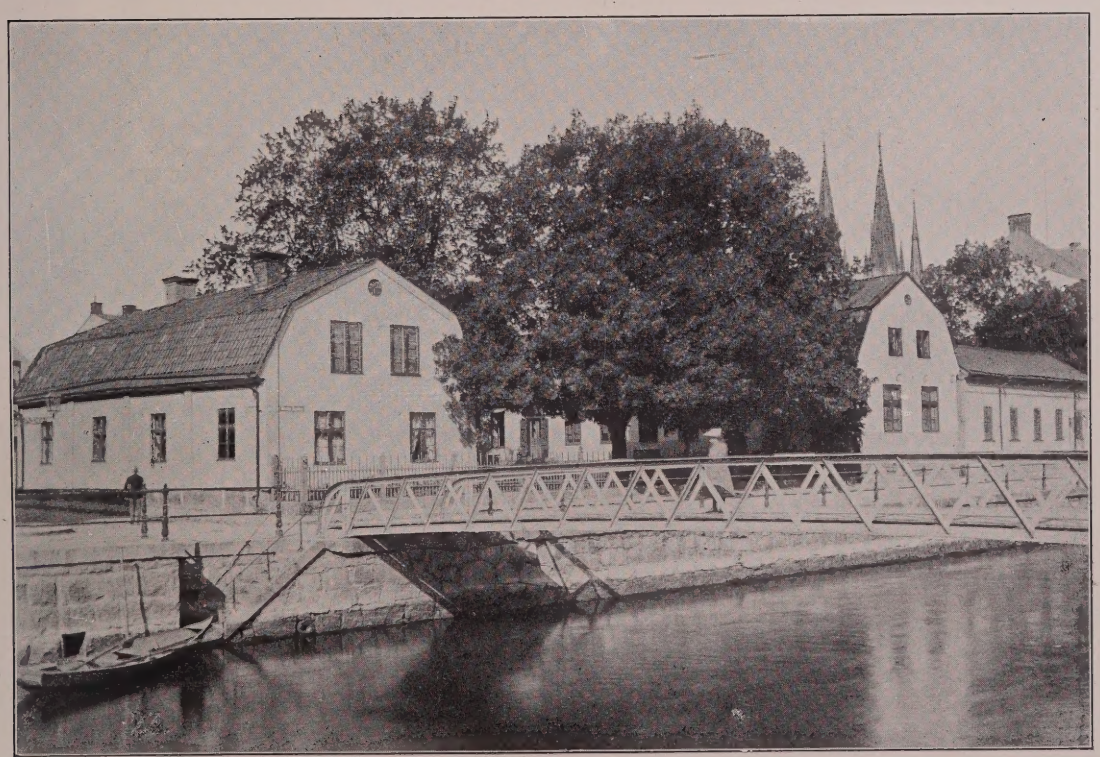

VÄSTGÖTA NATIONS HUS.
Före restaurering.

AKADEMISKA BOKTRYCKERIET.

Huset, som då utgjorde endast en våning, inköptes 1752 af akademien för att där inrätta ett kemiskt laboratorium. Byggnaden påbyggdes 1769 för att i öfre våningen inrymma universitetets mineralsamling. Där förblef kemiska institutionen till vårtermin 1859, då den inflyttade i ny byggnad vid engelska parken. 1837 hade universitetet inköpt det låga huset, som stöter intill den större byggnaden, för att där inrätta laboratorium för mineralanalys, som 1865 flyttades till den då nya kemiska byggnaden. De mineralogiska samlingarna flyttades 1858 härifrån. Den gamla kemiska byggnaden och det analytiska laboratoriet upplåts 1878 till akademiskt boktryckeri. *C. M. K.*

VÄSTGÖTA NATIONS HUS.

Tomten där huset är beläget, tillhörde på sin tid fältmarskalken Lennart Torstensson och gick i arf till sonen Anders Torstensson, som 1663 sålde gården till professor Brunnerus. Denne byggde 1666 det stora huset. Det mindre utmed Slottsgränden kan vara äldre. 1825 köpte Västgöta nation gården af Per Annerstedt, och 1832 flyttade nationen in i det stora huset. Det blef 1900 till- och ombyggdt i 1600-talets stil med torn, putsen rödfärgades o. s. v., hvilket allt dock ej kan sägas fullt öfverensstämma med den lugna och värdiga stil byggnaden förut ägde och afbildningen visar.

Den längst till vänster belägna gårdsbyggnaden är ännu orestaurerad och bevarar sin gamla karaktär. *C. M. K.*

10

AKADEMIKVARNEN.
Efter färgträsnitt af John Österlund 1917.

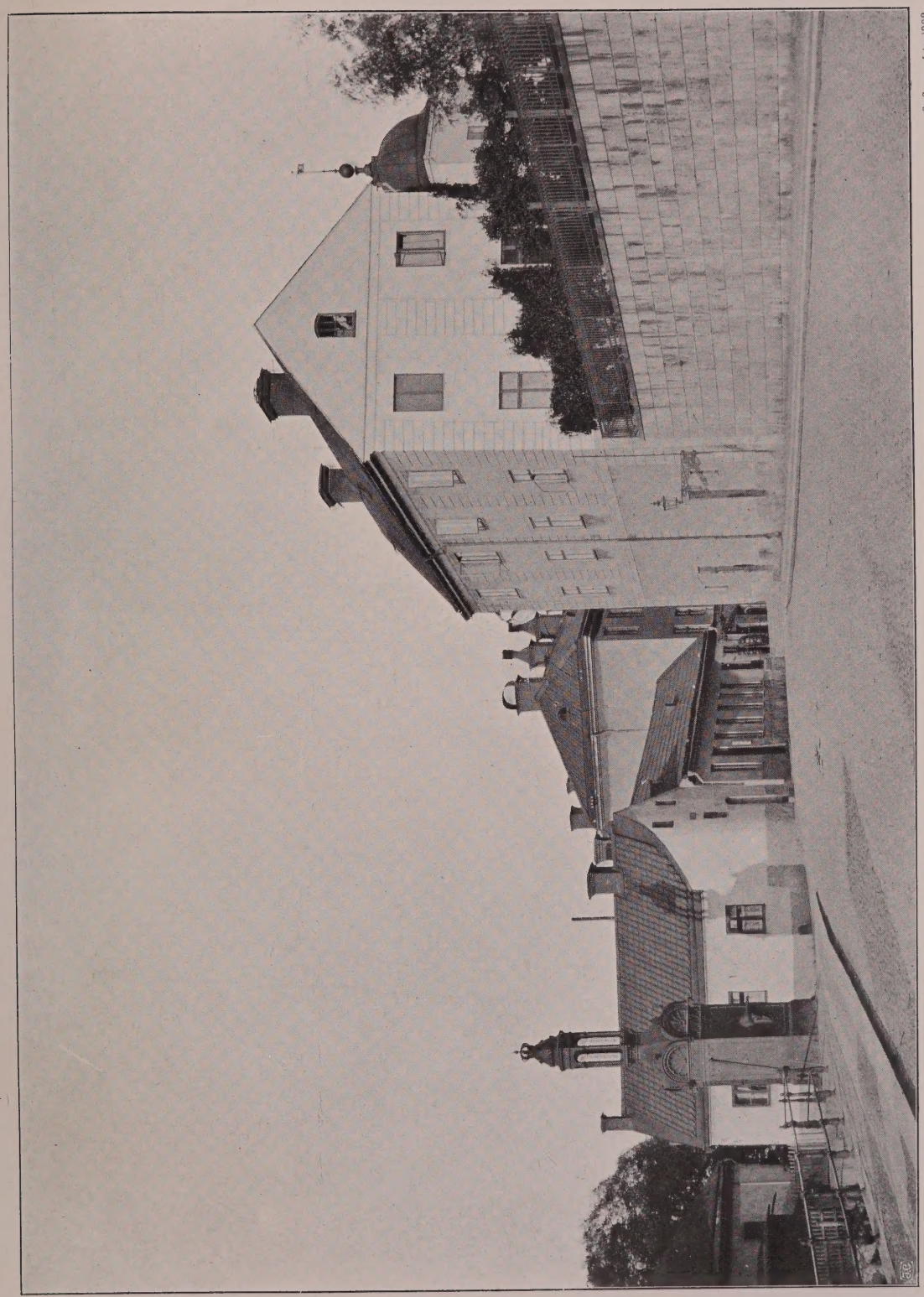

S. Curman fot. 1908.

NORRA MYNNINGEN AF S:T ERIKS GRÄND.

11

S:T ERIKS GRÄND.

Domkyrkans omgifningar äro väl bland gamla stadspartier i Sverige det som obestridligen äger det största antalet minnesgoda vänner spridda rundt om i landets alla delar.

Universitetsstadens specifika gatulif är nära knutet till de vägar, som omge domkyrkokomplexet, och bland dessa intar S:t Eriks gränd ett viktigt rum. Genom grändens hopträngning går framför allt den dagliga gångtrafiken mellan viktiga delar af staden, och den starkare friktionen i denna passage bidrager säkerligen till det förtätade intryck af stad, som är förbundet med gränden. Det är omöjligt att tänka sig staden Uppsala utan S:t Eriks gränd; så konstitutiv för stadsbilden är denna egenartade förbindelseled.

Men intet gammalt märkligt stadsparti i vårt land är väl utsatt för ett så permanent hot om förintande. De praktiska kraf, som skulle kunna lösas på ett lättvindigt sätt genom uppoffrandet af Gränden, göra sig gång på gång påminta och kräfva dess försvinnande. Skulle detta hot en gång komma att taga fastare form, torde det vara klart att de krafter, som verka för skyddandet af kulturella värden af denna art, i detta fall skulle komma att vinna stöd hos en öfverväldigande opinion bland alla uppsaliensare landet rundt, hvilka med känslan och förståndet inse, att det vore en riksförlust om någon tillätes bära hand på S:t Eriks gränd.

S. W.

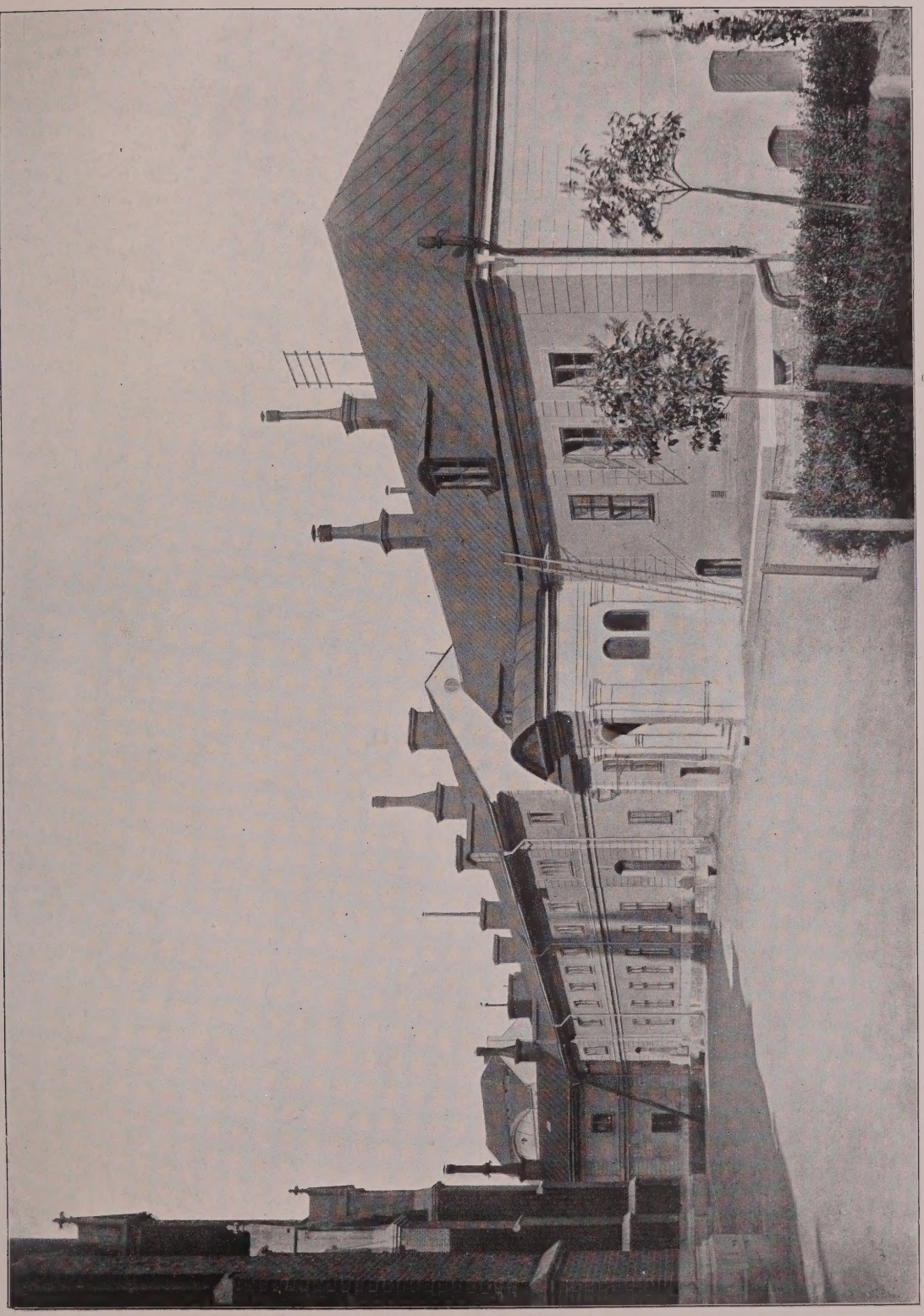

S. Curman foto. 1908.

12

DOMKYRKOPLANENS NORRA SIDA.

DOMKYRKOPLANENS NORRA SIDA.

Domkyrkoplanen är på norra och östra sidorna ännu alltjämt omgärdad af byggnader på samma sätt som den tidigare varit äfven på södra sidan.

På bilden synes den mot Domkyrkan vettande tvåvåniga fasaden af det gamla konsistoriehuset, byggdt af öfverintendenten Karl Hårleman och fullbordadt år 1755. Det tjänstgjorde som konsistorie- och föreläsningslokal ända till dess det nuvarande universitetshuset blef färdigt år 1887, och är välbekant under benämningen "Kuggis".

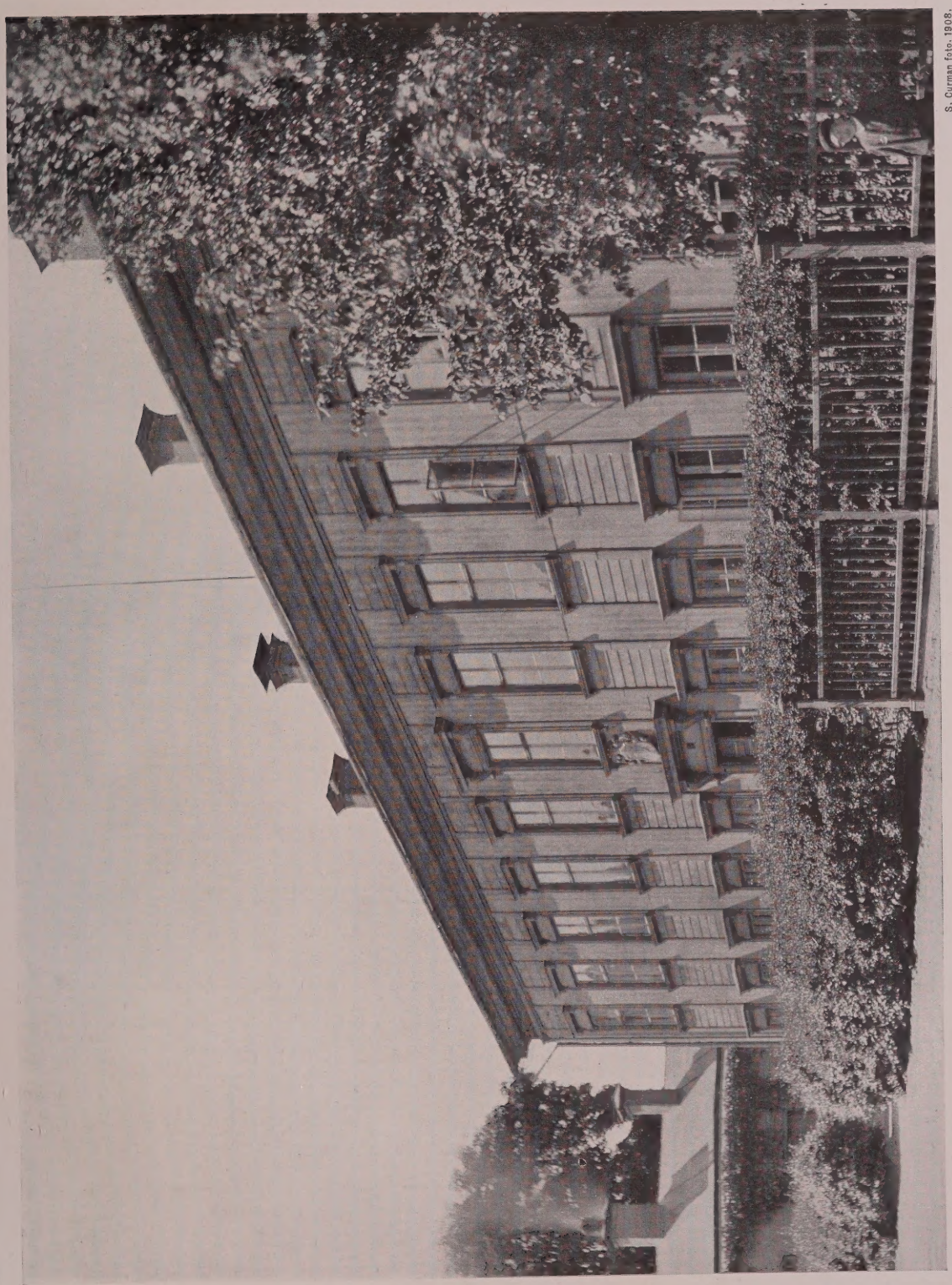

S. Curman foto. 1908.

VÄSTMANLANDS—DALA NATIONSHUS.

13

VÄSTMANLANDS—DALA NATIONSHUS.

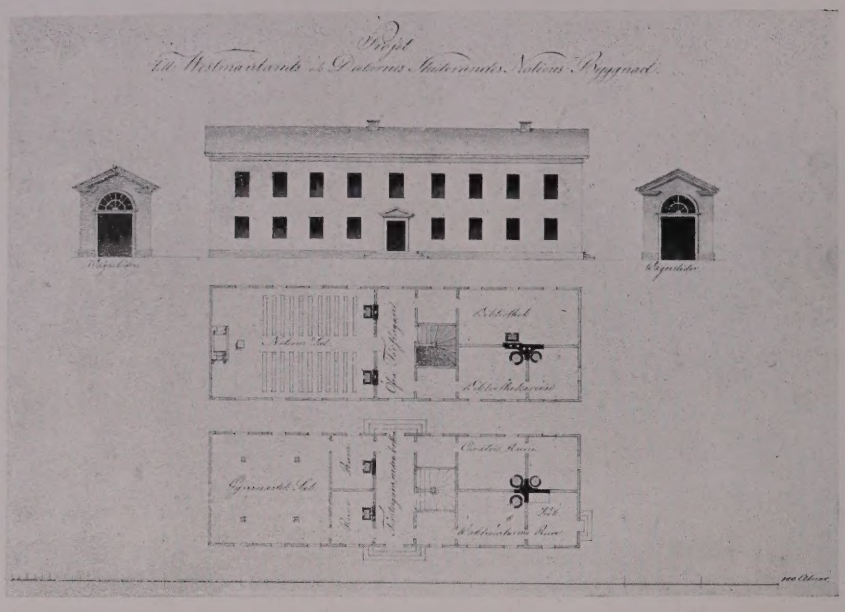

J. F. Zimmermans ritning till nationshuset. (Nationalmuseum).

Uppfördt åren 1827—34, var Västmanlands—Dala nationshus, sådant det tedde sig före den genomgripande reparationen 1914 ett i all sin anspråkslöshet synnerligen tidstypiskt byggnadsverk med en bestämdt provinsiell karaktär. Där det låg inom den lilla symmetriska trädgården hade det med de en smula otympliga proportionerna och de långa glänsande fönsterraderna ett tycke af "träslott" från den bygd, som bestått timret i dess resning. Bland nationshusen var det ett af de få, som till det yttre uppträdde i djupare mening representativt.

Husets arkitekt var J. F. Zimmerman. Det här ofvan publicerade Nationalmuseum (Eichhornska saml.) tillhöriga "projektet" blef ej till alla delar realiseradt. Fasaden förlängdes med två fönsteraxlar och planen undergick i samband härmed en del förändringar; i bottenvåningen fick bibliotekarien två rum innanför gymnastiksalen, kuratorn erhöll i öfvervåningen det utrymme, som ursprungligen reserverats för biblioteket och detta inrymdes i ett, mot bibliotekariens bostad svarande rum innanför den stora nationssalen. Exteriören torde ursprungligen ha varit ungefär den, som ritningen visar. Brädfodrat blef huset först 1840. Den andra här meddelade planen hänför sig till tiden efter 1871, då våningsindelningen förändrades.

Nationssalen, som rikligen belystes af fem fönster på hvardera sidan, var försedd med

(Forts. å bild 14, baksidan.)

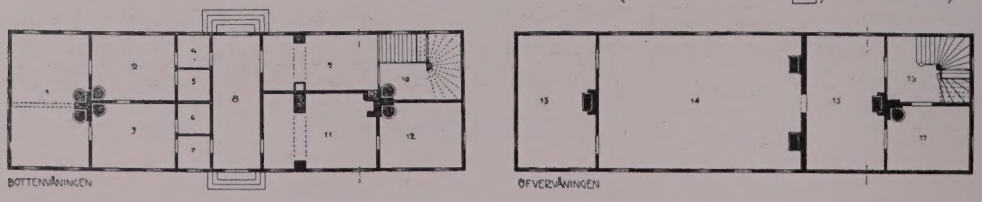

Nationshusets planer efter ombyggnaden 1871.

S. Curman foto. 1913.

BOTANICUM.

14

BOTANICUM.

Uppsala gamla slottsträdgård öfverlämnades af Gustaf III till universitetet som botanisk trädgård, och på hans initiativ uppfördes den botaniska institutionsbyggnaden i strängt antikiserande stil efter ritningar af Louis-Jean Desprez. Grunden började läggas 1787, och byggnaden, som benämndes Linnéanum, uppfördes efter de år 1791 omarbetade ritningarna men stod färdig först 1807 till 100-årsdagen af Linnés födelse. Den är det enda till utförande komna byggnadsverket af Desprez i den stil, som drifvit antikefterbildningen allra längst hos oss. "Då den stora, tunnhvälfda salen bakom hufvudfasaden en tid var fylld med universitetets samling af afgjutningar efter antik skulptur, gjorde den också ett intryck, som i hög grad påminde om de vatikanska skulpturgallerier, om hvilka Desprez säkerligen hade en ingående kännedom." (Curman i Roosval—Romdahl, Svensk konsthistoria.)

S. Curman foto. 1914.

Botanicum, salen bakom tempelfasaden.

(Forts. från bild 13.)

antikiserande dekorationer på väf af professor Emanuel Limnell (utf. 1841). Salen var indelad med målade pilastrar; öfver dörrarna och fönstren sutto i bågformade fält grekiska porträttmedaljonger. Den vackert traditionella dekoreringen efterbildades vid 1914 års restaurering.

Denna, som nödvändiggjordes af trångboddheten och framför allt af den ständigt aktuella eldfaran, omfattade fullständig revetering af huset samt en radikal förändring af planen i syfte att bättre tillvarataga utrymmena än 1871 års ombyggnad gjordt. 1920 omslöts äfven hela tomten af en hög mur, som bekostades af Anders Zorn. Äfven om huset nu inte längre för in ett stycke tradition i stadsbilden, måste hvarje vän af det gamla Uppsala känna tacksamhet öfver att det öfverhufvud taget står kvar — dess rifning var starkt ifrågasatt — och att inom dess väggar bevarats något af den gammaldags trefna stämning, som gjordt byggnaden kär för många studentgenerationer. *G. M. S—e.*

15

CAROLINA REDIVIVA.

CAROLINA REDIVIVA.

Efter långa stridigheter afgjordes år 1811 frågan om hvar universitetets nya biblioteksbyggnad skulle läggas. Kronprinsen Karl Johan besökte detta år Uppsala och utpekade den imposanta platsen på krönet i Drottninggatans fond, där det s. k. Residensstallet då låg. Arkitekten C. F. Sundvall uppgjorde ritningar till en trevåningsbyggnad med två bakåtriktade flygellängor. Öfversta våningen innehöll en stor solennitetssal. Dessa ritningar stadfästes af Karl XIII år 1813. Nya ritningar utarbetades emellertid af Sundvall och stadfästes af Karl XIV Johan år 1819, hvarefter bygget igångsattes. Detta projekt var betydligt utvidgadt i förhållande till det tidigare; fasaden var något förhöjd och mycket förlängd, flyglarna uteslötos och baksidan fick i midten en avant-corps. På grund af en konflikt afsade sig Sundvall 1821 vidare befattning med byggnaden. I hans ställe tillkallades dekorationsmålaren C. J. Hjelm, hvilken utförde en omarbetning af de Sundvallska ritningarna. Först år 1841 blef bygget definitivt afslutadt, ehuru den inre dekoreringen af ekonomiska skäl ej fullföljts enligt planen. Avant-corpsen inneslöt en magnifik dubbeltrappa, som ledde upp till solennitetssalen, "Carolinasalen", hvilken upptog husets öfversta våning. Åtskilligt före byggnadens färdigställande började inflyttandet af delar af biblioteket, och år 1834 användes festsalen för första gången. Redan efter ett par årtionden kräfde emellertid biblioteket ökadt utrymme. Denna fråga löstes slutligen på så sätt att Carolinasalen och den stora trappan uppoffrades, hvilket utfördes åren 1888–92. Ännu en ombyggnad företogs 1917. (Efter *Ernst E. Areen* i Nordisk Tidskrift för Bok- och Biblioteksväsen 1919.)

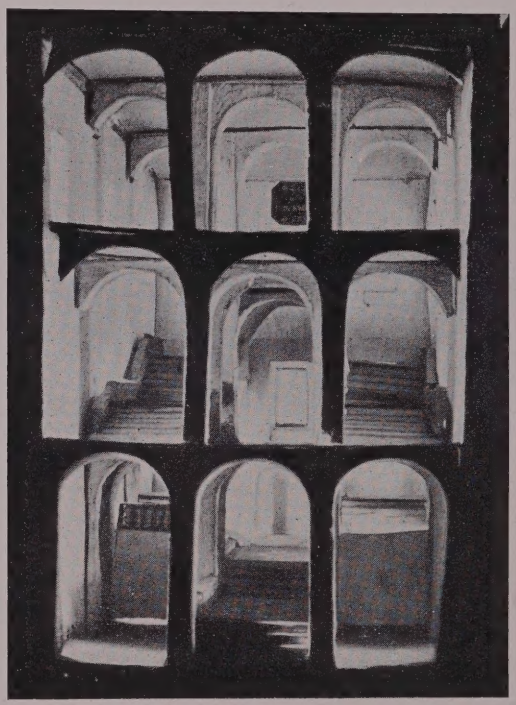

Trapphuset i Carolina Rediviva.
Efter en pappmodell från 1835.

Den borttagna trappan är blott ofullständigt känd genom bevarade afbildningar. Här återges den efter en i Nordiska Museet förvarad byggnadsmodell af biblioteket, enligt signatur förfärdigad af C. N. Sköld (Ksöld!) år 1835. Modellen visar fasaderna på några undantag när lika den utförda byggnadens.

1

Martin Olsson foto. 1911.

RÅDHUSTORNET SEDT FRÅN DITRIKSONSKA GARFVERIGÅRDEN.

C. Larsson fot. 1908.

SLOTTETS ÖSTRA FLYGEL.
Från sydost.

SLOTTETS ÖSTRA FLYGEL.

Till det egentliga slottet i Gäfle höra tvenne flygelbyggnader med en mellanliggande, år 1775 anlagd, terassformig parterr.

Den här afbildade östra flygeln är uppförd 1738. Det är en rektangulär envåningsbyggnad med hög, obruten takresning. Fasaderna, putsade, indelas med breda, äfven genom sin färg markerade rustikkedjor mellan fönstren. Kring den enkla portalen en svagt springande rusticerad risalit. Upp till portalen leder en präktig dubbeltrappa af sandsten med en vacker barriär af smidesjärn. Byggnaden bär en lugn och gedigen 1700-tals karaktär, åstadkommen med jämförelsevis enkla medel.

Byggnaden inrymmer lokaler för landskansliet jämte tillhörande arkiv, som är förlagdt uti källarvåningen. Den västra flygeln, som uppfördes 1753, innehåller stall, vagnbodar, höskulle m. m.

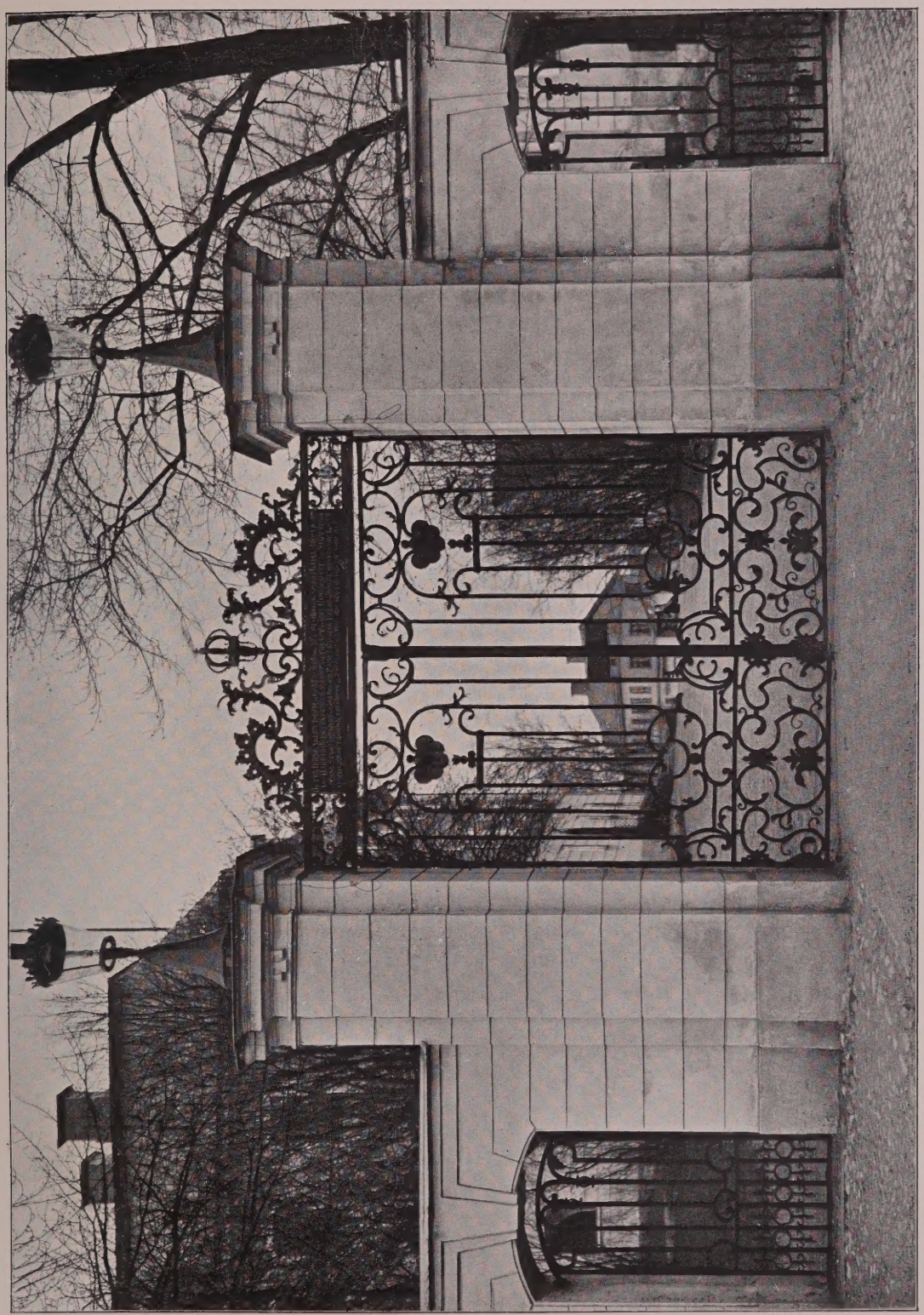

C. Larsson foto. 1905.

SLOTTSGRINDARNA.

21

SLOTTSGRINDARNA.

Slottsborggården i Gäfle är omgifven af ett prydligt stängsel bestående af smidesverk mellan murade pelare. På östra sidan af huvudentrén finnes en ståtlig port med grindar, likaledes af smidesjärn, utförda vid Wij bruk i Gästrikland. Öfver de stora dubbelgrindarna läses följande inskrift i förgyllda bokstäfver.

"Detta ierngaller iform af port för Kongl. Slotts-Borggården i Gefle Hafva detta Läns Härrar Bruks Patroner siänkt och förärt af idel Genirüsitet till Slottets och denna Stads prydnad samt anmodat mig Friherre Fred. Sparre dåvarande Läns Landsherre det samma uppsätta och förfärdiga låta, som skedde den 29 Augusti 1761".

Dessa grindar lämna ett synnerligen vackert och rikt prof på den prydnadssmideskonst, som i 1700-talets Sverige var så högt uppdrifven och uppskattad och hvarpå ännu många exempel kunna uppvisas i synnerhet i de gamla järnbrukstrakterna i mellersta Sverige.

Detta fina och för sina utöfvare så tacksamma konsthandtverk öfverlefde tyvärr icke sitt mest glansfulla århundrade, 1700-talet. Dess nuvarande representanter äro fåtaliga, och annorlunda har det ju icke kunnat vara i tider, då de tarfligaste gjutjärnsimitationer och järnrörsbarriärer ansetts värdiga att rama hvilken monumental plats som helst.

3

C. Larsson foto. 1909.

GAMLA SOCKERBRUKET.

4

C. Larsson foto. 1909.

DEN S. K. "HERRGÅRDEN" VID GAMLA SOCKERBRUKET.

GAMLA SOCKERBRUKET.

"Gamla sockerbruket" är en knuttimrad, rektangulär träbyggnad af betydande dimensioner, uppförd i två våningar och försedd med hög takresning med tvänne rader vindskupor. Väggarne äro panelade med stående bräder och rödfärgade, taket täckt med rödt tegel.

Den 4 maj 1739 erhöll en sammanslutning af affärsmän i Gäfle privilegium på anläggande af ett sockersjuderi i eller strax utom Gäfle. Med den kände Slottsbyggmästaren Peter Gerdes från Stockholm, hvilken vid denna tid arbetade på ombyggnaden af Gäfle slott, afslutades ett kontrakt om fabriksbyggnadens uppförande för en summa af 22,000 daler kopparmynt. Byggnaden skulle mäta 64 alnar i längd och 21 i bredd, samt vara färdig före november månads utgång 1739. Sockerbruksdriften blef emellertid en föga lönande affär, och på 1830-talet upphörde fabrikationen helt och hållet. Byggnaden inrättades under en kortare tid till utvärdshus, hvaraf på den tiden många funnos i stadens närmaste utkant. Sedermera har byggnaden användts till olika slag af fabriksrörelse, tills den år 1893 jämte tillhörande jordområde förvärfvades af Gäfle stad.

År 1908 beslöts, att byggnaden skulle rifvas såsom varande alltför bristfällig. Gästriklands fornminnesförening har emellertid sedermera väckt förslag om iståndsättande af den gamla byggnaden, som skulle användas till ett hembygdsmuseum för Gäfle och Gästrikland, hvarjämte det omgifvande området skulle ordnas till folkpark. Härigenom skulle den visserligen enkla och konstlösa, men genom sina proportioner dock synnerligen imponerande och tilltalande byggnaden räddas från undergång.

Huset utgör för öfrigt ett vackert exempel på, huru man i forna tider äfven åt en fabriksbyggnad sökte gifva ett vårdadt yttre och huru detta också med ytterst enkla medel kunnat förverkligas.

Det invid förenämnda byggnad belägna boningshuset, kalladt "Herrgården" och återgifvet å den undre af omstående bilder, blef sannolikt uppfördt till bostad för disponenten vid sockerbruket.

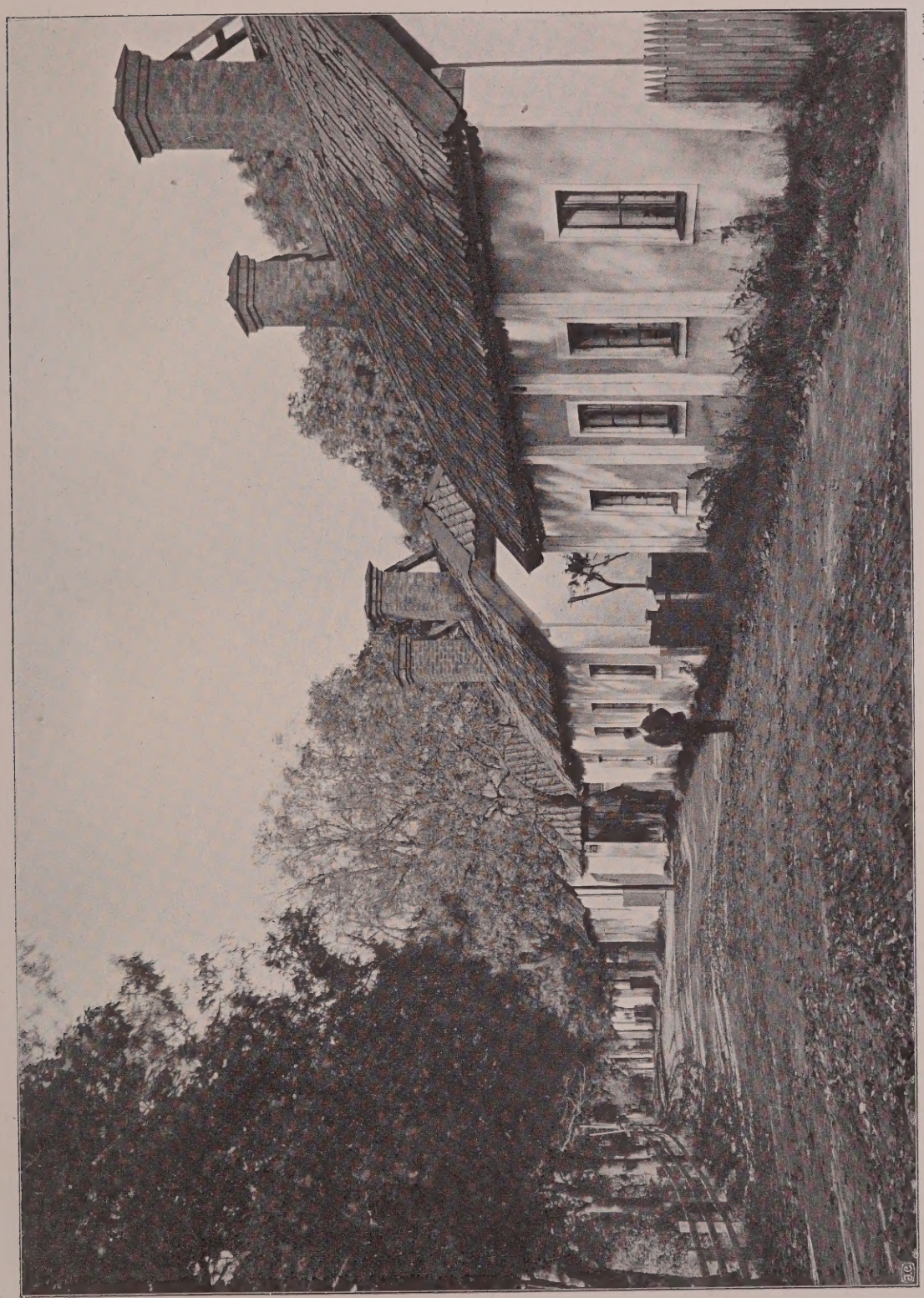

G. Reimers foto. 1909

5

EGNAHEM VID STRÖMSBRO, S. K. DUBBELHUS FRÅN 1780-TALET.

EGNAHEM VID STRÖMSBRO.

Egnahemsfrågan är icke så alldeles ny för våra svenska städer, som man skulle vara böjd att tro. Redan för ett och ett kvarts sekel sedan anlades en vacker egnahemskoloni i Gäfle, afsedd för arbetare inom en af den tidens storindustrier.

Då Gustaf III monopoliserade brännvinsbränningen för kronan i afsikt att skaffa staten ökade inkomster, anlades kronobrännerier i landets olika delar, bl. a. äfven ett vid Strömsbro, hvilken stadsdel ingår i Gäfle stads sjätte kvarter. (Se Gäfle-bilden [7].)

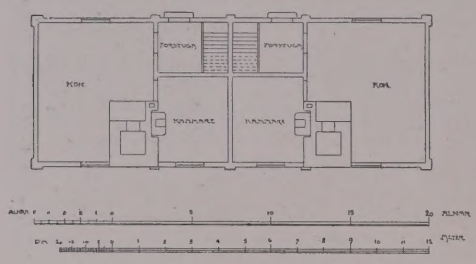

Plan af dubbelhus vid Strömsbro.

För de erforderliga "bränneridrängarna" uppfördes sålunda på 1780-talet bostadshus af den typ, som äfven återfinnes i våra dagars egnahemsanläggningar, nämligen s. k. dubbelhus. De äro på låg stenfot uppförda af timmer med yttertak af tegel på brädunderlag med mellanlagd näfver.

Utvändigt äro de rappade och kalkfärgade.

Byggnaderna, hvartill planritning bifogas, innehålla tvänne lägenheter, hvardera om förstuga, rymligt kök med stor eldstadsmur samt en mindre kammare och vind. Boningsrummens höjd är 2,2 m.

Den sålunda uppförda raden af bostadshus med sitt fria läge och omgifvande trädplanteringar bildar en verklig idyll af egnahem, som verkar på ett helt annat sätt än våra dagars mångenstädes praktiserade baracksystem eller "egnahemsvillor".

6

G. Reimers foto. 1909.

F. D. BERGGRENSKA GÅRDEN N:O 9 & 10 I 2:DRA KVARTERET.

7

G. Reimers foto. 1909.

F. D. KRONOBRÄNNERIET VID STRÖMSBRO.

F. D. BERGGRENSKA GÅRDEN N:O 9 & 10 I 2:DRA KVARTERET.

Byggnaden utgör en del af en köpmansgård från början af 1800-talet, upptagande ett helt tomtkvarter, med hufvudbyggnaden förlagd mot strandgatan med härlig utsikt mot söder och den midtemot på andra sidan ån belägna slottsborggården.

Hufvudbyggnaden, som ligger på en trädplanterad terrass, är uppförd af trä i två våningar samt souterrainvåning, och innehåller i den sistnämnda varukällare, i bottenvåningen kontorslokaler, gästrum och köksafdelning, och i våningen en tr. upp bostadsvåning med ett tiotal rum; således allt hvad till ett köpmanshus hörer. Vid den intill tomtens norra sida gränsande gatan voro ekonomi- och magasinsbyggnaderna förlagda.

Mot gatorna är mellan byggnaderna trästängsel uppsatt mellan murade stenstolpar.

Det hela verkar solidt och förnämt, något af en köpmansfurste för sin tid, och de byggnaden omgifvande, präktiga löfträden gifva grönska och svalka i sommartid, på samma gång som de vid den stora branden 1869, då hela trakten jämte närbelägna stenhus afbrändes, skyddade denna egendom från förstörelse, hvarför detta hus efter branden blef använd som tillfälligt rådhus.

F. D. KRONOBRÄNNERIET VID STRÖMSBRO.

F. d. kronobränneriet vid Strömsbro är en ganska ansenlig byggnad, uppförd af tegel med kalkputsade väggar samt yttertak af tegel. Hufvudgafveln är dekorerad med Gustaf III:s krönta namnchiffer samt årtalet 1776 i svart smidesjärn.

Byggnaden äges numera af Gäfle Manufakturbolag och användes som upplagsmagasin.

8

G. Reimers foto. 1909.

STORA BERGSGRÄND N:O 8.

9

G. Reimers foto. 1909.

SÖDRA KOPPARSLAGAREGATAN N:O 9.
Tomten blef 1798 upplåten till en skeppstimmerman för uppförande af bostadshus.

STORA BERGSGRÄND N:O 8.

Arbetarebostad från 1700-talet i gamla första kvarteret n:o 208. Tomten upplåten till bebyggande 1743. Dess areal utgör 294 kv-m., och för densamma utgår såsom årlig tomtöresafgift 1,18 kr., en ganska rimlig afgift för "en egen torfva".

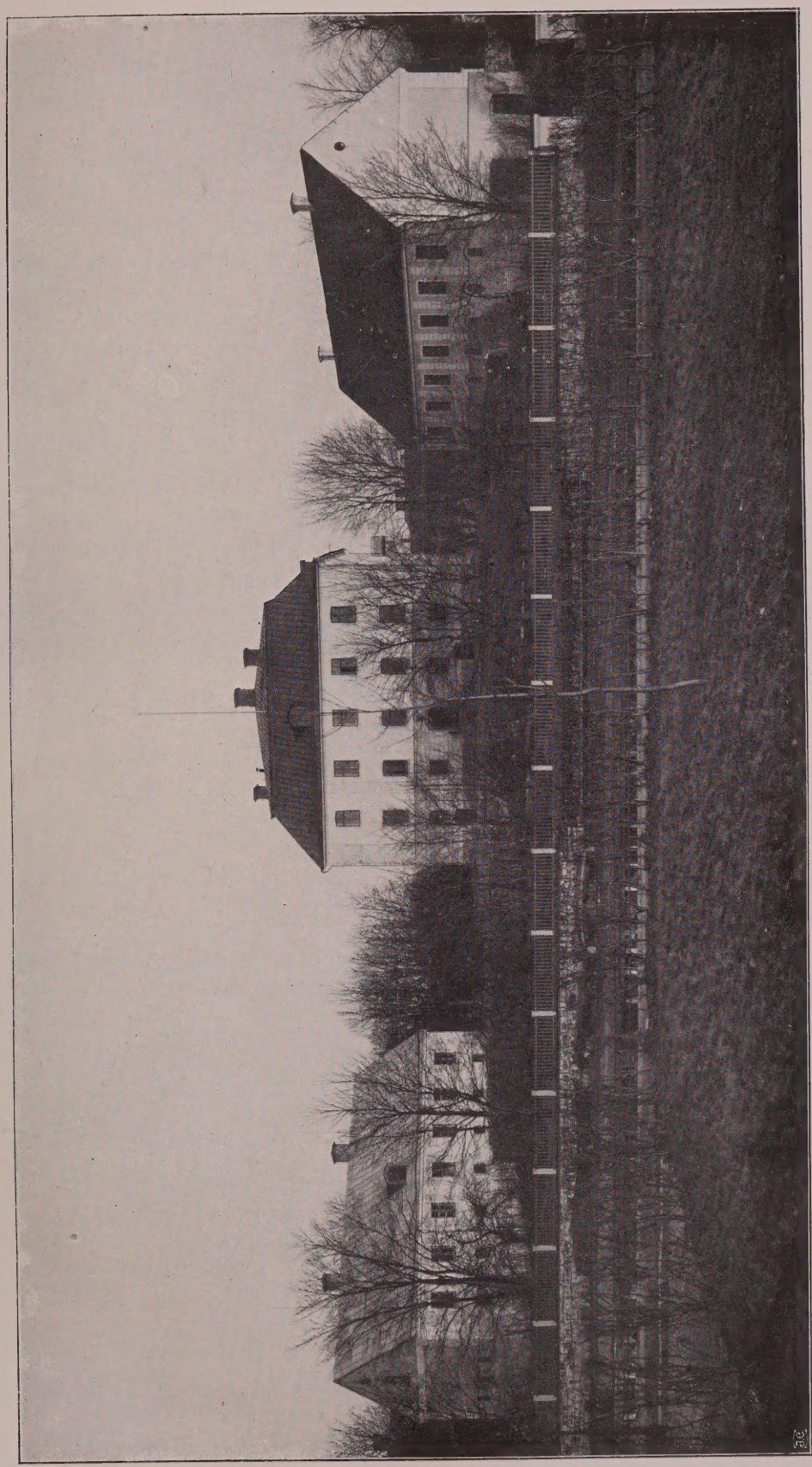

C. Larsson Foto.

10

SLOTTET OCH FLYGLARNE.

SLOTTET.

Bild [10] visar slottets norra sida med de två flygelbyggnaderna ned mot Gafle-ån.

Slottet, stadens äldsta byggnad, började uppföras af Johan III omkring 1583. Det var försedt med icke mindre än fem torn samt en på östra sidan framskjutande absid, tillhörande den uti byggnaden anordnade slottskyrkan. Mårten Rodzman nämnes som "byggmästare på kungl. maj:ts gård i Gefle".

1727 afbrändes slottet, men sattes åter i skick så att mellanvåningen 1751 kunde tagas i bruk såsom landshöfdingebostad och öfvervåningen på 1760-talet åter var fullt inredd.

Den östra flygeln (på bilden till vänster), som var ämnad till ämbetslokaler, uppfördes 1738; den har en präktig yttertrappa af sandsten med järnbarriär. Den västra flygeln (stall, vagnslider o. d.) blev färdig 1753. Framför slottet mellan flyglarna utbreder sig en terrassformig parterr (anlagd 1775). Det var under denna byggnadsperiod, som slottet fick sitt nuvarande, för den Hårlemanska tiden karaktäristiska utseende.

Ett nu planeradt tillbyggande af lägre flyglar på huvudbyggnaden skulle, i bästa fall, gifva något vackert nytt, men skulle fullständigt förändra den gamla helhetsbilden.

Den slottsområdet omgifvande inhägnaden, hufvudsakligen bestående af ett järnstaket mellan murade pelare, försågs 1761 på östra sidan med en ståtlig portal med gallerport af järn (se Gäfle [2]).

11

DROTTNINGGATAN MOT ÖSTER FÖRE 1869.

12

HAMNBILD FÖRE 1869.

DROTTNINGGATAN MOT ÖSTER FÖRE 1869.

Bild [11] ger en föreställning om, hur Drottninggatan, sedd mot öster i närheten af Rådhustorget, tog sig ut före branden 1869. Hitom Rådhustorget låg det Engströmska huset och strax bortom det Enneska, sedermera stadshus.

Träpilastrarna och stuprännorna gåfvo åt de små tvåvåningshusen en viss vertikal sträckning, behagligt uppvägd af de utspringande fritrapporna och "bodarnes pittoreska kanonviskor".

HAMNBILD FÖRE 1869.

Bild [12] visar ett stycke af hamnen före 1869 års stora brand. Gafle-ån rinner fram under Kungsbron (förr kallad Karl Johans bro; invigd 1819): till vänster löper Södra Strandgatan, till höger Norra Strandgatan. Det stora hörnhuset vid sistnämnda gata är gymnasiet, vid branden nyss ombyggdt och färdigt till inflyttning; öfver dess södra takfall skymtar rådhusets torn. I förgrunden till höger arbetas det på ett af stadens dåvarande stora skeppsvarf, det Bångska.

Såväl gymnasiet och varfvet som öfriga här synliga byggnader på åns norra sida lades den 10—11 juli 1869 i aska.

Både [11] och [12] återgifva litografier (i Gäfle museum) af den talangfulle, men en smula äfventyrlige Ferdinand Tollin. Denne jurist och litograf föddes 1808 i Gäfle och dog i Schweiz på 1860-talet. Han är mest känd genom vyer från Stockholm och Gäfle.

1

V. Lange foto.

KYRKAN FRÅN SYDOST.

2

F. Falkenberg foto. 1909.

GAMLA GEVÄRSFAKTORIET VID OXTORGSGATAN.

SÖDERHAMN.

KYRKAN.

Sedan stadens första kyrka — af trä, byggd 1621-22 — nedbrunnit, lades den 1 sept. 1685 grundstenen till den nuvarande kyrkobyggnaden, som invigdes den 15 januari 1693.

Kyrkan, som har den för tiden karaktäristiska planformen med likarmadt kors, är uppförd af putsadt tegel och är numera täckt med järnplåt. Troligen voro taken ursprungligen täckta med spån, utom öfversta spiran, som ännu är kopparklädd. Tornets takform har troligen varit ämnad att få en resligare karaktär, mera påminnande om bilden i Dahlbergs Suecia eller den vackra spiran på den väster om kyrkan belägna klockstapeln. Denna torde stamma från samma tid som kyrkan och är uppförd af trä samt täckt dels med spån, dels med plåt.

Upp till kyrkan, som är belägen på en höjd i stadens norra del, leder från söder en af lindar beskuggad fritrappa i flera afsatser. Öfver östra kyrkogårdsingången är uppförd en putsad, hvälfd portal med en mindre spira och smidda grindar.

GAMLA GEVÄRSFAKTORIET.

Söderhamn anlades i början af 1600-talet af åtskilliga på landet i Hälsingland bosatta "rör- och kopparsmeder", hvilka af Gustaf II Adolf tillätos slå sig ned därstädes på ägorna till det gamla Faxeholm eller Faxehus. Staden privilegierades den 7 sept. 1620 och fick en större jorddonation, hvarjämte påbjöds anläggande af verkstäder för gevärstillverkning. Af de därtill hörande borrhusen var det första af trä och helt litet, beläget vid ån och nuvarande Västra Tullportsgatan. Det andra i ordningen låg å nuvarande kvarnens tomt. Det tredje, ännu kvarstående, är det här afbildade, beläget vid Oxtorgsgatan.

Byggnaden, uppförd af gråsten och tegel, innehåller en bottenvåning och en större vind, som upptager hela planytan. Taksparrarne, som invändigt äro panelade, gå direkt till murverket utan stödben. Huset uppfördes år 1748 och ändrades 1794 under ledning af faktor Johan Charling och byggmästaren J. Altström. Enligt magistratens syneinstrument af år 1795 omtäcktes taket med ny, handsmidd järnplåt. Mellan takets öfre och nedre afdelning upptogos 6 små fönster, som försågos med rutor af svenskt glas infattade i bly. Öfverst på taket uppsattes en plåtbeslagen träglob med flöjel i form af ett måladt och förgylldt standar med konungens namnskiffer. (Flöjeln sedermera borttagen).

År 1813 beslöts, att byggnaden skulle försäljas i anledning af gevärsfaktoriets flyttning till Eskilstuna, hvarefter huset användts till olika ändamål.

3

F. Falkenberg foto. 1909

KLOCKSTAPEL INVID KYRKAN.

4

F. Falkenberg foto. 1909.

ÖSTRA INGÅNGEN TILL KYRKOGÅRDEN.

ÖSTRA KYRKOGÅRDSPORTEN.

Öfver östra ingången till Söderhamns kyrkogård är — troligen samtidigt med kyrkan — uppförd en portal af sten, krönt med järnklädd spira. I porthvalfvet äro insatta grindar af smidesjärn och där ofvan ett galler af trä.

Kyrkogårdsmuren invid portalen löper i sned vinkel mot kyrkans längdaxel, hvarför man

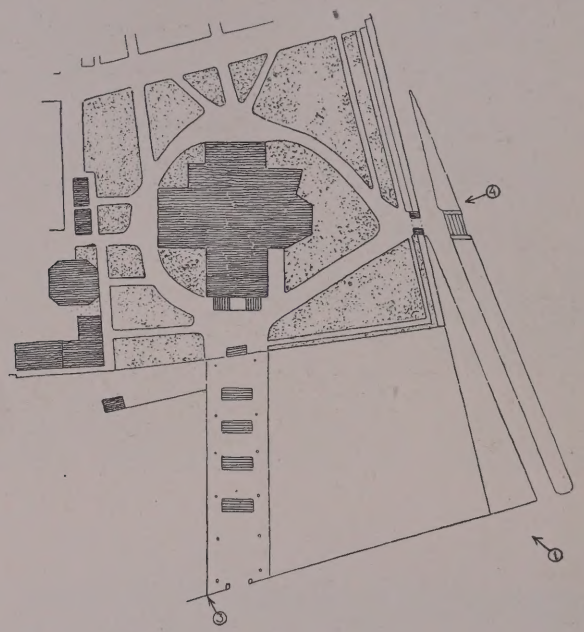

äfven anlagt portalen med snedvinklig plan. Denna planläggning gör, att man utan att märka snedheten vid inträdet genom portalen kan hafva kyrkans kor synligt midt i hvalföppningen. Se äfven Söderhamnsbilden [1].

Den här återgifna situationsplanen öfver kyrkan med närmaste omgifning utvisar, huru de olika bilderna öfver kyrkan m. m. äro tagna. Numren inom ringarna hänvisa till bilderna.

KLOCKSTAPELN.

Väster om kyrkan är uppförd en klockstapel af trä, som dels är täckt med trä, dels med järnplåt samt afslutas med en krönt spira af smidesjärn. Stapeln är troligen uppförd samtidigt med kyrkan, som invigdes den 15 jan. 1693.

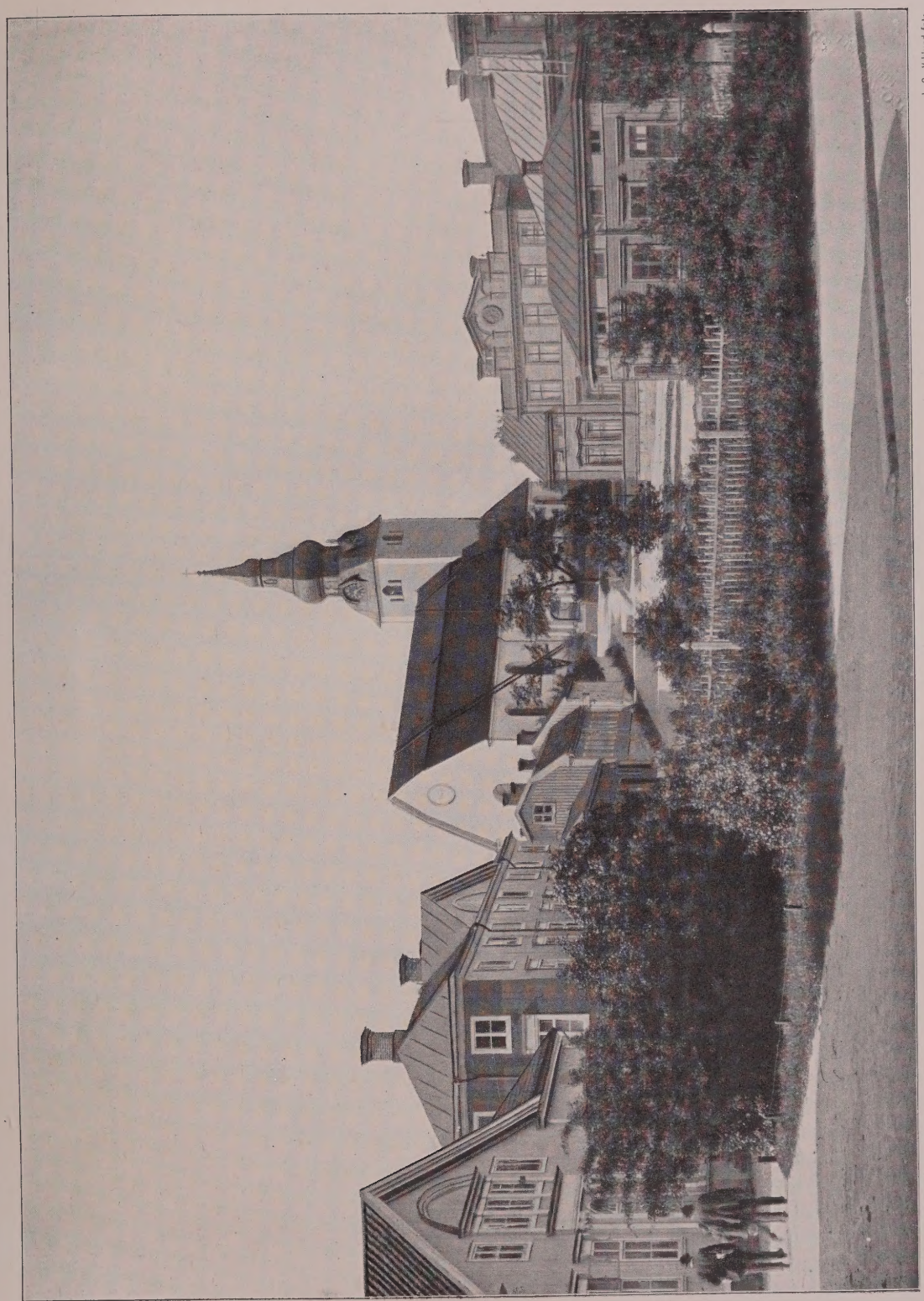

J. O. Viklund foto.

PARTI AF STORA KYRKOGATAN.

PARTI AF STORA KYRKOGATAN.

För att underlätta orienteringen med afseende på såväl denna som nästföljande bilder från Hudiksvall meddelas här ett stycke af dess stadsplan. Såsom synes af denna, begränsas stadens centrala parti i norr och söder af vatten, kallade respektive Lillfjärden och Storfjärden och sammanbundna af "Sundskanalen". Omstående bild är tagen från punkten A upp mot kyrkan; bilderna [2] och [3] från den med B betecknade bron på Lilla Kyrkogatan, [2] mot sydost, [3] mot nordväst.

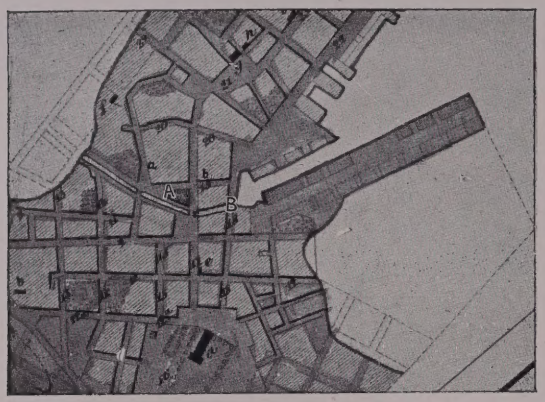

Å bild [1] synes i fonden kyrkan, som bär namnet Jakobi-kyrkan, möjligen efter en på samma plats belägen, åt S:t Jakob helgad medeltidskyrka. Nuvarande kyrka grundlades 1643 och invigdes 1672. Den har tre gånger härjats af åskeld, nämligen 1690, 1790 och 1797. Tornet uppfördes 1710 och kröntes ursprungligen af en förgylld tupp, som dock nedtogs 1810 och ersattes med glob och kors.

Af de på bilden synliga husen äro de till höger uppförda efter 1878 års brand. Mot dessa osköna företeelser kontrastera på ett välgörande sätt byggnaderna till vänster, som stamma från äldre tid. De båda närmaste husen, det Bergska och det Wallströmska, mellan hvilka Sundskanalen flyter fram, äro vackra exempel på svensk empirearkitektur. Den Bergska gården är tyvärr numera försvunnen. Huset i backen med det brutna taket är kyrkoherdebostället.

Midt öfver den öppna platsen i förgrunden flyter den ofvannämnda kanalen, dold af planteringar. Staketet utvisar dess plats.

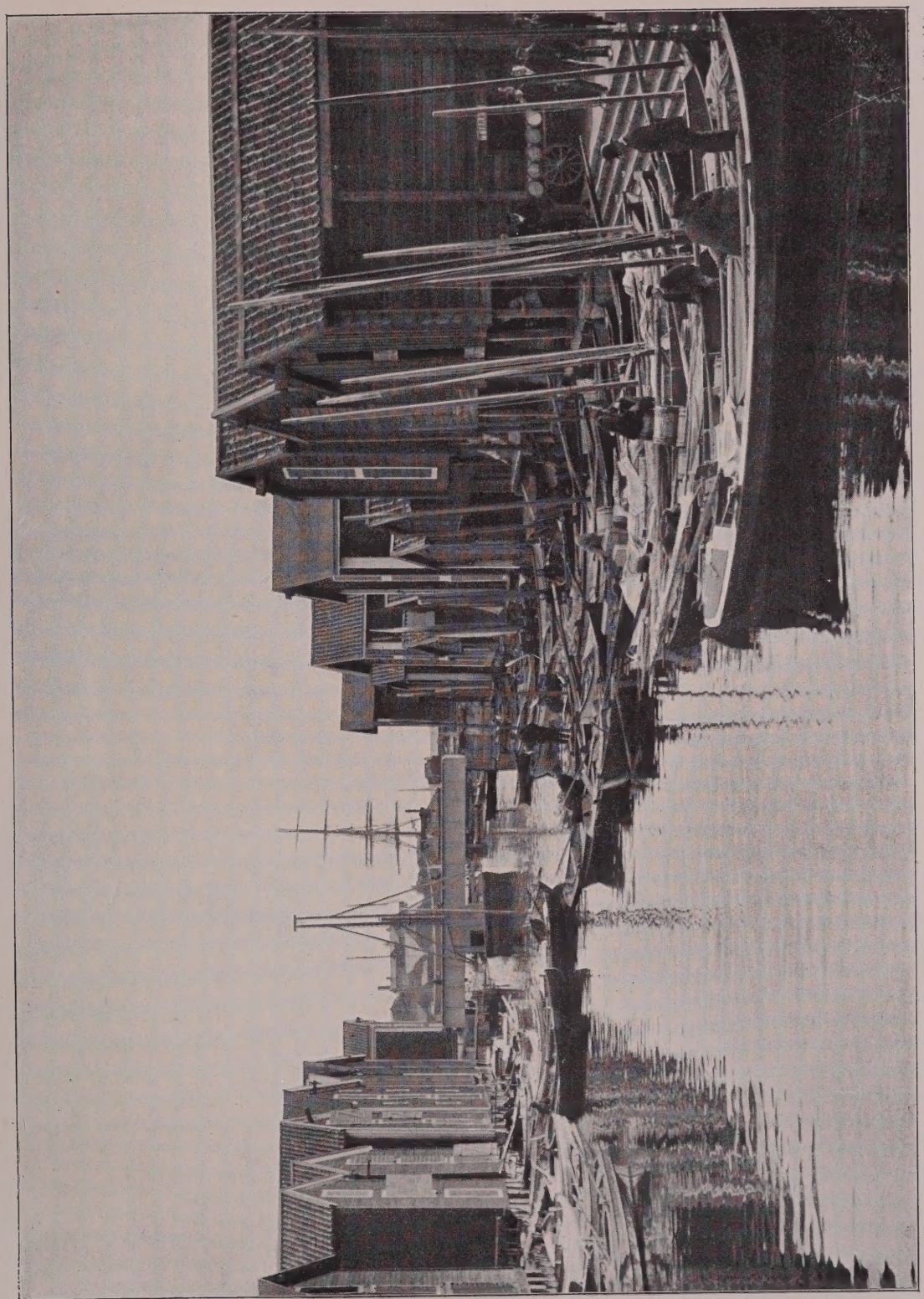

J. O. Viklund foto.

FISKHAMNEN OCH KÖPMANSMAGASINEN VID "SUNDSKANALEN".

HUDIKSVALL.

FISKHAMNEN.

Bilden är tagen från Lilla Kyrkogatans bro öfver Sundskanalen (se planen i texten till bild [I]). Den visar oss den åt Storfjärden liggande delen af kanalen, äfven kallad Fisksundet. Fiskhamnen påminner i hög grad om ett norrländskt fiskläge, hvilket den ju också i grund och botten är. Den enda skillnaden är, att bodarne på båda sidor delvis äro större och modernare byggda än sjöbodarne i de mindre fisklägena bland de norrländska skären. På flera af bodarne (till höger) kan man emellertid urskilja så ålderdomliga drag i byggnadssättet som utskjutande svalar på gafveländarna m. m.

År 1860 funnos ännu 150 fiskare i staden, hvilka dels fiskade — hufvudsakligen strömming — i stadens eget fiskvatten, dels arrenderade fisket i angränsande socknar.

3

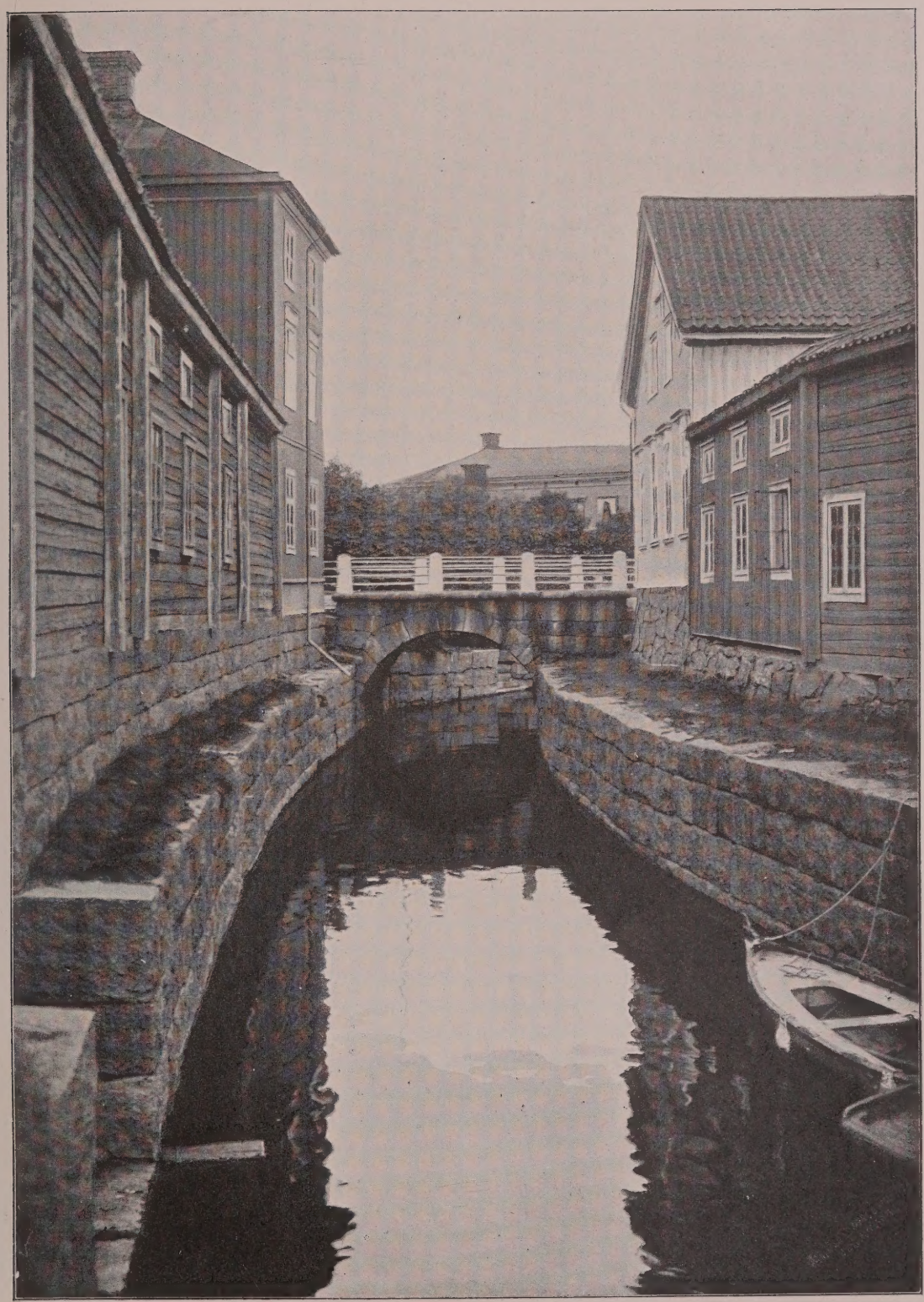

J. O. Viklund foto.

PARTI AF SUNDSKANALEN MED STENBRON VID STORA KYRKOGATAN.

PARTI AF SUNDSKANALEN.

Bilden är tagen från samma punkt som bild [2], ehuru åt motsatt håll (se planen i texten till bild [1]). Den visar den smala, stenskodda kanalen med byggnader nästan omedelbart invid stranden; till vänster den Wallströmska, till höger den Bergska gården (se bild [1]). Den senare är numera rifven, och på dess tomt ligger det nya Sparbankshuset, som dock ej går ned till kanalen, hvarför den pittoreska effekten af detta parti naturligtvis alldeles försvunnit.

J. O. Wiklund, Hudiksvall, foto.

BRUNSKA GÅRDEN.
Hufvudbyggnaden från gårdssidan.

BRUNSKA GÅRDEN.

Denna gård visar en för Hamngatan i Hudiksvall karaktäristisk anordning med en af låga flyglar flankerad terassformig, planterad gård framför den vid den motsatta gatan belägna hufvudbyggnaden. Genom porten i terassmuren (se bild [5]) kommer man på en trappa upp till gården. Hufvudbyggnadens öfvervåning liksom dess fasadutsmyckning härleder sig från 1850-talet. Bredvid densamma åt gatan ligger en särskild apoteksbyggnad med en pilasterprydd fasad. Gården har tillhört apotekaren Julius Brun. Nuvarande ägare är dennes dotter, fru Julia Wennberg.

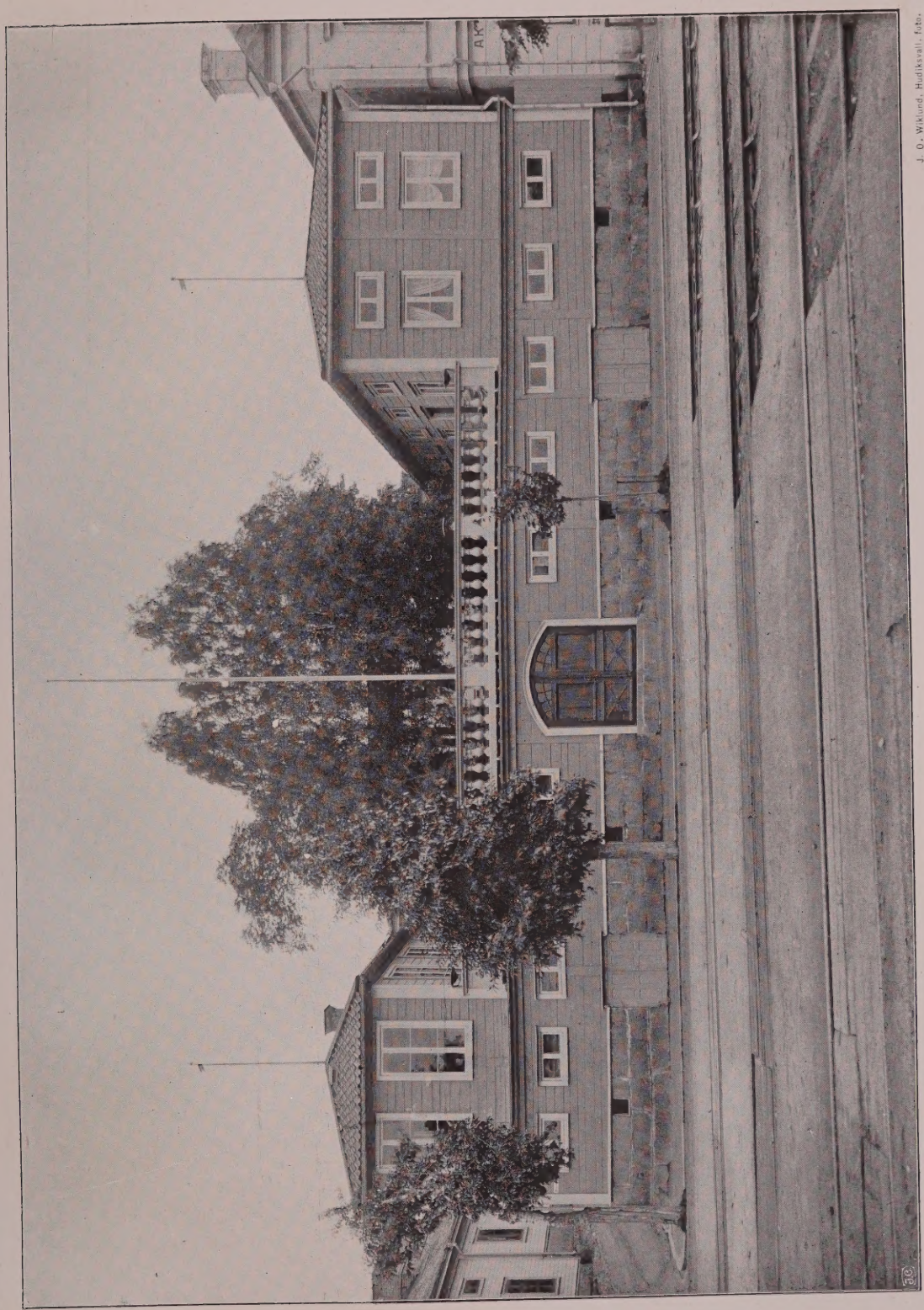

J. O. Wiklund, Hudiksvall, foto.

BRUNSKA GÅRDEN.
Terrassen mot Hamngatan.

1

Harald Wadsjö foto. 1916.

GAMLA RÅDHUSET VID STORTORGET.

2

Harald Wadsjö foto. 1916.

GAMLA GYMNASIET.

GAMLA GYMNASIET.

Det numera såsom rådhus använda gamla gymnasiehuset i Härnösand invigdes till sitt ursprungliga ändamål den 20 juni 1791. Ritningarna till byggnaden fastställdes af K. M:t den 17 januari 1785, sedan en af konsistorium i Härnösand anskaffad ritning, uppgjord af byggmästaren Hagmansson i Sundsvall, blifvit något förändrad i Öfverintendentsämbetet. De nedan återgifna ritningarna, som förvaras i Byggnadsstyrelsens arkiv, bära påskrift af O. Tempelman, hvilken sannolikt gjort den ofvan omtalade omarbetningen. Närmast till hands torde ligga att antaga, att han därvid tillsatt den karaktäristiska och vackra rotundan och frisen med en Horatiansk inskrift, och därigenom satt karaktär på den därförutan rätt enkla byggmästareritningen.

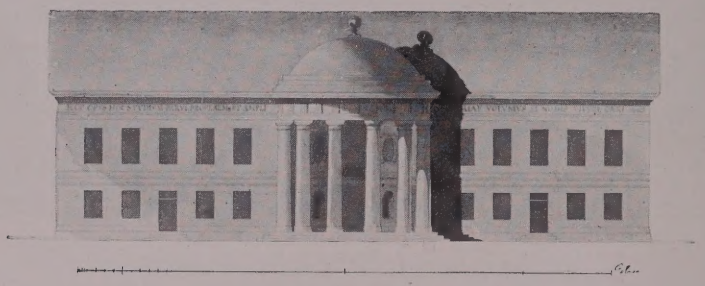

Fasad.

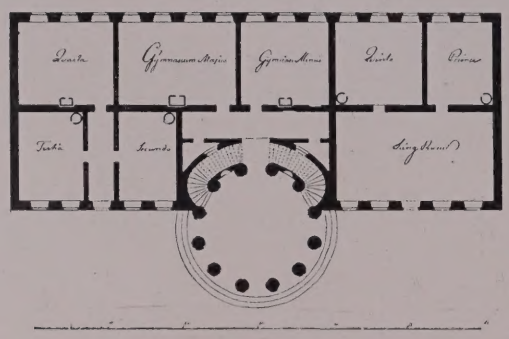

Plan af bottenvåningen.

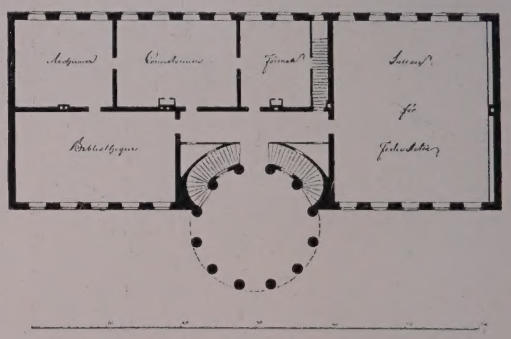

Plan af öfre våningen.

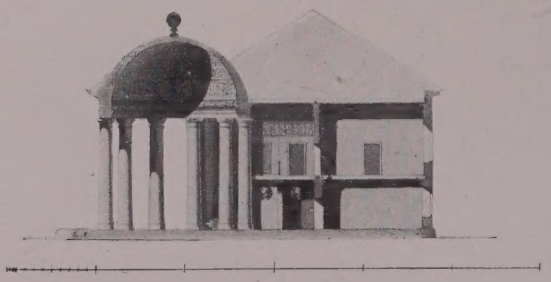

Sektion.

3

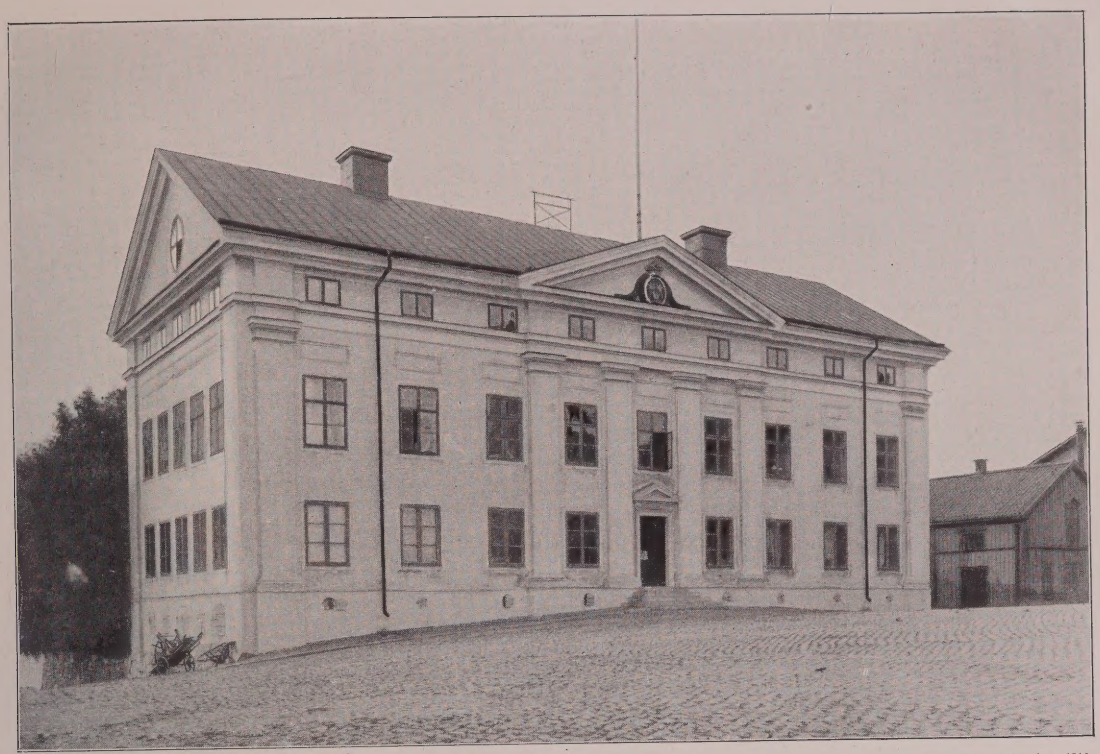

Harald Wadsjö foto. 1916.

RESIDENSET, FASADEN MOT STORTORGET.

4

RESIDENSET FRÅN SJÖSIDAN.

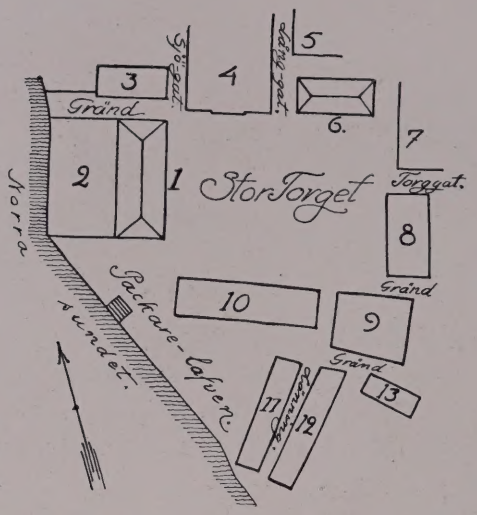

Plan af Stortorget 1856.
Efter original i K. Byggnadsstyrelsens arkiv.

KARTÆ BESKRIFNING.

1. Landshöfdinge Residence Byggnaden.
2. Dito Terrassen.
3. Dito uthus byggnad.
4. Handlanden Hambergs boningshus.
5. Enkan Rosells dito.
6. Rådhuset.
7. Handlanden Boströms Tomt.
8. Conditor Martens dito.
9. Dito. dito.
10. Stadens auktions kammare, Vågbod, Brandredskapshus, arrest, och Vagns hus samt vedbod.
11. Handlanden Löfroths Magazin.
12. Dito Boströms, Enkan Rosells och Conditor Martins Magazins tomter.

Hernösand den 25 October 1856.

N; Backlund.

Af Stortorgets båda monumentalbyggnader, Landshöfdingeresidenset (1), och gamla rådhuset (6), är det förra (bild [3] och [4]) uppfördt efter ritningar, som stadfästes af Gustaf III år 1785, alltså samma år som ritningarna till gymnasiihuset (bild [2]).

Det gamla rådhuset (bild [1], äfven synligt till höger å bild [4]), en karaktäristisk träbyggnad, som på det bästa sätt hör tillsammans med torgets och de omgifvande kvarterens i stort sedt väl bevarade gamla karaktär, går tyvärr ett typiskt öde till mötes. Det är nämligen dömdt att lämna plats för ett bankhus. Den gamla byggnaden är öfverlämnad till stadens museum, och blir sålunda bevarad, fast på annan plats, men för huset själft lika väl som för stadsmiljön blir säkerligen förändringen en gifven försämring och innebär en svår förlust för stadsbilden.

S. W.

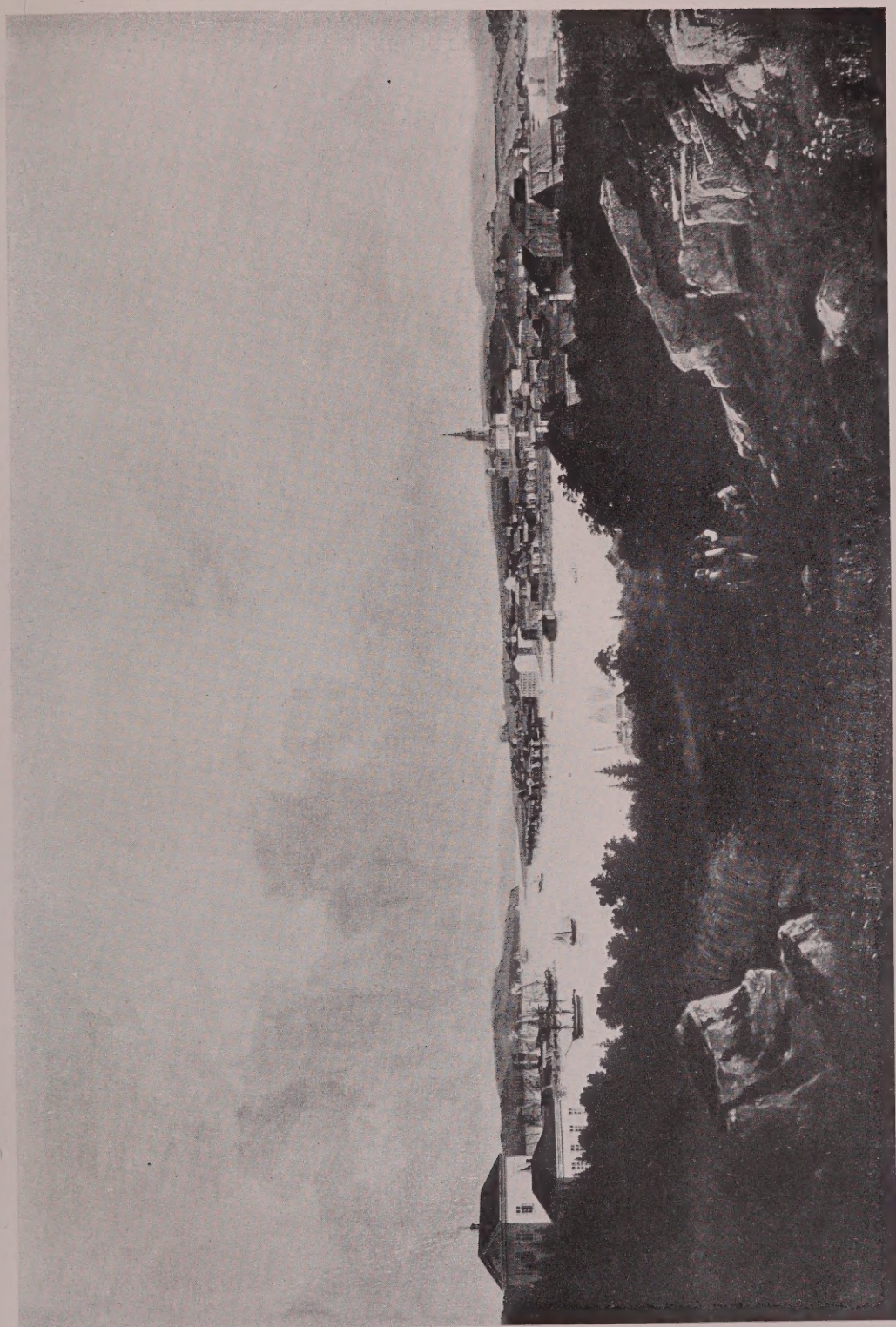

5

STADEN FRÅN SYDVÄST, SEDD FRÅN NUVARANDE GÅDEÅSTADEN.
Efter oljemålning af G. W. Palm 1856.

STADEN FRÅN SYDVÄST EFTER OLJEMÅLNING AF G. W. PALM 1856.

Bild [5] återger en i Härnösands rådhus hängande större tafla i olja, visande staden från sydväst och på beställning af staden målad 1856 af konstnären G. W. Palm (1810—1890). I konstnärens arfvingars ägo befinner sig originalskissen till denna tafla, äfvensom en skiss föreställande staden från öster, här reproducerade i färgtryck å bild [6]—[7]. De båda akvarellerna, målade i juli 1854, äro synnerligen detaljeradt utförda och därför af stort topografiskt värde; i färggifningen förete de den sydländskt lätta och ljusa kolorit, som Palm efter sina studieår i Italien och Spanien med förkärlek använde äfven vid återgifvande af nordisk natur. I den här afbildade utförda taflan har konstnären delvis aflägsnat sig från skissen, i enlighet med en vana som redan samtiden beskyllde honom för.

Förutom Härnösand har G. W. Palm förevigat ett antal andra svenska städer; hans skissböcker innehålla flera ur topografisk synpunkt rätt intressanta bilder, bl. a. från Visby, Stockholm och Västerås. *M. H.*

Karta öfver Härnösands omgifningar 1646.
(Landtmäteristyrelsens arkiv N : 82, 41.)

6

"HERNÖSAND FRÅN SÖDRA SIDAN D. 9. JULII 1854."
Efter akvarell af G. W. Palm, skiss till målningen bild 5.

7

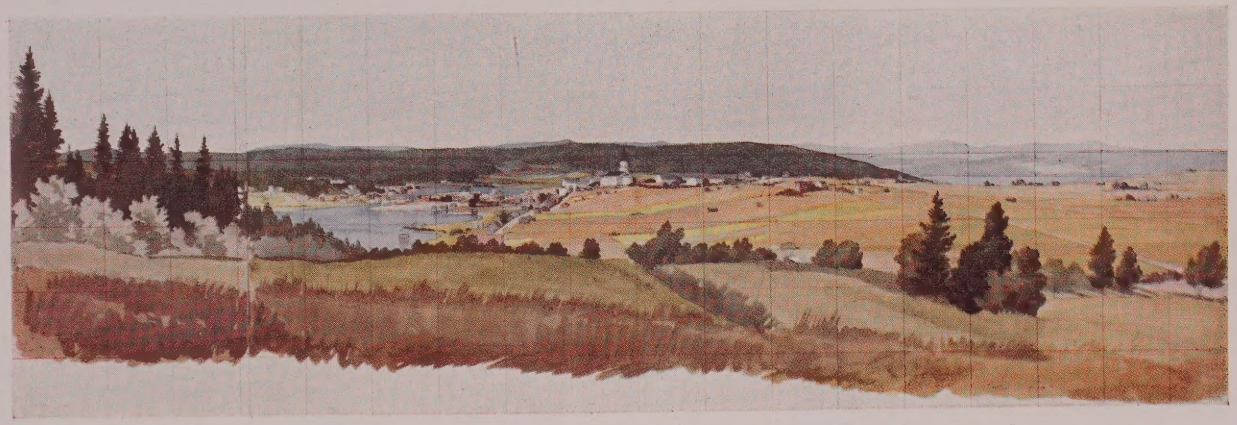

"HERNÖSAND FRÅN ÖSTRA SIDAN (TAGET FRÅN JERESTATORP) D. 7 JULII 1854."
Akvarell af G. W. Palm.

HÄRNÖSAND.

STADSPLAN OCH BEBYGGELSEFORMER.

Härnösands stad växte upp som ett fiskläge och ännu långt efter stadsblifvandet var samhället att betrakta endast som en större dylik bebyggelseform. Utgångsstadiet för Härnösands planbild är sålunda fiskägets, sådan vi återfinna den i flertalet af de längs ångermanländska kusten spridda hamnarna, främst då, för att taga ett exempel, det stora några mil norr om staden liggande Ulfö. Här kantas stranden af sjöbodar och bryggor, från hvilka fiskargårdarnas smala tomter löpa upp mot en väg, som går parallellt med stranden, hvars kontur den noga följer. Och ofvanför denna strandbebyggelse ligger på en platå hamnens kapell. På samma sätt kantades ännu för en mansålder sedan stora delar af Härnöns västra strand af en typisk fiskarbebyggelse, hopträngd på den smala strandremsan nedanför berget. Den pulsåder, som följande strandkonturen, utgjorde den hufvudsakliga kommunikationsleden inom detta långsmala område bildades af det slingrande stråket Långgatan, Sjögatan och Östanbäcksgatan. På tvänne ställen bröts den täta bebyggelsen af öppna torg, liggande intill stranden, Stortorget och Lilltorget. Invid stranden byggde också köpmännen sina gårdar och i och med stadens tillväxt i äldre tid ser man hur bebyggelsen utvecklas längs Härnöstranden, kryper öfver till holmarna i sundet och slutligen sätter sig fast på fastlandsstranden. I denna riktning torde bebyggelsen uteslutande fortskridit, om staden fortfarit att vara endast en fiskare- och köpmansstad. Men vid 1600-talets midt tillkommer ett nytt element i staden, då den blir Norrlands ecklesiastika centrum. Liksom i Ulföhamn ligger kyrkan på en platå, dominerande samhället och här lägges också skol- och gymnasiebyggnaderna, då dylika nu tillkomma. Så småningom uppväxer därefter innanför strandbebyggelsen så att säga en tjänstemannabebyggelse, för hvilken närheten till sjön icke utgjorde någon lifsbetingelse. I motsats till den gamla strandbebyggelsen kännetecknas den inre bebyggelsen — som särskildt under 1800-talets andra hälft hastigt utbredde sig — af stora, glest bebyggda tomter, trädgårdar, raka, breda gator. Å bilderna [8] och [9] ses hufvudsakligen de äldre tättbyggda delarna af staden, å bild [9] den s. k. Östanbäcken, stadsdelen kring den slingrande Östanbäcksgatan. Relikt af fiskarbebyggelsen kvarlefva här i form af invid kanalen belägna, till magasin omändrade sjöbodar. Här ses också några gamla köpmansgårdar med sjötomter. Längst i förgrunden ses delar af den yngre bebyggelse, som växte upp å platån kring kyrkan. Bild [8] visar den gamla köpmansbebyggelsen kring Stortorget och dit löpande gator.

Bland de äldre gårdsformerna märkas fiskargårdarna, hvaraf åtskilliga ännu återstå inom den s. k. Norrstaden, ehuru sjöbodarna nu stå helt på landbacken (bild [31] och [32]). På de smala tomterna finnas i regel endast två hus, vid vattnet sjöbod, längre upp stuga med gafveln mot gatan. Köpmansgårdarna med sjötomter äga samma plan i rikare utformning, exempel därpå kunna ännu ses inom Östanbäcken. Den gamla Sehlstedtska gården, som låg där nu Stadshotellets stenpalats reser sig, bestod vid 1800-talets midt af en tvåvånings manbyggning längst upp vid gatan, flankerad af tvenne ner mot sjön löpande rader uthus, källare, brygghus, bodar, stall och fähus. Vid stranden lågo sjöbodar och ett badhus. De ej å sjötomter liggande köpmansgårdarna äro i regel fyrsidigt kringbyggda med boningshuset åt gatan, bild [8], [9], [25]. In till gården leder mestadels en bred portgång

(Forts. å bild [8]—[9], baksidan.)

8

Arvid Holmstedt, Härnösand, foto.

UTSIKT MOT VÄSTER FRÅN DOMKYRKOTORNET.

9

Arvid Holmstedt foto.

UTSIKT MOT SÖDER FRÅN DOMKYRKOTORNET.

(Forts. från bild 6—7.)

genom huset, invid porten ligger saluboden. Kring gårdsplanen finna vi magasin, stall och i allmänhet äfven fähus, då borgerskapet i stor utsträckning var jordbruksidkande — på stadens donationsjordar ägde borgarne sina vretar med lador, bodar, bastur. En del hade sommarladugårdar här eller på betesmarkerna på andra sidan sundet. Sina trädgårdar hade man på vretarna utanför den egentliga staden, hela det område som nu ligger kring Kyrkogatan och Brunnshusgatan upptogs ännu kring 1800-talets midt af stora trädgårdar. På grundvalen af dessa trädgårdstomter uppväxte under århundradets senare hälft de yngre gårdar, som i regel äga ett stort boningshus längs gatan samt flankerande flyglar. Boningshusets hufvudfasad vetter i regel in mot gårdsplanen, där stora planteringar ofta finnas. Dessa gårdar erinra om smärre herrgårdar på landsbygden. Äldre än 1720-talet är väl intet hus i Härnösand, då ju staden i sin helhet 1721 nedbrändes af ryssarne. Enligt en gängse folktradition härröra dock tvenne smärre byggnader från tiden före ryssarnes besök, nämligen den lilla i Norrstaden belägna s. k. Rysskåken samt ett numera till friluftsmuseet å Murberget flyttadt hus från Hofsgatan. Bland det nuvarande beståndet af äldre boningshus påträffas ett flertal byggnader af landsbygdens planformer, parstugor i en eller två våningar, tvärdelade småhus med förstuga och kammare å ena sidan om tvärväggen samt ett stort rum å den andra, och slutligen fiskarstugor med enkelt tvärdelad plan, d. v. s. innehållande ett yttre kök och en kammare därinnanför. Å de nämnda husen finner man i regel en förstukvist kring ingångsdörren, hvilken leder direkt in i köket. Äldre uthus finnas i stort antal, t. ex. stolphärbergen samt en och annan bod med på långsidan utskjutande öfvervåning. Inom Norrstaden kvarstå några sjöbodar af de i fiskehamnarna vanliga typerna (bild 31) och invid kanalen finnes ett stort antal timrade magasinsbyggnader af ålderdomliga former, (bild 33). Ända till på 1790-talet var kyrkan stadens enda stenhus; samhället utgjorde en gyttring af större och smärre timmerhus, mestadels envånings. Kring 1780 sägas de flesta husen vara täckta med bräder och en del med torf, användandet af takved hade då i det närmaste kommit ur bruk. Med 1800-talet började tegeltaken och kring århundradets mitt voro dessa förhärskande. Än i dag stå många hus rödfärgade, ehuru de vita, grå eller gula väggarna äro vanligast. Ingenstädes ser man här, hvad som i ett flertal sydligare städer är vanligt, att gatufasaden är förnämare målad i hvitt el. dyl. medan gårdssidorna stå anspråkslöst röda.

Verkliga arkitektskapelser äro tunnsådda, de inskränka sig till de år 1791 färdiga stenbyggnader, residenset och gymnasiet, som utgöra klassicismens förnämsta monument i Norrland. Af yngre datum, 1840-talet, är C. G. Blom Carlssons vackra träbyggnad, nu domkapitelshus (bild 19). Domkyrkan, byggd af Ludvig Hawerman, representerar en begynnande stilförskämning inom arkitekturen. Det 1726 byggda rådhuset, nu flyttadt, är ett alster af god provinsiell arkitektur och från 1700-talet finnas ytterligare ett antal byggnader, hvilka utgöra vackra prof på 1700-talets borgerliga träarkitektur. Byggnadsverksamheten under 1800-talets förra hälft präglas af en ytterst kärf och nykter klassicism.

Ett karaktäristiskt inslag i stadsbilden är rikedomen på trädgårdar, som sommartiden skänka staden stor fägring, ytterligare ökad tack vare det hänförande läget.

Manne Hofrén.

10

LANDSHÖFDINGERESIDENSET.
Efter tuschlavering af Elias Sehlstedt, omkr. 1850.

LANDSHÖFDINGERESIDENSET.

Styrelsen för det 1762 inrättade Västernorrlands län förflyttades 1778 från Sundsvall till Härnösand, sedan sistnämnda stad åtagit sig att på egen bekostnad uppföra en byggnad till landshöfdingebostad och kanslilokaler. Till residenset uppgjordes två olika förslag; det tidigare till ett trähus, ritades i Öfverintendentsämbetet 1782 af Ol. Tempelman på grundval af en från landshöfdingen insänd ritning. Det senare utgör en omarbetning till stenhus, säkerligen äfven af Tempelman, och påtecknad i Öfverintendentsämbetet 1784. Detta förslag approberades af Gustaf III den 20 januari 1785, alltså tre dagar efter det

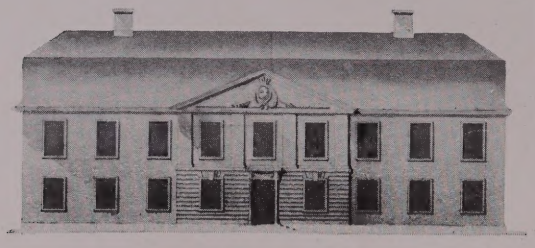

1782 års ritning till trähus.

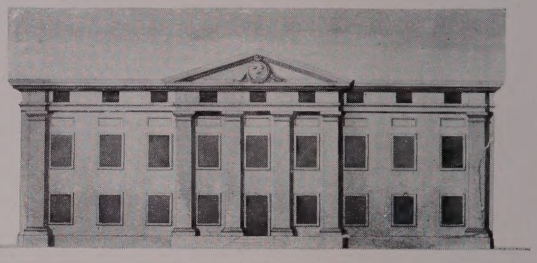

1784 års ritning till stenhus.

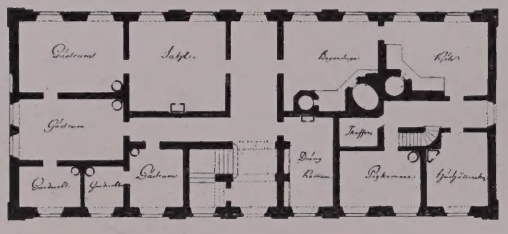

Nedre våningen.

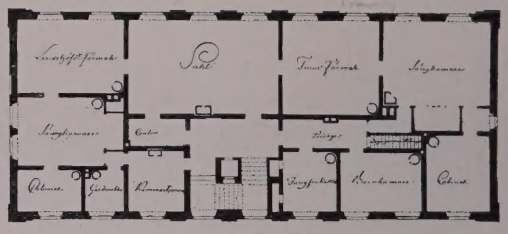

Öfre våningen.

Planer till 1784 års ritning.

ritningarna till Tempelmans gymnasium i Härnösand blifvit gillade och stadfästa. (Båda förslagen återges här efter ritningar i K. Byggnadsstyrelsens arkiv.)

Det äldre förslaget går helt i den kring 1700-talets midt härskande Hårlemanska smakriktningen. Det senare förslaget, som bibehåller det äldres planer, utgör en omarbetning af fasadernas rokokoschema till utprägladt klassicistisk karaktär. Fasaden höjes med en attikavåning, takformen modärniseras och midtpartiets pilastrar göras genomgående. Orsaken till denna stilförändring är gifvetvis att det äldre förslaget tillkommit före, det senare efter Gustaf III:s italienska resa 1783—84. Vid hemkomsten från denna tog ju konungen ytterst liflig del i pågående byggnadsarbeten och lät omarbeta en mångfald ritningar till offentliga byggnader i en modärn klassicistisk gestaltning. Samma förhållande ägde rum vid upprättandet af ritningarna till Härnösands gymnasium.

Residensets fasad mot Stortorget (bild [3]) visar fullständig öfverensstämmelse med 1784 års ritning, med undantag af portalens utsmyckning. Mot sjösidan äger residenset

(Forts. å bilderna [11]—[12], baksidan.)

11

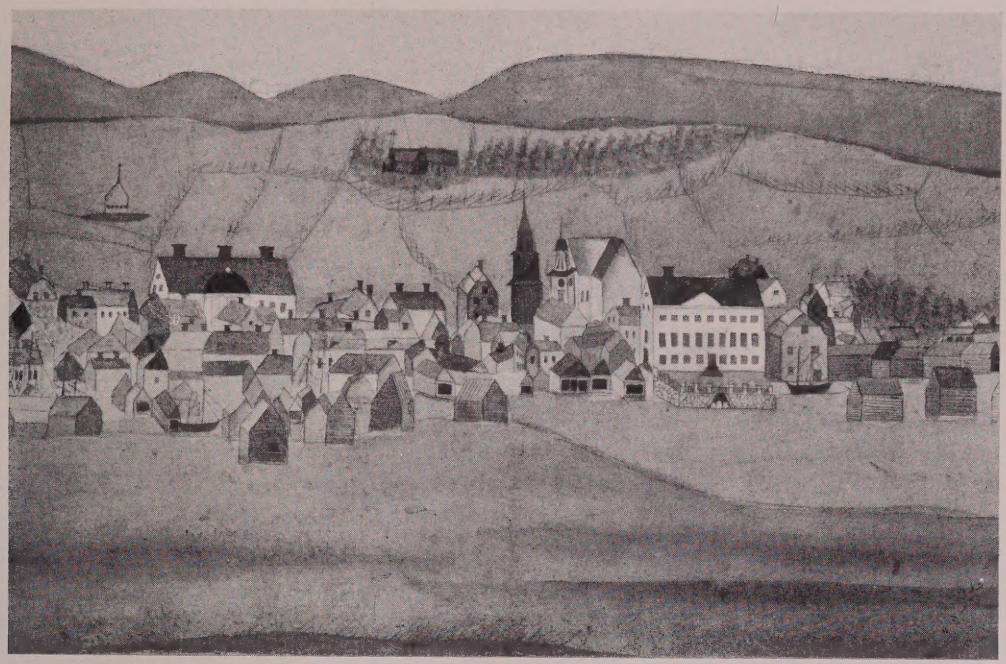

STADENS CENTRUM 1833.
Efter en akvarellerad teckning.

12

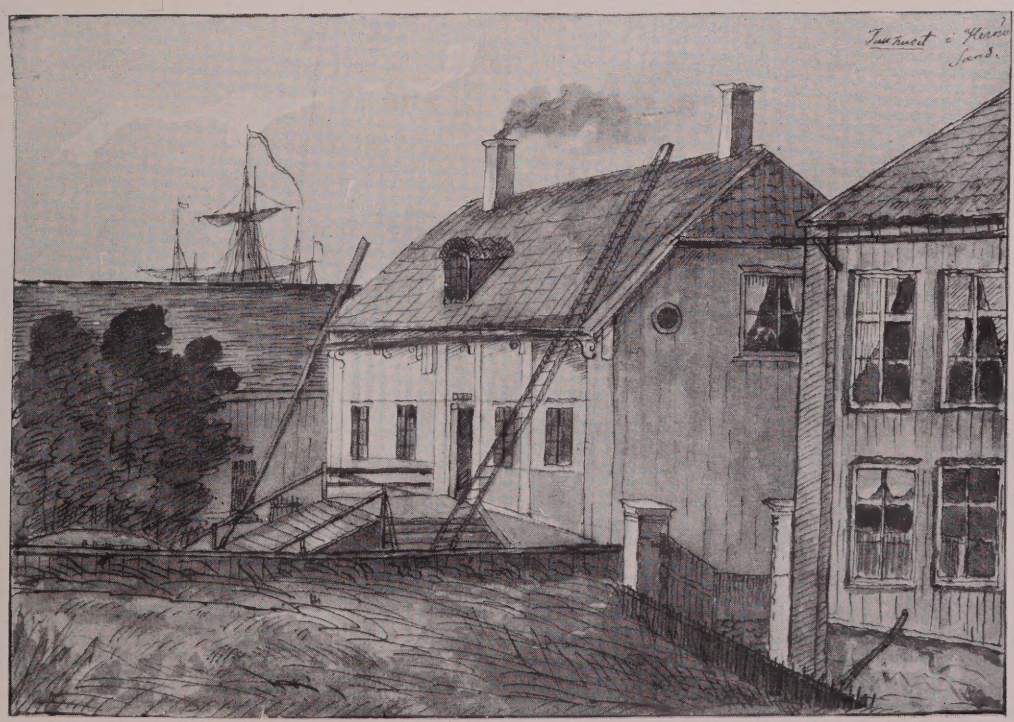

GAMLA TULLHUSET.
Efter tuschlavering af Elias Sehlstedt omkr. 1850.

STADENS CENTRUM 1833.

Bilden återger en del af en i Nordiska Museet befintlig akvarell (inv. nr 55,819), daterad 1833, rätt naivt utförd men med hänsyn till stadens utseende i stort sedt korrekt. Afsnittet återger stadens centrala parti, domineradt af residenset till höger och gymnasiet till vänster, i midten af kyrkan och rådhuset. Kyrkan, som synes strax till vänster om residenset, är den på 1840-talet rifna, från 1600-talet härrörande. Därinvid klockstapeln. Till höger om residenset ligger en större nu rifven träbyggnad, som å 1856 års karta betecknas som "stadens auktions kammare, vågbod, brandredskaps hus, arrest och vagnshus samt vedbod". Det kallas något senare ett "träruckel, grönstruket och med tegeltak". Ofvanför gymnasiehuset ses en liten tornliknande byggnad, stadens gamla kastell, hvaraf ett minne ännu återstår i namnet Kastellgatan. Denna leksaksfästning bestod på 1870-talet, då den refs, af en åttkantig byggnad af timmer, brädklädd och målad i tegelimitation. Den var ungefär 25 fot hög och hade pyramidformigt tak med flaggstång i toppen. Rundt tornets fot voro kanonerna uppställda på en skansartad brygga. — Ofvanför den bebyggda strandremsan utbreder sig stadens jord med borgarnas kringgärdade vretar. Stranden kantas af sjöbodar och ute i vattnet stå ett antal dylika på stolpar. I förgrunden den numera tätt bebyggda Kronholmen. *M. H.*

GAMLA TULLHUSET.

Det omkring 1900 rifna gamla tullhuset låg i hörnet af Pumpbacksgatan och nuvarande Skeppsbron. Det var en liten 1700-talsbyggnad under sadeltak med små afvalmningar vid gaflarna. Framför ingången en rymlig fritrappa. Huset var målat hvitt och hade tegeltak. Bilden återger en tuschlavering, utförd kring 1800-talets midt af den Härnösandsfödde skalden Elias Sehlstedt, hvilken efterlämnat ett stort antal oljemålningar, akvareller och teckningar, vittnande om en icke föraktlig förmåga äfven inom denna gren af det konstnärliga skapandet. Originalet till denna bild, liksom till bild [10], tillhör skaldens dotter, fru Fanny Smith, Kummelnäs. *M. H.*

(Forts. från bilderna [9]—[10].)

en på stenterrass anlagd liten trädgård (bild [4]). Fasaden mot denna försågs under 1800-talets senare hälft med en balkong af sten; bild [10] visar fasaden i ursprungligt skick. Den vackra terrassanläggningen är för närvarande starkt hotad af den fastställda stadsplanen, som här framdrar en gata.

Byggnaden, som uppfördes af staden, invigdes 1791, samma år som gymnasiet. År 1858 inköptes den af staten, som dittills haft den i arrende; samtidigt byggdes i vinkel mot residenset ett stenhus för länsstyrelsen. Sedan ett tiotal år har residenset ansetts otjänligt för sitt ändamål och disponerats af bl. a. lantmäterikontoret. Byggnaden skall dock nu åter iordningställas till landshöfdingebostad. *M. H.*

13

Arvid Holmstedt, Härnösand, foto.

GAMLA RÅDHUSET.

GAMLA RÅDHUSET.

Denna numera till friluftsmuseet å Murberget utanför staden förflyttade byggnad uppfördes på 1720-talet, sedan det äldre rådhuset jämte den öfriga staden vid ryssarnes besök 1721 lagdts i aska. Huset är en stort tilltagen äkta norrländsk timmerbyggnad i två våningar, försedd med en hög fritrappa mot torget samt med det för ett stort antal småstadsrådhus karaktäristiska klocktornet. Detta så väl som husets exteriör i öfrigt visar spår af moderniseringsarbete vid 1800-talets början. Till denna tid hör t. ex. den vackra, rikt snidade porten. Väggarna äro nu hvitmålade; äldst stod huset rödt med blå knutar.

I sin ursprungliga miljö vid det gamla vackra Stortorget var rådhuset af utomordentligt god verkan, samtidigt som det bidrog att göra hela torgbilden till en af de ålderdomligaste och värdefullaste i landet. Byggnadens förflyttning och ersättande med ett bankhus är därför på det allra lifligaste att beklaga, såväl med hänsyn till rådhuset självt — som visserligen på annan plats blir skyddadt, men, ryckt ur miljön, fullkomligt förlorar sin karaktär — som med hänsyn till stadsbilden i sin helhet, som gått miste om ett synnerligen värdefullt inslag — från alla håll syntes det luftiga rådhustornet sticka upp som en samlande punkt bland de omgifvande komplexen af åldriga borgargårdar. Äfven fast det nya hus, som här uppföres, lär byggas med pietetsfull hänsyn till angränsande byggnader, särskildt då till residensets klassicistiska arkitektur, kan det dock aldrig betraktas som annat än en otillbörlig inkräktare i denna traditionsbundna och enhetliga miljö. Man måste förvånas öfver att en dylik beklaglig åtgärd verkligen har ansetts nödvändig i en stad med så enorma utrymmes- och tomtresurser som Härnösand. *M. H.*

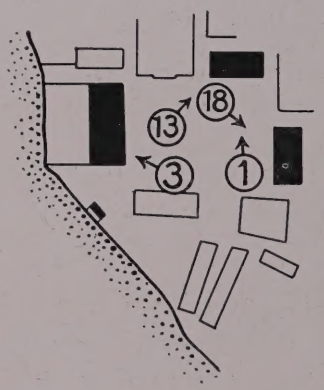

Härnösands stortorg.
Skiss angifvande de i Gamla Svenska Städer afbildade byggnaderna.
Jämför öfversiktskartan bild 33—34, baksidan.

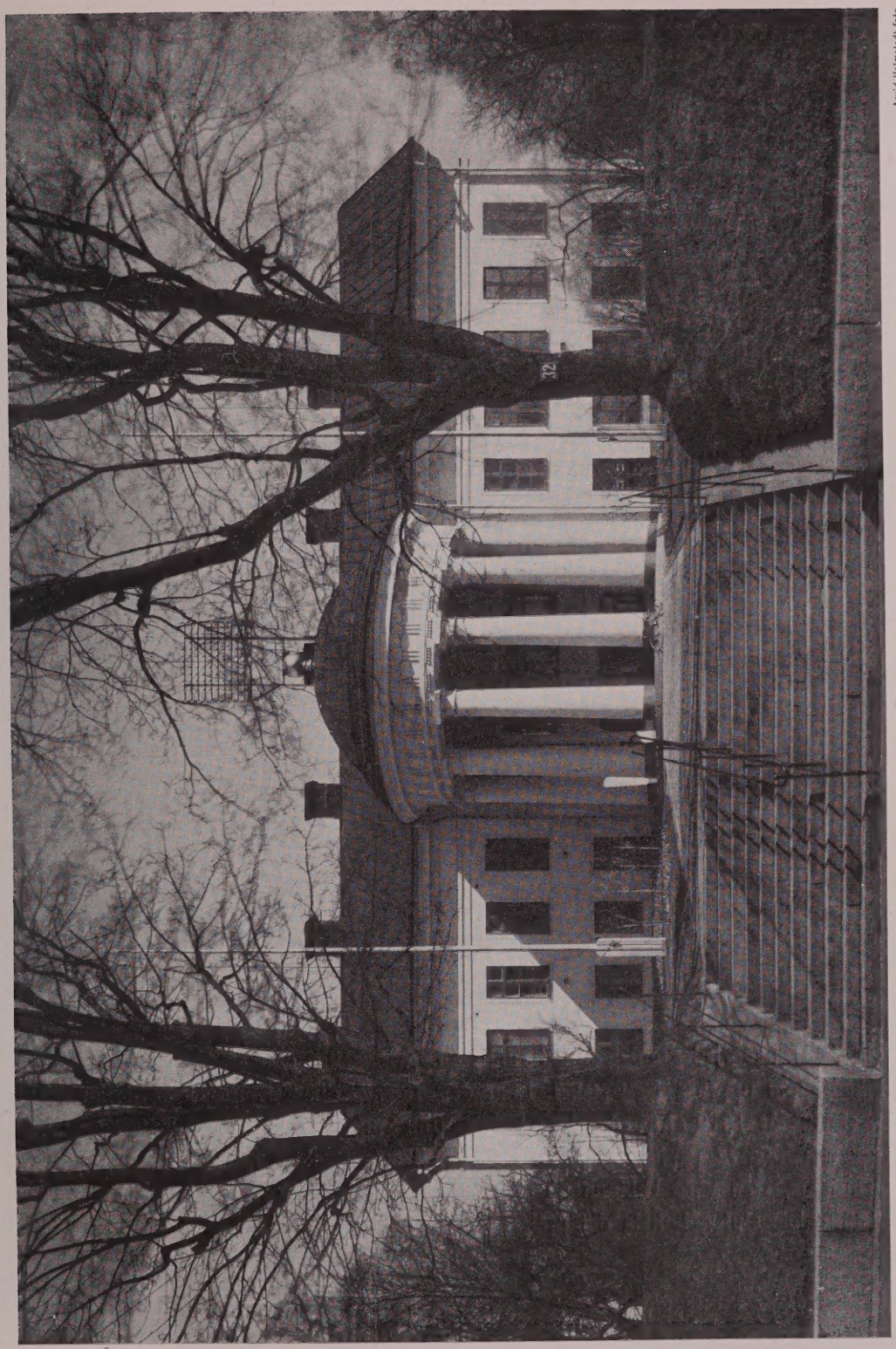

14

GAMLA GYMNASIET.

Arvid Holmstedt foto.

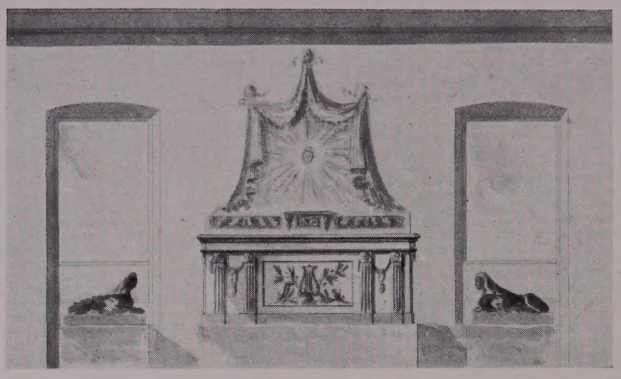

Katedern i gamla gymnasiets festivitetssal.
Ritning af Ol. Tempelman 1791. (K. Byggnadsstyrelsen.)

Denna verkningsfulla dekoration utfördes i förgylld träskulptur af bildhuggaren Pehr Westman (jämför bild 23—24, baksidan). Rester däraf förvaras ännu å det nya läroverkets vind.

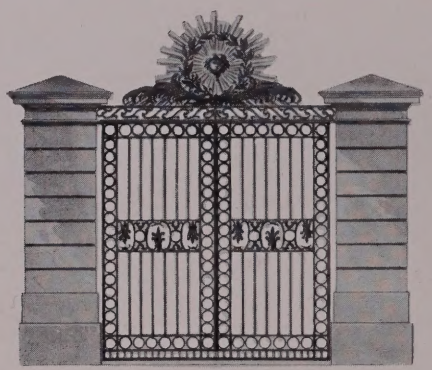

Gymnasiigårdens grindar.
Ritning af Ol. Tempelman 1791. (K. Byggnadsstyrelsen.)

År 1801 påbörjades anläggandet rundt om gymnasiigården af en "fotmur", på hvilken småningom uppfördes ett staket. Efter den 1807 stadfästa ritningen till järngrindar utfördes sådana år 1810 af smeden Lars Roberg från Sundsvall. Slutligen planterades år 1824 "rönner och lönner" på inre sidan af staketet. (Gösta Bucht i Hernösands-Posten 1917.) — Grindarna, som voro belägna på platsen för den å bild 14 synliga trappan, borttogos mot 1800-talets slut och hela det präktiga smidesarbetet torde nu vara nedskrotadt.

15

Arvid Holmstedt foto.

GAMLA BISKOPSHUSET.

16

J. Wallmark foto. 1916.

GAMLA LASARETTET.

GAMLA BISKOPSHUSET.

Det gamla biskopshuset låg på samma tomt som det nuvarande (i hörnet af Nybrogatan och Norra Kyrkogatan), ehuru å motsatt sida och ett godt stycke in på den nuvarande Nybrogatan. Byggnaden inköptes 1816 till biskopsbostad. Den var uppförd af lagman Per Gavelius och uppges nämnda år vara nybyggd. Den gamla vackra byggnaden refs för ett par årtionden sedan och ersattes med ett nytt biskopshus i ett slags moderniserad uttryckslös gotik, en arkitektur som bjärt kontrasterar mot gamla biskopshusets enkla men lugna och gedigna exteriör. *M. H.*

GAMLA LASARETTET.

Det invid forna södra tullporten liggande lasarettet uppfördes 1786 och togs 1788 i bruk. Husets östligaste parti — synligt längst till höger å bilden — tillbyggdes 1850. I hundra år tjänade byggnaden sitt ändamål, hvarefter den från 1893 till 1915 användes som fattighus. Nu tillhör huset fångvården, som här inredt bostäder för tjänstemän.

Byggnaden är ett stycke utmärkt 1700-talsarkitektur, imponerande främst genom sin lugna och kraftiga byggnadskropp. Fasaden är rytmiskt indelad genom trenne breda pilasterpartier, som å undervåningen forma sig till typiska rusticerande omramningar kring dörrar och fönster (se detaljbilden här bredvid). I hörnen likaledes kraftiga pilastrar. En kraftigt profilerad taklist markerar öfvergången till det tunga taket. Hela fasadytans rytmiska indelning betonas ytterligare på det lyckligaste sätt genom färgen, ytorna stå gråhvita, lister och pilastrar kraftigt bruna. Tyvärr är det goda tillstånd, som bilden visar, sedan en kort tid blott ett minne. I samband med statens inköp af huset undergick det en genomgripande omdaning, som på det mest beklagliga sätt försämrade exteriören. Man synes ha sträfvat att ernå största möjliga slätstrukenhet; pilasterpartiernas undre delar ha sålunda nu förlorat sin prägel af rustikomramningar kring väggöppningarna, hela huset har målats i en enda ton och den smala, framför gatufasaden belägna planteringen, som förlänade byggnaden en viss förnäm afskildhet, har borttagits.

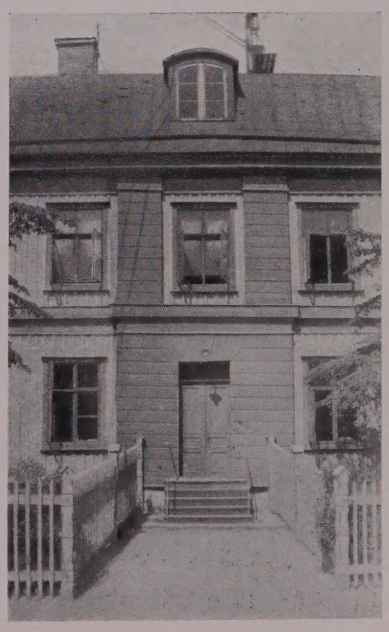

J. Wallmark foto.

Portparti å gamla lasarettet.

M. H.

17

Manne Hofrén foto. 1922.

KOMMUNITETSHUSET.

18

Manne Hofrén foto. 1922.

MARTINSKA HUSET VID STORTORGET.

HÄRNÖSAND.

GAMLA STIFTS- ELLER KOMMUNITETSHUSET.

Byggnaden uppfördes 1806 af stiftets prästerskap till kommunitetshus för gymnasiets och trivialskolans elever. Till byggnadsvirke togs ett äldre hus från Säbrå biskopsgård. Genom sina stora mått och sin ytterst förenklade arkitektur är huset karaktäristiskt för tidens byggnadskultur inom staden.

Väggarna stå gulmålade. Byggnaden ligger fritt å en rymlig tomt mellan Nybrogatan och Pumpbacksgatan invid biskopsgården. Till ingången leder en allé af åldriga träd.

Huset äges numera af tidningen Västernorrlands Allehanda, som där har tryckeri och redaktionslokaler.

MARTINSKA HUSET VID STORTORGET.

Huset tillhörde, jämte det strax söder därom liggande, vid 1800-talets midt en konditor Martin (se bild [3], baksidan). Vid 1700-talets slut fanns på tomten en byggnad, som tjänstgjorde som länsstyrelsens lokal. Det Martinska huset synes vara uppfördt omkring 1800 och är ett af de större och förnämligare äldre borgarhusen i staden. Exteriören är mycket tidstypisk, den återfinnes bl. a. i det nuvarande Hotell Nord vid Långgatan.

19

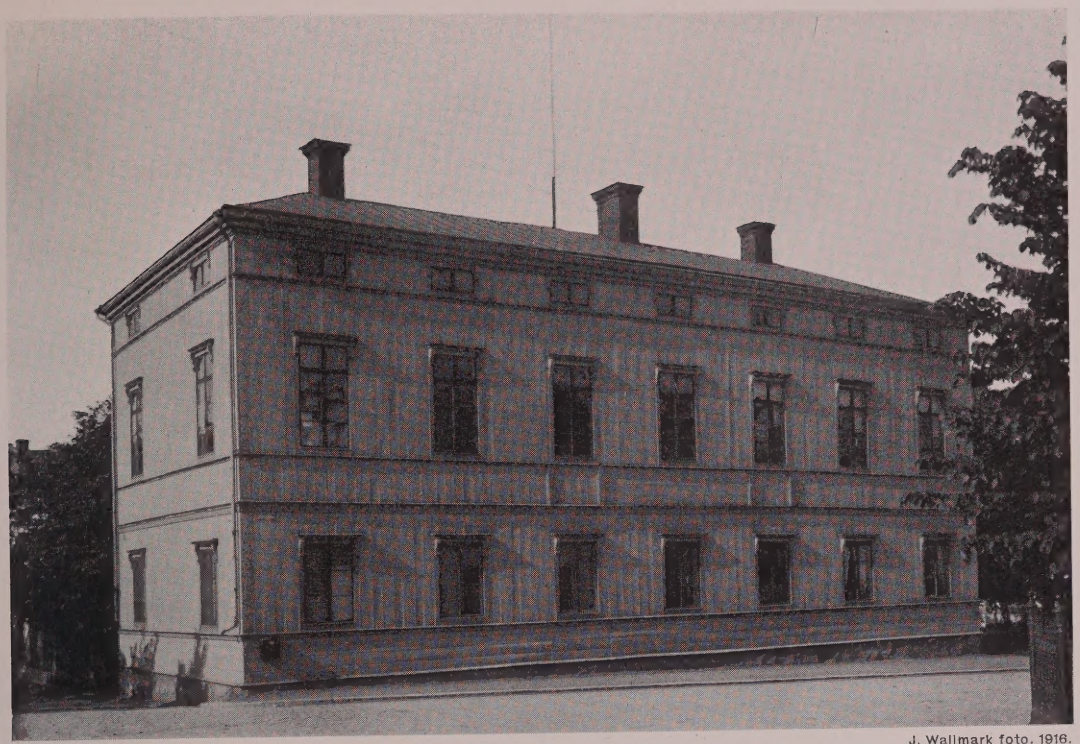

J. Wallmark foto. 1916.

KONSISTORIEHUSET.

20

Manne Hofrén foto. 1922.

GAMLA FOLKSKOLAN VID HOFSGATAN.

KONSISTORIEHUSET.

Byggnaden, belägen invid gamla gymnasiet, uppfördes år 1844 som lokal för "Gymnastik samt Musik- och Sångöfningar". Ett ursprungligt ritningsförslag synes ha uppgjorts af magister C. E. Berlin i Härnösand. De i K. Byggnadsstyrelsen förvarade ritningarna, daterade 1842, äro emellertid undertecknade C. G. Blom C:son. Vid utförandet frångicks, som synes, den approberade ritningen i en del detaljer, takets form blef t. ex. en annan. Huset innehöll i undervåningen gymnastiksal samt bostad för vaktmästare, i öfvervåningen musiksal och en del smårum. Då läroverket 1882 erhöll nya lokaler öfvertogs byggnaden af domkapitlet.

"Ritning till en Byggnad för Gymnastik samt Musik- och Sångöfningar."
Af C. G. Blom C:son 1842. (K. Byggnadsstyrelsen.)

GAMLA FOLKSKOLAN VID HOFSGATAN.

Det 1844 uppförda konsistoriehuset synes ha spelat en viss roll som förebild vid byggnadsverksamheten i staden kring 1800-talets midt. Sålunda är tydligen den några år senare byggda folkskolan invid domkyrkan en förenklad byggmästarekopia af det nämnda mer arkitektoniskt präglade huset. Folkskolan nyttjas nu sedan några år som pastorsexpedition och församlingshus. Byggnaden synes å öfversiktsbilden [9] längst ned till vänster.

21

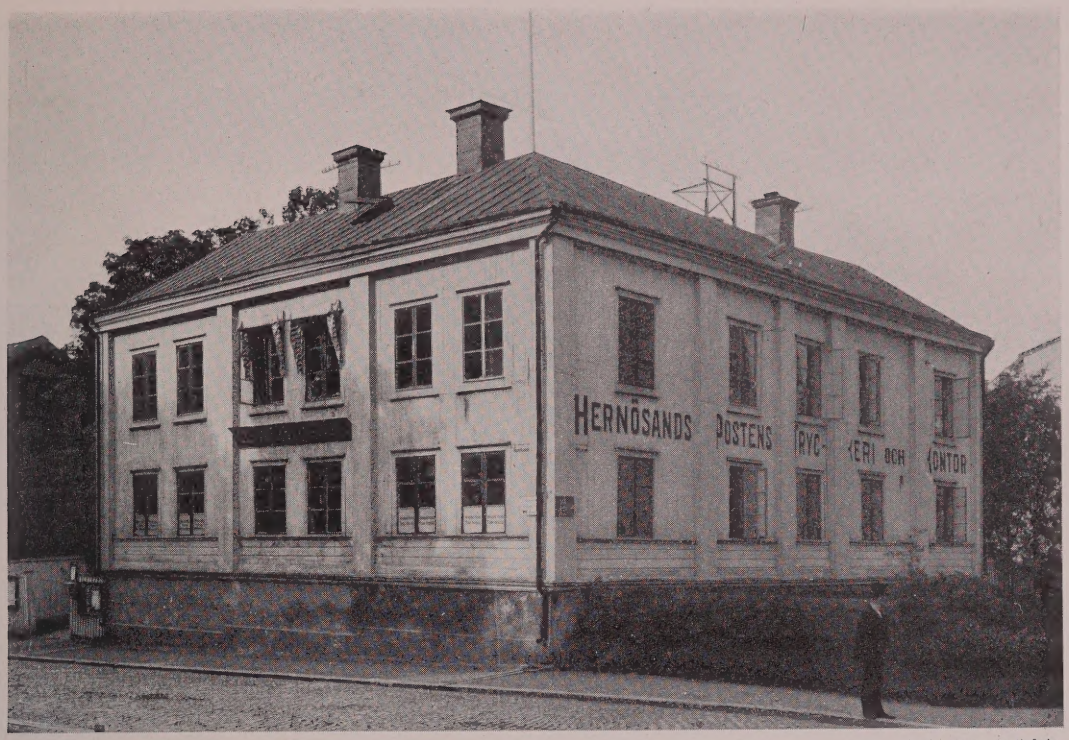

Arvid Holmstedt foto.

SVEDBOMSKA HUSET VID STORGATAN.

22

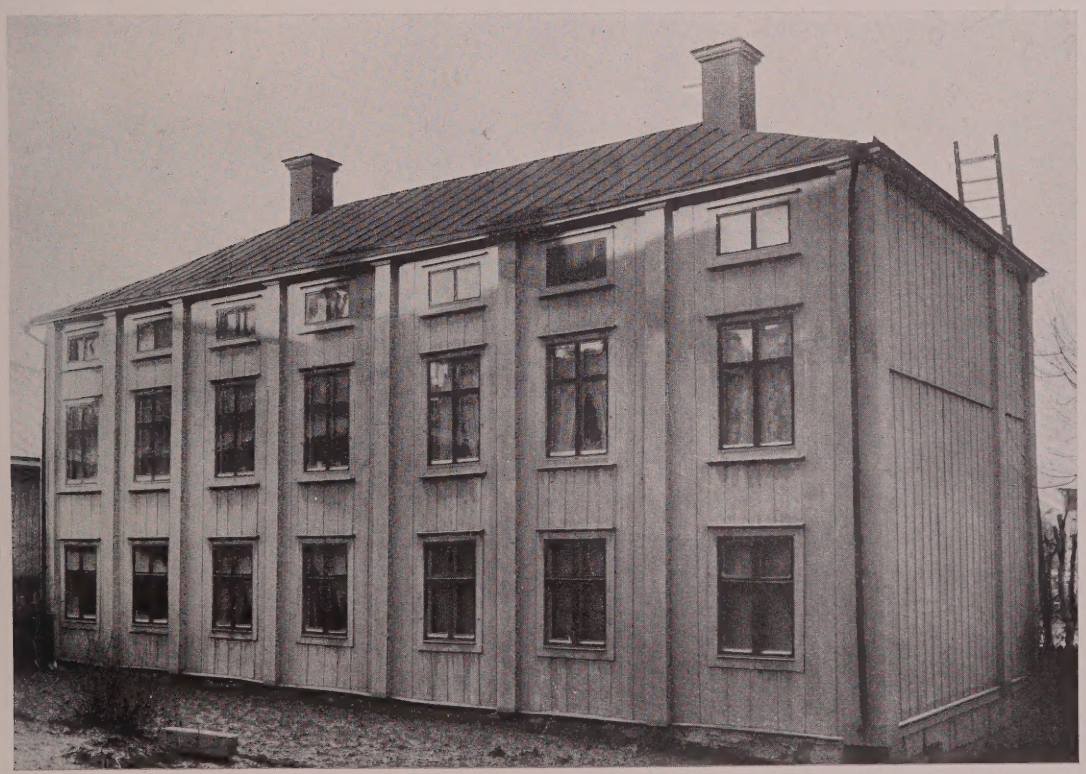

Manne Hofrén foto. 1922.

WIDÉNSKA HUSET VID SKEPPSBRON.

HÄRNÖSAND.

SVEDBOMSKA HUSET VID STORGATAN.

Det gamla Svedbomska huset i hörnet af Storgatan och Nybrogatan förstördes vid 1900-talets början genom en förhärjande eldsvåda. På tomten uppfördes sedan det nuvarande post- och telegrafhuset.

Vid 1800-talets början tillhörde huset den Svedbomska familjen och var hufvudsätet för det intellektuellt förfinade umgängeslif, som vid denna tid präglade Härnösand, "Norrlands Athén".

WIDÉNSKA HUSET VID SKEPPSBRON.

Den kärfva klassicism, som utmärker denna byggnad är synnerligen typisk för de stora "träslott", som de förnämare familjerna inom ecklesiastikstaten och borgerskapet uppförde under 1800-talets förra hälft. Ytfördelningen å den å bilden synliga fasaden visar en viss släktskap med t. ex. residenset och konsistoriehuset, hvilka i stor utsträckning synas ha användts som förebilder af stadens byggmästare. Man ser dock tydligt hur de lånade motiven förenklats eller missförståtts. Den tätt under taklisten förefintliga raden af halffönster återfinnes t. ex. å residenset, ehuru den där utgör en verklig attika, afgränsad från den öfriga fasaden medels en horisontallist. Å Widénska huset är däremot fasaden helt vertikalindelad medels genomgående pilastrar, som direkt uppbära taklisten. Takets form är en under 1800-talets förra hälft vanlig, vi återfinna den å konsistoriehuset. Byggnadens mot hamnen vettande fasad äger ett trapphus, som förtar den goda verkan, som den här afbildade fasaden gör. Väggarna äro målade i gråhvit ton. Taket är täckt med plåt i stället för det äldre teglet. *M. H.*

23

J. Wallmark foto. 1916.

STORGATAN 7.

24

Manne Hofrén foto. 1922.

BRANDSTATIONEN.

STORGATAN 7.

Fasadens indelning medels kraftiga pilastrar, uppbärande en profilerad taklist, är ett motiv, som förekommer å det stora flertalet af stadens större hus från det tidiga 1800-talet. Mera originell är den å detta hus förekommande frisen, som kröner midtpartiet och jämte frontonen förlänar byggnaden en viss förnäm prägel, trots att den är ett enkelt byggmästarehus. Förebilden till detta och liknande trähus är tydligen att söka i residenset, hvars midtparti med sina fyra pilastrar och sin fronton här går igen i förenkladt skick, frisen under frontonen är väl lånad från gymnasierotundans doriska fris. *M. H.*

BRANDSTATIONEN.

Äfven här återgår residensets fasadsystem med det frontonkrönta midtpartiet, ehuru i en förenkling, drifven ännu längre än å huset Storgatan 7. Tack vare sin värdiga enkelhet gör denna långa gatufasad ett ganska imponerande intryck. Väggarna stå skära med listverk och pilastrar i hvitt. Byggnaden har ursprungligen tjänat som fattighus.

PORT Å DELLWIKSKA HUSET VID BRUNNSHUSGATAN.

Ett flertal gamla Härnösandshus äga rikt utstyrda portar af samma art som den här afbildade. Samtliga synas vara förfärdigade af en under årtiondena kring 1800 i bygden verksam bildhuggare vid namn Pehr Westman, född 1757 på Hemsön utanför Härnösand och under större delen af sitt lif lefvande där som bonde. Sin lärospån som bildhuggare synes Westman ha gjort hos någon af rokokotidens betydande ångermanländska kyrkokonstnärer. Sedermera arbetade han på 1790-talet vid utsmyckningen af den nya gymnasiebyggnaden, där han efter Tempelmans ritningar utförde bl. a. festivitetssalens kateder med dess flankerande sfinxer (bild 14 baksidan). Härunder riktade han sitt gamla mönsterförråd med en del klassicistiska motiv, hvaraf han sedan i stor utsträckning betjänade sig vid sina egna arbeten i stad och på landsbygd. Hans produktion, möbler, dörrar, kyrklig skulptur, företer i allmänhet, liksom den här afbildade porten, en rik men ganska smakfull blandning af skilda stilmotiv, lånade från rokokon, den gustavianska stilen och empiren. Liknande portar finnas bl. a. å gamla rådhuset och Bäckmans källare vid Storgatan. Äfven gamla gymnasiet pryddes af Westman med ett antal snidade portar, tyvärr nu aflägsnade.

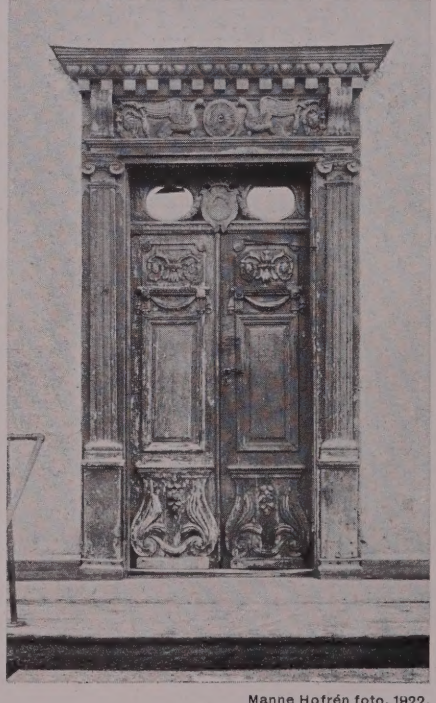

Manne Hofrén foto. 1922.

Port å Dellwikska huset vid Brunnshusgatan.

M. H.

25

Manne Hofrén foto. 1922.

GÅRDSINTERIÖR FRÅN STORGATAN 26.

26

Manne Hofrén foto. 1922.

HOFSGATAN 16.

GÅRDSINTERIÖR FRÅN STORGATAN 26.

Bilden visar en typisk köpmansgård från det tidiga 1800-talet. Den är bebyggd på fyra sidor och äger en numera stängd portgång genom den mot Storgatan vettande längan. Salubodar och kontor fylla större delen af boningshusens bottenvåningar, öfvervåningarna upptas af bostadslägenheter. Till vänster å bilden synas stall- och magasinsbyggnader. Gårdsplanen är belagd med kullersten. Under de lifligt besökta torgdagarna förlänas åt en dylik gammal gårdsinteriör en säregen stämning tack vare mängden af hästar, som stå bundna vid de därför afsedda bommarna, de många åkdonen och alla köpslående bönder, som ge taflan lif. *M. H.*

HOFSGATAN 16.

Hofsgatan kantas af ett antal glest liggande gårdar, i allmänhet härrörande från 1800-talets förra hälft, då bebyggelsen på dessa längre upp från sjöstranden belägna områden började ta fart. Den nuvarande gatan upptogs fordom till större delen af en repslagarebana, den kallas också ännu "på banan". Det här afbildade ståtliga timmerhuset utgör hufvudbyggnaden på den s. k. Esbergska gården, uppkallad efter ägaren på 1850-talet, en af stadens mera framstående borgare, repslagaren och rådmannen Esberg. Huset är brädfodradt och hvitmåladt. Det prydes af en profilerad taklist och breda pilastrar. Tvärs genom byggnaden löpte fordom en öppen portgång, en vanlig företeelse på stadens äldre borgarhus. Inne på den rymliga gården finnas en del åldriga åbyggnader, bl. a. ett stolphärberge. *M. H.*

27

Manne Hofrén foto. 1922.

ÖSTANBÄCKSGATAN 13—15.

28

Manne Hofrén foto. 1922.

JOHANNISBERG.

ÖSTANBÄCKSGATAN 13—15.

I stadens äldre partier finnas åtskilliga enkla rödfärgade timmerhus af samma art som de här afbildade. I allmänhet äro dylika boningshus tillfinnandes på de gamla handtverkargårdarna. Såväl i exteriören som i planbilden ansluta de sig i stort sedt till de å landsbygdens större bondgårdar gängse formerna. Det närmaste af de å bilden synliga husen närmar sig dock i någon mån till den förnämare byggnadskulturen i staden, främst genom fönstrens gruppering.

JOHANNISBERG.

I allmänhet uppförde de förnämare familjerna vid 1800-talets början stora empirepräglade tvåvåningshus. En och annan envåningsbyggnad kvarstår dock som ett minne af den forna enkelheten, så t. ex. är det invid Stadsträdgården liggande Johannisberg, en lång, låg gråmålad länga, erinrande om vissa af landsbygdens byggnadsformer. Johannisberg ägdes vid 1800-talets början af professor J. Norrman.

29

Manne Algurén foto.

LÅNGGATAN ÖSTER OM KATTRACKARBACKEN.

30

Manne Algurén foto.

STORGATAN NORR OM PANTBANKEN.

LÅNGGATAN SÖDER OM KATTRACKARBACKEN.

Gatupartiet är synnerligen typiskt för den enklare bebyggelsen i den s. k. "Norrstan", äldst hufvudsakligen befolkad af fiskare och handtverkare, hvilkas små boningshus tätt kanta de smala gatorna. Alla parallellt med stranden löpande gator bilda liksom Långgatan, terassartade inskärningar i den starkt sluttande terrängen; byggnaderna ligga uppklättrade på klippartier eller äga hög stenfot på ena sidan. Med sin slingrande form och sina små hus i hvitt, rödt och gult och med trädgårdarnas grönska, erbjuder en dylik gata omväxling och lif, ej samma dödande stelhet som präglar de modärna stengatorna i stadens inre.

M. H.

STORGATAN NORR OM PANTBANKEN.

En typisk kullerstensbelagd krokig och backig gata i den äldre stadsdelen. Terrängen är på denna plats synnerligen starkt sluttande och byggnaderna intaga ofta till synes vådliga lägen på klipporna, lägen som samtidigt gifva en fri och utomordentligt vacker utsikt öfver de vida vatten och berg, som omgifva staden. Ett flertal af byggnaderna vid denna gata vända sin hufvudfasad åt gårdssidan och sakna understundom, liksom ett af de å bilden synliga husen, väggöppningar mot gatan, sålunda samma system som å äldre bondgårdar.

M. H.

31

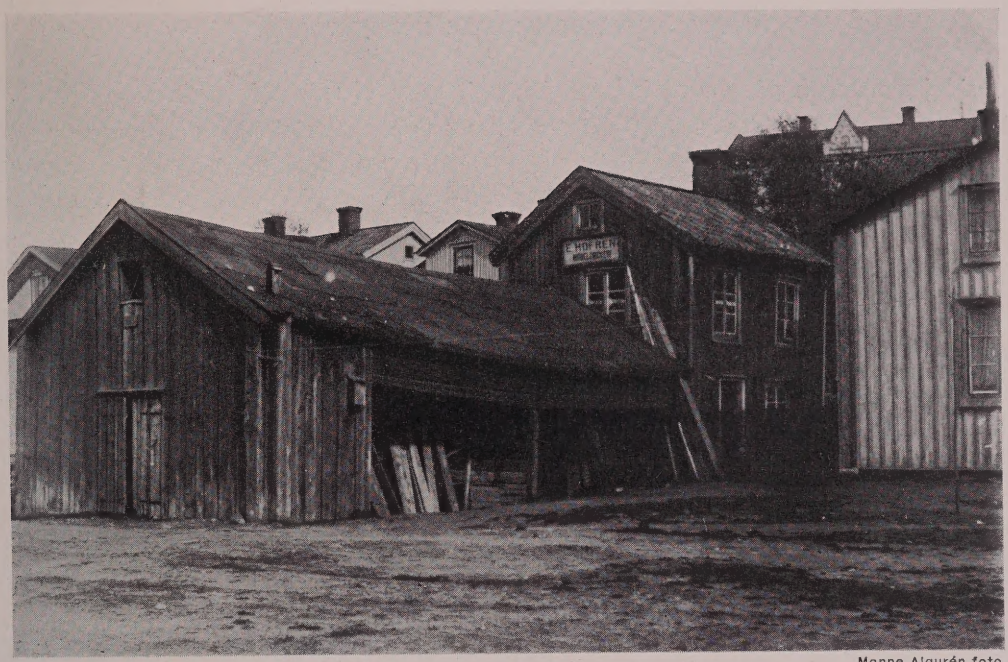

Manne Algurén foto.

SJÖBOD I NORRSTADEN.

32

Manne Algurén foto.

FISKARSTUGOR VID LÅNGGATAN.

GAMMAL FISKARBEBYGGELSE I NORRSTADEN.

"Då jag mången gång med ledsnad iakttagit huru Hernösands stads natursköna belägenhet skymmes eller lider men af vid stränderna uppförda sjöbodar och magasiner, särdeles vid inloppet genom norra sundet..", heter det i ett donationsbref af år 1866, tack vare hvilket staden har kunnat inköpa och rifva större delen af den gamla fiskarbebyggelse, hvarur staden växt upp. Utfyllningar och pålningar ha på de senare årtiondena gifvit Härnösand enastående goda och långa kajer, ofvanför hvilka en och annan af de åldriga sjöbodarna ännu kvarstår. Hela den stadsdel som benämnes Norrstaden ägde ännu för ett halfsekel sedan karaktären af ett stort fiskläge af precis samma art som öfriga vid Ångermanlandskusten befintliga. Fiskargårdarnas tomter sköto som smala band från Fiskargatan — nu kallad Långgatan — ner till vattnet. Bebyggelsen på en dylik gård bestod i regel endast af en sjöbod vid stranden och längre upp ett vanligen envånings boningshus med gafveln mot gatan. Gårdsplanen fylld med nät och fiskedon. Byggnaderna voro af de vanliga i fisklägena gängse typerna. Stugorna ägde sålunda i regel den enkelt tvärdelade planen med ett kök och en inre kammare. Ingång till köket genom en vidbyggd förstukvist. Ännu kvarstå ett mindre antal dylika fiskarstugor i ursprungligt tillstånd och det synes som om staden borde på sin plats bevara någon af dem som ett minne efter en svunnen kulturepok i stadens historia och ett monument öfver den art af mänsklig id, som Härnösand har att tacka för sin urbebyggelse. *M. H.*

33

J. Wallmark foto. 1916.

GAMLA MAGASIN VID KANALEN.

34

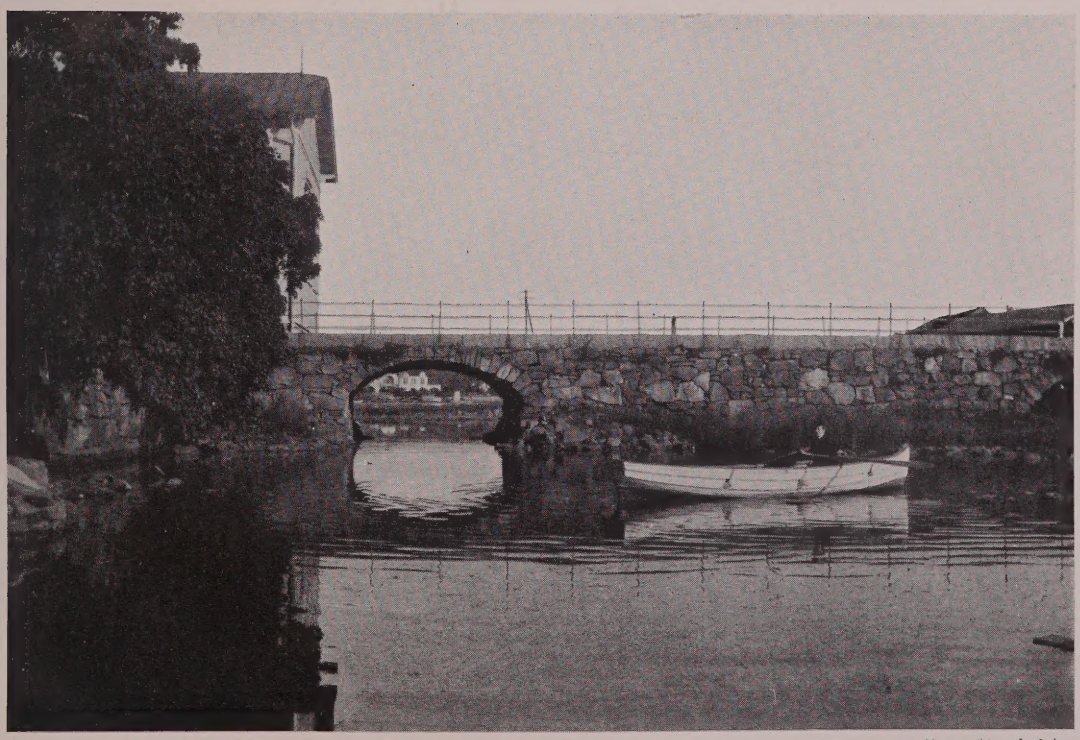

Manne Algurén foto.

STENBRON.

GAMLA MAGASIN VID KANALEN.

Mellan den nedanför Stortorget belägna s. k. Packarelafven — stadens äldsta kaj — och nya kanalbron sträcker sig en hel liten stadsdel uppfylld av timrade magasin af skilda former, alla rödfärgade. Gator och gränder draga fram mellan byggnaderna och i sin helhet gör denna åldriga bebyggelse ett synnerligen pittoreskt intryck. Ett liknande, fast mindre komplex af bodar finnes vid stranden ett stycke söder om kanalbron.

Skiss af Härnösands stadsplan.

De i Gamla Svenska Städer afbildade byggnaderna utmärkas med svart färg och bildens nummer inom cirkel. För Stortorget se bild 13, baksidan.

C. G. Blomqvist, Luleå, foto.

UTSIKT ÖFVER STADEN OCH LULEÄLF FRÅN SVARTÖN.

Luleå stads läge enligt Generalstabens karta.
Skala 1:200,000.

I samband med bilderna från Luleå Gammelstad (bild [1]—[2], baksidan) redogöres för flyttningen från Gammelstaden, nuvarande Neder Luleå, till Nystaden.

Omstående bild illustrerar Luleå stads läge å en halfö i den till öppna fjärdar vidgade Luleälfven. Utsiktspunkten för bilden återfinnes å kartan härofvan sydost om staden, där järnvägsspåret slutar å Svartön nära punkt 48.

Halfön, på hvilken staden är byggd, hette sedan gammalt Brändön. Enligt kungl. bref år 1649 bestämdes att Luleå stad skulle transporteras från sin förra ort hit till den af konduktören Erik Eriksson Niure utsedda och utstakade platsen. Det är den för alla våra kuststäder karaktäristiska utvecklingen, som här upprepas i ännu ett exempel; från en i äldre tider fullt användbar hamnplats måste staden på grund af landhöjning och uppgrundning söka sig närmre älfmynningen, till en ort, som redan före stadsflyttningen utbildat sig till hamnplats för de mera djupgående fartygen.

Bild [1] är tagen efter den eldsvåda, som år 1887 afbrände kyrkan och kvarteren närmast däromkring (jmfr kartskiss å baksidan till följande plansch) och före uppförandet af den år 1893 invigda nya kyrkan.

2

Stora torget.

3

Stora torget med rådhuset.

4

Partiet söder om torget.

5

Partiet norr om torget.

STORA TORGET OCH DESS OMGIFNINGAR FÖRE BRANDEN 1887.
Utsikter från kyrktornet.

STORA TORGET FÖRE BRANDEN 1887.

Å nedanstående kartskiss, hämtad ur *Steckzén* och *Wennerström,* Luleå Stads historia 1621—1921 (Uppsala 1921), är med streckade begränsningslinjer utmärkt det område, som den 11 juni 1887 eldhärjades. Stadens första stenkyrka, uppförd under 1780-talet, och ett flera kvarter bredt bälte tvärs öfver staden afbrann härvid, och på denna mark uppfördes sedan under en period af starkt ekonomiskt uppsving det stadscentrum, som nu sätter sin tids stämpel så starkt på stadens yttre.

Omstående bilder från Stora torget och dess närmaste omgifningar med utsikter öfver den västra stadsdelen, sedda från den gamla kyrkans torn, visa i förgrunden en del af det brunna området i sitt äldre skick. Gränsen för branden gick intill rådhuset, synligt till höger å bilderna [2] och [3], hvilket ännu i förändradt skick finnes kvar. I bildernas fond framträda två större, hvita byggnader öfver den andra bebyggelsen, länsresidenset (bild [2] och [3]) och läroverket (bild [3] och [5]).

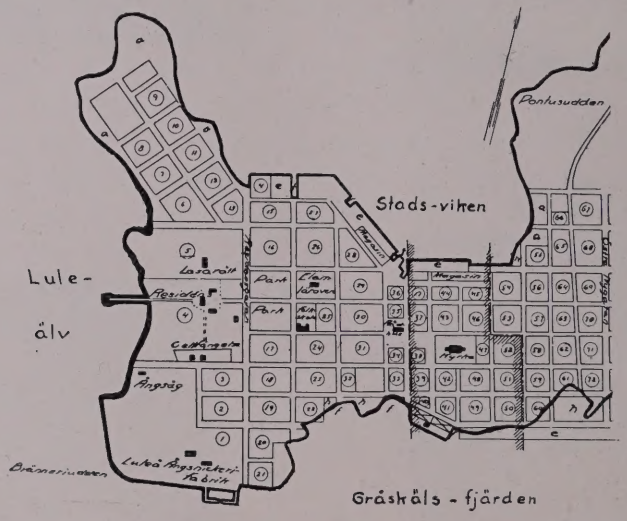

Skiss af Luleå stadsplan.

LULEÅ GAMMELSTAD.

1

S. Curman foto. 1909.

PARTI AF DEN SÖDRA HUFVUDGATAN, FRAMLÄNDINGSGATAN, MED KYRKSTUGOR.

2

S. Curman foto. 1909.

UTSIKT FRÅN KLOCKTORNET ÖFVER KYRKSTADENS SYDVÄSTRA PARTI.

LULEÅ GAMMELSTAD.

Luleå gamla stad eller Gammelstad är numera icke en stad i vanlig bemärkelse. Trots sitt stora omfång och sina till omkring ett halft tusental uppgående byggnader är den under större delen af året en nästan död stad. Det är nämligen en af dessa för det nordliga Sverige så karaktäristiska "kyrkstäder", som numera upptager det område, där doktor Olaus Bureus år 1620 "afstack" planen för staden Luleå, som fick sina första privilegier d. 12 juli 1621. Redan under medeltiden torde området kring sockenkyrkan vid Lule älf varit en besökt handels- och marknadsplats, där "birkarlarne" drefvo sina affärer. Men först under Gustaf II Adolfs regering infördes ordnade stadsförhållanden. Mycket snart fann man dock stadens läge ofördelaktigt för sjöfarten med större fartyg, och redan 1648 beslöt borgerskapet flytta staden ned till Lule älfs mynning eller den plats, där nuvarande Luleå stad ligger, hvartill drottning Kristina år 1649 gaf sitt bifall. Flyttningen till den nya staden gick dock trögt, och sedan denna härjats af svåra eldsvådor åren 1653 och 1657, återflyttade större delen af inbyggarne till den gamla staden, som sedermera en tid framåt trots den officiella flyttningen förblef den egentliga staden. Först sedan myndigheterna hotat med beslag af de tredskandes egendom, om de ej genast flyttade till nya Luleå, blef invandringen dit allmän. Men ännu så sent, som då Norrbottens län år 1810 inrättades, förlades landskansliet icke till nya Luleå, utan till Gammelstaden.

Än i dag finnes ett antal bofasta invånare i Gammelstaden, men till allra största delen består den af sådana s. k. kyrkstugor med tillhörande stallar, som invånarne i den väldiga socknens aflägsnare delar åt sig uppfört på kyrkovallen till bostad vid kyrkobesöken under de större helgerna. Då en del sockenbor bo på en dagsresas afstånd eller mera från kyrkan, har det för dem varit nödvändigt att uppföra bostäder åt sig vid kyrkan, och sålunda har den stora, oftast helt människotomma "kyrkstad" uppstått, hvars låga och oansenliga trähus ligga sammangyttrade rundt hela kyrkan, ordnade utefter ett nät af bredare och smalare gator. En kyrkstuga består oftast af en förstuga med en liten vedbod och ett stort rum med spis. I åtskilliga stugor finnas också två rum sammanbyggda med särskilda förstugor, afsedda för två ägare. Den är uppförd af knutadt timmer, oftast omålad, någon gång rödfärgad. Taket bestod ursprungligen af tätt intill hvarandra på underlag af näfver lagda, skalade unga granstammar. Stugan ligger med långsidan mot gatan. Bakom och tätt invid ligger det lilla låga stallet. Det sammangyttrade byggnadssättet framgår tydligt af bild [2] samt af den öfverst å baksidan till bild [3] och [4] återgifna planen från 1817, hvilken fortfarande till största delen torde motsvara verkligheten.

Forts. på bilderna [3] och [4].

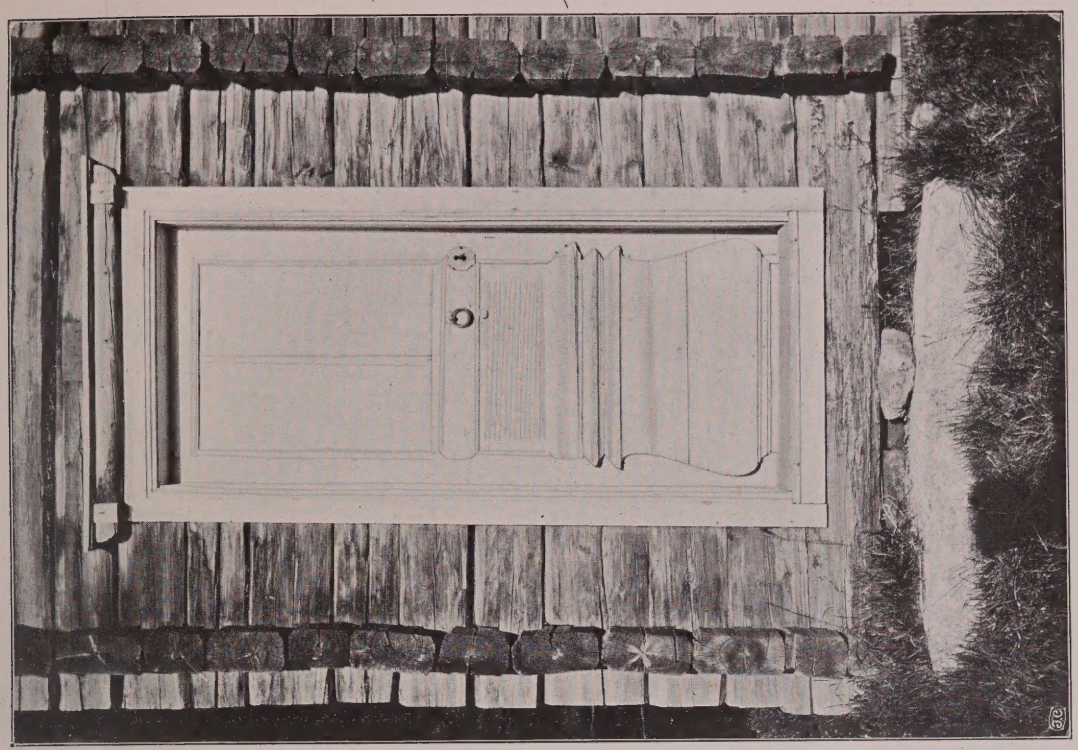

4 S. Curman foto. 1909.

3 S. Curman foto. 1909.

INGÅNGSDÖRRAR TILL KYRKSTUGOR VID SÖDRA HUFVUDGATAN.

Plan öfver Luleå Gammelstad från 1817.
Efter original i Landtmäteristyrelsens arkiv.

Forts. fr. bilderna [1] och [2].

På stugornas ingångsdörrar har man koncentrerat hela sin konstfärdighet. En särskild stil har fastslagits för desamma tydligen med utgångspunkt från den stil, som härskade omkring år 1800. En mångfald variationer på detta grundtema förekomma. Ett par goda exempel visas på bilderna [3] och [4]. Dörrar och fönsterluckor äro nästan undantagslöst hvitmålade.

Större delen af året ligger "staden" öde och tom, med bommade dörrar och stängda fönsterluckor. Men vid helgerna fylles den med kyrkobesökande människoskaror, och röken stiger ur alla skorstenar. Konfirmanderna bo i "staden" 14 dagar på hösten och 14 på våren. Vissa helger firas särskildt af ungdomen, andra åter af de gamla. Helgerna i kyrkstaden delas också i "ungdomshelger", och gammeldomshelger", och vissa af dem firas i flera dagar.

Det ligger mycken stämning och säregen karaktär öfver dessa norrländska "kyrkostäder", hvilka förtjäna att uppmärksammas och bevaras.

S. C.

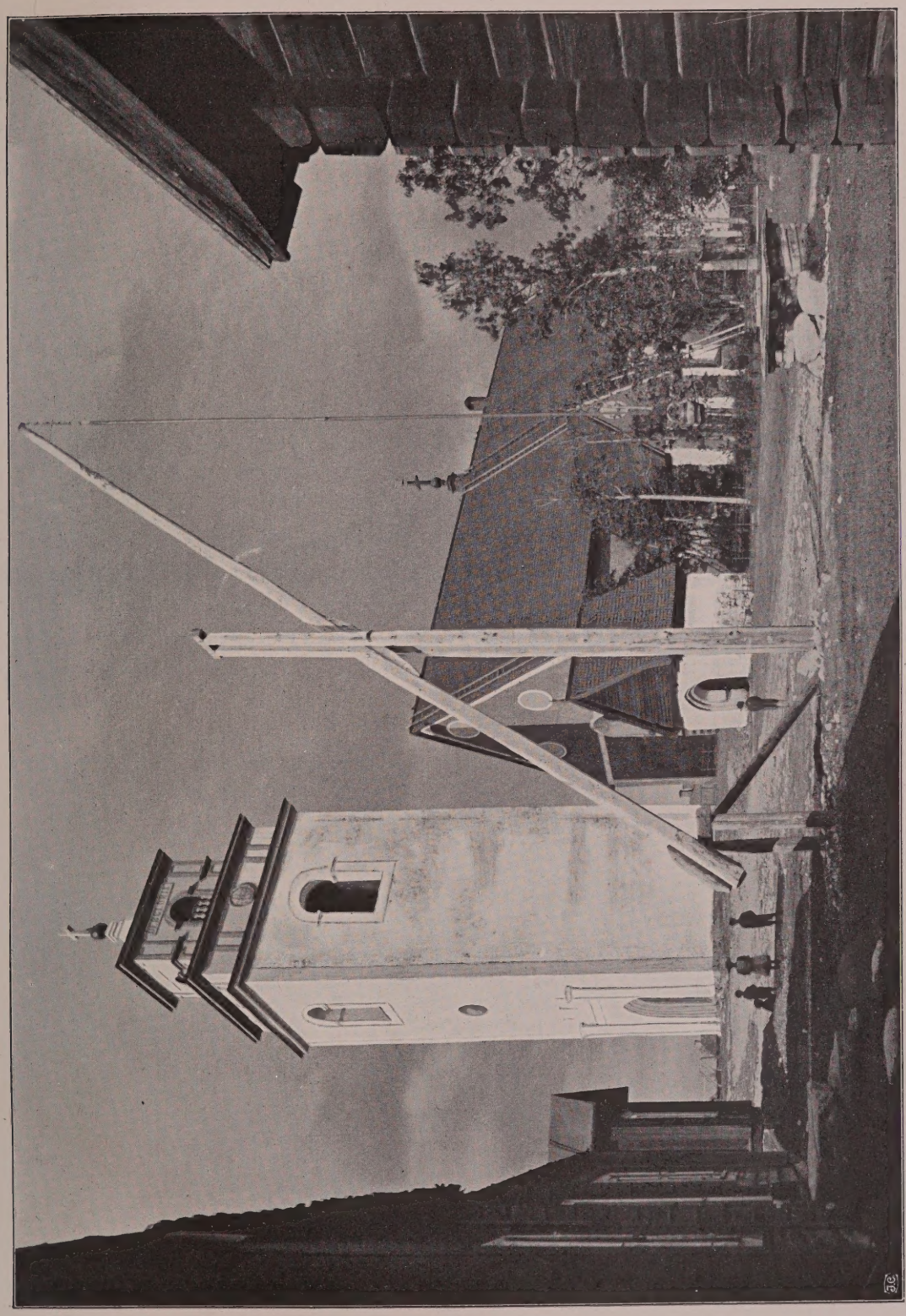

S. Curman foto. 1909.

KYRKAN OCH TORGET VÄSTER DÄRÖM.

KYRKAN.

Neder-Luleå sockens kyrka är uppförd under senare delen af medeltiden. Det är en grå-stenskyrka af väldiga dimensioner. I allmänhet äro de norrländska, senmedeltida kyrkorna jättar i jämförelse med mellersta och södra Sveriges landskyrkor. Kyrkans nuvarande yttre utseende med rödfärgad puts samt hvita hörn och omfattningar stammar från 1700-talet. Taket är täckt med präktig, klufven träspån. Det inre öfvertäckes med 4 stjärnhvalf af tegel. Korets hvalf och väggar äro helt betäckta med sengotiska kalkmålningar af stort värde. Ärkebiskop Jacob Ulfssons vapen synes å östra korväggen. Målningarna, hvilka sommaren 1909 blottades från senare tiders öfverkalkning, torde vara de nordligaste kända medeltida kalkmålningar i världen. Altaret prydes med ett ståtligt, sengotiskt altarskåp från Flandern, och i koret stå ännu kvar rikt snidade, medeltida korstolar.

Det stora, fristående klocktornet invid kyrkans västgafvel är uppfördt efter en år 1850 affattad ritning af landtmätaren Hollström och ersatte en gammal klockstapel af trä. Kyrkogården har sedan gammalt varit omsluten af en kraftig bogårdsmur af gråsten, försedd med spånklädd aftäckning. I muren funnos från medeltiden tvänne "stegluckor" — kyrkogårdsportar — af tegel och gråsten. År 1779 uppfördes en tredje midt för västra kyrkgafveln, där sedermera klocktornet byggdes. Denna fasta bogårdsmur, som på medeltiden och ända långt fram på 1700-talet utgjort invånarnes sista säkra värn mot härjande fiender, har tyvärr i allra senaste tid nedrifvits (1897 och 1903) och ersatts med ett banalt gjutjärnsstaket, hvarvid mycket af platsens karaktär och skönhet gått förlorad. Åter ett beklagligt utslag af bristande pietet och förståelse för en omgärdningsmurs stora konstnärliga betydelse för en anläggning sådan som denna. Kyrkan med sin höga resning och sin fasta mur, kring hvilken de små låga, gråa kyrkstugorna gyttrat sig samman, spelar här samma roll som den fasta borgen på kullen, under hvars hägn en liten medeltidsstads hus krupit ihop.

Vignetten här nedan visar vapenhusportens nyckelskylt af smidesjärn från 1600-talet.

S. C.

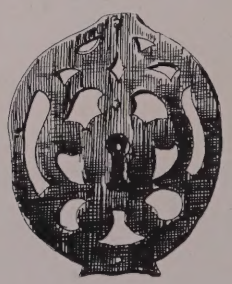

BURTRÄSK KYRKSTAD.

1

Sigurd Erixon foto. 1918.

KYRKSTADEN FRÅN SYDVÄST.

2

Sigurd Erixon foto. 1918.

TORGET, ÖSTRA SIDAN.
Längst till höger synas marknadsbodarna.

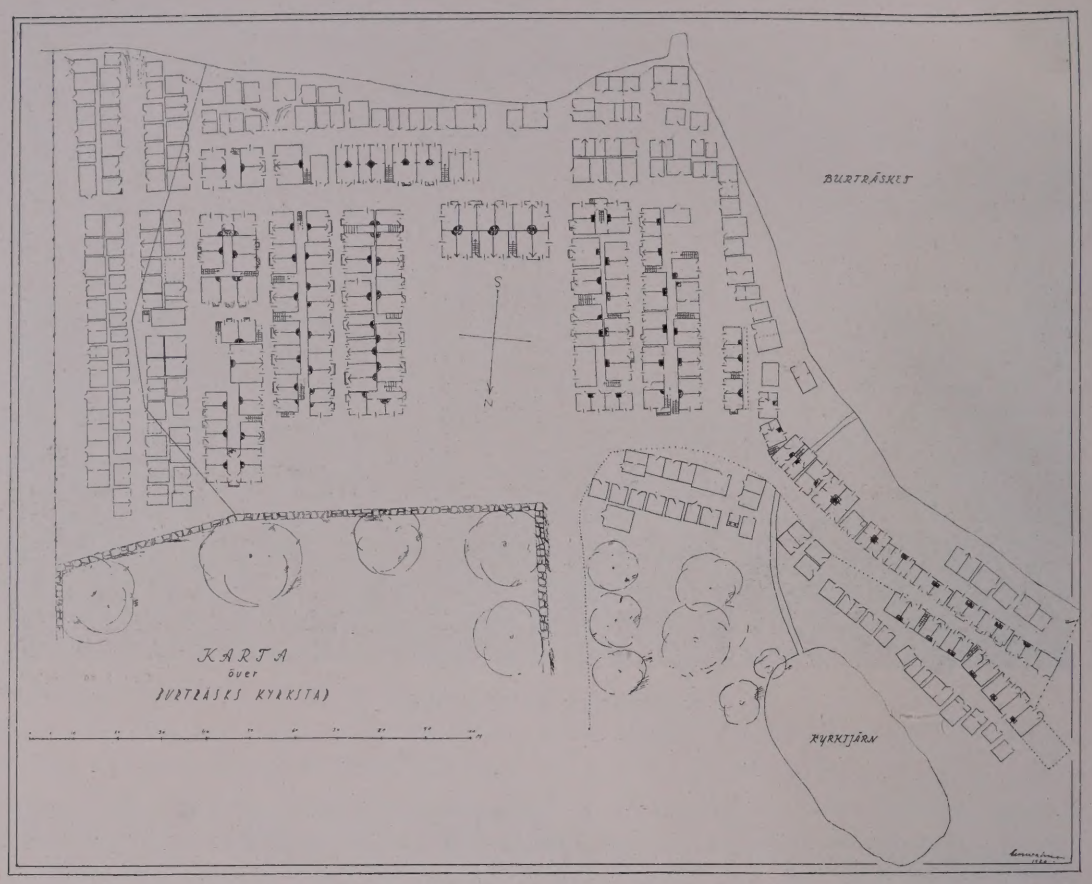

Karta öfver Burträsk kyrkstad.
Uppmätt 1920.

Burträsk socken i Västerbotten ligger söder om Skellefteå, och sockenkyrkan intar med sin kyrkstad ett karaktäristiskt läge på stranden af sjön Burträsket. Å den här återgifna stadsplanen märkes nedtill vänster ena sidan af kyrkogården med stenmur och en rad träd. Stora landsvägen kommer från öster utmed kyrkogårdsmuren in till torget och löper ut i nordvästlig riktning i form af landsvägsgata med kyrkstugor på båda sidor. Å kartan skiljas boningshusen lätt från stallen därigenom att de förras eldstäder äro tydligt markerade med svart. Stallen bilda särskilda gator utomkring boningshusens område.

De å bilderna synliga partierna återfinnas å planen på följande platser: Bild [2] är tagen från torgets nordvästra hörn och visar hela östra torgsidan och en del af den södra. Bild [3] är tagen från en brygga i förlängningen af gatan utmed torgets västra sida. I fonden af denna gata synes å bilden kyrktornet, och närmast intill stranden framför torgtraktens tvåvåningshus står ett antal stall. Bild [4] är stallgatan längst till vänster å planen. Bild [5] är husgruppen invid landsvägsgatan i andra kvarteret väster om torget. Bild [6] är hämtad från kvarteret öster om torget.

3

Sigurd Erixon foto. 1918.

PARTI AF KYRKSTADEN, SEDD FRÅN SÖDER.
Gatan utmed torgets västra sida.

4

Sigurd Erixon foto. 1918.

DEN ÖSTRA STALLGATAN.

Interiör af en kyrkstuga.

Ofvanstående bild visar den typiska inredningen i en kyrkstuga, i ena hörnet den öppna spisen, i det andra den inbyggda lucksängen med skänkskåp vid gaveln. Till vänster här nedan återges rummets plan. Planen till höger är ett annat exempel på möblering enligt samma schema.

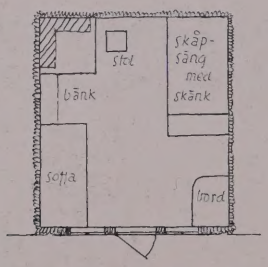

Plan af ofvan afbildade boningsrum.

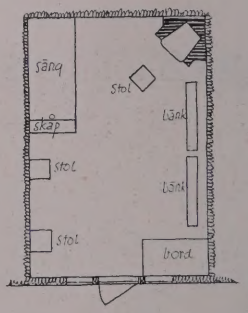

Plan af boningsrum i en kyrkstuga.

5

Sigurd Erixon foto. 1918.

KYRKSTUGOR MED YTTERTRAPPOR.
Väster om torget vid landsvägsgatan.

6

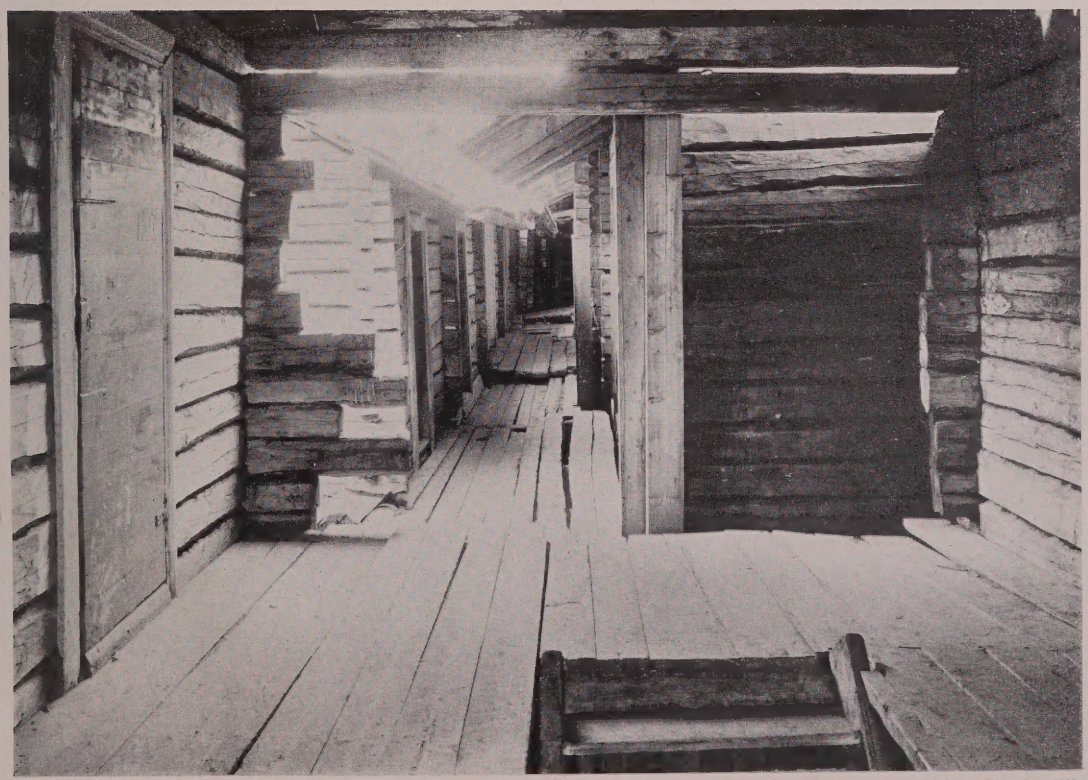

Sigurd Erixon foto. 1918.

GATA I ÖFRE VÅNINGEN MELLAN KYRKSTUGORNA.
I kvarteret öster om torget.

GATA I ÖFRE VÅNINGEN.

Bild [6] visar två rader kyrkstugor, hvilka i öfre våningens golfhöjd äro förbundna med en lång gångbana. Från denna leda dörrar direkt in i öfvervåningarnas rum på samma sätt som man kommer från gatan till bottenvåningarnas rum. På olika ställen leda trappor upp till gångbanan, men inuti husen finnas inga trappor. Af uppmätningen här nedan framgår plananordningen å ett dylikt hus med trappor till öfvervåningen och dörrar från denna till rummen.

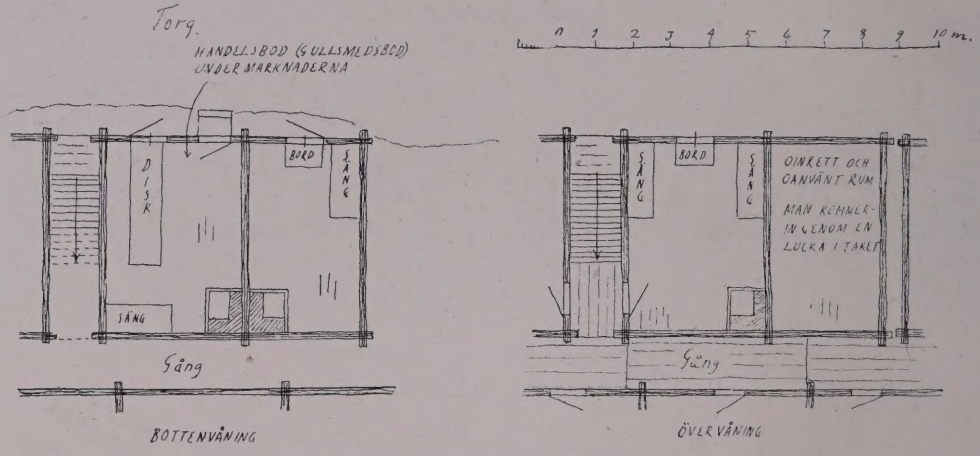

Planer af ett tvåvåningshus med gångbana utmed öfvervåningen.

LÖFÅNGERS KYRKSTAD.

1

Ragnar Jirlow foto. 1920.

GATA MED KYRKSTUGOR.

2

Ragnar Jirlow foto. 1920.

GATA MED KYRKSTUGOR.

KYRKSTUGORNA.

Bilderna från staden af kyrkstugor kring Löfångers kyrka i Västerbotten, söder om Skellefteå, visa att stugorna här i regel äro byggda i en våning. Två olika typer af stugor äro de vanligaste, den ena med blott ett rum och ingång genom en förstuga därbredvid, som planen till vänster härnedan visar. Den andra typen — planen till höger härnedan — är tvårummig men utan förbindelse mellan rummen, hvilka båda ha ingång från gatan öfver en gemensam förstubro. Stugan närmast å bild [1] är ett tydligt exempel på denna typ.

För att hindra inbrott äro stugorna vanligen försedda med fönsterluckor. Typiska äro också fritrapporna i dessa kyrkstäder, beroende på att husens ingångar vetta åt gatan. Då detta först så småningom blef fallet i våra vanliga städer kommo fritrappor i dessa först relativt sent till användning och slogo aldrig helt igenom. *S. E.*

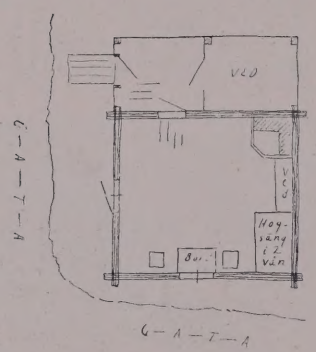

Plan af enrummig kyrkstuga.

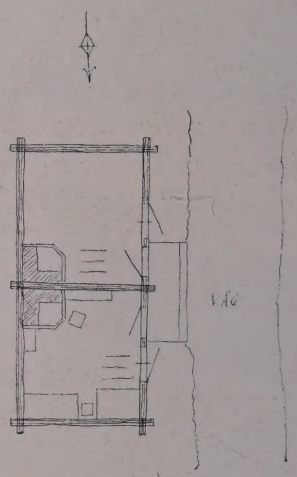

Plan af tvårummig kyrkstuga.

1

Sigurd Erixon foto. 1918.

GATA MED SMÅ STALL INNE MELLAN STUGORNA.

2

Sigurd Erixon foto. 1918.

DÖRR TILL EN KYRKSTUGA.

HAPARANDA.

Som stad går Haparanda ej längre tillbaka än till år 1842, då dess stapelstadsrättigheter utfärdades, men dess grundläggning får dock hänföras till år 1827, då orten anlades som köping, eller det följande året, då dess regleringsplan fastställdes. Denna plan är strängt regelbunden med kvadratiska kvarter och i midten ett torg, genomskuret af två hufvudgator, som skära hvarandra rätvinkligt.

Bild [1] visar ett prof på den träarkitektur, som är typisk för samhällets första uppbyggande, och som ännu i rätt hög grad dominerar detsamma, för öfrigt en byggnadsart som är välkänd äfven från andra norrländska trästäder.

Bild [2] återger en rad af magasinsbyggnader vid hamnen, rödfärgade och med hvita dörrar och rustikimiterande hörnskoningar.

Gamla Svenska Städer

FJÄRDE UPPLAGAN

Häfte 1

STOCKHOLM
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

1920

GAMLA SVENSKA STÄDER

GATOR OCH GRÄNDER · HUS OCH GÅRDAR

SAMLINGSVERK I BILDER JÄMTE
FÖRKLARANDE TEXT UTGIF-
VET AF SVENSKA TEKNOLOG-
FÖRENINGENS AFDELNING
FÖR HUSBYGGNADSKONST

FÖRSTA HÄFTET

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG, STOCKHOLM

STOCKHOLM 1920
CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG

FÖRETAL.

ÅRA STÄDER genomgå för närvarande i samband med hela samhällsutvecklingen en hastig förändring, en utvidgning och en omdaning, hvarvid tidens nya kraf och nya medel för dessas tillfredsställande verka nedbrytande på det gamla. Fordringarna på större koncentrering, på mera luft och ljus, på snabbare förbindelser stadsdelarna emellan, på större bekvämlighet m. m. å ena sidan, samt å den andra nya byggnadstyper och konstruktionsmetoder, nya och utvecklade kommunikationsmedel och mycket annat ge åt våra städer deras moderna prägel. Ju mer en stad har möjlighet till utvidgad industriell eller merkantil verksamhet, ju mer den af denna eller andra orsaker "går framåt", dess hastigare ändras den gamla stadsprägeln. Men vid denna förändring, som på många håll försiggår med en rent våldsam hastighet, förlora vi mycket af gammal karaktäristisk stadsbyggnadskonst, af intressanta historiska och arkitektoniska minnesmärken och frågan är: ger det nya full ersättning för det förlorade?

Vid våra städers ombyggnad söker man i främsta rummet tillgodose de rent praktiska behofven, och först sedan dessa så vidt möjligt blifvit tillfredsställda, ser man efter, om något kan göras för trefnaden och skönheten, och det är vanligen ej mycket. Det som vår tid skänker en stad af sitt eget blir ej ersättning för hvad den tagit från sina föregångare. Otaliga skönhetsvärden ha sålunda förlorats, för hvilka ej ny valuta gifvits.

Afsikten med samlingsverket "Gamla Svenska Städer" är att i bild bevara något af det, som i våra städer försvinner af gammal stads- och byggnads-

konst, samt genom framvisande af hvad vi ännu däraf äga kvar, för detta väcka kärlek och förståelse samt därigenom från förstörelse rädda hvad ännu räddas kan. Äfven om vi på byggnadskonstens område i våra städer, synnerligen de mindre, ej äga många betydande skapelser, ha vi dock så mycket af god, enkel och från historisk synpunkt intressant byggnadskonst, att den är väl värd vår omvårdnad. Och skola vi kunna åt våra städer bevara något af den trefnad, lugn och idyll, som förr utmärkt dem och som dock ej helt skall behöfva försvinna, äfven om nya, moderna kraf skola tillgodoses, är ett bevarande af gamla karaktäristiska stadsdelar önskligt och ett studium af de gamla stadstyperna nödvändigt.

Vi sträfva nu på det arkitektoniska området efter former, som, på samma gång de tillfredsställa vår egen tids nya eller utvidgade anspråk, ha samband med vår äldre svenska byggnadskonst, så att det nya fortfarande har kvar sina rötter i den svenska jorden. En samling bilder från gamla svenska städer skall ge åt denna sträfvan kraft och rikare medel. Från flera synpunkter har detta samlingsverk alltså sin stora betydelse. Det är att hoppas, att denna betydelse uppskattas ej blott af ett litet intresseradt fåtal, utan af den stora allmänheten såväl af dem, som inom samhällena blifvit satta att leda dessas utveckling, som af dem, hvilka blott där bygga och bo.

Då första häftet af "Gamla Svenska Städer" härmed kan utgifvas i sin fjärde upplaga, visar redan detta förhållande i sin mån att den ofvan vid verkets begynnande uttalade förhoppningen ej varit för djärf. Flera andra bevis ha under arbetets fortsättande gifvits på att "Gamla Svenska Städer" under de år dess utgifvande fortgått, verkligen utöfvat inflytande i den afsedda riktningen och inom vida kretsar fäst uppmärksamheten på de gamla stadsbildernas praktiskt-estetiska värden. Visserligen måste vid redigerandet af den samlade nya upplagan af verkets sex första häften flerstädes på planschbaksidorna tillsättas ordet "rifvet" för byggnader, hvilkas bevarande synts högönskligt, men den betydelse planschernas framsidor under tiden haft för nybyggnadsverksamheten inom våra samhällen är — om ock svårare att registrera — dock otvetydig.

Det nytryck af verkets sex hittills utgifna häften, som nu i rask följd kommer att utgifvas, förblir i stort sett likt föregående upplagor, blott med

införande af smärre rättelser och tillägg. I ett fall har emellertid denna regel frångåtts: närmast efter detta företal har nämligen införts ett nytt textbidrag, ett föredrag hållet af arkitekten C. Westman vid svenska arkitektmötet i Stockholm i juni 1908 såsom inledning till den diskussion, hvilken resulterade i beslutet om utgifvandet af detta arbete. Det har synts oss lämpligt att införlifva med "Gamla Svenska Städer" detta inledningsanförande, som ehuru närmast utformadt för ett bestämdt auditorium, utgör en allmängiltig framställning af det grundtema hvaråt vårt arbete ägnat sig. Föredraget är här aftryckt efter Teknisk Tidskrift 1908, Afdelning för Arkitektur, H. 7.

Som en fortsättning och afslutning af den hittills utkomna serien beräknar kommittén att utgifva ytterligare tre häften, hvaraf de bägge sista skulle vara ägnade åt resp. städerna Stockholm och Visby och följas af gemensamt register till hela serien. Lämpliga illustrationsbidrag till denna fortsättning äro alltjämt välkomna.

Bland dem som lämnat textbidrag, upplysningar och fotografier till detta häfte, vilja vi här särskildt nämna herrar landsarkivarien C. M. Kjellberg, doktor Gustaf Upmark, hofrättsrådet F. W. Grönwall och författaren Bo Bergman.

Stockholm i november 1920.

SV. TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST
GENOM DESS KOMMITTÉ:

SIGURD CURMAN
Byggnadsråd.

AXEL NILSSON
Föreståndare för Röhsska Konstslöjdmuseet i Göteborg.

C. WESTMAN
Arkitekt.

RAGNAR ÖSTBERG
Arkitekt.

Pag.

[6] Gården n:o 166 vid Gyllenhjelmsgatan 30
[7] Gården n:o 154 vid Skolstugubacken... 30
[8] Ulfhällska eller Paulinska huset 31
[9] Klockargränden 32
[10] Gamla gymnastikhuset 32

Örebro.

[1] Kungsstugan 33
[2] d:o , målningar 34
[3] Schantzska gården 35
[4] d:o d:o 35
[5] Husarstallet 36

Nora.

[1] Porten till Fotografen Norbergs gård... 37
[2] Den s. k. Arbogaboden 38
[3] d:o d:o 38
[4] Porten till Motanders gård 39
[5] Porten till snickare Johanssons gård ... 39

Arboga.

[1] Från norra Åstranden 40
[2] Gammalt garfveri 40
[3] Torget med rådhuset 41
[4] Från Crugska gården 42
[5] d:o d:o 42
[6] Gårdsport från södra stadsdelen 43
[7] Porten till huset n:o 50 Västerlånggatan 43

Västerås.

[1] Vy af Västerås från Stallbron, 1850-talet 44
[2] Parti från Kyrkogårdsgränd 45

Pag.

[3] Tvättstuga vid Svartån 45
[4] Biskopshuset 46
[5] S:t Ilians kapell 47
[6] Wahlenii mälteri vid Slottsgatan 47

Stockholm.

[1] Birger Jarls torg 48
[2] Gröna Lund efter oljemålning af A. Gerle 49
[3] Huset n:o 44 Skeppsbron, uppmätning 50
[4] d:o d:o , d:o 50
[5] d:o d:o , d:o 51
[6] d:o d:o , d:o 51
[7] d:o d:o , portaler 52
[8] Wolmar Yxkullsgatan 2 53
[9] Kammakaregatan 30 53
[10] N:o 82 B Hornsgatan "Bysis" 54
[11] Sal i huset n:o 66 Hornsgatan 55
[12] Sal i huset n:o 141 Folkungagatan..... 55
[13] Tullgårdsgränden från Värmdögatan ... 56
[14] Hus i hörnet af Trädgårdsgränden och Kvastmakarebacken 56
[15] Portal å huset n:o 4 Hornsgatan..... 57

Uppsala.

[1] Skytteanum 58
[2] d:o , gårdshus 59
[3] Domtrapphuset 59
[4] Gustavianum 60
[5] Akademikvarnen..... 61
[6] d:o 61

Gamla Svenska Städer

TREDJE UPPLAGAN

Häfte 2

STOCKHOLM
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

1921

GAMLA SVENSKA STÄDER

GATOR OCH GRÄNDER · HUS OCH GÅRDAR

SAMLINGSVERK I BILDER JÄMTE
FÖRKLARANDE TEXT UTGIF-
VET AF SVENSKA TEKNOLOG-
FÖRENINGENS AFDELNING
FÖR HUSBYGGNADSKONST

ANDRA HÄFTET

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG, STOCKHOLM

STOCKHOLM 1921
CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG

PROVISORISKT REGISTER

TILL

GAMLA SVENSKA STÄDER

HÄFTE II.

TEXT.

	Pag.
Göteborg af Ax. L. Romdahl	I
Jönköping af R. Björkman	IX

PLANSCHER.

Ystad.

14	Korsvirkeshus i hörnet af Pilgränd och Östergatan	1
15	Stora och Lilla Västergatan	2
16	Parti från Klosterdammen	2

Lund.

1	Gatubild från Prennegatan	3
2	Gårdsinteriör från Lilla Tvärgatan 18	3
3	Parti af Laboratoriegatan	4
4	Parti af Lilla Södergatan	4

Hälsingborg.

1	Portgång vid Södra Storgatan	5
2	Gårdsinteriör från Södra Storgatan 30	6
3	d:o d:o Långvinkelsg. 31—33	6
4	d:o d:o Kullagatan 56	7
5	Långvinkelsgatan 61—63	8
6	d:o d:o	8

Kristianstad.

1	Gård mellan Östra Storgatan och Östra Smalgatan med nummer vid den förra 137, vid den senare 38	9

Jönköping.

4	Jönköping från öster år 1853	10
5	Västra sidan af Hofrättstorget år 1838	11
6	d:o d:o på 1860-talet	11
7	Östra sidan af Hofrättstorget år 1838	12
8	Storgatan utmed Hofrättstorget österut	12
9	Kanalen mellan Munksjön och Rocksjön	13
10	d:o d:o	13
11	Gårdsinteriör från Kanalgatan 49 och Östra Storgatan 90	14
12	Gårdsinteriör från Norra Strandgatan 54 och Östra Storgatan 55	14
13	Göta Hofrätts byggnad åt parksidan	15
14	Nya torget, norra sidan	16
15	Munksjöraden («Lillsjöraden»)	16
16	Gamla skolan	17
17	Kyrkogatan 30, «Vasslösagården»	17
18	Apotekaregränden från Norra Strandgatan	18
19	Portgång till huset n:o 51 Kanalgatan	18
20	Östra Kapellet	19
21	Västra Kapellet	19

Grenna.

1	Brahegatan norrut	20
2	d:o söderut	20
3	Borgmästaregården	21

Visby.

4	Tranhusgatans södra ända	22

Pag.

[5] S. Katarinagatan från Stora Torget ... 22
[6] Port vid Bremergränd ... 23

Göteborg.

[1] Stora Hamnkanalen vid 1700-talets slut 24
[2] d:o d:o omkring 1820 ... 24
[3] d:o d:o på 1850-talet ... 25
[4] d:o d:o på 1890-talet ... 25
[5] Tyska Kyrkan med Aschebergska grafkoret 26
[6] Skansen Kronan ... 27
[7] Skansen Lejonet ... 27
[8] Kronhuset ... 28
[9] Hamnen från Bläsan, kolteckning af O. Holmström ... 29
[10] Gamla slusskvarnen från öster ... 30
[11] d:o d:o väster ... 30
[12] Landshöfdingeresidensets portal ... 31
[13] Ostindiska kompaniets hus (Göteborgs museum) ... 32
[14] Gathenhjelmska huset, exteriör ... 33
[15] d:o d:o , förstuga ... 33
[16] d:o d:o , portal ... 34
[17] d:o d:o , väggmålning ... 34
[18] Carnegieska huset, exteriör ... 35
[19] d:o d:o , interiör ... 36
[20] d:o d:o , d:o ... 36
[21] Willinska friskolan ... 37

Borås.

[1] Parti utmed Viskan med Carolikyrkan 38

Nyköping.

[3] S. Annæ fattighus ... 39
[4] Gamla arbetshuset (slottet) ... 39

Strängnäs.

[11] Domkyrkotornet från lektorsträdgården 40

Örebro.

[6] Kyrkogårdsgatan norrut ... 41
[7] Bondegatan österut ... 41

Pag.

[8] Gårdsinteriör från Drottninggatan 58... 42
[9] d:o d:o Storgatan 7 ... 42
[10] Slottet före senaste restaurering ... 43

Köping.

[1] Gamla rådhuset ... 44
[2] Parti vid Köpingsån ... 44

Enköping.

[1] Prästgården ... 45
[2] Åsunda härads gamla tingshus ... 45

Uppsala.

[7] Domkyrkan före senaste restaurering... 46
[8] Akademiska boktryckeriet ... 47
[9] Västgöta nationshus ... 47

Stockholm.

[16] Tyska brunn ... 48
[17] Ersta grindar ... 49

Gäfle.

[1] Slottets östra flygel ... 50
[2] Slottsgrindarna ... 51
[3] Gamla sockerbruket ... 52
[4] Den s. k. "Herregården" vid gamla sockerbruket ... 52

Falun.

[1] Tingsstugubyggnaden eller Grufkyrkan 53
[2] St. Kopparbergs tjänstemannahus vid Åsgatan ... 54
[3] Gatubild från Ornäsgatan ... 54

Söderhamn.

[1] Kyrkan ... 55
[2] Gamla gevärsfaktoriet ... 55

Hudiksvall.

[1] Parti af Stora Kyrkogatan ... 56
[2] Fiskhamnen ... 57
[3] Parti af Sundskanalen ... 58

Gamla Svenska Städer

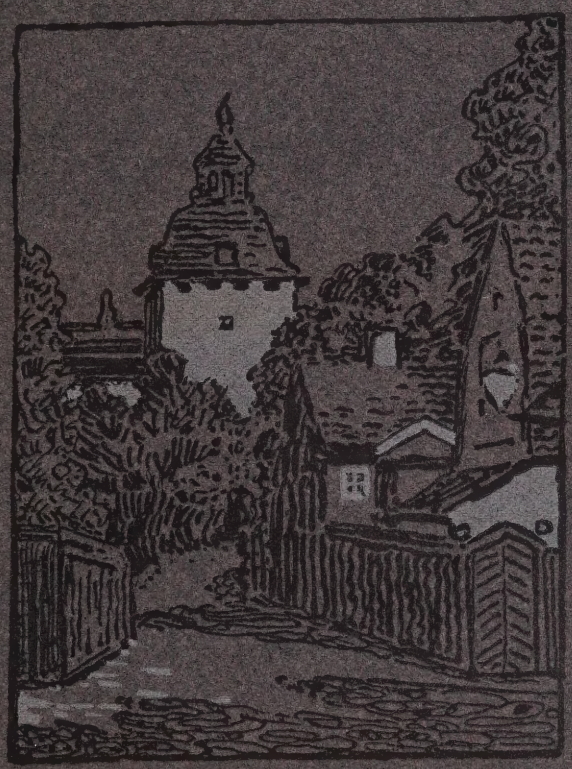

ANDRA UPPLAGAN

Häfte 3

STOCKHOLM
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

1921

GAMLA SVENSKA STÄDER

GATOR OCH GRÄNDER · HUS OCH GÅRDAR

SAMLINGSVERK I BILDER JÄMTE
FÖRKLARANDE TEXT UTGIF-
VET AF SVENSKA TEKNOLOG-
FÖRENINGENS AFDELNING
FÖR HUSBYGGNADSKONST

TREDJE HÄFTET

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG, STOCKHOLM

STOCKHOLM 1921
CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG

PROVISORISKT REGISTER

TILL

GAMLA SVENSKA STÄDER.

HÄFTE III.

TEXT. Pag.

Västerås af Aug. Hahr I

Falun af Carl Sahlin..... X

PLANSCHER.

Ystad.

[17] Parti från Lilla Östergatan..... 1

[18] Änkehuset vid norra sidan af Klosterdammen 2

[19] Gårdshuset vid Långgatan till huset n:o 13 Stora Västergatan (Ottergrenska gården)..... 2

[20] Svartgränden mot norr 3

[21] Stora Västergatan 2, hörnhuset åt torget 3

[22] Norra Vallgatan mot öster 4

[23] Gården Stora Norregatan 4 4

Malmö.

[6] Magasinsbyggnad vid Mäster-Johansgatan 5

[7] Hörnet af Torfgatan och Larochegatan 6

[8] Hörnet af Hjulhamns- och Per-Weijersgatorna..... 6

[9] N:o 13 Östergatan. Gårdsinteriör ... 7

[10] N:o 13 Östergatan. Gårdsinteriör ... 7

Lund.

[5] "Locus Peccatorum" 8

[6] Lilla Södergatan 9

[7] Lilla Södergatan 9

Hälsingborg.

[7] Gårdsinteriör från n:o 8 Stallgatan ... 10

[8] Gårdsinteriör från Södra Storgatan ... 10

Ängelholm. Pag.

[1] Gammalt korsvirkeshus i kv. Örnen vid Rönneån 11

[2] Tingstorget med Smedjegatan..... 12

[3] Gårdsinteriör vid Rönne å..... 12

Karlshamn.

[1] Stora torget med kyrkan i bakgrunden 13

[2] Stora torget mot nordväst vid början af 1880-talet..... 14

[3] Parti af Drottninggatan på 1870-talet 14

[4] Gårdsinteriör från Winbergska gården vid Drottninggatan 15

[5] Det s. k. Skottsbergska huset vid Drottninggatan. Gatufasad..... 16

[6] Det s. k. Skottsbergska huset vid Drottninggatan. Gårdsfasad 16

Kalmar.

[7] Hus på tomten 109 vid Södra Långgatan 17

[8] Hus i hörnet af Kaggens- och Ölandsgatorna 17

[9] Rosénska huset 18

[10] Från stadsarkitektens gård 19

[11] Slottet från stadsparken 20

[12] Från Gamlestaden, färgtryck efter oljemålning af Ragnar Swahn

Jönköping.

[22] Petréska garfveriet med kanalen mot söder..... 21

[23] Gamla länslasarettet..... 22

[24] Aspholmen 22

Grenna. Pag.

[4] Stuga vid Brahegatan 23
[5] Förstukvist till Tängqvistska, f. d. Lindbergska gården..... 23
[6] Hallska huset 24
[7] Fröken V. Francks gård 24

Visby.

[7] Lübska gränd från S:t Hansgatan 25

Laholm.

[1] Vy från Gamleby 26
[2] Gränd i Gamleby 27
[3] Ahlgrenska huset vid Östertullsgatan... 27

Varberg.

[1] Parti af Drottninggatan 28
[2] Holmbergska huset i hörnet af Norra Vall- och Östra Långgatan..... 28

Göteborg.

[22] Gamla fattighuset vid Stampgatan 29
[23] Gamla artillerikasernen 30
[24] Gamla artilleristallarna 30

Linköping.

[1] Storgatan n:o 56. Gårdsinteriör 31
[2] Gårdsinteriör från egendomen n:o 2 Stora torget 31
[3] Portgång till n:o 2 Stora torget..... 32
[4] Borgmästaregatan n:o 13 32
[5] Hörnet af Läroverks- och St. Korsgatorna 33
[6] Huset n:o 51 Nygatan 33

Västerås.

[7] Slottet och ån med kvarnen och kvarnfallet på 1870-talet 34
[8] Prästgatan sedd mot Domkyrkan 35
[9] Den s. k. Holmbergska gården i hörnet af Stora Gatan och Källgatan ... 35
[10] Parti af Svartån, sedt från den s. k. Apotekarebron 36
[11] Parti af Svartån, sedt från bron vid Stora Gatan 36

Pag.

[12] Gardtmanska gården vid Svartån 37
[13] Den s. k. Bomanska gården 38
[14] Hus å den s. k. Bomanska gården ... 38
[15] Gatuparti från Kyrkbacken (norr om Domkyrkan) 39
[16] Gatuparti från Öfre Kungsgatan 39
[17] Parti af hamnen på 1870-talet 40
[18] Stora torget vid 1800-talets midt 40

Gäfle.

[5] Egna hem vid Strömsbro, s. k. dubbelhus från 1780-talet 41
[6] F. d. Berggrenska gården n:o 9 och 10 i 2:dra kvarteret 42
[7] F. d. Kronobränneriet vid Strömsbro... 42
[8] Stora Bergsgränd n:o 8 43
[9] Södra Kopparslagaregatan n:o 9 43

Falun.

[4] Kopparbergskyrkan 44
[5] Kristinakyrkan från öster 44
[6] Rådhuset 45
[7] Interiör från Landshöfdingeresidenset... 46
[8] Interiör från Landshöfdingeresidenset... 46
[9] Stora Kopparbergs bergslags kontorsbyggnad 47
[10] Kopparvågen 47
[11] Kronobränneriet 48

Söderhamn.

[3] Klockstapel invid kyrkan..... 49
[4] Östra ingången till kyrkogården 49

Luleå Gammelstad.

[1] Parti af den södra hufvudgatan, Framländingsgatan, med kyrkstugor 50
[2] Utsikt från klocktornet öfver kyrkstadens sydvästra parti 50
[3] och [4] Ingångsdörrar till kyrkstugor vid södra hufvudgatan 51
[5] Kyrkan och torget väster därom 52

Gamla Svenska Städer

ANDRA UPPLAGAN

Häfte 4

STOCKHOLM
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

1921

GAMLA SVENSKA STÄDER

GATOR OCH GRÄNDER · HUS OCH GÅRDAR

SAMLINGSVERK I BILDER JÄMTE
FÖRKLARANDE TEXT UTGIF-
VET AF SVENSKA TEKNOLOG-
FÖRENINGENS AFDELNING
FÖR HUSBYGGNADSKONST

FJÄRDE HÄFTET

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG, STOCKHOLM

DETTA HÄFTE ÄR
REDIGERADT AF FIL.
LIC. ARVID BÆCKSTRÖM.

STOCKHOLM 1921
CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG

PROVISORISKT REGISTER

TILL

GAMLA SVENSKA STÄDER

HÄFTE IV

TEXT. Pag.

Kalmar af Gustaf Upmark d. y. (med 2 stadsplaner) I

Skanör och Falsterbo af Otto Rydbeck (med 2 stadsplaner) XIII

PLANSCHER.

Ystad.

[24] Från Västergatan. Efter akvarell af A. T. Gellerstedt 1

[25] Gård vid Stora Östergatan 40 2

Falsterbo.

[1] Från gatan mellan järnvägsstationen och torget 3

[2] Olavus Jönssons gård. Gårdsinteriör... 3

[3] Gule-gården. Gårdsinteriör 4

[4] Dammen 5

[5] Ett hörn af dammen 5

[6] "Norra stadsporten" 6

[7] En idyllisk gatukorsning 6

[8] En tvärgata 7

[9] Samma tvärgata som [8] 7

[10] Storgatan 8

[11] Trakten kring det gamla skolhuset 8

[12] Kyrkan från sydväst 9

[13] Jeppes hus 9

Skanör. Pag.

[1] Rådhuset 10

[2] Torget före 1885 10

[3] Slottskullen och kyrkan 11

[4] Yttre parti af Borgmästaregården 11

Lund.

[8] "Kuggis" 12

[9] Stora Algatan 12

Hälsingborg.

[9] Möllegränden 10. Gårdsinteriör 13

[10] Norra Storgatan 17. Gårdsinteriör..... 13

[11] Springpostgränden 4 14

[12] Fågelsångsgatan 14. Gårdsinteriör..... 15

[13] Långvinkelsgatan 31. Fasad mot gatan 15

[14] Långvinkelsgatan 21. Fasad mot gatan 16

Ängelholm.

[4] Det gamla rådhuset. Fasad mot torget 17

Falkenberg.

[1] Tullbron öfver Ätran 18

Karlshamn.

[7] Kyrkogatan 19

[8] Östenssonska gården. Gårdsinteriör ... 19

[9] Hörnhus vid Drottning- och Södra Fogdelyckegatorna 20

[10] Klocktornet 20

Kalmar. Pag.
13 Norra Långgatan 21
14 Södra Långgatan 21
15 Hus vid Ölandsgatan 22
16 Torpadieska huset vid Norra Malmgatan 22
17 Landstingsseminariet 23
18 Krusenstjernska huset 23
19 Hus vid Västra Sjögatan 24
20 Portal å Residenset 25
21 Gårdsportal Kaggensgatan 4 25
22 Storgatan 20. Carstens'ska huset 26
23 Kaggensgatan 1. Gårdsinteriör 26
24 Cellviken med Västerport 27
25 Västerport 27
26 "Kavaljeren". Stadsport åt hamnen ... 28
27 Grafkapell på Gamla kyrkogården 28
28 Parti af Ölandsgatan 29
29 Hus vid Stortorget 30
30 Parti af Proviantgatan 31
31 Domprostgården 32
32 Domkyrkan från sydväst 33
33 Domkyrkans södra portal 34
34 Domkyrkans västra portal 35

Eksjö.
1 Norra Kyrkogatan 4. Vaxblekaregården 36
2 Norra Kyrkogatan 4. Vaxblekaregården 36
3 Norra Kyrkogatan 26. Gårdsinteriör ... 37

Jönköping.
25 Skillnadsgränd 6 38
26 Tegelbruksgården 38

Gränna. Pag.
8 Borgmästaregårdens gafvel 39
9 Borgmästaregårdens flyglar 39

Visby.
8 Två hus vid Södertorg 40
9 Hamngatan 5. Donnerska magasinet... 40
10 Mellangatan 7 41

Vadstena.
4 Klosterkyrkan och dess omgifning 42
5 Rengstrandska gården i f. d. munkträdgården 43
6 Kyrkogårdsmuren vid Hospitalsgatan ... 43
7 Mårten Skinnares hus 44

Mariestad.
1 Marieholms flyglar från Trädgårdsgatan 45
2 Två magasin vid Magasinsgatan 46

Mariefred.
1 Kyrkan och staden från sydost 47
2 Rådhuset. Torgfasaden 47

Arboga.
8 Trädgårdsgatan 12. Rogstadius' gård... 48
9 Smedjegatans östra del 48

Nora.
6 Från C. E. Bergstrands gård 49
7 Byggnad på Malmbergska gården 49

Gamla Svenska Städer

ANDRA UPPLAGAN

Häfte 5

STOCKHOLM
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

1921

GAMLA SVENSKA STÄDER

GATOR OCH GRÄNDER · HUS OCH GÅRDAR

SAMLINGSVERK I BILDER JÄMTE
FÖRKLARANDE TEXT UTGIF-
VET AF SVENSKA TEKNOLOG-
FÖRENINGENS AFDELNING
FÖR HUSBYGGNADSKONST

FEMTE HÄFTET

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG, STOCKHOLM

REDAKTIONSKOMMITTÉ:
SIGURD CURMAN, AXEL NILSSON,
CARL WESTMAN, RAGNAR ÖSTBERG.
HÄFTE 5 REDIGERADT AF
FIL. LIC. ARVID BÆCKSTRÖM.

STOCKHOLM 1921
CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG

PROVISORISKT REGISTER

TILL

GAMLA SVENSKA STÄDER

HÄFTE V

TEXT.

	Pag.
Sigtuna stads grundläggning och stadens betydelse under medeltiden af Otto Janse (med 7 bilder och 1 karta)	I
Sigtuna stads utveckling under nyare tiden af Olof Palme (med 2 bilder och 2 stadsplaner)	XVI
Karlskrona af William Anderson (med 3 bilder och 3 kartor)	XXXIX

PLANSCHER.

	Pag.
Karlskrona.	
[1] Den inre staden från sydväst på 1870-talet	1
[2] Lindvallska gården. Exteriör	2
[3] Portalen till Borgmästaregatan 11	2
[4] Från Borgmästaregatan	3
[5] Wachtmeisterska palatset. Exteriör	3
[6] Stadskyrkan eller Fredrikskyrkan från nordväst. Exteriör	4
[7] Rådhuset från Stortorget	5
[8] Polishuset från nordväst	5
[9] Trefaldighetskyrkan från nordväst. Exteriör	6
[10] Rosensvärdska huset. Exteriör	7
[11] Två trähus vid varfsmuren	7
[12] Från Alarmgatan	8
[13] Amiralitets-Storgatan 11	8
[14] F. d. Törnströmska gården. Exteriör	9
[15] Fehrska gården vid Västra Prinsgatan. Exteriör	9
[16] Skomakaregatan 22. Exteriör	10
[17] Från Nordensköldsgatan	10
[18] F. d. Svanbergska gården. Exteriör	11
[19] Från Björkholmskanalen	11
[20] Från Wachtmeistergatan	12
[21] Från Krister-Hornsgatan	12
[22] Mönsterslätten vid Örlogsvarfvet	13
[23] Ett bastions-hörn	13
[24] Mönster- och modellsalens hufvudfasad	14
[25] Bildhuggarekammaren från nordost. Exteriör	15
[26] Chapmans-porten	15
[27] Gamla mastkranen på örlogsvarfvet	16
[28] Det s. k. vasaskjulet. Exteriör	16
Visby.	
[11] Norra Murgatan med "Dalmanska tornet". Efter akvarell af A. T. Gellerstedt	17
Kalmar.	
[35] Rådhusets hufvudfasad	18
Nyköping.	
[5] Nikolaikyrkan från Behmbrogatan	19
[6] Västra slottsporten	19
[7] Slottet från Fisktorget	20

Torshälla. Pag.

[1] Rådhuset. Exteriör 21
[2] Från Storgatan 21

Sigtuna.

Medeltida gillessigill från Sigtuna 22
[1] S:t Pers ruin från nordväst 23
[2] S:t Pers ruin och dess omgifning 24
[3] S:t Olof och Sigtunafjärden från Klockberget 25
[4] Mariakyrkan från sydväst 26
[5] Rådhuset. Exteriör 27
[6] Rådhuset och Stora torget 27
[7] Östra rådhusgafveln 28
[8] Rådhusets trappa och portal 29
[9] Stora torgets östra sida 30
[10] Drakeska gården från söder 31
[11] Drakeska gården från väster 31
[12] Infarten till Stora torget från öster ... 32
[13] Prästgatan, intill Stora torget 32
[14] Från Prästgatan 33
[15] Från Stora gatan 33

Pag.

[16] Storgatan sedd från Lilla torget 34
[17] Lilla torget från väster 34
[18] Från Strandgatan 35
[19] Gården n:r 2 i Västra kvarteret 35
[20] Gården n:r 4 A i Stadskvarteret, från gatan 36
[21] Samma gård, från trädgården 36
[22] Prästgården sedd från sydost 37
[23] Prästgården och S:t Pers ruin 37
[24] Klockstapeln 38
[25] Kyrkogården med Gernerska grafkapellet 39
[26] Södra stegluckan eller kyrkogårdsporten 39
[27] Gata å Malmen 40
[28] Gränd å Malmen 40
[29] Gården n:r 24 i Malmkvarteret 41
[30] Gården n:r 22—23 och 25 i Malmkvarteret 41

Gäfle.

[10] Slottet och flyglarna från norr 42
[11] Drottningatan mot öster före 1869 ... 43
[12] Hamnbild före 1869 43

Gamla Svenska Städer

ANDRA UPPLAGAN

Häfte 6

STOCKHOLM
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

1921

GAMLA SVENSKA STÄDER

GATOR OCH GRÄNDER · HUS OCH GÅRDAR

SAMLINGSVERK I BILDER JÄMTE
FÖRKLARANDE TEXT UTGIF-
VET AF SVENSKA TEKNOLOG-
FÖRENINGENS AFDELNING
FÖR HUSBYGGNADSKONST

SJÄTTE HÄFTET

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG, STOCKHOLM

REDAKTIONSKOMMITTÉ:
SIGURD CURMAN, AXEL NILSSON,
CARL WESTMAN, RAGNAR ÖSTBERG.
HÄFTE 6 REDIGERADT AF
FIL. LIC. SIGURD WALLIN.

STOCKHOLM 1921
CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG

PROVISORISKT REGISTER

TILL

GAMLA SVENSKA STÄDER

HÄFTE VI

TEXT.

Pag.

Söderköping af Sigurd Erixon I

Kungälf af Sven T. Kjellberg XVIII

PLANSCHER.

Hälsingborg.

[15] Tegeltäckta byggnader i kvarteret väster om Mariakyrkan 1

[16] Henckelska gården. Korsvirkeslänga utmed Springpostgränden 2

[17] Henckelska gården. Gårdssidan af ofvanstående länga 2

Eksjö.

[4] Norra Kyrkogatan 4, Vaxblekaregården. Gårdhusets baksida 3

Söderköping.

[1] Utsikt öfver staden från väster, före år 1905..... 4

[2] Stadskyrkan från nordväst 5

[3] Stadskyrkan och klockstapeln från väster 6

[4] Drothems eller Bondkyrkan med klockstapel, från sydväst 6

[5] Rådhuset, sedt från torget 7

[6] Storgatan mot norr..... 7

[7] Munkbrogatan med "Biskop Brasks tryckeri" till vänster..... 8

[8] Gammalt stenhus vid Rådhusbron 8

Pag.

[9] Ålderdomshemmet, förutvarande Skolmästargården 9

[10] Läroverkets gymnastikhus, förutvarande skolhuset 9

[11] Boningshus och bod vid Skönbergagatan (tomt 86 och 87) 10

[12] Boningshus vid Nya Torget i korsningen af Östra Parkgatan och Skönbergagatan 10

[13] Skönbergagatan mot öster..... 11

[14] Skönbergagatan mot väster. (Till vänster i förgrunden tomt 79) 11

[15] Drothemsgatan mot öster 12

[16] Drothemsgatan mot väster 12

[17] Linköpingsgatan..... 13

[18] Strandbebyggelse mellan Munkbrogatan och ån 13

[19] Parti af staden från väster med Storån och Munkbron 14

Skänninge.

[1] Staden sedd från norr 15

[2] Rådhuset och kyrkan från Stora Torget 15

[3] Gamla Vadstenagatan från Järntorget... 16

[4] Gamla Vadstenagatan från Stora Torget 16

Lidköping.

[1] Gamla Rådhuset 17

Kungälf. Pag.
[1] Utsikt öfver staden mot nordväst 18
[2] Bohus fästning med tornet Fars Hatt... 19
[3] Torget med rådhuset och kyrkan 19
[4] Rådhuset 20
[5] Apoteket 20
[6] Gården n:ris 155 & 156, A. Gatuperspektiv mot sydost 21
[7] Gården n:r 152. Gatuperspektiv mot sydost 21
[8] Gården n:r 157. Gatuperspektiv mot nordväst 22
[9] Gården n:ris 155 & 156, A. Gatuperspektiv mot nordväst 22
[10] Gården n:r 152 från sydost 23
[11] Gården n:r 160 från sydost 23
[12] Gårdsbyggnad på tomten n:ris 85, B & 86 24
[13] Gården n:ris 125 & 126 24

Marstrand.
[1] Kyrkan från söder 25
[2] Hamnen. Till vänster kyrktornet och i fonden Karlstens fästning..... 26
[3] Karlstens fästning..... 26
[4] Kyrktornet sedt från en gränd under fästningen 27
[5] Karlstens fästning. Hufvudportalen ... 27
[6] Rådhusgatan med Konsul Alströms hus 28
[7] Fiskaregatan med Ålderdomshemmet ... 28

Uddevalla.
[1] Utsikt öfver staden från söder 29
[2] Rådhuset 30
[3] Lilla Nygatan 30
[4] Hörnhus vid S:t Mikaelsgatan 31
[5] Asplundsgatan, huset n:r 25 31

Strömstad.
[1] Staden och kyrkan från Söder 32
[2] Bild från Nya Karlsgatan mot Karlsgatan och Buktegatan 33

Pag.
[3] Buktegatan från väster 33
[4] Karlsgatan, Ribers hus 34
[5] Gränd från Karlsgatan till kyrkan 34

Nyköping.
[8] Hus vid Östra Trädgårdsgatan 35
[9] Storbron 35

Kristinehamn.
[1] Tullhuset 36
[2] Tullhusets gafvel 36

Uppsala.
[10] Akademikvarnen. Efter färgträsnitt af John Österlund 1917..... 37
[11] Norra mynningen af S:t Eriks gränd... 38
[12] Domkyrkoplanens norra sida 39

Östhammar.
[1] Rådhustornet sedt från Ditriksonska garfverigården 40

Hedemora.
[1] Kyrkogatan 41
[2] Rådhuset 42
[3] Callerholmska lagmansgården..... 42

Hudiksvall.
[4] Brunska gården. Hufvudbyggnaden från gårdsidan..... 43
[5] Brunska gården. Terrassen mot Hamngatan 44

Härnösand.
[1] Gamla rådhuset vid Stortorget 45
[2] Gamla gymnasiet 45
[3] Residenset, fasaden mot Stortorget 46
[4] Residenset från sjösidan 46

Haparanda.
[1] Storgatan 44 47
[2] Magasiner vid hamnen 47

Gamla Svenska Städer

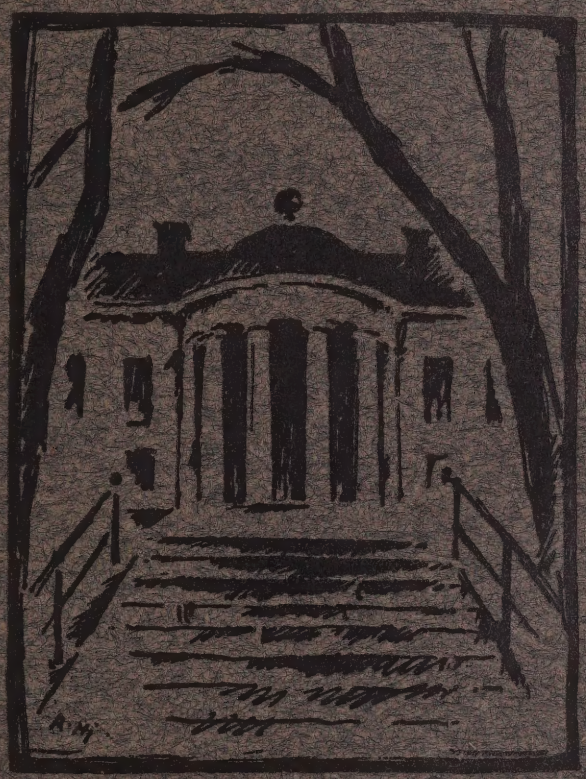

Häfte 7

STOCKHOLM
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

1923

GAMLA SVENSKA STÄDER

GATOR OCH GRÄNDER · HUS OCH GÅRDAR

SAMLINGSVERK I BILDER JÄMTE
FÖRKLARANDE TEXT UTGIF-
VET AF SVENSKA TEKNOLOG-
FÖRENINGENS AFDELNING
FÖR HUSBYGGNADSKONST

SJUNDE HÄFTET

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG, STOCKHOLM

DETTA HÄFTE ÄR
REDIGERADT AF FIL.
LIC. SIGURD WALLIN

STOCKHOLM 1923
CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG

FÖRETAL.

Sedan sjätte häftet af Gamla Svenska Städer år 1919 utkom, har förlagsrätten till verket öfvertagits af Generalstabens Litografiska Anstalt samtidigt med att Cederquists Grafiska Aktiebolag öfvergick i anstaltens ägo. Närmast därefter har under åren 1919 och 1920 en ny upplaga af samtliga hittills utgifna häften blifvit tryckt, då de äldre voro i stort sedt utgångna. Upplagornas antal — första häftet har härmed uppnått sin fjärde — utgör en antydan om, att det vidt utbredda intresset för vårt arbetes föremål — de gamla städerna och bevarandet af det värdefulla i deras gamla byggnadsvanor — alltjämt är stadt i växande. Det är därför redaktionskommitténs önskan att kunna gå detta intresse till mötes genom att framlägga ännu mer af det rika materialet, och främst tack vare intresse från förlagets sida har det varit möjligt att bestämma fortsättningen af serien till tre häften. Af dessa är det nu föreliggande som de tidigare sammansatt af bilder från städer i landets olika delar, hvaremot de båda afslutningshäftena ägnas åt de tvänne ur verkets synpunkt särskildt betydande städerna Stockholm och Visby. Med sluthäftet följer gemensamt register för hela serien.

Den bildserie, som därmed offentliggjorts, kan emellertid långt ifrån sägas uttömmande visa, hvad våra städer ännu äga af gammal stads- och byggnadskonst, så mycket mindre som af landets samtliga städer blott omkring två tredjedelar finnas representerade i afbildningsverket. Flera af de uteslutna skulle godt ha försvarat sin plats, om blott utrymmet räckt till, och snart sagdt varje stad skulle ha kunnat bestå ett fylligare material. Ur denna synpunkt vore alltså en ytterligare fortsättning af verket väl motiverad.

Redaktionskommitterade ha här att tacksamt erkänna ett bidrag till verkets fortsättande af särskildt stort värde. Stadsfullmäktige i Hälsingborg ha nämligen för hvartdera af åren 1920, 1921 och 1922 beviljat Gamla Svenska Städer ett anslag af 500 kronor, hvilket lämnats på förslag af stadens Estetiska nämnd, ett förhållande som i hög grad ökar bidragets betydelse. Denna myndighets arbete för samma mål, som verket Gamla Svenska Städer i sin

Pag.

[5] Vallgatan vid korsningen med Kyrkogatan 19
[6] Vallgatan mellan Handtverksgatan och Kyrkogatan..... 19
[7] Stora torg, södra sidan, 1813—14 ... 20
[8] Stora torg, södra sidan..... 20
[9] Storgatan från norr på 1860-talet ... 21
[10] Korsvirkeslänga i Bankgatan..... 22
[11] Storgatan 38 22
[12] Handtverksgatan 7..... 23
[13] Korsvirkeslänga i Hotellgränden 23
[14] Kyrkogatan 10 på 1880-talet 24
[15] Storgatan 5..... 25
[16] Gamla spruthuset 25

Falkenberg

[2] Gamla kyrkan och Färgaregatan från söder 26
[3] Färgaregatan från norr 26

Växjö

[1] Landshöfdingeresidenset..... 27
[2] Stortorget med landshöfdingeresidenset 28
[3] Gamla gymnasiehuset 29

Norrköping

[1] Holmens bruk 30

Skänninge

[5] Kyrkans korgafvel 31
[6] Linköpingsgatan..... 32
[7] Vadstenagatan..... 33
[8] Bron öfver Skenaån 33
[9] Follingegatan från tullen 34
[10] Follingegatan från hörnet af Brandgatan 34
[11] Follingegatan 32 35
[12] Kyrkogatan 51—52 35
[13] Järntorget, gården n:r 91—92..... 36
[14] Gården n:r 91—92 sedd från trädgården 36
[15] Kyrkan från sydost 37
[16] Gården n:r 99 vid Stora torget 37
[17] Kyrkan från söder..... 38

Vänersborg

[1] Landshöfdingeresidenset, fasaden mot hamnen 39

Pag.

[2] Landshöfdingeresidenset, ritning af S. Enander 1836..... 40
[3] Landshöfdingeresidenset, ritning af P. Wallström 40

Skara

[1] Hötorget..... 41
[2] Konsistoriehuset..... 42
[3] "Krabbelund"..... 42
[4] Brogården 43
[5] Skolgatan 43

Nyköping

[10] Landshöfdingeresidenset..... 44

Karlstad

[1] Gamla gymnasiet 45
[2] Östra bron..... 46

Uppsala

[13] Västmanlands-Dala nationshus 47
[14] Botanicum 48
[15] Carolina Rediviva 49

Härnösand

[5] Utsikt från sydväst 1856 50
[6] Utsikt från sydväst 1854 51
[7] Utsikt från öster 1854 51
[8] Utsikt mot väster 52
[9] Utsikt mot söder 52
[10] Landshöfdingeresidenset 1850 53
[11] Stadens centrum 1833 54
[12] Gamla tullhuset 1850 54
[13] Gamla rådhuset..... 55
[14] Gamla gymnasiet 56
[15] Gamla biskopshuset 57
[16] Gamla lasarettet..... 57
[17] Kommunitetshuset 58
[18] Martinska huset vid Stortorget..... 58
[19] Konsistoriehuset..... 59
[20] Gamla folkskolan vid Hofsgatan 59
[21] Svedbomska huset vid Storgatan 60
[22] Widénska huset vid Skeppsbron 60
[23] Storgatan 7..... 61
[24] Brandstationen 61
[25] Gårdsinteriör från Storgatan 26 62

Pag.

26 Hofsgatan 16 62
27 Östanbäcksgatan 13—15 63
28 Johannisberg 63
29 Långgatan öster om Kattrackarbacken.. 64
30 Storgatan norr om pantbanken..... 64
31 Sjöbod i Norrstaden 65
32 Fiskarstugor vid Långgatan 65
33 Gamla magasin vid kanalen..... 66
34 Stenbron..... 66

Luleå

1 Utsikt öfver staden och Luleälf från Svartön 67
2 Stora torget före 1887 68
3 Stora torget med rådhuset före 1887 68
4 Partiet söder om torget före 1887... 68
5 Partiet norr om torget före 1887 ... 68

Pag.

Burträsk kyrkstad

1 Kyrkstaden från sydväst 69
2 Torget, östra sidan..... 69
3 Parti af kyrkstaden, sedd från söder 70
4 Den östra stallgatan 70
5 Kyrkstugor med yttertrappor..... 71
6 Gata i öfre våningen mellan kyrkstugorna 71

Löfångers kyrkstad

1 Gata med kyrkstugor..... 72
2 Gata med kyrkstugor..... 72

Piteå kyrkstad

1 Gata med små stall inne mellan stugorna 73
2 Dörr till en kyrkstuga 73

Gamla Svenska Städer

Häfte 8

STOCKHOLM
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

1924

GAMLA SVENSKA STÄDER

GATOR OCH GRÄNDER · HUS OCH GÅRDAR

SAMLINGSVERK I BILDER JÄMTE
FÖRKLARANDE TEXT UTGIF-
VET AF SVENSKA TEKNOLOG-
FÖRENINGENS AFDELNING
FÖR HUSBYGGNADSKONST

ÅTTONDE HÄFTET

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG, STOCKHOLM

DETTA HÄFTE ÄR
REDIGERADT AF FIL.
LIC. SIGURD WALLIN

STOCKHOLM 1924
CEDERQUISTS GRAFISKA AKTIEBOLAG

FÖRETAL.

Med det åttonde häftet af Gamla Svenska Städer har redaktionskommittén kommit fram till förverkligandet af en uppgift, som länge stått som ett önskemål, nämligen att kunna ägna ett sammanhängande och proportionsvis någorlunda stort utrymme å sina planscher och textsidor åt en enda stad och därtill en stadsmiljö, som i allra högsta grad är förtjänt af den uppmärksamhet Gamla Svenska Städer önskar fästa på föremålen för sitt sträfvande. Visbys värde som historisk stad är långt ifrån någon upptäckt af idag. Det skulle snarare vara naturligt om någon undrade öfver, att denna så flitigt afbildade ort skulle behöfva presenteras i ännu en bilderbok. Men äfven en så stor berömmelse som Visbys torde ej vara ett säkert skydd för de historiska värdena. Makter finnas, som äro villiga att offra dessa för andra värden. Kan Gamla Svenska Städer ytterligare hos någon befästa öfvertygelsen att bevarandet af Visby gamla karaktär är en värdefaktor att räkna med äfven ur modärn synpunkt, så torde detta ej få anses vara en alltför ringa vinning.

Å andra sidan torde en mönstring af alla de ofta reproducerade Visbybilderna ge vid handen, att de märkliga monumentalbyggnaderna samt vissa i hög grad pittoreska motiv fullständigt absorberat intresset hos hela strömmen af konstnärer och kamerajägare. I den borgerliga bebyggelsen med dess olika historiska skikt och i den samlade stadsmiljön har Gamla Svenska Städer trott sig finna ett område, som hittills blifvit mindre allmänt framhållet och som samtidigt för verkets uppgift är synnerligen centralt. Redaktionskommittén hoppas därför att det bildmaterial, som här bjudes, skall för mången komplettera hvad han förut sett och fylla ut hans bild af Visby, vår enda ännu stående medeltida stad med hus vid hus bevarade från dess storhetstid på 1200- och 1300-talen, ännu alltjämt bebodda, och med det ursprungliga gatunätet nästan helt orubbat, äfven där bebyggelsen förnyats.

Ovissheten är dock stor huru länge detta förhållande skall bestå. Den nu lefvande generationen har erfarenhet om, huru stark slitningen i våra

dagar är på historiska minnen i ett lefvande samhälle. Inför den närmast förestående framtiden måste man fråga sig, hur pass mycket den kommande generationen skall äga kvar af hvad vi sett. Så nästan katastrofala äro de faror som hota.

Efter de ofvan antydda synpunkterna har urvalet skett för det här föreliggande häftet. Beträffande textbidragen har man önskat genom dem framhålla tvänne tidsperioder, genom hvilka Visby intar en utprägladt framstående plats bland våra städer. Den ena uppsatsen betonar ortens enastående ålder som kulturplats, i det att Visby ensamt bland nordens städer kan sägas ha varit ett samhälle ända sedan stenåldern. Den andra uppsatsen, som framför allt gäller den borgerliga bebyggelsen i medeltidsstaden, utgör den första öfversiktliga framställning, som blifvit gjord öfver detta enastående material, hvilket här framträder med påfallande homogenitet, blottande Visby storhetstid i dess inre uppbyggnad. Redaktionskommittén ber att här få framföra sin tacksamhet till de båda artikelförfattarna, Professorn vid Nordiska Museet Nils Lithberg och Intendenten vid Västerås Museum Sven T. Kjellberg. — Uppgiftens art har inbjudit till att lägga vikt vid ett rikligt uppmätande af den borgerliga Visbybebyggelsen, och redaktionen är Arkitekten Herman Norgren tack skyldig för ett intresseradt och kunnigt arbete på detta område. Den öfversiktskarta öfver alla kända medeltidsminnen inom staden, som här publiceras, är ett af resultaten af det nyttiga och lofvärda arbete Sergeanten Johan Fardelin nedlagt på sin hemstads utforskande. Redaktionskommittén önskar här uttala sin tacksamhet för mycket godt bistånd af stadens fornminnesvårdande institutioner, främst Gottlands Fornsal och dess föreståndarinna Öfverstinnan Ella Hellgren, ett flertal myndigheter och ett synnerligen stort antal enskilda stadsinnevånare af alla samhällsklasser, som på mångahande sätt blifvit berörda af förarbetena för denna publikation. Af dessa ha vi Länsarkivarien O. V. Wennersten att tacka för många anvisningar samt för tillträdet till en af de värdefullaste samlingarna af äldre fotografier öfver Visby. — En uppräkning af de offentliga samlingar i hufvudstaden, som blifvit nyttjade för bildbidragen skulle bli tröttande lång, hvarför här må hänvisas till de källuppgifter, som åtfölja bilderna. Dock må nämnas den i Uppsala Universitetsbibliotek förvarade Säveska teckningssamlingen, en viktig källa för Visbytopografien, som ännu väntar på att i sin helhet utnyttjas. Till alla öfriga, som beredvilligt lämnat bidrag i illustrationer eller upplysningar riktas här ett gemensamt tack, och slutligen har

redaktionskommittén att till Byggnadsrådet Ragnar Hjoth framföra sin tacksamhet för ett nytt bevis på hans intresse i form af häftets omslagsteckning.

Äfven för år 1923 har redaktionskommittén haft glädjen mottaga ett årsanslag å 500:— kronor från Stadsfullmäktige i Hälsingborg. För detta förnyade bevis på förståelse för Gamla Svenska Städers sträfvanden stannar kommittén i stor tacksamhetsskuld till staden Hälsingborg och till dess Estetiska nämnd, på hvars förslag detta anslag utgått.

Redaktionskommittén förbereder nu det nionde häftet, som uteslutande skall behandla Stockholm. Med detsamma kommer serien att afslutas och ett gemensamt register att följa.

Af arbetets sjunde häfte har staten, i likhet med hvad fallet varit med föregående häften, inköpt 250 exemplar att utdelas som skolpremier m. m.

Redigeringen af föreliggande häfte har enligt kommitténs uppdrag ombesörjts af Amanuensen vid Nordiska Museet fil. lic. Sigurd Wallin.

SV. TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST
GENOM DESS KOMMITTÉ

SIGURD CURMAN
Riksantikvarie.

SIGURD WALLIN
Amanuens vid Nordiska Museet.

CARL WESTMAN
Arkitekt.

RAGNAR ÖSTBERG
Professor vid Kgl. Konsthögskolan.

PROVISORISKT REGISTER

TILL

GAMLA SVENSKA STÄDER

HÄFTE VIII

TEXT. Pag.

Forn-Visby af Nils Lithberg I

Visby medeltida bebyggelse af Sven T. Kjellberg XII

PLANSCHER.

Visby

[12] Norderport 1
[13] Östra muren 2
[14] Brunnsporten i östra muren 3
[15] Staden från Galgberget 4
[16] Staden från hamnen 5
[17] Staden från sjösidan 6
[18] Utsikt från Kruttornet 7
[19] Utsikt från Gamla Apoteket 8
[20] Utsikt från Norderklint 9
[21] Domkyrkan sedd från Klinten 10
[22] Gamla Apoteket 11
[23] Gamla Apoteket, tunnhvalf å vinden ... 12
[24] Gamla Apoteket, kolonnkapitäl 12
[25] Gamla Apoteket, kolonnkapitäl 12
[26] Holstska gården 13
[27] Holstska gården 13
[28] Gotlands Fornsals hus 14
[29] Strandgatan med Liljehornska huset och Fornsalen 14
[30] Gotlands Fornsal, kolonn i Gevärsförrådshusets källare 15
[31] Gotlands Fornsal, kolonner i Gevärsförrådshusets källare 15
[32] Gotlands Fornsal, Gevärsförrådshusets källare, nedre våningen 15
[33] Tyggården mot nordost 16
[34] Tyggården mot norr 16
[35] Liljehornska huset 17
[36] Hotell Visby Börs 17
[37] Donnersplats, norra sidan 18
[38] Donnersplats, södra sidan 18
[39] Reijhmanska huset vid Donnersplats ... 19
[40] Donnerska huset 20
[41] Burmeisterska huset 1851 21
[42] Travegränd med S:t Drotten 22
[43] Motiv från Mellangatan i Wisby 1872 ... 23
[44] S:t Hansgatan i Wisby 1871 23
[45] Hvalfhuset vid S:t Lars, från norr 24
[46] Hvalfhuset vid S:t Lars, från söder ... 24
[47] Hvalfhuset vid Klosterplan, från norr 25
[48] Hvalfhuset vid Klosterplan, från söder 26
[49] Rådhushvalfvet sedt från Rådhustorget 26
[50] S:t Hansgatan söderut, från Läroverksplan 27
[51] S:t Hansgatan söderut, från planen vid Småskolan 27
[52] S:t Hansgatan norr om S:t Hansplan ... 28
[53] Rådhushvalfvet sedt från Mellangatan 29
[54] Mellangatan med Frälsningsarméns hus 29
[55] Hvalfgränd 30
[56] Klosterbrunnsgatan 30
[57] Häggska huset, från gårdssidan 31
[58] Häggska huset, från S:t Lars gränd ... 31
[59] Häggska gården 32
[60] Ryska gränd 33
[61] Stenhuset vid Kyrktrappan 34
[62] Kyrktrappan sedd från Klinten 34
[63] Norra Kyrkogatan 35

		Pag.
64	Biskopshuset	35
65	Biskopsgården	36
66	Källaren under Biskopsgårdens betjäntflygel	36
67	Smittens backe	37
68	Biskopens vedbod	37
69	Hästgatan 9	38
70	Hästgatan 9, hvälfdt rum i gårdshuset	38
71	Hästgatan 9, gårdshuset	39
72	S:t Hansgatan 18	39
73	Kronstallet vid Kilgränd	40
74	Mellangatan 20 och Rådhusgränd	41
75	Klintska huset	41
76	Utsikt från Kyrktrappan	42
77	Ryska gränd 16, sedd från Klinten	43
78	Stora torget	44
79	Stora torget, norra sidan	45
80	Stora torget, norra sidan	45
81	Stora torget 5	46
82	S:t Karin vid Stora torget	47
83	S:t Hansgatan 1, från Residensgränd	48
84	S:t Hansgatan 1, från Slottsbacken	48
85	Hus vid S:t Lars gränd	49
86	S:t Lars gränd mot öster	49
87	Mellangatan 7	50
88	Komministergården	50
89	Mellangatan 5	51
90	Nunnegränd vid S:t Lars och S:t Drotten	51
91	Arbetareföreningens hus vid Kinbergs plats	52
92	Gotlands Banks hus	53
93	Länsresidenset	53
94	Hästgatan 19, sedd från Knägränd	54
95	Hästgatan 19	55
96	Nedför Hästgatan	55
97	Utsikt från Norderport	56
98	Norderport från stadssidan	57
99	Odalgatan 20	57
100	Norra Murgatan från trakten af Norderport	58
101	Södra Murgatan från Österport	58
102	Norra Murgatan från trakten af Klinttorget	59
103	Norra Murgatan 64 och 66	59
104	Lancastergränd	60
105	Mikaelsgränd	60
106	Muntheska huset i östra muren	61
107	Muntheska huset från gårdssidan	61
108	Söderport, yttersidan	62
109	Söderport sedd från Södertorg	62
110	Tranhusgatan 30	63
111	Tranhusgatan 20	63
112	Rengränd 2	64
113	Syskongatan 6 och S:t Lars	64
114	Mellangatan 4	65
115	Tunnbindaregatan	66
116	S:t Hansgatan 11	66
117	S:t Hansgatan 9	67
118	Mellangatan 35	67
119	Trähus vid Kinbergs plats, Bredgatan 16	68
120	Biskopsgatan 3	68
121	Skeppargatan 17, från norr	69
122	Skeppargatan 17, från söder	69
123	Kafé Bron vid Skeppsbron	70
124	Kafé Bron, fasaden mot Tullhusgränd	71
125	Kafé Bron, köksportal	71
126	Garfveriet vid Kruttornet	72
127	Garfveriet vid Kruttornet	72
128	Kruttornet	73

Gamla Svenska Städer

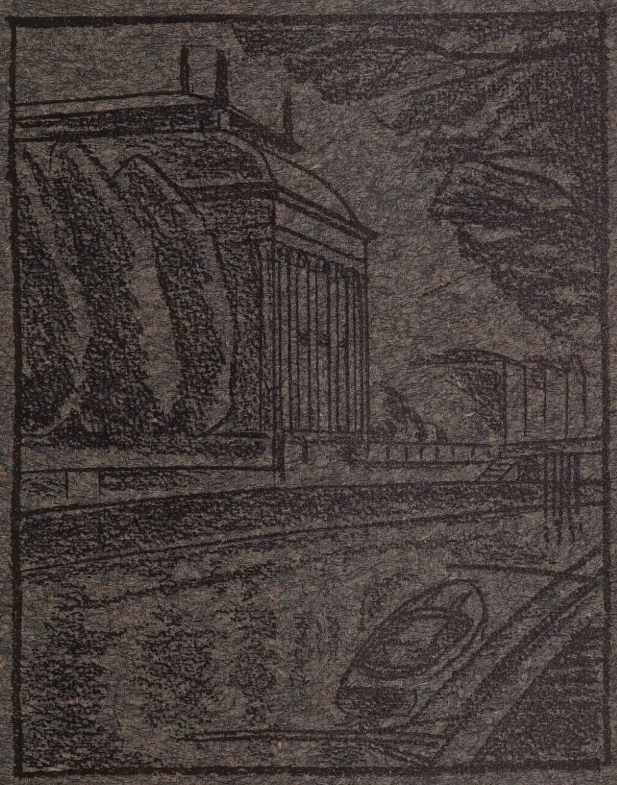

Häfte 9

STOCKHOLM
GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG

1930

GAMLA SVENSKA STÄDER

GATOR OCH GRÄNDER · HUS OCH GÅRDAR

SAMLINGSVERK I BILDER JÄMTE
FÖRKLARANDE TEXT UTGIF-
VET AF SVENSKA TEKNOLOG-
FÖRENINGENS AFDELNING
FÖR HUSBYGGNADSKONST

NIONDE HÄFTET

GENERALSTABENS LITOGRAFISKA ANSTALTS FÖRLAG, STOCKHOLM

DETTA HÄFTE ÄR
REDIGERADT AF FIL.
LIC. SIGURD WALLIN

STOCKHOLM 1930
A. BÖRTZELLS TRYCKERI AKTIEBOLAG

FÖRETAL.

Det utvidgade program för samlingsverket Gamla Svenska Städer, som under arbetets gång visade sig önskvärdt och till hvars realiserande möjligheter också yppade sig, är med det nu föreliggande nionde häftet slutligt genomfördt. Ehuru man visst icke kan påstå, att verket i sitt nu uppnådda skick innehåller på långt när allt, som med fördel skulle kunna tjäna att illustrera dess syften, har det dock i och med den samling af bilder från rikets hufvudstad, som härmed framlägges, vunnit en afrundning, hvarförutan dess planschsamling med skäl hade kunnat beskyllas för en felaktig afvägning.

Stockholm, och icke minst dess äldre bebyggelse, har varit föremål för stort intresse och gifvit innehåll åt en hel litteratur, inom hvilken bildmaterialet intar ett väl motiveradt stort utrymme. Man skulle kunna hysa den meningen, att ytterligare en bilderbok öfver det gamla Stockholm vore en öfverflödighet. Men redaktionskommittén har i motsats härtill trott sig kunna genom ett Stockholmshäfte af Gamla Svenska Städer fästa uppmärksamheten på grupper af byggnadsminnen, hvilka förut i viss mån varit förbisedda, och hvilkas betydelse i stadsorganismen i hvarje fall icke genom sammanställningar gjorts lefvande för det allmänna medvetandet. En omständighet har styrkt denna kommitténs förhoppning att kunna ge ett behöfligt tillskott till en redan rik litteratur, nämligen den att ingen motsägelse veterligen mött en i företalet till det närmast föregående häftet uttalad förmodan, att däri bjödes åtskilligt nytt rörande Visby, som ju dock måste betraktas som vår mest sönderfotograferade turiststad.

Att ett 40-tal textsidor och 73 planscher skulle kunna rymma hela det gamla Stockholm har från början varit uteslutet. Staden inom broarna har emellertid haft sin plats gifven i det starkt begränsade bildurvalet, och det har varit redaktionen angeläget att söka återge något af det koncentrerade intryck af stad, som Stockholms gamla centrum har att ge ensamt af all gammal stadsbebyggelse i det egentliga Sverige. Husväggarnas stora höjd

i förhållande till gatans eller grändens ringa bredd skapar detta intryck af starkt sammanträngd stad icke minst genom de speciella ljusförhållanden den medför. Det dunkel, som råder i gaturännans botten, äfven när husväggarnas krön lysa af obländadt solljus, gör emellertid det fotografiska återgifvandet af gamla staden till ett problem. Gamla Svenska Städers redaktion skattar sig lycklig att här få visa prof på, hur dessa svårigheter lösts genom en lycklig förening af teknisk kunnighet och konstnärlig blick, och kommittén frambär sin tacksamhet till fotografen Kandidat Nils Åzelius för att han ställt sin skicklighet till verkets förfogande i fråga om denna speciella uppgift och för ett flertal öfriga bilder.

Tvenne andra grupper af äldre Stockholmsbebyggelse ha dessutom upptagits till speciell belysning i detta häfte, hvardera betingad af förhållanden, som på ett ganska väsentligt sätt satt sin prägel på stadens lif, nämligen dels bebyggelsen för hufvudstadens betydande garnison, dels de adliga och borgerliga malmgårdarna, hvilka i en stad af Stockholms storleksordning utgjort en viktig faktor i den burgnare befolkningens lifsföring. I vår tid, då den kompakta hyreshusbebyggelsen på Östermalm slutit sig omkring och vuxit öfver de militäranläggningar, som sedan soldatmonarken Karl Johans tid dominerade Ladugårdslandet, kräfves hjälpen af en systematisk utredning för att inse, hvilken viktig roll kasernerna spelat för Stockholms stadsbild. Och stadens moderna växt har i icke ringare grad för nutidsmänniskan förryckt bilden af den gröna zon af landtställen, hvilken slöt sig så nära omkring det gamla Stockholm, att de rester af dessa malmgårdar, som ännu kvarstå, likaledes blifvit kring- och öfvervuxna af hyreshusmassan. De båda uppsatser, som jämte ett förhållandevis rikligt bildmaterial belysa dessa bägge områden, torde båda beteckna ett tillskott af värde till litteraturen om Stockholm, och redaktionskommittén begagnar med glädje tillfället att framföra sin tacksamhet till de båda artikelförfattarna, Professorn vid K. Konsthögskolan Martin Olsson och Amanuensen vid Nordiska Museet fil. lic. Gösta Selling, för det de velat ställa sina kunskaper till verkets förfogande och här framlägga resultaten af i vissa afseenden ganska omfattande forskningar. Amanuensen Sellings bistånd har för öfrigt tagits i anspråk äfven för andra partier af verket, och han framträder både som textförfattare, uppmätare och fotograf, hvarjämte han också tecknat häftets omslagsvignett.

Det har icke varit möjligt att åstadkomma föreliggande Stockholms-

volym utan att i stor utsträckning utnyttja de institutioner, som föra Stockholmsforskningen i sitt program. Främst bland dessa vill redaktionskommittén här med tacksamhet nämna Samfundet S:t Erik, hvars Stockholmsregister i stor utsträckning utgör källan för behandlingen af malmgårdarna jämte åtskilligt annat här publiceradt material. Särskildt skulle kunna framhållas den vidlyftiga uppmätningen af ett intressant gammalt stadsparti, kvarteret Tjurberget på Söder, trakten kring nuvarande Helgalunden, som ingår i Samfundet S:t Eriks uppmätningssamling och här för första gången blir offentligt tillgänglig. Självklart är äfven att Nordiska Museets arkivsamlingar kommit till användning och att Stockholms stadsarkivs bildsamling blifvit flitigt anlitad, liksom att den med största beredvillighet ställts till förfogande genom sina tjänstemän. Såsom källhänvisningarna vid respektive bilder visa, har för öfrigt flertalet offentliga arkiv i Stockholm, särskildt ritningssamlingarna, blifvit utnyttjade. Till alla dessa institutioner och myndigheter samt till ett flertal enskilda personer står redaktionskommittén i stor tacksamhetsskuld.

I samband med detta sluthäfte af serien har det förut utlofvade registret öfver hela arbetet blifvit uppsatt och tillhandahålles verkets subskribenter. Enligt den från början tänkta planen har detta register uppställts i systematisk följd. Verket kan efter där gifna anvisningar sammanföras i trenne band, hvaraf det första innehåller textbidragen, de båda senare planscherna. Men hufvudregistret är äfven användbart för den som föredrager att bibehålla verket i den följd af nio häften, hvari det utkommit.

Redigeringen af föreliggande häfte har enligt kommitténs uppdrag helt och hållet ombesörjts af Intendenten vid Nordiska Museet fil. lic. Sigurd Wallin.

Stockholm i november 1930.

SV. TEKNOLOGFÖRENINGENS AFDELNING FÖR HUSBYGGNADSKONST
GENOM DESS KOMMITTÉ

SIGURD CURMAN
Riksantikvarie.

SIGURD WALLIN
Intendent vid Nordiska Museet.

CARL WESTMAN
Arkitekt.

RAGNAR ÖSTBERG
Professor vid Kgl. Konsthögskolan.

PROVISORISKT REGISTER

TILL

GAMLA SVENSKA STÄDER

HÄFTE IX

TEXT. Pag.

Den äldre militära civilarkitekturen i Stockholm af Martin Olsson I

Malmgårdar i Stockholm af Gösta Selling XVII

PLANSCHER.

Stockholm.

18 Gustaf III:s staty 1

19 Arffurstens palats vid Gustaf Adolfs torg 2

20 Gamla operan vid Gustaf Adolfs torg 2

21 Falkenbergska palatset, Munkbrogatan 2 3

22 Falkenbergska palatset, Munkbrogatan 2 3

23 Svartmangatan mot Stortorget 4

24 Kindstugatan från Svartmangatan österut 5

25 Prästgatan norrut från korsningen med Tyska brinken 6

26 Prästgatan söderut 7

27 Solgränden mot Prästgatan 8

28 Skeppar Olofs gränd med porthvalfvet mot Köpmangatan 9

29 Stora Hoparegränd mot Österlånggatan 10

30 Göran Hälsinges gränd mot Västerlånggatan 11

31 Urvädersgränd mot Västerlånggatan... 12

32 "Vue utaf Stockholm från södra bergen" af Elias Martin 13

33 Kronobageriets gård 14

34 Kronobageriet vid Sibyllegatan..... 15

35 Kronobageriets gårdssida 16

36 Kronobageriets port 16

37 Artillerigården med hufvudingången vid Riddaregatan 17

38 Stora tyghuset sedt från Artillerigårdens hufvudingång 18

Pag.

39 Artillerigården. Flygeln utmed Riddaregatan och Artillerigatan 19

40 Artillerigården. Östra flygeln utmed Riddaregatan 19

41 Artillerigården. Stora tyghuset..... 20

42 Artillerigården. Gårdssidan af flygeln utmed Sibyllegatan 20

43 Artillerigården. Tyghusets gafvel mot Artillerigatan 21

44 Gamla hästgardeskasernen vid Storgatan 22

45 Gamla hästgardeskasernen vid Storgatan 23

46 Gamla hästgardeskasernen. Hufvudbyggnadens gafvel 23

47 Västra stallet vid Gamla hästgardeskasernen 24

48 Västra stallet vid Gamla hästgardeskasernen 24

49 Östra stallet vid Gamla hästgardeskasernen 25

50 Östra stallet vid Gamla hästgardeskasernen 25

51 Oxenstiernska malmgårdens flyglar å Gamla hästgardeskasernens område 26

52 Oxenstiernska malmgårdens södra flygel 26

53 Andra lifgardets och Hästgardets kaserner 27

54 Fredrikshof, Första lifgardets kasern 27

55 Fredrikshof från Narvavägen 28

56 Fredrikshof. Svea lifgardes rustkammare 28

57 Skeppsholmen och Ladugårdslandet... 29

58 Skeppsholmen från kajen vid Nationalmuseum 30

Pag.

59 Skeppsholmen och slottet från Djurgården 31
60 Kanoniärkasernen på Skeppsholmen. Portalen 32
61 Kanoniärkasernen på Skeppsholmen från nordost 32
62 Högvakten på Skeppsholmen 33
63 Handtverkskasernen på Skeppsholmen 33
64 Båtsmanskasernen på Skeppsholmen... 34
65 Båtsmanskasernen, hufvudfasadens midtparti..... 35
66 Båtsmanskasernen på Skeppsholmen... 36
67 Exercishuset på Skeppsholmen 36
68 Intendenturförrådet på Skeppsholmen 37
69 Tyghuset vid Skeppsholmskyrkan..... 37
70 Långa raden på Skeppsholmen..... 38
71 Långa raden, gafveln mot sjön 39
72 Långa raden, gafveln mot land 39
73 Långa raden, fasaden mot sjön 40
74 Kastellholmen med mastkranen..... 41
75 Kastellholmen från Skeppsholmen ... 42
76 Galärvarfsporten 43
77 Corps de garde på Galärvarfvet 43
78 Galärvarfvet från Skeppsholmen 44
79 Garnisonssjukhuset vid Handtverkaregatan 45
80 Garnisonssjukhusets grind..... 45
81 Sifvertska kasernen vid Tjärhofsgatan 46
82 Sifvertska kasernens port mot Tjärhofsgatan 47
83 Sifvertska kasernens fasad mot Södermannagatan 47
84 Marieberg sedt från Karlshäll på Långholmen 48
85 Permans malmgård vid Kungsholmstorg..... 49
86 Permans malmgård. Salen i öfre våningen 50
87 Permans malmgård. Målad väftapet från salen 50
88 Verner Groens malmgård, Vermdögatan 53..... 51
89 Verner Groens malmgård. Hufvudingången..... 52
90 Verner Groens malmgård. Södra gafveln 52
91 Jakobsberg vid Hornsgatan 53

Pag.

92 Bellevue. Stenhusets gafvel 54
93 Bellevue. Stenhuset..... 55
94 Bellevue. Uthusen 55
95 Bellevue. Stenhuset och hufvudbyggnaden 56
96 Bellevue. Hufvudbyggnaden 56
97 Ingemarshof 57
98 Kristineberg. Hufvudbyggnadens gårdsfasad 58
99 Kristineberg. Trädgårdsfasaden 59
100 Kristineberg. Hufvudbyggnaden och östra flygelpaviljongen 59
101 Kristineberg. Röda kabinettet..... 60
102 Kristineberg. Interiör från fägården 60
103 Totties malmgård, Bondegatan 61—63 61
104 Totties malmgård. Salen..... 61
105 Totties malmgård. Kabinett i bottenvåningen 62
106 Totties malmgård. Måladt väggfält i salen 62
107 Wirwachs' malmgård, Hornskroken... 63
108 Wirwachs' malmgård. Trädgårdsfasaden 63
109 Lilla Blecktornet 64
110 Lilla Blecktornet från nordväst 65
111 Lilla Blecktornet. Uthuslängan 65
112 Kristinehof vid Lundagatan. Gamla gubbhuset..... 66
113 Kristinehof. Hufvudbyggnadens trädgårdsfasad..... 66
114 Smedsudden 67
115 Rålambshof 67
116 Burgmans fåfänga, Djurgårdsteatern och entrén till Kungl. Djurgården, "Blå porten" 68
117 Lundins fåfänga från sjösidan..... 69
118 Lundins fåfänga 69
119 Götgatan 56—62..... 70
120 Götgatan 60. Gårdsinteriör 70
121 Postmästarebacken från Götgatan 60 norrut 71
122 Gården Götgatan 56, Västra Kvarngränd 2 71
123 Västgötagatan 36—38 72
124 Västra Kvarngränd 8. Gårdsinteriör 72
125 Rumpfska huset, Götgatan 38..... 73

91-B32291

GETTY CENTER LIBRARY
3 3125 00011 0391